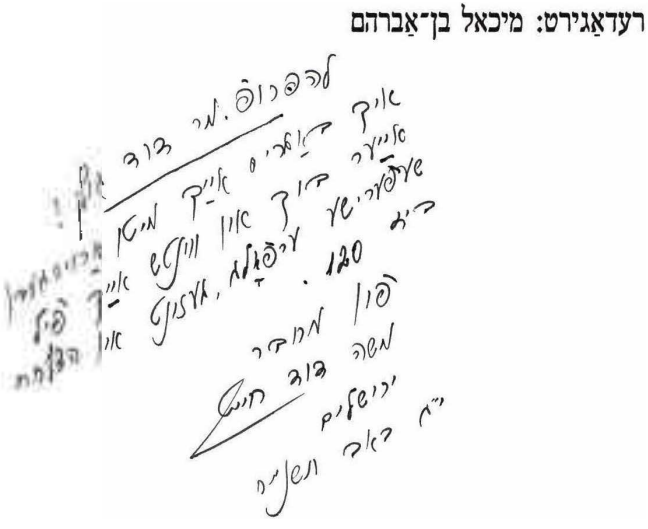
משה דוד חייט

דער האריזאנט

רעדאַגירט: מיכאל בן־אַברהם

יידישע קולטור־געזעלשאפט
ירושלים, תשנ"ז–1997

Digitized by Touro College Libraries
For Project Zikaron
www.zikaron.tourolib.org
2022

MOSHE DAVID KHAYAT

THE HORIZONT

הילע: קלעצל בנימין

©
כל הזכויות שמורות למחבר

Printed in Israel
דפוס צור־אות, ירושלים

גע֫ווידמעט דעם אָנדענק

פון מײַנע ליבע עלטערן

בנימין ב״ר שרגא פּוֹיבוש ז״ל

און מערע־ליבע בת ר׳ שמעון ז״ל

די ערשטע שריט אין דער ליטעראַטור

איך דריק אויס מײַן דאַנקבאַרקייט דער ייִדישער קולטור־געזעלשאַפט
אין ירושלים בראש מיט דעם פאָרזיצער מרדכי דוניץ, אריה פירסטנבערג
און שלמה מינקאָוויטש, דעם קרן אַברהם לערנער בראש מיט דער
פאָרזיצערין עפרה אליגון, ד"ר העשיל קלעפפיש, פראָפ' דב לוין, וועלוול
טשערנין, לאַריסאַ בריסקין, לילי האָלצמאַן, מיכאל בן־אַברהם, מלכּה
קאָטליאַר, קרן "עמוס" און אַנדערע, פאַר דער גרויסער, אָפּנהאַרציקער
און אַלזײַטיקער הילף, וועלכע איך האָב באַקומען בײַ זיי בײַם אַרויסלאָזן
דאָס בוך אין ישׂראל.

אינהאַלט

הקדמה פון ד"ר העשיל קלעפפיש 7

א. זכרונות

דער לאַנגער קלאַפּ 11
אין ציגעלניע 21
מצה־בעקער 42
וועג־אַרבעט 49
וואָי־וואָז 58
דער וועג צוריק 70
"פּערעסטראָיקע" 96

ב. דערציילונגען

משה דער אײַנבינדער 109
אין שאָטן פון וואַלד 131
געראַטעוועט 144
דער קרבן פאַר פרײַהייט 156
דער פּאָרשער פון אַרקטיק 165
ניט פֿאַרגעסן 182
אין וואַלד 194
דער רעגן 199

ג. פּאַרטייכענונגען

דער ייִדישער מזל (ליד) 206
מיט אַ פּעסטער גאַראַנטיע 207
וועז דאָס האַרץ איז יונג 215
דאָס העלדישע ייִדישע מיידל פּאָלינע געלמאַן 228
די ערשטע טריט אין ישׂראל 232

זשאַלעווטע ניט קיין שמייכל 241
פאַרשפּעטיקט (נאָווועלע) 244

ד. הומאָר
פאַרוואָס בין איך ניט קיין שניידער? 249
די יערלעכע זיצונג 252
אַמאָליקער מיטל 256
דער טשוואָק 260
דער מעקער 261
דאָס געוויסן 262
דער שוויגערס הילף 266

ה. פון מחבר 269

ו. מיין באַגריסונג 271

ב״ה

הקדמה

איך האָב געלייענט מיט אינטערעס די שריפטן פון דוד חייט. טייל זײַנען שוין געווען געדרוקט אין פאַרשידענע צײַטשריפטן, טייל זײַנען נאָך אין כתב־יד. זיי זײַנען אויך פאַרשידענע אין זשאַנער, דערציילונגען, כראָניק, זכרונות.

איך געפין אין זיי ווערטפול מאַטעריאַל, סײַ פון קינסטלערישן שטאַנדפונקט, סײַ פון היסטאָרישן קוקווינקל. דוד חייט האָט אַ שאַרף אויג, ער איז מסוגל צו אָבסערווירן מענטשן און זאַכן, און ער האָט אַ סך געזען און מיטגעמאַכט. דער יידישער גורל אין אונדזער דור האָט אים געוואָרפן פון סיטואַציע צו סיטואַציע, פון לאַנד צו לאַנד, פון דערפאַרונג צו דערפאַרונג.

דאָס וואָס פאַרוואַנדלט זײַנע שריפטן אין אַ קינסטלעריש־היסטאָרישן דאָקומענט, איז אין אַ שטאַרקער מאָס די וואַרעמקייט פון זײַן געפיל.

דוד חייט טראָגט אויף זיך לעבנס־וועג און אויך אין זײַן געמיט יידישע דורותדיקע מסירת נפש, און מיט איר איז אייגנטלעך אַדורכגעדרונגען אַלץ וואָס ער שרײַבט. ער איז דער שרײַבער פון אַ דור, וואָס האָט אַ סך געליטן, אָבער וואָס איז פאַרבליבן מיט אַ יידישן חוט־השדרה און מיט אַ האַרציקער צוגעבונדנקייט צום פאָלק און צו די פאָלקס־ווערטן.

די כתבים פון דוד חייט זײַנען בלי ספק אַ וויכטיקער בײַטראָג צו דערקענען די אינערלעכע וועלט פון יידישן מענטש פון אונדזער צײַט.

העשיל קלעפפיש

ירושלים, כ״ח תשרי תשנ״ו
22.10.1995

א. זכרונות

די הויפּט שול אין ראַסיין אויף מאַיראָנע גאַס, 1940 יאָר. געבויט אין 18טן יאָרהונדערט.
פאַרניכטעט אין די יאָרן פון דער צווייטער וועלט מלחמה

דער לאַנגער קלאַפּ

צוויי אַזייגער בײַנאַכט האָב איך דערהערט ווי מען קלאַפּט אין טיר. בשעת מעשׂה האָב איך ניט פאַרשטאַנען וואָס דאָס באַדײַט. קיינמאָל האָט קיינער ניט געקלאַפּט צו אונדז אַזוי שפּעט אינדערנאַכט. שפּעט אין אָוונט בין איך געקומען אַהיים נאָך אַ לאַנגן שפּאַציר מיט מײַנע חברים. אַרום איז געווען שטיל. כּדי ניט אויפצוווקן די שלאָפנדיקע משפּחה, האָב איך שטילערהייט אַראָפּגענומען מײַנע סאַנדאַלן בײַם אַרײַנגאַנג. די קלאַפּעניש איז געוואָרן שטאַרקער. איך בין צו צום טיר און געפרעגט ווער איז דאָרטן. פּון ינער זײַט האָב איך דערהערט אַ שטים, אויך אויף ייִדיש:

— עפּנט אויף, האָט קיין מורא ניט, דאָס זײַנען אייגענע.

אייגענע? וועלכע אייגענע קלאַפּן שפּעט אין דער נאַכט? אייגענע רייַדן אָפּ פון פאַראויס אַז זיי קומען. דאָס זײַנען ניט קיין אייגענע. פּרעמדע זײַנען דאָס.

איך האָב ניט געענטפערט און געגאַנגען אויפּוועקן דעם טאַטן. ער, אַ פאַרשלאָפענער, האָט אַפילו ניט באַוויזן אָנצוטאָן זײַנע הויזן, וויַיל פּון ינער זײַט טיר האָט געדונערט. ער האָט געווּיס דערפילט עפּעס ניט קיין גוטס, וויַיל ער האָט מיר געהייסן אַלעמען אויפּוועקן, און אַליין אין די גאַטקעס צוגעגאַנגען צו דער טיר און מיט טרייסלענדיקע הענט זי געעפנט. גלײַך האָבן זיך אַרײַנגעריסן אין הויז צוויי סאָלדאַטן מיט ביקסן אויף די פלייצעס. בײַ איינעם פון זיי איז געהאַנגען אויפן רימען אַ פּיסטאָלעט. צוזאַמען מיט זיי איז אַרײַן אַ יונגערמאַן, וועלכן איך האָב גלײַך דערקענט. דאָס איז געווען גיליס. אַמאָל האָט ער זיך געלערנט צוזאַמען מיט מיר אין חדר. וועגן די רויטע אַרמיי האָט אָקופּירט ליטע, זײַנען אונדזערע וועגן זיך פונאַנדערגעגאַנגען. איך בין געבליבן אַ חלוץ, און ער איז אַוועק אין קאָמסאָמאָל (קאָמיוג — קאָמוניסטישע יוגנט־אָרגאַניזאַציע). ער איז געווען אַ זון פון אַ פאַרצוויגטער משפּחה, וועלכע פלעגט זיך פאַרנעמען מיט רויכערן הערינג. ווי אַ זון פון אַ פּראָלעטאַריער, האָט מען אים מיט פרייד אָנגענומען אין קאָמיוג. דאָרט איז ער געוואָרן אַן אַקטיוויסט העלפער פון די קאָמוניסטן.

מען האָט אונדז געגעבן צוואַנציק מינוט צונויפצוקלײַבן דאָס וויכטיקסטע וואָס מיר ווילן נעמען מיט זיך און גרייט זײַן. וווהין? דאָס האָבן מיר ניט געוווסט. אומדערוואַרט, פאַרשלאָפן, דערשיטערט, — צי דען האָבן מיר געקענט באַנעמען וואָס איז נייטיקער צו נעמען, אַז מיר ווייסן ניט ווו מען נעמט אונדז? צוואַנציק מינוט — און אַלץ אָפּגעריסן. ביז מיר האָבן זיך אָנגעטאָן איז דורכגעלאָפן מער ווי צען מינוט. מײַן טאַטע האָט געכאַפּט דעם טלית מיט די תּפילין און זײַן ניי־מאַשין. די לעצטע יאָרן האָט ער געאַרבעט אַלס שניידער. דעם זעקל מיטן טלית האָט מען אים געלאָזן נעמען מיט זיך. וואָס שײַך די ניי־מאַשין, האָט איינער פון די סאָלדאַטן געזאָגט, אַז דאָס וועט ער שוין מער ניט דאַרפן, און געווײַנטלעך ניט געלאָזן נעמען.

איך בין געווען אַ גביר. צו מײַן בר־מצווה האָבן מיר די עלטערן געקויפט אַ מתּנה — אַ ראָווער. אָבער בײַ אונדז אין שטאָט זײַנען ניט געווען אַזעלכע "טײַערע מאַשינעס". בין איך געפאָרן קיין שאַוול. דאָרט האָבן געלעבט אונדזערע קרובים. אין שאַוול איז געווען אַ פאַבריק וואָס האָט אויסגעאַרבעט ראָווערן, בין איך געווען זיכער אַז איך וועל דאָרט קויפן. און טאַקע דאָרט האָב איך געקויפט, אַוועקגעפירט מיטן דיזעל־באַן ביז דער סטאַנציע ווידוקלע, וואָס איז געווען די נאָענטסטע צו אונדזער שטאָט, און פון דאָרטן האָב איך געהאָפט פאָרן אַהיים, אַ מהלך פון 7–8 קילאָמעטער, שוין אויף די רעדער. אָבער אַ מענטש טראַכט און גאָט לאַכט. פאָרן האָב איך נאָך ניט געקענט, האָב איך געשלעפּט דעם ראָווער דעם גאַנצן וועג צופוסנס. מען זאָגט, אַז אַ ליטוואַק איז אַן עקשן, און דאָס איז כּמעט אמת. מײַן עקשנות האָט מיר געהאָלפן שנעל זיך אויסלערנען פאָרן, און אייניקע חברים זײַנען מיר אַפילו מקנא געווען וואָס זיי גייען צופוס און איך קען פאָרן.

פאַר מיר איז די מתּנה געווען טײַער, ווי אַן אָנדענק פון מײַן בר־מצווה, ווען איך האָב געלייענט די הפטרה און געהאַלטן אַ דרשה, און דער שטאָטישער רב האָט מיר שטאַרק געדריקט די האַנט און געווונטשן אַ יישר־כּח און פאָרגעזאָגט אַ גליקלעכע צוקונפט. טאַקע דעם ראָווער האָב איך באַשלאָסן צו נעמען מיט זיך, און אויך דעם אַלבאָם מיט אונדזערע בילדער. מײַן געווען חבר איז צו מיר, אַרויסגעריסן פון מײַן האַנט דעם ראָווער, אַ שלײַדער געטאָן אין אַ זײַט און געזאָגט:

— דו דאַרפסט אים מער ניט האָבן און מיר וועט ער צוניץ קומען.

איך האָב אים געוואָלט געבן אַ פּאַטש אין פּנים, נאָר דערזעענדיק לעבן

אים אַ סאָלדאַט מיט אַ פּיסטאָלעט, האָב איך זיך אָפּגעהאַלטן. אמת, דעם אַלבאָם מיט די בילדער איז מיר געלונגען מיטצונעמען.

געבראַכט האָט מען אונדז קיין ווידוקלע צום איזנבאַן. דאָרט האָט שוין געווארט אויף אונדז אַן אָנגעגרייטער וואַגאָן. אויב איר מיינט אַז דאָס איז געווען אַ וואַגאָן פֿאַר פֿאַסאַזשירן — האָט איר אַ טעות. דאָס איז געווען אַ וואַגאָן מיט וועלכן מען פּירט בהמות. מען האָט אונדז אַרײַנגעשטופּט אינעווייניק און פֿאַרשפּאַרט די טירן. וען מען האָט אונדז געבראַכט, זײַנען שוין געווען אַ צענדליק מענטשן אינעווייניק. דאָרטן האָבן מיר זיך פֿאַרהאַלטן עטלעכע טעג. ווי איך האָב פֿאַרשטאַנען, האָבן מיר געווארט מען זאָל צוטשעפּען צום וואַגאָן אַ לאָקאָמאָטיוו, אָדער געווארט צונויפצוקלײַבן נאָך קרבנות.

מײַן טאַטע איז געווען באַפרײַנדעט מיט דער משפּחה מעלאַמדאָוויטש. זיי האָבן געווויינט אין אַן אייגן הויז אויף שידלעווער גאַס, ניט ווײַט פון אונדז. דאָס איז געווען אַן אַלטע פֿאָר מיט אַ טאָכטער. די טאָכטער האָט מען גערופן נחמה. אַלע יונגע יאָרן האָט זי געווידמעט די עלטערן. די מאַמע אירע איז געווען פֿאַראַליזירט און צוגעשמידט צום בעט. וען אירע עלטערן זײַנען געשטאָרבן איז זי אַריבער לעבן בײַ אונדז. זי איז געווען די איינציקע וועלכע מען האָט ניט אַרעסטירט. עטלעכע מאָל איז זי געקומען צו אונדזער וואַגאָן, געבראַכט אַביסל בעטגעוואַנט, עסנווארג, בגדים. יעדן מאָל קומענדיק פלעגן מיר זיך צעווויינען. אין מײַנע אויערן הערן זיך נאָך ביז היינט אירע ווערטער:

— ווויינט ניט, טײַערע מײַנע, אײַך וועט נאָך בעסער זײַן ווי אונדז.

זי האָט געהאַט אַ פֿאַרגעפיל, ווי אַ נבואה, אַז אין קורצן וועט זיך בײַטן איר לעבן און דער טויט וועט לויערן יעדע רגע. און טאַקע אַזוי האָט פֿאַסירט. זי איז אומגעקומען מיט אַלע געבליבענע ראַסיינער ייִדן פון די הענט פון די ליטווישע און דײַטשע חיות.

דאָס הויז אין וועלכן מיר האָבן געלעבט, איז אין דער צײַט פון דער מלחמה פֿאַרניכטעט געווארן, ווי די מערהייט הײַזער פון אונדזער גאַס. אָבער דאָס אַלץ איז שוין געשען שפּעטער. דערווייל האָבן מיר געקוקט מיט קנאה אויף די מענטשן פון חוץ דעם וואַגאָן. זיי זײַנען אויף דער פרײַ, און מיר זײַנען פֿאַרשפּאַרט ווי בהמות. וואָלטן מיר געוווסט ווו מען פּירט אונדז און וואָס עס דערווארט אונדז... מען האָט אונדז אָפּגעריסן פון טאָג־טעגלעך אַרט לעבן. יאָרן לאַנג לעבן מענטשן מיט זײַער אײַנגעווויינטן שטייגער, מיט משפּחה־טראַדיציעס, מיט געזעלשאַפטלעכע פֿאַרבינדונגען, מיט אַ לעבן אין שטאָט אָדער שטעטל, צוגעווויינט צו די גאַסן און שטעגלעך, צו די ווינקלעך פון

הויז, צו די מעבל, צו דער פֿאַרב פֿון די וועגט, צו אַלץ וואָס איז פֿאַרבונדן מיט דער נאַטור. דאָס גייט איבער פֿון דור צו דור, און דו קענסט זיך אַפֿילו ניט פֿאָרשטעלן, אַז וועג ניט איז קען זיך עס בייטן. אַזוי איז די געווויינהייט פֿון מענטשן. און פֿלוצים אומדערוואַרט, אין איין מאָמענט, ווערט אַלץ מיט געוואַלד אָפּגעריסן פֿון דיר און פֿאַרשניטן. עס ווערט אַרויסגעריסן דער בלאַט פֿון דיין היסטאָריע, עס רייסט זיך אַרויס אַ שטיקל פֿון דיין האַרץ. די שטאַרקסטע נערוון ביים מענטש ווערן אויסגעצויגן און אָפּגעשוואַכט — און זיי ווערן צעריסן.

אָבער ווי געזאָגט, עס פֿאַסירט אַז דער מענטש איז שטאַרקער פון שטאָל, און נאָר אַזאַ קען אַריבערטראָגן אַלע איבערלעבונגען. דאָס זיינען ניט נאָר פּיזיש שטאַרקע, נאָר מאָראַליש העלדישע מענטשן. געווויינטלעך איז דאָס ניט די מאַסע, דאָס זיינען געציילטע. ווען מען האָט אונדז געבראַכט, באַגלייט מיט סאָלדאַטן, צו דעם וואַגאָן, האָבן פֿיל פון די פּריער געבראַכטע אויסגעזען ווי אַמאָליקע, ווייס ווי קרייד זיינען געווען זייערע פּנימער, באַוואַקסן און פֿאַרקלעמט.

סוף־כל־סוף האָבן מיר זיך געירט פון אָרט. די טירן זיינען פֿאַרקלאַפּט געוואָרן. וואָס וויטער? ווהין פֿאָרן מיר? מיין טאַטע האָט יעדן פּרימאָרגן אָנגעטאָן די תּפילין, דעם טלית, און געדאַוונט. ער איז געווען אַ ייד אַ צדיק, אפשר האָט ער געהאַט אַ פּאָרגעפיל אַז מיר וועלן בלייבן לעבן, אפשר אַדאַנק זיין דערפֿאַרונג אין לעבן. ער איז געווען אין געפֿאַנגנשאַפֿט אין די יאָרן פון דער רוסיש–יאַפּאַנישער מלחמה. נאָך דעם ווי מיין טאַטע פלעגט ענדיקן דאַוונען שחרית, פלעגן איך נעמען זיינע תּפילין און אויך אָפּדאַוונען.

די רעדער האָבן געקלאַפּט און גערייצט דעם געדאַנק. מיר האָבן געזען נאָר די אינעווייניקסטע באַשמוצטע וועגט פון וואַגאָן. צוויי קליינע פענצטערלעך זיינען געווען פֿאַרקלאַפּט מיט ברעטער און אייזערנע באַנדן, אַזוי אַז דאָס ביסל ליכט האָט זיך אַריינגעריסן פון אויבן, און מיר האָבן געקענט זען נאָר דאָס ליכט פון טאָג און די נאַכט. מען פירט אונדז — און ווו מיר געפינען זיך און וואָס עס טוט זיך אַרום אונדז האָבן מיר ניט געווסט, טראָץ די זעלטענע הפסקות אויף פֿאַרוואָרפענע באַן — סטאַנציעס, כדי צו נעמען אַביסל געקאָכט וואַסער, ווי מען פלעגט דאָס רופן "קיפּיאַטאָק". ווען מען האָט אַרויסגעפירט עמעצן נאָך וואַסער צום ערשטן מאָל, האָט ער באַמערקט אַז אַחוץ אונדזער וואַגאָן זיינען צוגעטשעפּעט נאָך פיל אַנדערע. דער עק פון צוג האָט זיך ניט געזען. גיין נאָך וואַסער פלעגט מען לאָזן נאָר איינעם

פון וואַגאָן אין באַגלייטונג פון אַ סאָלדאַט. דער אַזוי געוויפענער "קאָנווּאָי" (דער היטער) האָט ניט דערלאָזן צו ריידן מיט די "פּאָרשטייער" פון אַנדערע וואַגאָנען, אָדער מיט די היגע אײַנווינער, וועלכע פלעגן זיך טרעפן צופעליק אויף די סטאַנציעס. אונדזערע וואַגאָנען האָבן געהאַט אַן אײַדעלן נאָמען אויף רוסיש "טעפּלושקאַ" (אַ געוואַרעמטער וואַגאָן). נאָענט צו איינעם פון דיווינקלעך איז געווען אויסגעשניטן אַ לאָך אין דיל, און דער ווינקל איז אָפּגעצאַמט געוואָרן מיט עטלעכע ברעטער, אָבער דורך די שפּאַלטן האָט איר געקענט זען אַלץ וואָס דאָרט טוט זיך. דאָס האָט זיך אָנגערופן "דער טואַלעט".

אויפן דיל פון וואַגאָן איז געווען אָנגעוואָרפן אַביסל היי. דאָס איז געווען אַנשטאָט אַ בעט, און אויך געדינט ווי אַ שטול אָדער אַ טיש. אַלס אַ קישן אונטערן קאָפּ האָבן די מערהייט אַרעסטירטע געזונט זייערע פּעקלעך. דער וואַגאָן גופא איז געווען צונויפגעקלאַפּט פון ברעטער, און אין מיטן — אַ אײַזערן אייוועלע. אָבער זומער איז אויפן דיל געווען נאָר דער פונדאַמענט פון אייוועלע. ווי געזאָגט, פירן פירט מען אין אַזעלכע וואַגאָנעס בהמות, נאָר אַזוי ווי אונדז האָט מען פאַרוואַנדלט אין בהמות, האָט מען אונדז געגעבן דאָס "שיינע" צײַטווײַליקע ווינאָרט אויף די רעדער פון אײַזנבאַן. מען האָט אונדז געפירט וואָכן לאַנג, פאַמעלעך. גאַנצע טעג אָדער מעת־לעת'ן פלעגן מיר שטיין ווּ ניט וווּ אין מיטן פעלד אונטערוועגנס. מערסטנטייל פלעגן מיר פאָרן ביינאַכט, עס זאָלן אונדז חס וחלילה ניט זען די אײַנווינער פון די גרעסערע שטעט.

וואָס ווײַטער האָט זיך אונדזער זאַפּאַס עסנווארג פאַרקלענערט. מיר האָבן שוין פאַרטיילט אויף חלקים און אײַנגעפירט אַ טאָג־טעגלעכע נאָרמע. איינער פון די פּויערים, קענטיק אַ דאָרפישער, אַ שאולסט, האָט אונדז פאָרגעלייגט אַ שטיקל בעקאָן. דער יצר הרע האָט צוגערעדט, די ליפּן האָבן זיך צערייצט, די אויגן האָבן געבליצט מער פון ווייטאָק און טרערן, אָבער דאָס האָרץ האָט ניט דערלאָזן אויסצושטרעקן די האַנט צו נעמען. מיר האָבן די גאַנצע צײַט, אין משך פון כמעט צוויי חדשים, געטרונקען דעם "קיפּיאַטאָק", פאַרביסן מיט קליינע שטיקלעך האַרטע צוקער און סוכאַרעס. אַן אַנדערש מאָל געזופט די באַקומענע אויף די סטאַנציעס די ביסל "פאַכליאָבקע" (זופ).

אָפּטמאָל האָט אין דרויסן געריגנט, געדונערט, געפּײַפט דערווינט, אָבער אונדז האָט דאָס ניט געאַרט. מיר זײַנען געווען געשיצט דורך די פּיר וועגט פון וואַגאָן און מיט אַ דאַך איבערן קאָפּ. מיר זײַנען געווען פאַרטיפט אין אונדזערע געדאַנקען אין "אונדזער הויז". נאָך אַ חודש פּאָרן איז אונדז געוואָרן

עטוואָס לײַכטער. צײַטנווײַז פלעגט מען עפענען די טיר פון וואַגאָן און געבן אַרײַנאָטעמען אַביסל לופט. מען פלעגט אונדז שוין געבן פאַר אַלעמען אַ טעלער מיט קאַשע "פערלאָווקע" (פּערל־גרויפּן), אָדער פון גראָב געמאָלענע מעל, ווי אויך אַ שטיקל ברויט, אומגעפער 250 גראַם פאַר אַ מענטשן.

וואָס ווײַטער האָט זיך געשטאַרקט די האָפענונג אַז מיר בליַבן לעבן, ווײַל מיר האָבן אַלע פאַרשטאַנען אַז כדי אומצוברענגען האָט מען אונדז ניט געדאַרפט פירן אַזוי לאַנג און אַזוי ווײַט.

סוף־כל־סוף האָט מען אונדז געבראַכט צו אַ פלאַץ, געעפנט די טירן פון די וואַגאָנעס און געהייסן אַלעמען אַרויסגיין, צוזאַמען מיט די פּעקלעך. פאַר די עטלעכע חדשים האָבן מיר זיך אַלע באַפרײַנדעט, געלעבט ווי איין משפּחה, זיך געטיילט מיט אונדזערע געדאַנקען, טיילמאָל געטרייסט איינער דעם צווייטן. עס איז לײַכט צו זאָגן — אַרויסגיין פון די וואַגאָנעס. מיר האָבן זיך פשוט אַרויסגעשלעפּט, ווײַל די פּיס אונדזערע זײַנען געווען ווי הילצערנע. עטלעכע מענטשן זײַנען געפאַלן אויף דער ערד, און נאָר מיט דער הילף פון די ייִנגערע איז געלונגען זיי אויפצושטעלן און אַוועקזעצן אויף אַ קאָרטש. מיר האָבן געשלונגען די פרישע לופט און די פאַרבענקטע לונגען אונדזערע האָבן שווער געאָטעמט. מיר האָבן דערפילט אַביסל פריַיהייט. מען האָט אונדז געגעבן אַ שיסל מיט געדיכטע וואַרעמע "פאַכליאָבקע", דאָס הייסט וואַרעם וואַסער מיט שווימענדיקע עטלעכע בולבעס און מערעלעך, אַ שטיקל ברויט און אַ קליין שטיקל "שמעקנדיקע" פיש, וואָס האָט זיך געלאָזן פילן פונדערווײַטן. נאָכדעם האָט מען אַלעמען דערלויבט זיך אַרומוואַשן בײַם ברעג טײַך, וואָס איז געווען בײַ דער לאָנקע.

אויפגענומען האָט אונדז אַ לייטענאַנט מיט דער פאַמיליע לאָגינאָוו. נאָכדעם האָט ער אונדז אַריבערגעפירט אויף אַ באַרזשע און פאַרשריבן יעדן אין אַ בלאָקנאָט: די פאַמיליע, דעם נאָמען און פאַך. אויף אונדזער פראַגע וווהין מען פירט אונדז און פאַרוואָס — האָט ער געענטפערט:

— פאַרוואָס ווייסט איר אַליין בעסער פון מיר. דאָ האָט מען אײַך געבראַכט און דאָ וועט איר פּגרן. קיין אַרויס פון דאַנען איז נישטאָ.

געזאָגט האָט ער דאָס אויף רוסיש. מײַן טאַטע האָט מיר איבערגעזעצט און איך האָב אים געענפערט אויף ייִדיש:

— מיר זײַנען דאָ, דאָס איז דער אמת, אָבער פּגרן וועסטו דאָ דער ערשטער, געדענק מײַנע ווערטער.

דער לייטענאַנט האָט אָבער נישט פאַרשטאַנען וואָס איך האָב אים געזאָגט,

נאָר דעם פּיסטאָלעט זײַנעם, וועלכער איז ביז איצטער געהאַנגען אויף זײַנע הויזן פון הינטן — האָט ער איבערגעדרייט צום פּאָרנט. ווי איך האָב פאַרשטאַנען, האָט ער דאָס געטאָן אונדז אָנצושרעקן.

נאָך דער רעגיסטראַציע האָט אַ קאַטער (אַ דאַמפער) אַ צי געטאָן אונדזער באַרוּשע און מען האָט אונדז פאַרשלעפּט ווידער אין אומבאַקאַנטשאַפט. דעם גאַנצן וועג האָבן אונדז באַגלייט הונגעריקע קאָמאַרן און געצאַפּט אונדזער בלוט. קיין באַשיצונג פון זיי איז ניט געווען... אַלע האָבן זיך געקראַצט ביז בלוט, און דאָס האָט נאָך מער געריצט דעם דורשט פון אונדזערע באַגלייטער. אַרום האָט זיך געפילט אַ פרישקייט פון דער לופט. די נאָזלעכער האָט געריצט דער געשמאַקער ריח פון די פריש אָפּגעשניטענע הייַ. די גאַנצע נאַכט זײַנען מיר אָבער ניט געשלאָפן. די קאָמאַרעס האָבן ניט נאָר געצאַפּט אונדזער בלוט, נאָר אויך געזונגען, געזשומעט נעבן די אויערן. צו די קאָמאַרעס (מוקן) האָבן זיך צוגעאייניקט קליינע בלוטצאַפּנדיקע פליגעלעך (מאָשקאַ — רוסיש). גלילקלעך איז געווען דער, וועלכער עס האָט זיך געקאָנט אַרומוויקלען מיט שמאַטעס, וויַיל די פליגעלעך זײַנען געקראָכן אויפן קאַרק און פּנים, אין די זאָקן און אין די הויזן, אויף די הענט און די פיס, ווו נאָר זיי פלעגן געפינען אַ פרייַען אָרט אויף דער הויט. ערשט אויף מאָרגן, ווען עס האָט זיך באַוויזן די זון, האָבן זיי זיך עטוואָס באַרואיקט און געלאָזן אויך אונדז זיך אָפּרוען.

איינער פון די מאַטראָסן איז געווען אַן אַמאָליקער פאַרשיקטער פון אוקראַינע. עד האָט אונדז פאַרטרויט אַ סוד, אַז מען האָט אונדז געבראַכט קיין קאָטלאַס און איצט שווימען מיר איבערן טײַך וויצעגדאַ אין דער ריכטונג פון דער הויפּשטאָט פון קאָמי. איבערחזרן דעם נאָמען פון דער שטאָט איז די ערשטע צייַט געווען אוממעגלעך: סיפּטיקוואַר, סיטפּיקוואַר, סטיקפּיקטאַר, סיקטיקוואַר, סיקוויטקאַר. שפּעטער האָב איך זיך אויסגעלערנט ריכטיק אָנצורופן די שטאָט: סיקטיווקאַר. און נאָך האָט דער מאַטראָס אונדז אָנגעטרויט אַ צווייטן סוד, אַז ניט וויַיט פון סיקטיווקאַר וועלן קומען הענדלער אײַנקויפן אונדז וויַ שקלאַפן, און פון דאָרט וועט מען אונדז פאַרשיקן אין אַלערליי ערטער פון דער רעפובליק — ביז דעם צפונדיקן אײַזבערג פון אָקעאַן. ער האָט אונדז געפרווט דערמונטערן:

— וועט איר ניט פאַרלירן דעם גלויבן און איר וועט היטן דאָס ביסל געזונט, וועט איר זיי אַלעמען בײַקומען. האַלט זיך נאָר צוזאַמען און באַמיט זיך צו העלפן איינער דעם צווייטן. דאָס איז דער געזעץ פון צפון.

ביסלעכווײַז האָט זיך דערפילט אין דער לופטן אַן אַלץ שטאַרקערער שטונק. בשעת מעשׂה האָבן מיר געמיינט, אַז מען פאַרשפּרייט די מיסט פון די בהמות אויף די פעלדער. נאָר אין ערגעץ האָבן מיר ניט געזען קיין שום מיסט, און עס איז נאָך אויך ניט געקומען די צײַט צו באַמיסטיקן די פעלדער. און ווידער איז געקומען צו הילף דער דערמאָנטער מאַטראָס:

— דער ריח איז פון די פיש־שטאָקפיש. דאָס הייסט, אַז מיר דערנענטערן זיך שוין צו סיקטיווקאַר. ניט ווײַט פון דער שטאָט, בײַם ברעג פון טײַך, געפינען זיך די סקלאַדן פון די פיש. דאָ האַלט מען זיי ביז זיי הייבן אָן צו שטינקען. דאָס זײַנען ביליקע פיש, און די היגע אײַנווינער האָבן דווקא ליב די שטאָקפיש ווען זיי האָבן אַ געשמאַק. אָן אַ שטונק האָט עס פאַר זיי ניט קיין טעם.

אָט די נײַעס זײַנען אין משך פון געציילטע שעהן דערגאַנגען צו יעדן. אָבער גלײַכצײַטיק האָט זיך פאַרפעסטיקט די איבערצײַגונג, אַז מיר בלײַבן לעבן. מען האָט אונדז פשוט פאַרשקלאַפט, ווײַל פרײַווויליק וועט קיינער קיינמאָל אַהער ניט פאָרן. איצט וועט מען די שקלאַפן פאַרקויפן. ווער עס האָט מער מזל, דער וועט אַרײַנפאַלן אין בעסערע הענט, און ווער פון די הענדלער וועט געבן מער, וועט אויסקויפן בעסערע קנעכט. איך האָב זיך דערמאָנט יציאת מצרים. איך בין געווען נאָאיוו און געמיינט אַז די אויסלייזונג פון די מצרים איז אויף אייביק. אָבער עס איז געקומען בבל, רוים, גריכנלאַנד, שפּאַניע און פאַשיסטן — און יעדער האָט פאַרשקלאַפט. און אויב עס האָט נאָך אויסגעפעלט אויף אונדזער קאָפּ, זײַנען געקומען צוהילף די קאָמוניסטן. און אפשר האָבן זיי געדינט ווי אַ מוסטער פאַר די פאַשיסטן? ווײַל די פאַרשקלאַפונגען אין ראַטנפאַרבאַנד האָבן זיך אָנגעהויבן פאַר דער הערשאַפט פון היטלערן. פּרעה'ן פון מצרים האָבן פאַרביטן אַנדערע, אָבער דער דראַנג צו הערשן, צו פאַרשקלאַפֿן — איז געבליבן. אַזוי איז געווען אין די צאַרישע צײַטן, ווען רוסלאַנד איז געווען איינע פון די לעצטע וואָס האָבן אָפּיציעל אָפּגעשאַפט די פאַרשקלאַפונג פון פּויער און פאַרביטן אויף פאַרשיקונג קיין סיביר, געשמידטע אין קייטן. די זעלבע טראַדיציע, נאָר אָן קייטן, האָט פאָרגעזעצט לענין, און איבערהויפט סטאַלין, ווען ער האָט פאַרוואַנדלט זײַן הערשאַפט אין אַ פּראָלעטאַרישער דיקטאַטור, ניט געקוקט אויף דעם וואָס אָפּיציעל האָט ער געפּריידיקט פריַהייט.

טאַקע ניט ווײַט פון סיקטיווקאַר, אויף אַ גרויסער לאָנקע, האָט מען אונדז פונאַנדערגעטיילט אויף באַזונדערע גרופּעס, און די קויפער האָבן אָנגעהויבן

קלייבן די פאַראורטיילטע. הינט איז שוין שווער פעסטצושטעלן לויט וועלכן פרינציפ איז געגאַנגען די האַנדלערס — צי לויט די פאַכן, אָדער לויט די יאָרן. די האַנדלעריי האָט זיך פאַרצויגן ביז שפּעט אין אָוונט. אונדז האָט זיך געוואָלט שוין וואָס גיכער דערוואַרטן דעם רעזולטאַט, ווײַל בלײַבן נאָך אַ נאַכט מיט די קאָמאַרעס און מיטן שטונק פון די פיש — האָט ניט יעדער געקענט אויסהאַלטן. און דאָך איז אַ קליינע צאָל געבליבן ביזן פרימאָרגן, וואַרטנדיק אויף זייער גורל. קענטיק אַז די פאַרקויפער האָבן ניט באַקומען דעם געפאָדערטן פּרײַז.

— יאַנקל, האָסט מזל, דײַן פּרײַז איז מן הסתּם אַ גאַנץ גרויסער, קוים מען קען ניט קומען צו אַ הסכם צוליב דיר.

— גיכער פון אַלץ קוקן זיי אויף דעם, אויף וויפל מען האָט דעם אָדער יענעם פאַראורטיילט.

— נאַרישער מענטש, צי דען זעסטו ניט אַז זיי אַרט גאָרניט צוליב וואָס מען האָט אונדז דאָ געבראַכט. זיי ווייסן דאָס גאַנץ גוט. זיי איז וויכטיק די צאָל, די טיכטיקייט און די יאָרן פון די אַרעסטירטע.

מיט אַזעלכע מחשבות האָבן זיך געטיילט די פאַרשיקטע.

איך האָב געריידט מיט די הענדלער אויף דרײַ שפּראַכן, געבעטן לאָזן אונדז אין שטאָט. גערעדט האָב איך אויף ייִדיש, ליטוויש און אַ צעבראָכענעם רוסיש. אַחוץ דעם האָט מיר געהאָלפן מײַן האַנט־שפּראַך. איך האָב מער גערעדט מיט די הענט ווי מיטן מויל. איך האָב גערימט מײַן טאַטן, געזאָגט אַז ער איז אַ וווּנדערבאַרער שנײַדער, און אַז איך בין אַן עלעקטריקער (איך האָב אינדערהיים זיך אויסגעלערנט אַביסל עלעקטרע).

אין דער שטיל האָב איך געבעטן גאָט ער זאָל מיר העלפן. אויך מײַן טאַטע, ווי איך האָב פאַרשטאַנען, האָט זיך געוווּנדעט צו גאָט מיט אַן ענלעכער ביטע. ס'קען זײַן אַז אונדזער ביטע איז דערגאַנגען, און גאָט האָט אונדז טאַקע געהאָלפן. אַרום 3–4 קילאָמעטער פון שטאָט איז געווען אַ ציגעלניע אין אַ דערפל וואָס מען האָט געוווּפן דאָוופאָן. דאָרט האָט מען אונדז געבראַכט, געגעבן אַ צימער, אַ ליידיקן. איך האָב זיך אויסגעצויגן אויפן היילן הילצערנעם דיל, אונטערגעשפּאַרט די צעביסענע האַנט אונטערן קאָפּ, און גלײַך אַנטשלאָפן געוואָרן.

אויף צומאָרגנס האָט מען מיך אײַנגעשפּאַנט אין דער אַרבעט אַלס ציגל־מאַכער.

מײַן זיידע שרגא פֿײַבוש ז״ל
און מײַן באָבע מלכּה ז״ל

מײַן זיידע שמעון ז״ל
און די באָבע עטל ז״ל

מײַן טאַטע אַלס סאָלדאַט פֿון דער צאַרישער אַרמיי, מיט דער מאַמען

אין ציגעלניע

"עבדים היינו לפרעה במצרים" — דאָס געדענק איך גוט, דאָס פלעגן מיר זאָגן יעדעס יאָר בשעת דעם סדר פּסח. דאָס זאָגן מיר יעדן טאָג בײַם דאַוונען, דאָס ווייס יעדער ייִד. נאָר איך האָב פּריִער, אין די קינדערשע יאָרן קיינמאָל ניט געטראַכט וועגן דעם באַדײַט אין פּערזענלעכן לעבן פון יעדן איינעם באַזונדער אין אונדזער צײַט. מיך האָט מער געקימערט דער אַפּיקומן, איך זאָל זײַן דער ערשטער גנב, און נאָכדעם צו באַקומען דעם פּאַרדינטן פּריז, די מתּנה פון מֵיִן טאַטן ז"ל.

ווי האָבן געאַרבעט אונדזערע אורעלטערן אין דעם אַמאָליקן מצרים — האָב איך זיך ניט פאָרגעשטעלט. איך האָב נאָר געווּסט אַז זיי האָבן מיט זייערע פּיס געקנאָטן ליים און געמאַכט ציגל. ווי האָבן זיי געקנאָטן, וואָס פאַראַ ציגל און אויף וועלכן אופן האָבן זיי דאָס געמאַכט, האָט מיר ניט געאַרט. איך האָב זיך בכלל קיינמאָל ניט פאַרטראַכט ווי מען מאַכט ציגל.

מיינט ניט, אַז עס איז מיר ניט נוצלעך געווען זיך צו דערוויסן טאַקע ווי "באַקט" מען ציגל, איבערהויפּט זיך אויסלערנען זײַן אַ ציגלמאַכער. מיינט איר אפשר אַז דאָס איז שווער צו פאַרשטיין? חס וחלילה. פאַרשטיין איז גרינג. שווער איז צו מאַכן. אָבער אַז דו גייסט דורך די לערע פון אָנהויב ביזן סוף, אַלע פּראָצעסן — איז לײַכטער אין דער אַרבעט אויך. אָבער איין זאַך איז ווען די גאַנצע אַרבעט איז מעכאַניזירט, און אַן אַנדער זאַך איז ווען די מערהייט אַרבעט מאַכסטו מיט דײַנע הענט, ווי אין אַמאָליקן מצרים.

ווען אונדז האָט מען געבראַכט צופּירן אין ציגעלניע פון דאַוופאָן, האָב איך זיך דערוווסט, אַז פיל פּראָצעסן זײַנען דאָרט מעכאַניזירט. נאָר ליידער זײַנען דאָרט געווען איבעריקע אַרבעטס־הענט, און אפשר האָבן זיי סתּם ניט געהאַט קיין אָרט פאַר נײַ פאַרשיקטע; האָט מען אונדז אַריבערגעפּירט אין זייערע אַן אָפּטיילונג וואָס האָט זיך געפונען אַרום צוויי קילאָמעטער פון סיקטיווקאַר. דאָס אָרט האָט געהייסן קאָצפּאַן. דאָס איז אַ קליינער יישוב, ווו אַחוץ דער ציגעלניע זײַנען געווען נאָך עטלעכע איין־ און צוויי־שטאָקיקע הילצערנע הײַזער, ווו די מערהייט אײַנווינער זײַנען געווען אַמאָליקע

פאַרשיקטע פון אַלע עקן ראַטן־פאַרבאַנד, דאָס רוב פון אוקראַינע. עטוואָס ווייטער איז געווען אַ ציגלנע געבייַדע, ווו עס האָט זיך געפונען די מיטלשול, און נאָענט פון איר — אַ גרויס הויז פון יישוב־ראַט. נאָענט פון זיי איז געווען אַ גרויסע פאַבריק מיט אַ טאַרטאַק פון געהילץ. דאָרט האָט מען צוגעגרייט און סאָרטירט אַלערליי ברעטער וואָס מען האָט געשיקט קיין אויסלאַנד.

די ציגעלניע איז באַשטאַנען פון עטלעכע געבייַדעס. איינע — ווו עס איז געווען אַ באַק צו קנעטן די ליים; איין געבייַדע ווו עס איז געווען אײַנגעריכטעט אן אויוון צו "באַקן" די ציגל, און עטלעכע לאַנגע שטאַלן, ווו עס זײַנען געווען פּאָליצעס פאַר די רויע ציגל, און דאָרט פלעגן זיך באַוועגן די וואַגאָנעטקעס, וועלכע מען האָט געדאַרפט שטופן מיט די הענט. דאָרט האָט מען אויך געשניטן די ליים אויף ציגל. יעדער ציגל האָט געדאַרפט זײַן פון איין און דער זעלבער מאָס פון אַלע זײַטן.

פינף זײַנען מיר געווען — מײַן טאַטע מיט דער מאַמען, מײַן יינגערע שוועסטער חנה, און דער יינגסטער פון אונדזער משפּחה — מײַן ברודער שמעון. ווער איז געווען דער שטאַרקסטער — אַוודאי איך. מיך האָט מען געשיקט אַרבעטן אין קאַריער. דאָס איז געווען די הויפּט־אַרבעט: גראָבן ליים מיט אַ לאָפּעטע און וואַרפן אין די וואַגאָנעטקעס. גאָט צו דאַנקען אַז עס זײַנען נאָך געווען גענוג לאָפּעטעס. נאָר כדי צוגראָבן די ליים האָט געמוזט זײַן די לאָפּעטע אַ שאַרפע. די לערע האָב איך פאַרשטאַנען נאָכדעם ווי עטלעכע לאָפּעטעס זײַנען געבליבן אין די ליים, און די הענטלעך באַזונדער — אין מײַנע הענט.

צוזאַמען מיט מיר האָבן געאַרבעט געווען פאַרשיקטע פון אוקראַינע. איינער פון זיי, אַ גאַנץ איידעלער מענטש, אַ געווען אינושענער, האָט אויף מיר רחמנות געהאַט, זענדיק ווי מײַנע הענט זײַנען באַדעקט געווארן מיט בלוטיקע בלאָזן:

— הער מיך אויס מיט געדולד. יעדער מענטש, וואָס עלטער ער ווערט, איז ער טײַערער. אַלע אויסגאַבן וואָס דער מענטש מאַכט פאַר זיך, וואַקסן פון יאָר צו יאָר און ווערן אַלץ גרעסער. אַזוי אַרום, צוזאַמען גענומען, העכערט זיך דער פּרײַז. אַ יונגער מענטש איז ביליגער, דערפאַר טראַכט ער וויניקער ווען דער צוקונפט און היט וויניקער זײַן געזונט. ער מיינט אַז זײַן גאַנץ לעבן וועט ער זײַן דער זעלבער גיבור. דו טראַכסט ווען מאָרגן — וועט דיר זײַן לײַכטער הײַנט. ערשטנס — אָן הענטשקעס זאָלסטו מער ניט נעמען קיין לאָפּעטע אין האַנט. צווייטנס — פון מאָל צו מאָל שלײַף

אָפּ דעם אונטערשטן טייל פון דער לאָפּעטע מיט אָט דעם שטיין; און דריטנס — מאַך פון צייט צו צייט אַן איבעררייַס און רו זיך אָפּ. געדענק אַז דאָ איז דער אָנפאַנג פון דער ציגעלניע, און די שוועריסטע אַרבעט איז גראָבן די ליים. וואָס שאַרפער עס איז די לאָפּעטע — אַלץ לייכטער איז צו גראָבן.

ווי באַווּוסט — ליים לאָזט ניט דורך קיין וואַסער, אָבער טריקענען טריקנט זי זיך. פרילינג, נאָך דעם ווי עס צעגייט דער שניי און עס האַלטן זיך לוזשעס, איז די ליים פיל וווייכער ווי זומער־צייט, איבערהויפּט אין אַ פּייכטן סעזאָן. אָבער דאָ איז געווען דאָס יאָר אַ טרוקענער האַרבסט און די ליים איז געווען ווי אַ שטיין. נאָכן אָפּאַרבעטן די צען שעה האָסטו שוין ניט קיין כוחות אויפצוהויבן דיינע הענט. די פיס גופא ווערן פאַרוואַנדלט אין קלעצער און ווילן זיך ניט באַווועגן. טאַקע איצט דערמאָנסטו זיך וועגן אונדזערע אָבות, ווו "עבדים היינו לפרעה במצרים".

מיין שוועסטער חנה, אַ מיידעלע 14 יאָר אַלט, האָט מען אַוועקגעשטעלט אַלס "שניידערקע", — ניט נייַען בגדים, נאָר שניידן אויף ציגל די ליים, וואָס גייט אַרויס פון בונקער ווי טייג. שניידן שניידט מען צו צוויי מיטאַמאָל, און זיי צוזאַמען האָבן אַ וואָג פון אומגעפער 16 ביז 20 קילאָ. די "רויע" ציגל, פאַרן אָפּברענען, זיינען פייכט און דאָפּלט שווער פון די פאַרטיקע אָפּגעברענטע.

דעם אַלטן טאַטן האָט מען אַוועקגעשטעלט אַלס "נעמער". מיינט ניט, חס וחלילה, נעמען וואָס פאַר זיך. זיין אַרבעט איז באַשטאַנען אין נעמען ברעטלעך מיט פיר רויע ציגל און שטעלן אויף דער וואַגאָנעטקע. דעם 9 יאָריקן ברודער שמעון האָט מען אויך באַשטימט אויסצונוצן. מען האָט אים געשטעלט אַלס "ציילער" — ציילן די ציגל און פאַרשרייבן די צאָל וויפּל מען שיקט אין אויוון אַריין. די קראַנקע מאַמע מיינע האָט מען געצוווּנגען צו זיין אַ "שטופּערקע" — שטופן די וואַגאָנעטקעס מיט די אָנגעלאָדענע אויסגעטריקנטע ציגל ביזן אויוון. דאָרט האָט זי געדאַרפט אַראָפּנעמען די ציגל פון די ברעטלעך און שטעלן אין סטאָלב לויט דער אָנגעוויזענער מאָס. אַ ספּעציאַליסט האָט רעגולירט דעם געבוי פון די ציגל, זיי זאָלן קענען זיך "אויסבאַקן" און בליבן גאַנץ און פעסט.

אונדזער נאַטשאַלניק איז געווען פון די היגע אייַנווינער, אַ קאָמי. זיין אָפּיציעלע פאַמיליע איז געווען סאָוועליעוו, נאָר ער איז געווען אַ נידעריקער, מיט אַ צעקנייטשטן פנים, מיט שמאָלע אויגן, אַ דאַרער, עטוואָס פאַרהויקערט, און זייער ענלעך צו דעם אינדישן פירער גאַנדי, — האָבן מיר אים טאַקע אַ

נאָמען געגעבן גאַנדי. ער אַליין האָט קיין אַנונג ניט געהאַט ווער דאָס איז געווען. נאָר די אַרבעטער האָבן יאָ געווּסט און אונדז אונטערגעהאַלטן און אויך אָנגעהויבן אים רופן מיט דעם ניי־עם נאָמען. ווען איך האָב דעם ערשטן מאָל אים אָנגערופן:

— גאַנדי!

האָט ער געענטפערט:

— וואָס האָסירט?

מיין טאַטע פלעגט אים רופן אַשמדאי. פאַרטיילט צווישן אונדזער משפחה די אויפגאַבן האָט פערזענלעך גאַנדי־אַשמדאי.

עס האָט זיך געשאַפן אַן אינדרוק אַז פריער האָט די פאַבריק ניט געאַרבעט און מען האָט געוואַרט ביז עס וועט קומען אַהער אונדזער משפחה. כאָטש פריער האָבן דאָ אויך געאַרבעט פאַרשיקטע, אָבער ציגל פלעגט מען דאָ אַרויסגעבן אַ גאַנץ קליינע צאָל.

די וואַגאָנעטקעס וועלכע האָבן געפירט די ליים צום בונקער האָבן געמוזט זיין אָנגעלאָדן ביז אויבן. געווייַנטלעך האָבן געגראָבן די ליים נאָר אַזעלכע פאַראורטיילטע ווי איך. אָבער זיי פלעגן נאָך יעדער אָנגעפילטער וואַגאָנעטקע זיך זעצן רויכערן, דרייַען אַ ציגאַרעט. זיי פלעגן נעמען אַביסל מאַכאָרקע, אַרײַנשיטן אין אַ שטיקל צײַטונג, פאַרדרייַען זי ווי אַ ציגאַרעט און פאַרקלעפּן מיט שפּײַכץ. איך האָב ניט געוויכערט, נאָר ווען זיי פלעגן זיך זעצן אָפּרוען, פלעג איך זיצן לעבן זיי און אויך רוען. עס איז דורך אַ גאַנץ קורצע צײַט און איינמאָל האָט באַמערקט אונדזער גאַנדי־אַשמדאי אַז איך זיץ צוזאַמען מיט די אַנדערע און רו ווי זיי.

מיטאַמאָל שרײַט ער אויס:

— ראַבאָטאַט, ראַבאָטאַט נאַדאַ! — (אַרבעטן, אַרבעטן דאַרף מען)!

געקוקט האָט ער אויף אונדז אַלעמען, אָבער געמיינט האָט ער מיר.

— מיר האָבן אים אין באָד, — זאָגט איינער פון די אַרבעטער. מיר האָבן רעכט צו מאַכן אַ "פערעקור", ד.ה. רויכערן. רוען האָבן מיר ניט קיין רעכט, נאָר מאַכן אַ הפסקה צו רויכערן — דאָס קענען מיר יאָ.

פֿון דעמאָלט אָן בין איך געוואָרן אַ רויכערער. איך האָב זיך אויסגעלערנט צו מאַכן די אַזוי גערופענע "זאַקרוטקע" (ציגאַר) און רויכערן צוזאַמען מיט אַלעמען. אמת, די ערשטע צײַט האָב איך זיך געוואָרגן, געהוסט, און אַן אַנדערש מאָל האָט מיר ווייַ געטאָן דער קאָפּ, נאָר ביסלעכווײַז האָב איך זיך צוגעווויגט און אונטערגעהאַלטן די גאַנצע קאַמפּאַניע.

איר מיינט, אַז אונדזער גאַנדי־אַשמדאַי האָט מיר נאָכדעם וועג אַ ווארט געזאָגט? ניין. כל־זמן איך פלעג זיצן צוזאַמען מיט אַלעמען און צייגן דעם שטונק פון דער מאַכאָרקע, האָט ער געשוויגן. אָבער ווי נאָר איך פלעג זיך זעצן באַזונדער, איז אויס רו, גליַיך יאָגט ער אַרבעטן.

נאָכדעם ווי איך בין געווארן אַ טיכטיקער ליים־גראָבער, האָט אונדזער גאַנדי מיך אַריבערגעפירט צום בונקער וווּ מען קנעט די ליים. מיַין אויפגאַבע איז געווען צו וואַרפן צוריק אינעווייניק די ליים וואָס גייט אַרויס פון אויבן; און אויב עס איז ניט געווען קיין אָרט, דאָס הייסט אַז דער בונקער איז געווען איבערפולט, האָב איך די איבעריקע ליים געדאַרפט דערקנעטן מיט די הענט. אַחוץ דעם האָב איך געדאַרפט רעגולירן די מאָס וואַסער, וויַיל מען קען דאָך ניט קנעטן טרוקענע ליים. גיסטו מער וואַסער — ווערט די ליים וויַיך און מען קען ניט אויסשניַידן די פאָרם פון אַ ציגל. די צרה איז אַז אָפטמאָל פלעגט אויפהערן גיין די וואַסער, און ס'האָבן פאַסירט פאַלן וועג איך האָב געמוזט שלעפּן עמערס וואַסער פון אַ ספּעציעלער גרוב, וווּ עס איז געווען אַ רעזערוו.

אין איינעם אַ טאָג איז די קעכין קראַנק געווארן און אַשמדאַי האָט אַריבערגעפירט מיַין מאַמען אין קיך צו קאָכן עסן. איר האָט אָבער נעבעך ניט באַגליקט. אָפּגעאַרבעט עטלעכע חדשים און זי האָט געמוזט "פאַרלאָזן" איר אַמט. ניין, ניט וויַיל דאָס עסן איז ניט געווען צוגעגרייט צו דער צייַט, אָדער חס וחלילה ניט געשמאַק. אין דער הינזיכט איז, ווי מען זאָגט, אַלץ געווען בסדר. נאָר אַז עס לעבט אַ משפּחה, און אַלע טאָג קומט מען פון דער אַרבעט מיט שמוציקע און דורכגעשוויצטע בגדים, — דאַרף מען דאָך זיי וואַשן, איבערהויפט די אונטערשטע וועש. איז איינמאָל האָט זי באַשלאָסן אויסקאָכן די גרעט. אָבער וווּ נעמט מען אַ קעסל? אין קיך איז געשטאַנען אַ קעסל. צייַט די מאַמע האָט דאָרט געאַרבעט האָט זי אים ניט געגנוצט. איז איר איינגעפאַלן אין קאָפּ אַ געדאַנק צו קאָכן די וועש אין דעם קעסל, און טאַקע אין קיך. אין סאַמע מיטן אַרבעט, וועגן די וועש האָט זיך געקאָכט אין קעסל, גייט אַריַין אַשמדאַי אין קיך און וואָס מיינט איר טוט ער? ער קוקט אַריַין וואָס די מאַמע קאָכט אין קעסל. עס איז אים געווארן פינצטער אין די אויגן.

— דאָס קאָכסטו פאַר די אַרבעטער?

— קוק אַריַין אין צווייטן, דאָרטן איז דאָך דאָ די זופּ.

ער האָט שוין ניט געקוקט אין ערגעץ.

— מאָרגן זאָל דאָ זײַן דוך ניט זײַן. גיי אויף דײַן פּריערדיקער אַרבעט בײַ די ציגל.

מיר האָבן געהאַט אַ דאָפּלטן פאַרלוסט. ערשטנס האָבן מיר אָנגעוואָרן די אונטערשטיצונג פון עסנוואַרג, וואָס די מאַמע פלעגט אַן אַנדערש מאָל ברענגען פון קיך, און צווייטנס האָבן מיר אָנגעוואָרן די לייז, וויַיל נאָכן איבערקאָכן די וועש זײַנען מיר דורך אַ מין דעזינפעקציע.

פון בייזקייט האָט די מאַמע באַקומען פון דעם אַשמדאַי אַ שטראָף צו שטופן וואַגאָנעטקעס מיט די ציגל אין אויוון אַרײַן. מיר האָט ער אַריבערגעפירט צו שניַידן די ציגל, און מײַן שוועסטער חנה צו לייגן די ציגל אויף די ברעטלעך פון די וואַגאָנעטקעס. מײַן קליינער ברודער שמעון איז געבליבן אַלס איבערשריַבער וויפל ציגל מען פירט אַרײַן אין אויוון, און נאָכדעם פאַרשריַבן זיי.

מײַן אַרבעט אין ציגלניע איז דעם אַשמדאַי גענעלן געווען און ער האָט מיך אַריבערגעפירט אויף אַ גאַנץ פאַראַנטוואָרטלעכער אַרבעט — פאַרהאַמערן דעם אויוון, און נאָכן אָפּברענען די ציגל — אַרויסנעמען זיי פון אויוון. די ציגל מוזן זײַן צונויפגעשטעלט אין אויוון אין סטאָלבעס מיט אַ לופט־פלוס צווישן זיי, כדי זיי זאָלן זײַן "אויסגעבראָטן" פון אַלע זײַטן. אין אויוון מוז זײַן אָפּגעהיט די מאָס סײַ פון דעם ראַדיוס און סײַ פון דער הויך, אויב ניט, גייַען אַרויס די ציגל אָדער איבערגעברענט, אָדער "פאַרגליווערט", און זיי זײַנען אַזוי שוואַך אַז זיי צעפאַלן זיך אין האַנט. נאָר עס איז דאָך געווען אַ נאָרמע, און פון אַשמדאַי האָט מען געפאָדערט וואָס מער, איז אַנדערשמאָל פלעגט אויסקומען אויסצופאַקן דעם אויוון פאַר דער צײַט, וועט די ציגל זײַנען נאָך געווען ברענענדיק, דאָס איז ניט אַזוי פשוט. עס האָבן ניט געהאָלפן קיין הענטשקעס, ניט איין מאָל האָבן די הענטשקעס געברענט.

בײַ פּרעה'ן אין מצרים האָט מען געקנאָטן די ליים און געברענט די ציגל אויף דער זון. דאָ, אין צפון רוסלאַנד, האָט אַפילו זומער געפעלט די זון. און וואָס הייסט נעמען אין האַנט אַ הייסן ציגל? אַרבעטן האָב איך געאַרבעט אַ האַלב נאַקעטער, אַרום איז געשטאַנען אַ געפערלעכע היץ. איין מאָל איז אַ שטיקל ברעקל הייסע ציגל אײַנגעקוועטשט געוואָרן בײַ מיר אין אַ פינגער. דער פינגער איז געשוואָלן געוואָרן און זיך אָנגעפילט מיט אייטער. איך האָב געמוזט זיך וועגדן צו אַ דאָקטער. אַנשטאָט צו היילן דעם פינגער, האָט דער דאָקטער דעם פינגער צעשניטן, אַרויסגענומען דעם ברעקל ציגל און אַרויסגעצויגן די אייטער. די ווייטיקן זײַנען געווען אַזעלכע, ווי מען וואָלט

פון מיר געצויגן די אָדערן. די גאַנצע אַרבעט האָט ער געמאַכט אָן אַ פאַרקילונג פון פינגער, ווי געזאָגט לעבעדיקערהייט. אויפן צעשניטענעם פינגער איז געבליבן אַ סימן ביזן היינטיקן טאָג.

ניט געקוקט אויף די אַלערליי איבערלעבונגען, בין איך געווָארן אַן ערשטקלאַסיקער ציגל־מאַכער. אָן אַ טעות האָב איך געקענט באַשטימען וועלכע ציגל עס געהערן צום ערשטן סאָרט און וועלכע צום דריטן. אַשמדאַי איז געווען צופרידן מיט מיר און ער האָט מיך געהאָלטן אַלס הויפט־אַרבעטער פון אונדזער משפחה. ער האָט אָבער ניט געווּסט אַז איך בין ניט צופרידן. מיר האָט געעקבערט דער מוח ווי אַזוי זיך אַרויסצוריסן פון אַשמדאַיס נעגל און פון דער ציגעלניע, ווי אַזוי פּטור צו ווערן פון דער פאַרשקלאַפונג.

וועג איך בין געגאַנגען אין נ.ק.וו.ד. וווּ מיר האָבן געמוזט קומען זיך מעלדן יעדע צוויי וואָכן, האָב איך געפרעגט דעם מאַיאָר לאָגינאָוו:

— אַזוי ווי איך האָב אין דער אַמאָליקער היים איבערגעריסן מײַן לערנען אין מיטל־שול, צי האָב איך דאָ רעכט פאָרצוזעצן מײַן לערנען זיך?

— רעכט האָסטו, ווײַל עס איז דאָ אַ געזעץ וועגן מיטעלער בילדונג, אָבער איך ראַט דיר ניט. דײַן יינגערער ברודער און דײַן שוועסטער — איז אַן אַנדער זאַך. אָבער דו ביסט שוין 16 יאָר, אַ דערוואַקסענער מאַנצביל, דאַרפסטו שוין אַרבעטן.

— אָבער איך האָב דאָך ניט געענדיקט די מיטל־שול.

— דאָס איז דײַן דאגה. מײַן זאַך איז דיר וואָרענען. די רעכט צו לערנען האָבן סאָוועטישע בירגער, דו ביסט אָן בירגערשאַפט, פאַרגעס עס ניט, — האָט מען מיר געשראָקן אין נ.ק.וו.ד.

איך בין אַוועק אין דער שטעטלשער מיטלשול און געפרעגט צי קען איך פאָרזעצן מײַן לערנען.

— קענען קענסטו — האָט מיר דער דירעקטאָר געענטפערט, — אָבער דו קענסט דאָך ניט קיין רוסיש.

— איך וועל זיך נעמען און אויסלערנען.

איך האָב זיך ניט געריסן צו גיין לערנען. מיר איז געווען וויכטיק אַרויצוריסן זיך פון ציגעלניע, און דער איינציקער אויסוועג איז געווען צו גיין זיך לערנען. אַן אַנדער תּירוץ וואָלט קיינמאָל ניט געהאָלפן. איך האָב געמוזט טראַכטן ווי אַזוי אַרויסצוריסן פון די ציגל־אַרבעט מײַן אַלטן טאַטן און די קראַנקע מאַמען. פאַר מיר איז דאָס געווען וויכטיקער ווי פאַר מיר אַליין.

איך בין אַוועק אין מיטל־שול און אָנגעגעבן דרײַ ביטעס: פאַר זיך, פאַר

מײַן שוועסטער חנה און פאַרן ברודער שמעון. אַשמדאַי'ן האָב איך מיטגעטיילט, אַז איך גיי אַוועק זיך לערנען אין מיטל־שול און אַז איך האָב באַקומען אַ באַשטעטיקונג פון נ.ק.וו.ד.

פאַרהאַלטן מיך אויף דער אַרבעט האָט ער ניט געהאַט קיין רעכט, אָבער ער האָט געהאַט אַן אַנדער רעכט:

— אויב דו גייסט אַוועק פון מיר, איז הער אויס מײַן באַפעל — האָט ער מיט כּעס געזאָגט, — איך גיב אײַך צוויי וואָכן צײַט איר זאָלט פאַרלאָזן די דירה. די אַלטע קאַקערס דײַנע דאַרף איך ניט בײַ זיך, און די קינדער קענסטו אויך צונעמען. וועסט מיך נאָך דערמאָנען ניט איין מאָל. שטיינער וועסטו גריזען, אויב דו פאַרלאָזט מיך. זע זאָלסטו ניט האָבן קיין חרטה.

איך בין דאָך אַן עקשן, האָב איך באַשלאָסן צו קעמפן ביזן סוף. מײַן טאַטע ז"ל, וועלכער האָט איבערגעלעבט ניט וויניק צרות אין די צײַטן פון דער ערשטער וועלט־מלחמה, האָט געזאָגט:

— זונעלע מײַנער, אויב דו האָסט באַשלאָסן, איז דאָס ניט פון דיר, טײַערער, אַזוי וויל דער אייבערשטער מיר זאָלן זיך אַרויסרײַסן פון דער פאַרשקלאַפונג, — און גאָט זאָל דיר העלפן.

— דוד'ל, דו האָסט גוט באַטראַכט פון וואָס וועלן מיר לעבן, אָן אַרבעט און אָן אַ דאַך? — האָט די מאַמע געפרוווט זיך קעגנשטעלן.

— דאגה ניט, מערע־ליבע, גאָט וועט אונדז ניט פאַרלאָזן, — האָט איר דער טאַטע באַרואיקט.

מיר האָבן זאַלבעדריט אָנגעהויבן זיך לערנען אין מיטל־שול. גלײַכצײַטיק האָב איך ניט געוואָרט. איך בין געפאָרן אין שטאָט סיקטיווקאַר זוכן פאַרן טאַטן אַרבעט אַלס שנײַדער. גייענדיק איבערן שטאָט בין איך דערגאַנגען ביזן שטאָטישן קאָמבינאַט. דאָרט זײַנען געווען פאַרשיידענע וואַרשטאַטן און צווישן זיי אַ שנײַדערײַ. דער גאַנצער קאָמבינאַט איז געווען מאָביליזירט צו אַרבעטן פאַרן פראָנט. אין דער שנײַדערײַ האָט מען געניייט וועש, העמדער, וואַטענע הויזן און קורטקעס פאַר די סאָלדאַטן. דער מײַסטער פון צעך איז געווען פון די היגע אײַנווינער, אַ קאָמי, אַ גאַנץ איידעלער מענטש.

— אַרבעטער דאַרפן מיר געוויס. די יונגע זײַנען דאָך אויפן פראָנט, — האָט געזאָגט מאַדייאַנאָוו, — אַזוי איז געווען זײַן פאַמיליע — אָבער קיין נײַ־מאַשינען האָבן מיר ניט. איך בין גרייט צו נעמען דײַן טאַטן בתּנאי אַז ער וועט קומען צוזאַמען מיט אַ נײַ־מאַשין.

מיר האָבן באַשלאָסן צו פאַרקויפן עפּעס פון אונדזערע בגדים און קויפן אַ

מאַשין. אָבער איך האָב נאָך פאָרגעזעצט מײַן לערנען זיך. דאָס ערשטע ליד וואָס איך האָב זיך אויסגעלערנט אויף רוסיש איז געווען "צו טשאַדײַעווען" פון פושקינען. איך האָב געלייענט דאָס ליד אויף אויסווייניק מיטן גאַנצן האַרצן, אַז די לערערקע איז צוגעגאַנגען צו מיר און אַ קוש געטאָן אין שטערן. די אויגן האָבן בײַ איר געבלישטשעט.

בײַ מיר האָט דאָס ליד אַרויסגערופן ווייטיק, איבערהויפט די ווערטער:

"...עס זײַנען פאַרשוווּנדן די קינדערשפילונג
ווי אַ חלום, ווי אַ פרימאָרגן נעפל..."

ניט געקוקט אויף דעם וואָס די מערהייט שילער זײַנען געווען קינדער פון אַמאָליקע פאַרשיקטע, האָבן זיי אויף אונדז געקוקט מיט פאַרדאַכט. וואָס און ווער עס זײַנען יידן האָבן זיי ניט געווּוסט, דעריבער האָבן זיי אַלעמען געפרופן פּאָליאַקן. וויײַל פאַר אונדזער אָנקומען איז געקומען אַ פּאַרטיע מיט פאַרשיקטע פּוילישע בירגער, פּאָליאַקן און יידן. אַ גאַנץ קליינער טייל שילער זײַנען געווען פון די היגע קאָמיאַקעס. איך האָב זיך באַמיט אויסלערנען גוט דאָס ליד אויף אויסווייניק, כדי צו באַווײַזן אַז איך קען רוסיש. נאָך צוויי לידער האָב איך שפּעטער דעקלאַמירט אין קלאַס. אָבער איך האָב געווּוסט, אַז אין קורצן וועט מיר אויסקומען צו פאַרלאָזן די מיטל־שול און זוכן אויך אַרבעט פאַר זיך.

נאָך אַ ביסל לויפּעניש איז מיר געלונגען צו פאַרקויפן אַ מאַנטל און אַביסל וועש, און פאַר דעם געלט האָב איך געקויפט אַ ווונדערבאַרע פוס־מאַשין "זינגער".

דער טאַטע האָט אָנגעהויבן צו אַרבעטן און איז יעדן טאָג געגאַנגען צופוס קיין קאָצפּאַן אין דער דירה פון ציגעלניע. דאָס איז געווען פאַר אים זייער שווער. נאָך באַמיאונגען איז מיר געלונגען צו דינגען אַ דירה און מיר האָבן זיך אַריבערגעפּעקלט אין שטאָט. קורץ נאָך דעם האָט מען אונדז געגעבן אַ צימער אין אַ באַראַק וועלכער האָט געהערט צו דעם קאָמבינאַט.

איך האָב באַשלאָסן אויסצולערנען זיך עפּעס אַ פּאַך, וויײַל פון טאַטנס פּרנסה האָט די גאַנצע משפּחה ניט געקענט לעבן. מײַן שוועסטער און ברודער האָב איך באַשלאָסן לאָזן פאָרזעצן דאָס לערנען, און אַליין בין איך אַוועק אין זעלבן קאָמבינאַט אַרבעטן אין שלאָסער־מעכאַנישן צעך. אָנגעהויבן האָב איך פרײַוויליק אַלס אַ שילער. דאָס איז נאָר געזאָגט פרײַוויליק. אַליין האָב איך אויסגעפונען דעם אַרבעטס־אָרט, אָבער ניט די אַרבעט. גלײַך ווי עס

איז אַרויס די פאַראָרדענונג פון קאָמבינאַט צו באַשטימען מיך אַלס שילער אין צעך, האָט מען מיך אַרויסגערופן אין נ.ק.וו.ד. וווּ איך האָב באַקומען גוטע מוסר.

— אויב דו מיינסט אַז דיר איז דערלויבט צו לויפן פון אָרט צו אָרט, האָסטו אַ גרויסן טעות, — האָט מען מיך געוואָרנט. — פאַר אַוועקגיין פון דער ציגעלניע קומט דיר טורמע ניט ווייניקער ווי צוויי יאָר.

— אָבער דער דירעקטאָר האָט דאָך מיך אָפגעלאָזן, — האָב איך געטענהט.

— צו גיין לערנען אין מיטל־שול. אָבער דו האָסט אים אָפגענאַרט.

— איך האָב דאָך נאָך ניט פאַרלאָזן די מיטל־שול.

— דו מיינסט אַז דו ביסט קליגער פון אונדז און מיר פאַרשטייען ניט דיין כיטרעקייט. דיין גליק איז אַז אין קאָמבינאַט נויטיקט מען זיך אין אַרבעטער. אויב נאָכאַמאָל ווערט מיט דיר פאַסירן דאָס זעלבע, וועלן מיר דיר ניט שענקען און דערמאָנען אויך דעם איצטיקן פאַל.

דאָ אין קאָמבינאַט האָט מען אויך ניט געבאַקן קיין בייגל, אָבער עס איז געווען פיל לייכטער ווי אין ציגעלניע. די הויפט־זאַך פאַר מיר איז געווען, וואָס מיין טאַטע איז שוין געזעסן בײַ דער ניי־מאַשין. אין קאָמבינאַט, אַחוץ אַ גרויסן שלאָסער־וואַרשטאַט און אַ שנײַדערײַ, איז געווען אויך אַ מעבל־צעך מיט אַ טאַרטאַק, אָבער אַנשטאָט מעבל האָט מען דאָ געמאַכט "שליטנשיך", אַ צעך פון מאָטאָרן־רעמאָנט, שיך־צעך. אַלע זײַנען געווען פאַרבונדן מיט באַשטעלונגען פאַרן פראָנט.

איך האָב זיך באַקאַנט מיט אַ גוי, וועמענס נאָמען איך וועל ביזן סוף פון מיין לעבן ניט פאַרגעסן. זײַן פאַמיליע איז געווען קוטוזאָוו און זײַן נאָמען און טאַטנס נאָמען איז געווען סמיון איליאַנאָוויץ. פלעגן אים אַלע רופן לויטן טאַטעס נאָמען. ער איז געווען פון די אַמאָליקע פאַרשיקטע און איצטער האָט ער פאַרנומען אַ הויכן פּאָסטן. ער איז געווען דער נאַטשאַלניק פון אַלע האָלץ־באַארבעטונגען. נאָכן פאַרקויפן אונדזערע זאַכן כדי צו קויפן די ניי־מאַשין, זײַנען מיר געבליבן מיט איין פּאָר וועש. דער ווינטער האָט זיך דערנענטערט און צוגלײַך מיט אים ניע זאָרג. פון די אונטערשלאָק פון שטיקלעך אָפּפאַל פון די וואַטענע קורטקעס האָט דער טאַטע צונויפגענייט וועש.

מיר זײַנען געווען די ערשטע פאַרשיקטע משפּחה וואָס האָט זיך אַרײַנגעריסן אין שטאָט. דאָס איז געווען פאַרבונדן ניט נאָר מיט מי, נאָר אויך מיט מסירת נפש. וויײַל פאָרמעל איז געווען פאַרבאָטן צו לעבן אין שטאָט. אַ גאַנץ לאַנגע צײַט האָבן מיר זיך געוואָלטן געלעבט אין קאָצפּאַן.

מײַן נײַער נאַטשאַלניק האָט מיך אַוועקגעשטעלט פאַנאַנדערנעמען די ענגענדיקע לאָמפּן, אַרויסציען פון דאָרטן די דראָטן און זיי אויסגלײַכן ווי אַ סטרונע. די דראָטן האָבן געמוזט די בלעכער און די שלאָסער צו מאַכן עמערס, מיליטערישע קעסטלעך פאַרן פראָנט און שיסעלעך.

איך האָב בײַ דער אַרבעט געאַרבעט מער ווי צוויי חדשים. די ענט זײַנען געווען אין וווּנדן. אַן אַנדער מאָל, קומענדיק פון דער אַרבעט אין די אַרבעטס־קליידער באַדעקטע מיט אַ שיכט פון זשאַוועך, האָב איך ניט געהאַט קיין כוח זיך אויסצוטאָן און געלייגט זיך שלאָפן ניט געגעסענערהייט.

— וויפל קען איך אַרבעטן אויף דער אַרבעט? איך וויל זיך דאָך אויסלערנען אַ פאַך, — האָב איך געטענהט צו מײַן נאַטשאַלניק.

— דו וועסט טאָן די אַרבעט וויפל עס וועט נויטיק זײַן — האָט מיט רציחה געענפערט מײַן באַלעבאָס, — דאָס איז דײַן פאַך. אַז דו וועסט קענען אויסגלײַכן די דראָט, וועסטו קענען זײַן אַן אַרבעטער.

— אָבער גלײַכן קען איך דאָך שוין!

דאָס האַרץ האָט וויי געטאָן פון קנאה, וואָס אַלע איבעריקע אַרבעטער אין צעך טוען אַן אַרבעט וואָס מען זעט דעם רעזולטאַט, און איך פאַרנעם זיך מיט גלײַכן דראָט.

נאָך דעם האָב איך געאַרבעט נאָך צוויי וואָכן, און אין איינעם אַ פרימאָרגן בין איך געבליבן אינדערהיים און ניט געגאַנגען צו דער אַרבעט.

ווי איך האָב דערמאָנט, איז אונדזער קאָמבינאַט געווען אויף אַ מיליטעריש רעזשים און דאָ האָבן געהערשט שטרענגע געזעצן. פאַר צוויי טעג פאַרלאָזן די אַרבעט אָן אַ באַגרינדעטער סיבה האָט געדראָט צוויי יאָר טורמע.

אויפן דריטן טאָג קומט אַרײַן צו אונדז אַ מיליציאָנער און דערלאַנגט מיר אַ צעטל זיך אונטערצושרײַבן, אַז לויטן באַשלוס פון פּראָקוראָר בין איך אַרעסטירט פאַר וואַרפן מײַן אַרבעטס־שטעלע.

קוטוזאָוו, דער נאַטשאַלניק פון מעבל־צעך האָט זיך דערוווסט, אַז מען וויל מיך באַשטראָפן מיט טורמע פאַר פאַרלאָזן דעם אַרבעטס־אָרט, איז ער אַוועק צום דירעקטאָר פון קאָמבינאַט יאַראָשעווסקי און האָט זיך דערערעדט, אַז מען וועט זיך באַגיין מיט אַ באַפעל פון קאָמבינאַט צו באַשטימען פאַר מיר אַלס שטראָף נאָר אַן "אויסרייד".

איך ווייס ניט ביז הײַנט וואָס האָט געצוווּנגען קוטוזאָוון נעמען דעם אויפזיכט אויף מיר. צי דאָס איז געווען רחמנות, און אפשר ווי אַ שפּריכוואָרט זאָגט: "אַ פישער דערקענט אַ צווייטן פישער פונדערווײַטן". וועג ער איז

געווען פאַרשיקט אַמאָל, האָט ער מעגלעך דורכגעמאַכט אַן ענלעכן וועג ווי איך.

— דוד'קע, זיי ניט קיין נאַר, פאַרשטיי די לאַגע — האָט ער מיר געזאָגט, — מענטשן פאַלן ווי פליגן אויף די שלאַכט־פעלדער, און דו בענטש גאָט וואָס דו ביסט דאָ, — האָט קוטוזאָוו מיר געלערנט. — ער האָט מיך אַרויסגעריסן פון די ווילדע נעגל.

— איך וויל דאָך האָבן אַ פאַך, און גלייכן דראָט איז ניט קיין פאַך, — האָב איך זיך נאָך אַלץ קעגנגעשטעלט, כאָטש איך האָב געפילט אַז מען מוז זיין אונטערטעניק.

— גיי, קער זיך אום אויף דער אַרבעט, און איך וועל שוין זען ווי צו העלפן, — האָט מיר קוטוזאָוו געעצה'ט.

דער מייסטער פון צעך איז אין אָוונט אַריין צו אונדז און געזאָגט מיר:

— גיי, גלייך אויס די דראָט, דאָס וועט זיין בעסער ווי זיצן אין טורמע. אין אַ וואָך אַרום וועל איך דיר אַריבערפירן. צי דען זעסטו ניט אַז דער נאַטשאַלניק איז אַ חיה?

ער האָט מיר ניט געזאָגט צוליב וואָס ער איז געווארן אַזוי באַרעמהאַרציק, נאָר איך האָב פאַרשטאַנען אַז עס האָט אויף דעם געווירקט קוטוזאָוו.

בייַ אונדז אין וואַרשטאַט האָבן געאַרבעט 8 טויב־שטומע. יונגע יאַטן, קרעפטיקע און פעאיקע, אָבער געשטראָפטע. עס איז ניט געווען קיין אַרבעט זיי זאָלן ניט קענען אויספילן. אָבער צו זיי האָט מען געדאַרפט האָבן אַ ספּעציעלן צוגאַנג. וויל אויב וואָר פון זיי דענערווירט זיך, קען ער יענעם שפּאַלטן דעם קאָפּ. איך האָב זיך געחברט מיט זיי און זיי האָבן זיך צו מיר אויך גוט באַצויגן. זיי האָבן מיר אויסגעלערנט שטום־לשון, — ריידן מיט די פינגער און צוגעבן מיט באַוועגונג פון די ליפּן. אַזוי אַרום, אַנשטאָט לערנען זיך רוסיש, האָב איך זיך גאָר געלערנט שטום־לשון. אַפילו קומענדיק פון דער אַרבעט אַהיים, פלעג איך אויך פאָרזעצן דעם שטום־לשון, וויל אַפילו צו רייַדן האָב איך שוין קיין כוח ניט געהאַט. אין מייַנע יונגע יאָרן — אַרבעטן פיזיש צו 12 שעה אין מעת־לעת, ניט דערעסן, ניט דערטרונקען, איז אויך געווען אַ מין העלדישקייט.

— גיי, בענטש דיין גאָט — איז ספּעציעל אַריין צו מיר קוטוזאָוו און געמאָלדן — מאָרגן וועסטו אָנהויבן אַרבעטן אַלס שלאָסער, נאָר דערווייל לויטן צווייטן ראַזריאַד (מדרגה). שפּעטער, אַז דו וועסט זיך אויסלערנען אַביסל דעם פאַך, וועט מען דיר העכערן די מדרגה.

יונג בין איך געווען און דער מאָגן האָט געפאָדערט פאַרן "מאָטאָר" די "בענזין". איינמאָל איז מיר איינגעפאַלן אַ געדאַנק צו "לייַען" אַ פּאָר קאַרטאָפּל (בולבעס) אין שטוב. בייַ אונדז אין צעך איז געווען אַן אייוועלע, ווו מען האָט געהאַלטן אויפן פייַער דעם לייט־אייַזן. אונטער דער זיפּ פלעגט זיך שיטן די אַש. איך האָב געבראַכט אַ פּאָר קאַרטאָפּל און אַרייַנגעלייגט זיי אין די אַש אָפּצובאַקן. פּאַסירט אַזוי, אַז אין דעם מאָמענט ווען איך האָב געוואָלט שוין אַרויסנעמען די אָפּגעבאַקטע קאַרטאָפּל, גייט אַרײַן מײַן טאַטע צו מיר אין צעך. קיינמאָל ביז דאַן פלעגט ער ניט אַרייַנגיין צו אונדז. דעם מאָל האָט ער געוואָלט מיר עפּעס פרעגן. ווען איך האָב דערזען זײַן פּנים, איז מיר געווארן קאַלט און ווארעם. מיינט איר אפשר אַז איך האָב פון מײַן טאַטן באַקומען אַ דאַנק? איך האָב געהאָפט אַז ער וועט מיר מוחל זײַן. איך האָב דאַן פּאַר טאַטע־מאַמען דעם לעבן אײַנגעלייגט, נאָר עס זאָל זײַן לייַכטער איבערצולעבן דעם הונגער און די גרויסע גזירה וואָס איז געפאַלן אויף אונדזער קאָפּ. ער האָט מיר אָבער אַראָפּגעלאָזן צוויי פּעטש, אַז עס איז מיר פּינצטער געווארן אין די אויגן, — ניט צוליב ווייטאָק, נאָר צוליב די שאַנדע לגבי די אַרומיקע אַרבעטער.

— דײַן חוצפּה איז אַזאַ גרויסע, אַז דו באַגנבעסט אונדז אַלעמען. די צוויי קאַרטאָפּל וואָלטן געקלעקט אויף זופ פאַר דער גאַנצער משפּחה.

מיינט איר אַז איך האָב דאָס ניט פאַרשטאַנען? נאָר דער יצר הרע האָט מיר געמורמלט אין קאָפּ:

— זע ווי דו האָרעווסט, קומסט אַ הונגעריקער, אַ פאַרמאַטערטער, — איז דערלויב זיך אַמאָל מאַכן אַ יום־טוב.

און איך האָב זיך געלאָזן אײַנרײדן.

אמת, די מאַמע האָט זיך אויסגעלערנט קאָכן זופ פון קראָפּעוועס און אַרײַנוואַרפן דאָרט עטלעכע קאַרטאָפּל צעשניטענע אויף ברעקלעך, און יעדער פון אונדז האָט ווי מיט אַ וועגדקע זיי געפאַנגען. ס'האָט ווער געזאָגט דער מאַמען, אַז קראָפּעווע אַנטהאַלט פיל וויטאַמינען, און געקאָכטערהייט שטעכן זיי ניט, און דאָס זעלבע האָט זי אונדז אײַנגערעדט. עפּעס עסן האָט מען דאָך געמוזט און מיר האָבן ניט געהאַט קיין אַנדער ברירה. באַזונדער שווער איז געווען דער ווינטער פון 1942 אויף 1943. דאַן איז דער הונגער געווען אויפן העכסטן שטאַפּל.

מענטשן זײַנען געפאַלן ווי פליגן, ווער פון הונגער און ווער פון שווערער אַרבעט. די וועלכע האָבן אין לעבן ניט געאַרבעט פיזיש, האָבן געראַמט

קלאָזעטן, געאַרבעט אין צעכן, געשניטן ביימער און געגרייט האָלץ, אָדער געאַרבעט אין די קוילן־גרובן. די נאָרמע פון די טעגלעכע שפּײַז־אויסטיילונגען זײַנען געווען אַזוי קליין, אַז בײַם ענדע טאָג האָבן זיך שוין קוים באַוועגט די פּיס.

יעדן זונטיק פלעגן מיר גיין איבער די פֿאַרלאָזענע פעלדער אויף "יאַגד" — זוכן איבערגעלאָזענע גרינסן. דאָס איז שוין געווען ווינטער־צײַט. אין דעצעמבער איז שוין אַלץ געווען פֿאַרפֿראָרן און פֿאַרשנייט, אַזוי אַרום אַז זוכן איז געווען זייער אַ שווערע אַרבעט. פיל לײַכטער איז געווען אין נאָוועמבער. דאַן איז נאָך ניט געווען קיין סך שניי. די פֿאַרפֿראָרענע בולבעס, געבליבענע אויף די פעלדער נאָך אַראָפּנעמען דאָס געריטענעש, פלעגן מיר ברענגען אַהיים, וואַרטן ביז זיי פלעגן אפטייען און דאַן פלעגט די מאַמע זיי איבערוואַשן און פֿרעגלען אויפן פענדל. אָבער מיינט ניט אַז דאָס פלעגט זי טאָן מיט אייל, פּוטער אָדער מאַרגאַרין. דאָס איז געווען בײַ אונדז אין חלום. דעם ווינטער האט זי געגנוצט פאַר דעם וואַזעלין. דאָס האָט געהאַט "יענעם" טעם. נאָר ביסלעכווייז האָבן מיר זיך צוגעווויינט צו אַזעלכע לאַטקעס און דער מאָגן האָט אָנגעהויבן זיי צו פֿאַרדייען.

האַרבסט 1943 בין איך שוין געוואָרן דערפֿאַרענער. איך האָב זיך איינגעשאַפֿן אַ "פּעסטער" — דאָס איז אַזאַ לאַנגע געפלאָכטענע קאָרב מיט לייצעס, וואָס מען טוט אָן אויף די פֿלייצעס. מיר דוכט זיך אַז דאָס איז אַ דערפינדונג פון קאָמי. נאָר דאָס איז אַ גאַנץ גוטער געשיר און עס איז לײַכט צו טראָגן אַפֿילו אַ פּולן. פרי באַגינען אין די זונטיק טעג פלעג איך זיך ציען מיטן "פּעסטער" אין וואַלד און קלייבן שוועמלעך, אָדער וואַלד־יאַגדעס. פֿרעגלען יאַגדעס אויף אײַנגעמאַכטס איז ניט געווען קיין מעגלעכקייט. קיין צוקער האָבן מיר ניט געהאַט. אַנשטאָט צוקער פלעגט מען אונדז געבן אַ האַלבן קילאָ צוקערלעך פאַר אַ פּערזאָן אויף אַ גאַנצן חודש. דערפאַר פלעגן מיר פאַרזאַלצן שוועמלעך אין אַ פּעסל און גענוצט כּמעט אַ גאַנץ יאָר. זאַלץ האָבן מיר באַקומען מער און עס איז געווען אַ מעגלעכקייט אויסצוביטן וואָס איבעריקס אויף זאַלץ.

דעם זומער האָבן מיר שוין אָפּגעלעבט. אָבער די צינגע איז ניט פאַרשוווּנדן. מיר האָבן באַקומען געטריקנטע ציבעלע, קרויט, בולבעס, מערעלעך, אַ שטיקל ווורשט און עפּל. וועז מען פלעגט די גרינסן קאָכן — פלעגן זיי אויסוואַקסן. אָבער די מאָנאַטלעכע נאָרמע איז געווען אַזוי קליין, אַז דאָס אַלץ האָט קוים געקלעקט אויף דריי וואָכן. ווייטאָקן אין בויך איז ניט געווען

קיין נײַעס, איבערהויפט עסנדיק די אַזוי געפֿינט "שאנגעס". איר ווילט מסתמא וויסן וואָס איז דאָס "שאנגעס"? דאָס איז רונד ווי אַ פּיטע, געבאַקן ניט פון קיין מעל, נאָר פון קלײַען מיט צעריבענע שטרוי. דאָס פֿלעגן מיר עסן אַלס צוגאָב צו דער נאָרמע ברויט. די היגע אײַנוווינער זײַנען שוין געווען אײַנגעוווינט צו דעם "מאכל", אָבער איך האָב ביזן סוף ניט געקענט זיך צוגעווינען צו דעם, טאַקע ברויט האָט אונדז קיינמאָל ניט געקלעקט. וואָס הייסט פֿאַר אַ יונגן מענטשן, און דערצו אַ שווער אַרבעטנדיקן 400 גראַם ברויט אַ טאָג, ווען דאָס איז די הויפּט־שפּײַז פון מענטשן? אַרבעטן פֿלעגט שוין אויסקומען צו 12–14 שעה אין מעת־לעת.

נאָר גאָט האָט אונדז געהאָלפֿן. מיר האָבן איבערגעלעבט דאָס הונגער־יאָר, מיט די קרענק און שווערע אַרבעט אויך. אמת, ניט אַלעמען איז דאָס באַשערט געווען. פיל זײַנען אויף אייביק געבליבן אין דעם פֿאַרשאָלטענעם צפון פון רוסלאַנד — דעם צענטער פון הונדערטער טויזנטער שקלאַפֿן.

איך האָב באַקומען אַן אויפגאַבע צוצוגרייטן באַגנעטן צו די ביקסן פֿאַר די סאָלדאַטן. מיט יעדן טאָג איז געוואַקסן די צאָל אויסגעאַרבעטע געווער. מײַן מײַסטער האָט געהאַט אַ פֿאַרדאַכט אַז איך מאַך די אַרבעט ניט אָרנטלעך, דערפֿאַר פיל איך אויס די נאָרמע אויף מער ווי 200 פּראָצענט...

ער האָט געקוקט און געטאַפּט און ניט געפונען קיינע פֿאַרברעכנס, אַפֿילו פון קריגס־פּאָרשטייער זײַנען ניט געווען קיינע רעקלאַמאַציעס. אויפּצומאָרגנס אָבער איז אַראָפּגעקומען צו מיר אַ נאָרמירער פון קאַנטאָר און האָט אָנגעהויבן אַ כראָנאָמעטראַזש. איך האָב אָבער פֿאַרשטאַנען, אַז דאָס מאָל טאָר מען זיך ניט איילן און איך האָב מיטן האַמער געקלאַפּט אויף איין און דעם זעלבן אָרט פיל מאָל, כדי צו פֿאַרלענגערן די צײַט. דעם טאָג איז בײַ מיר די נאָרמע געווען פיל קלענער ווי אין די לעצטע טעג. אָבער ניט געקוקט אויף דעם איז אין אַ פֿאָר טעג אַרום געבראַכט געוואָרן אַ נײַע נאָרמע, אַ פיל העכערע, און גלײַכצײַטיק דער פּריז פֿאַר דער אַרבעט — אַ פיל קלענערער. יעדן מאָל ווען איך פלעג אויספילן די נאָרמע אויף מער ווי 200 פּראָצענט, — פלעגט זיך גלײַך באַווײַזן דער נאָרמירער. אַזוי האָט זיך איבערגעחזרט עטלעכע מאָל, ביז מען האָט מיך אַריבערגעפּירט אויף אַן אַנדער אַרבעט, — דאָס מאָל מאַכן די סאָלדאַטישע קעסטלעך. די אַרבעט איז געווען מער קוואַליפּיצירט, און מען האָט מיר שוין געגעבן דעם דריטן ראַזריאַד (מדרגה). ביסלעכווײַז האָב איך דערגרײַכט צו דער פּינפּטער מדרגה. פון אָנהייב איז די אַרבעט געגאַנגען פֿאַמעלעך, אָבער מיט דער צײַט האָב איך געאַרבעט

אַלץ פלינקער, ביז איך בין דערגאַנגען אויסצופילן די נאָרמע העכער ווי 200 פּראָצענט. און ווידער האָט זיך אָנגעהויבן די אַלטע מעשׂה: עס איז געקומען אַ נאָרמירער און פאַרגרעסערט די נאָרמע, און גלײַכצײַטיק פאַרקלענערט דעם פּרײַז פון די אויסאַרבעטונגען. ניט געקוקט אויף דעם האָט מען שוין איין מאָל אויף אַן אַלגעמיינער אַרבעטער־פאַרזאַמלונג געלאָזן וויסן די נעמען פון די סטאַכאַנאָווצעס, און מען האָט אויך אָנגעזאָגט מײַן נאָמען. דאָס איז געווען אַ באַוועגונג אויפן נאָמען פון אַ קוילנגרעבער — סטאַכאַנאָוו, וועלכער האָט איבערגעשטיגן די אײַנגעשטעלטע נאָרמע פאַר די קוילנגרעבער. מיך האָט אינטערעסירט וואָס מער צו פאַרדינען כדי העלפן אונטערצוהאַלטן די משפּחה.

אונדזער גוטער העלפער קוטוזאָוו איז איינמאָל צו צו מיר און געזאָגט:

— דיר האָט מען געהעכערט דעם ראַנד, דו ביסט איצט מיט אַלעמען גלײַך. מען האָט פאָרגעלייגט צו באַשטימען דיר אַלס בריגאַדיר פון צעך. זע, האַלט, זיך און ווײַז אַ ביישפּיל פאַר די איבעריקע אַרבעטער.

ניט געקוקט אויף דעם איז זומער 1943 אַרײַן צו מיר קוטוזאָוו און געזאָגט וואָס צו טאָן:

— זע, אויפן פראָנט איז געווארן מער זיכער, מיר יאָגן די דײַטשן צוריק. די מלחמה איז ניט קיין אייביקע, און דו ווערסט בלײַבן אַ שלאָסער. דו ביסט געבוג באַגאַבט און מוזסט זיך גיין לערנען. ווערסט ענדיקן די צען קלאַסן און דאַן גיי אַריבער אין בוי־טעכניקום.

— יאָ, אָבער ווי קען איך גיין לערנען? ערשטנס ווער ווערט העלפן דער משפּחה? צווייטנס, נאָך דער אַרבעט בלײַבן מיר עטלעכע שעה צו זײַן אינדערהיים, און נאָכדעם פירט מען אונדז גרייטן קלעצער פאַר אײַער צעך מאַכן די סקי. ווען איך קום צוריק אַהיים, פאַל איך שוין אַ טויטער אויפן בעט. צי דען ליגט מיר אין קאָפּ דאָס לערנען? איך דאַרף אונטערהאַלטן מײַן טאַטן, ער איז שוין ניט קיין גיבור. די מאַמע אַרבעט ניט און האָט פאַרדינט דאָ די אַסטמע, און מײַן שוועסטער און ברודער מוזן גיין לערנען. זיי זײַנען נאָך צו יונג צו אַרבעטן פיזיש, — האָב איך געטענהט מיינעמקע.

און טאַקע די ווערערן בײַטן זיך און מען דאַרף בײַטן די בגדים. מען דאַרף די ערשטע זאַך אָנטאָן די קליינע.

דער פרילינג איז געקומען מיט אַ פאַרשפּעטיקונג. אָבער ווען ער איז געקומען, איז געוואָרן שווערער צו גיין. דער שניי איז געוואָרן ווי קאַשע און געגעצט די פיס. דער ווינטער איז דווקא געווען אַ שנייאיקער און אַ

קאַלטער. דעם גאַנצן ווינטער האָט זיך דער שניי געהאַלטן פעסט און די ערד איז פאַרגליווערט געוואָרן. פאַר דער גאַנצער צייט האָט מען ניט אויסגעטאָן די וואָליקעס. עס איז טאַקע וואַרעם אין זיי, אַ מחיה, אָבער שווער צו טראָגן אַ גאַנצן טאָג. אַן אַנדער זאַך די נאַטשאַלסטוווע. זיי פלעגן גיין אין שיינע וויסע בורקעס, ווו דער אונטערשטער טייל איז געווען באַנייט מיט לעדער און מיט פּאָדעשוועס. אָבער אַלע אַרבעטער האָבן געהאַט פשוטע שווערע און דיקע וואָליקעס, אָן קיינע באַנייאונגען. ווער עס איז געווען אַביסל רייכער, האָט באַנייט די קנאַפּל מיט דינע לעדער, כדי אויפצוהיטן זייער גאַנצקייט אויף לענגער. אויב אין די בורקעס קען מען גיין אויך אין האַרבסט, איז אין וואָליקעס אוממעגלעך. זיי זאַפּן אַרײַן אין זיך דאָס וואַסער און דאַן דאַרף מען זיי אַ לאַנגע צייט טריקענען. אין אָנהייב פרילינג איז נאָך שווערער ווי שפּעטער, ווען די מערהייט שניי צעגייט. אינדערפרי האַלט זיך נאָך דער פראָסט, און ביטאָג באַווײַזט זיך די זון און פון די דעכער ציען זיך פּיילן. דער שניי פאַרוואַנדלט זיך אין שטעכיקע שפּיזן און ווערט פון טאָג צו טאָג טונקעלער. די היגע קינדער זײַנען שוין צוגעווויינט צו אַזעלכע ווינטערן, נאָר מײַן ברודער און מײַן שוועסטער פלעגן יעדן טאָג קומען אַהיים מיט נאַסע פּיס און דורכגעווייקטע שיך.

— זע, דײַן שוועסטער חנה רײַסט זיך צוגיין אַרבעטן — זאָגט מיר קוטוזאָוו — אפשר איז כדאי זי צו לאָזן?

— אויב יאָ, איז נאָר לערנען אַ פאַך, — האָב איך זיך אײַנגעשפּאַרט, — איך האָב געהערט אַז עס עפענען זיך קורסן אויף בוכהאַלטערן, זאָל זי אפשר פּרובירן.

— דו ביסט געראַטן, דאָס איז וויכטיק פאַר איר, און דײַן קליינער ברודער זאָל גיין וויטער לערנען. דיך וועל איך באַפרײַען פון דער וואַלד־אַרבעט, אויב וועסט מיר צוזאָגן אַז דו גייסט לערנען, — האָט זיך געהאַלטן בײַ זײַניקע קוטוזאָוו.

איך האָב אַ טראַכט געטאָן און פאַרגליכן די וואַלד־אַרבעט מיטן לערנען אין מיטל־שול, און איך האָב באַשלאָסן צו געבן מײַן צושטימונג.

אַזוי בין איך פון נײַעם לערן־יאָר אַוועק אויף די אָוונט־קורסן פון מיטל־שול. ביטאָג האָב איך געאַרבעט און אין די אָוונטן האָב איך זיך געלערנט. איך בין געקומען צום אויספּיר אַז קוטוזאָוו איז געראַטן. מען טאָר ניט לעבן נאָר מיטן הײַנטיקן טאָג. דער מענטש דאַרף און מוז טראַכטן וועגן מאָרגן. נאָך אַ געדאַנק איז מיר אַרײַן אין קאָפּ. איך האָב זיך דערמאָנט דעם פּאַל וועג

יוספ׳ס ברידער האָבן אים פאַרקויפט און ער איז אַרײַנגעפאַלן אין מצרים. געדענקט איר דאָך די געשיכטע ווען זײַנע ברידער זײַנען געקומען צו אים בעטן אויף ברויט צוליבן הונגער. האָט יוסף ניט געטומען קיין נקמה, ווייל ער האָט פאַרשטאַנען אַז דאָס איז געווען פון גאָט מען זאָל אים פאַרקויפן און ער זאָל ווערן דער הויפט פון מצרים כדי אין דער צוקונפט צו העלפן זײַן פאַמיליע. אַזוי בין איך געקומען צום אויספיר אַז סתּם געשעט קיין זאַך ניט. מסתּמא איז געווען באַשערט אַז מיר זאָלן זײַן פאַרשיקט און זיך אַרויסרײַסן פון די נאַצישע נעגל און בליַבן לעבן. אַזוי איז אויך איצט באַשערט איך זאָל כאָטש באַקומען אַביסל בילדונג וואָס וועט מיר, ווי אויך דער גאַנצער משפּחה, צונוץ קומען.

די מיטל־שול איז געווען אין צענטער פון שטאָט, גאַנץ נאָענט פון אונדזער ווינאָרט. וואַרעם איז דאָרט געווען און טיי האָט מען דאָרט געגעבן, אמת אָן צוקער, מיט עטלעכע צוקערלעך. אַז מען ברענגט עטלעכע סוכאַריקעס (געטריקנטע ברויט) מיט זיך, קען מען שוין איבערבײַסן דעם אָוונטברויט. דער אײנציקער שׂונא איז געווען דער שלאָף. מיט אים קעמפן איז געווען זייער שווער. איר האָט וועז ניט איז געפילט דעם טעם פון אַ דרעמל אין אַ דערוואַרעמטן צימער, וועז אין דרויסן איז קאַלט און דו ביסט נאָך אַ שווערן אַרבעטס־טאָג? דאָס איז פשוט אַ מחיה.

— מאָלאָדאָי טשעלאָוויעק (יונגער מאַן), דו שלאָפסט שוין ווידער — האָט זיך אָפּטמאָל געהערט די שטים פון דער לערערקע געווענדעט צו מיר.

עס איז שוין געגאַנגען דאָס דריטע יאָר זינט עס האָט זיך אָנגעהויבן די מלחמה. מענטשן אין הינטערלאַנד האָבן געאַרבעט ווי פערד, כדי צו באַזאָרגן די פראָנט־קעמפער מיטן נייטיקן געווער, שפּייז און בגדים; און די כוחות האָבן זיך ניט פאַרגרעסערט, נאָר פאַרקערט — פאַרקלענערט, און דאָס האָבן אַלע גוט געפילט. אָבער די מערהייט אַרבעטער זײַנען געווען איבערגעגעבן אייגער דעם צווייטן אָפּנהאַרציק. פון פראָנט פלעגן זיך אומקערן קאַליקעס, אָן הענט אָדער אָן פיס, פאַרוווּנדעטע, בײַ וועמען אין קערפּער עס זײַנען געבליבן שפּליטערס פון גראַנאַטן און מינעס; און אַ טייל פון זיי האָבן זיך אויך געשטעלט צום ווארשטאַט, אויף וויפל זייערע כוחות האָבן זיי דערלויבט. טאַקע צוליב דעם האָט יעדער געזונטער געאַרבעט פאַר צוויי און פאַר דרײַ. בײַ אונדז אין צעך האָבן געאַרבעט יונגע קינדער און באַיאָרנטע פרויען, געהאָרעוועט ניט וווּניקער פון אונדז.

וועז איך האָב צום ערשטן מאָל געטראָפן אין סיקטיווקאַר שלום יפה,

אונדזערער אַ לאַנדסמאַן, און טאַקע פון אונדזער שטעטל, האָט ער מיר מיט פאַרדרוס געזאָגט:

— איר האָט מזל, דאָווידקע, וואָס איר האָט זיך אַרײַנגעריסן אין סיקטיווקאַר. ערגער איז די וואָס לעבן אין די אַרומיקע שטעטלעך און דערפער. קענסט דאָך כווידאַנען און פופזופן, — האָבן זיי זיך ווען אין דער אַמאָליקער ליטע געקענט פאָרשטעלן אַז עס וועט קומען אַ צײַט און זיי וועלן ראַמען קלאָזעטן?

— בין איך דען שולדיק אַז גאָט האָט אונדז געהאָלפן און עס האָט אונדז באַגליקט זיך אַרײַנצורײַסן אין סיקטיווקאַר? — האָב איך עטוואָס שולדיק געענטפערט.

— דאָס ביסטו געראַטן, דאָווידקע, דאָס איז אויך אַ מזל.

— אויב אַזוי פרוביר אויך דײַן מזל, אפשר וועט אויך דיר געלינגען, — האָב איך אַביסל דרייסטער געענטפערט.

— איז וואָס מיינסטו? מען דאַרף טאַקע פרוביրן.

און טאַקע די פאַמיליע יפה איז געווען די צווייטע פון אונדזער גרופּע, וועלכער עס איז געלונגען זיך אַרײַנצייגן אין שטאָט. דאָ איז פונדעסטוועגן דאָס לעבן געווען עטוואָס לײַכטער, אין פאַרגלײַך מיט די אַרומיקע ישובים. פאָרט אַ הויפשטאָט, כאָטש פון אַן אויטאָנאָמישער רעפובליק. די ברויט־קאַרטלעך מיט די זעלבע באַגרענעצונגען זײַנען געווען אין גאַנץ קאָמי. איין נפקא־מינא איז יאָ געווען, — דאָס וואָס אין די ישובים זײַנען אָפט די קאַרטלעך טיילווײַז ניט אויסגענוצט געוואָרן צוליבן מאַנגל אין פראָדוקטן. און דאָ, אין סיקטיווקאַר, איז געווען פאַרקערט. כּמעט אַלעמאָל איז די מאָנאַטלעכע קאַרטל יאָ אויסגענוצט געוואָרן. אַן אַנדער זאַך איז דאָס, אַז די אויסגעטיילטע נאָרמע האָט געקלעקט אויפן שפּיץ צונג. דער אָרגאַניזם האָט געפּאָדערט פיל מער שפּײַז. געגנוג צו זאָגן, אַז די 400 גראַם ברויט אויף אַ מעת־לעת איז געווען די הויפּט־שפּײַז פאַרן אַרבעטער. דערפאַר האָט מען געדאַרפט זוכן שפּײַז אין אַ זײַט. אַן אַנדער מאָל, וועלן אין אָוונט האָב איך נאָך געהאָט עטוואָס כּוח, בין איך געגאַנגען אין דער שטאָטישער קיך שווייסן מיט צין די קיך־קעסלעך און פאַרדינען אַ לעבל ברויט. דאָס איז געווען אַ גרויסע אונטערשטיצונג פאַר דער משפּחה. אָדער פאַר דעם שטאָטישן שפּײַז־קאָמבינאַט האָב איך געמאַכט, פאַרשטייט זיך פון זייערע בלעך, אַ פּאָר צענדליק עמערס און פאַרדינט אַביסל קראָכמאָל און בראַגע,* עטוואָס גרויפן. אַזוי אַרום האָבן מיר

* בראַגע — אַ זיסע פליסיקייט ענלעך אויף קוואַס.

געהאַט אַ מעגלעכקייט אַביסל צו יום־טוב'ן. ניט איין מאָל פלעגט מיר קומען אויפן געדאַנק דאָס אַלטע שפּריכוואָרט, די אייביקע פראַגע:

— וואָס טוט אַ ייִד?

— מע דרייט זיך...

אָבער ניט אַלע מאָל איז געלונגען עפּעס אויסצוגעפינען. דריי זיך אַהער און דריי זיך אַהין, אַז עס איז ניטאָ קיין מזל, האָט ניט קיין זין.

איך האָב אויך באַוויזן צו פאַרענדיקן די צען קלאַסן און אַוועק זיך לערנען אין טעכניקום. דאָס איז שוין געווען ביים סוף פון דער מלחמה. אויך מײַן שוועסטער חנה האָט שוין געאַרבעט אַלס בוכהאַלטער אין אַן אונטערנעמונג. דאָס לעבן איז געווען עטוואָס לײַכטער. אין שטאָט זײַנען צוגעקומען נאָך ייִדן פאַרשיקטע פון ליטע. אַחוץ דעם האָבן זיך דאָ געפונען ייִדן פאַרשיקטע פון פוילן און פון אַנדערע רוסישע שטעט. עס האָט זיך שוין באַוויזן אַ מעגלעכקייט צײַטנווײַז צו טרעפן צווישן זיך.

אין בוי־טעכניקום בין איך אָנגעקומען גלײַך אויפן דריטן קורס, ווי נאָך צען קלאַסן מיטל־שול. אויך איצט האָב איך פאָרגעזעצט אַרבעטן אויפן אַלטן אָרט. עס איז געווען שווער, אָבער אַ מענטש אַן עקשן, איז ווי אַמאָל: אָדער ער פאַרלירט אָדער ער געווינט. איך האָב געוווּנען אַדאַנק דעם אַלטן קוטוזאָוו מיט זײַנע אָפּנהאַרציקע עצות.

איך האָב זיך אָנגעהויבן לערנען כּמעט ניט קענענדיק קיין רוסיש, און פאַרענדיקט דעם טעכניקום מיט אַן ערן־טאָוול: "פאַר די גוטע לערע און אויפפירונג". פאַרטיידיקט דעם דיפּלאָם האָב איך אויף "אויסגעצייכנט". נאָר דרײַ שילער האָבן אַזוי פאַרטיידיקט, און טאַקע דער טעכניקום האָט באַקומען דרײַ "פוטיאָווקעס" (פוטיאָווקע — אָנווײַזונג) פאַר די טעכניקער צו פאָרן קיין מאָסקווע אַרבעטן אין רשות פון דער בוי־אונטערנעמונג "מאָסטראָי". די קאָמיסיע פון ראַט אין באַשטאַנד פון די היסטאָריקער מאַלצעווא, דעם לערער פון בויאונג סטראָקאַלאָוו, דעם לערער פון סטאַטיק אײַנריכטונגען לאַפשין, דרך אַגב אַ געווען פראָנט־קעמפער, דעם פאַרטיי־סעקרעטאַר פון טעכניקום, און פאַרשטייט זיך דעם דירעקטאָר ראַדעצקי, האָט באַשטימט דרײַ קאַנדידאַטן, צווישן וועלכע עס איז אויך געווען מײַן נאָמען. נאָך דעם באַשלוס פון דער קאָמיסיע האָט מיר סטראָקאַלאָוו באַגריסט מיט דעם צוקונפטיקן פאָרן אַרבעטן אין מאָסקווע. אָבער אַ מענטש טראַכט און גאָט לאַכט. צוויי

האָבן טאַקע באַקומען די אָנווײַזונגען קיין מאָסקווע, און איך האָב באַקומען קיין קניאַז־פּאָגאָסט, אַ ווויז־אָרט וועלכער געפינט זיך בערך 100 קילאָמעטער פון סיקטיווקאַר. אַ פאַרשיקטער קען נאָר בײַטן איין פאַרשיקונג־אָרט אויף אַן אַנדערן, אָבער ניט אויף פרײַהייט. מיר האָבן זיך דאָך געזעכנט ווי פאַרשיקטע אויף אייביק. דאָס אַלץ איז שוין געווען נאָך דער מלחמה.

אויפן אָוונט געוויידמעט דעם אַרויסלאָז פון די פאַרענדיקטע טעכניקער איז צוגעגאַנגען צו מיר דער דירעקטאָר ראַדעצקי און געזאָגט שטילערהייט, קיינער זאָל ניט הערן:

— איך האָב געהאָפט דיך אַרויסרײַסן פון דאַנען, אָבער ליידער איז מיר ניט געלונגען. די נ.ק.וו.ד. איז שטאַרקער פון מיר. האָב ניט קיין פאַריבל. דו ביסט נאָך יונג און האָסט נאָך אַ צוקונפט אויף וועלכער דו קענסט האָפן. הלוואי זאָל דיר באַגליקן אין לעבן, און גאָט זאָל דיר העלפן. "שמע ישׂראל".

איך בין געבליבן שטיין אַ דערשטוינטער. איך האָב יאָ געהאַט אַ חשד אַז דער דירעקטאָר איז אַ ייִד, נאָר איך האָב ניט געקענט געפינען קיין באַשטעטיקונג אויף דעם. איצט איז מײַן צווייפל צעגאַנגען. איך האָב פאַרשטאַנען אַז ער איז אַ מענטש מיט אַ ייִדיש האַרץ און געפילן.

דערנער האָבן נאָך לאַנג געשטאָכן מיר אויף מײַן ווײַטערדיקן לעבנסוועג. אָבער איך האָב שטענדיק געדענקט די הילף פון אַלטן קוטוזאָוון און די ווערטער פון ראַדעצקין. אַמאָל האָט אַ גוי אויך אַ ייִדיש האַרץ. און אפשר איז קוטוזאָוו אויך געווען אַן אָפּשטאַמיקער פון ייִדן. גיי ווייס. בײַ סטאַלינס הערשאַפט האָט זיך אַלץ איבערגעדרייט קאָפּידערעך.

1978

מצה־בעקער

— רפֿאל, זאָרג ניט וועגן האָלץ — איך וועל זיי צעקלאַפֿן טשיק־טשאַק, אַבי עס זאָלן זיי צוגעגרייט די קלעצלעך — האָט געזאָגט בערמאַן.

— נו, וועגן די קלעצלעך דאַרפֿסטו ניט זאָרגן, דאָס וועט נעמען אויף זיך דוד. ער וועט אַפֿילו מאַכן צוויי רעדעלעך. איינע צו דרייען די לעכלעך אויף די מצות, און די צווייטע זיי צו שניידן.

— אָבער די הויפּט־זאַך האָבן מיר נאָך ניט באַשלאָסן, אין וועלכן אויוון וועלן מיר באַקן — האָט בנימין אַרויסגעבראַכט זיין זאָרג, — מען דאַרף שוין אָנהייבן גרייטן, כשרן דעם אויוון, ברענגען האָלץ, כל זמן דער שניי איז נאָך ניט צעגאַנגען. עס זײַנען געבליבן ביז פּסח קאַרגע דרײַ וואָכן.

ביז שפּעט אין דער נאַכט האָט זיך פאַרצויגן די "זיצונג" פון דעם יידישן אַקטיוו פאַרשיקטע. די הויפּט־טעמע איז געווען ווי זיך צוגרייטן צום יום־טוב אין שקלאַפֿן־צושטאַנד. דאָס איז געווען דער צווייטער נאָך־מלחמה פּסח אין צפון־רוסלאַנד.

דער ניט אָפּיציעלער קאָמיטעט פון דעם עלטערן דור האָט צונויפגעשטעלט אַ פּלאַן פון דער אַזוי גערופענער בעקערײַ, פאַרטיילט יעדן זײַנע פאַרפליכטונגען און אויך די הוצאות. איינער האָט געגרייט די קלעצער אויף האָלץ, אַ צווייטער — געכשרט דעם אויוון, אַ דריטער צעהאַקט די קלעצלעך, אַ פערטער קנעט די טייג. אַלץ איז באַטראַכט געווארן — ווער עס רעדלט, ווער עס זעצט, ווער עס טיילט פונאַנדער, — אַלץ ווי אין אַ געווײַנטלעכן פאָדריאַד.

דאָס איז פשוט צו דערציילן, אָבער פאַרווירקלעכן דאָס אַלץ איז ניט געווען אַזוי לײַכט. אַלץ האָט מען געטאָן געהיים. אַפֿילו מאַכן אַזאַ קלייניקייט ווי אַ רעדעלע איז ניט געווען איינפאַך. מאַכן האָט מען דאָס געמאַכט פון זייגער־רעדעלעך, און דאָס האָט געמאַכט דוד, — וועלכער האָט געאַרבעט אַלס שלאָסער, — נאָך די אַרבעטס־שעהן, געהיים.

די מערהייט פון די פערצן יידן, וועלכע פלעגן זיך צונויפקלײַבן געהיים דאַוונען, זײַנען פאַר דער פאַרשיקונג ניט געווען קיין פרומע. צי עס האָט אויך זיי געווירקט דאָס וואָס גאָט האָט זיי געראַטעוועט דאָס לעבן, צי אויך

דער עלטער וועקן זיך אויף געפילן פֿאַרפלאַנצטע אין די יונגע יאָרן — איז שווער צו זאָגן. ניט יעדערער טיילט זיך מיט זײַנע געדאַנקען. ניט יעדערער באַטראַכט די סיבה, וועלכע ברענגט צו בײַטן זײַן אַרט לעבן. אָבער אויב עס איז פֿאַרפלאַנצט אין האַרצן די יידישקייט, איז אַפֿילו ווען עס וועלט צײַטווײַליק פֿאַרטריקנט, בליַבט דער וואָרצל לעבעדיק און שפּראָצט אַרויס מיטן "פֿינטעלע יִד".

ווער איז געווען בערמאַן? ער איז געווען אַן אַמעריקאַנער יִד. באַזאָרגט איז ער געווען פון קאָפּ ביז די פֿיס, מיט אַלץ אין וואָס עס נויטיקט זיך דער מענטש. אַ שיינער יונגערמאַן, אַ שלאַנקער, מיט אַ קאָפּ געדיכטע פּעך־שוואַרצע האָר און אַ פּאָר שוואַרצע אויגן. די גריבלעך אויף זײַנע באַקן האָבן אים צוגעגעבן חן. ער איז געווען אַ פּעאיקער אינזשיניער, באַשיידן און העפלעך, ווי עס פּאַסט פּאַר אַן אינטעליגענטן און אַנטוויקלטן ספּעציאַליסט. אָבער די קאָמוניסטישע מגפה האָט אים פּאַרשיכורט. ער איז אַרײַנגעטראָטן אין דער קאָמוניסטישער פּאַרטיי. אין אַ שיינעם פּרימאָרגן איז ער געקומען "באַגליקן" דעם ראַטנפֿאַרבאַנד. ער האָט געטרוימט צו רוקן בערג און בויען דאָס נײַע לאַנד, פּרײַ פֿאַר אַלע פעלקער, און איבערהויפּט פֿאַר יידן. דעם טעם פון פּרײַהייט האָט ער געפילט אין אַמעריקע, ער האָט גוט געוווסט וואָס דאָס הייסט. טאַקע דאָ, אין ראַטנפֿאַרבאַנד האָט ער געהאָפּט אויף אַן ענלעכער פּרײַהייט. אויפגענומען האָט מען אים גאַנץ פּײַן, ווי געזאָגט, מיט אָפּענע אָרעמס. ער האָט גלײַך באַקומען אַרבעט לויט זײַן פּאַך, אַרײַנגעטראָטן אין דער היגער קאָמוניסטישער פּאַרטיי, און איז געווען אין "זיבעטן הימל" פון פּרייד.

די צײַט איז געלאָפֿן זייער שנעל, דער אימפּעט איז געווען אַ גרויסער. די אַזוי גערופענע סטאַכאַנאָוו־באַוועגונג האָט געשאַפֿן אַ מין קאָנקורענץ, יעדער האָט זיך געסטאַרעט צו אַרבעטן בעסער פון צווייטן. אָבער בערמאַן האָט געפילט, אַז ניט דאָס איז די געטרוימטע פּרײַהייט. ער האָט באַמערקט אַז מענטשן ווערן פֿאַרשוווּנדן און קיינער וויים ניט זייער גורל. און מיטאַמאָל, אומדערוואַרט, האָט מען אויך אים אַרעסטירט. אָן אַ פֿאַרוואָס, אָן אַ פֿאַרווען. ריכטיקער איז, אַז עס איז יאָ געווען אַ פֿאַרווען. מען האָט אים באַשולדיקט אין שפּיאָנאַזש לטובת אַ פֿרעמדער מדינה.

— איך האָב די ערשטע טעג געוואָלט אויפֿשטעלן אין מײַן זכרון, — האָט שפּעטער דערציילט בערמאַן — אפשר האָב איך וואָס אַרויסגעזאָגט קעגן דער מאַכט, און אפשר איז דאָס נאָר אַ בלבול פון מײַנע באַקאַנטע, אָבער ליידער האָב איך קיין ענטפער ניט באַקומען.

ער האָט נאָך געהאַט מזל. באַקומען צען יאָר לאַגער און נאָכדעם פאַרשיקונג. זײַן נײַער ווײַב־אָרט איז געווען קאָמי א.ס.ס.ר.

— די ערשטע צײַט האָב איך געהאָפט אַז נאָך אַ קורצער צײַט וועט מען מיך אַרויסלאָזן — האָט דערציילט בערמאַן — עס וועט זיך אַרויסווײַזן, אַז עס איז געווען אַ טעות. שפּעטער האָב איך געטראַכט, אַז סטאַלין וויים ניט דערפון. די קאָמוניסטישע פּאַרטיי דאַרף זיך שטאַרקן, זי האָט גענוג קעגנער, און מען דאַרף זײַן פּאָרזיכטיק. אָבער איך בין ריין ווי קרישטאַל. איך האָב אַוועקגעשיקט עטלעכע בריוו סטאַלינען, נאָר קיין ענטפער ניט באַקומען. אַלץ שוואַכער איז געווארן מײַן האָפענונג אַז מען וועט מיך אינגיכן אַרויסלאָזן אויף דער פרײַ. אָבער מײַן ליבע צו דער פּאַרטיי איז ניט אָפּגעשוואַכט. — אַזוי האָט געערעדט און געטראַכט דער קאָמוניסט בערמאַן.

נאָר די צײַט איז געלאָפּן און ער איז געבליבן אויפן אָרט. אין לאַגער פּלעגן אָנקומען פּרישע שקלאַפּן — אינזשיניערן, געלערנטע, זשורנאַליסטן און שרײַבער, יוריסטן און געוועזענע מיליטער־לײַט, לערער און פּאַרטיי־מיטאַרבעטער — די מערהייט אינטעליגענץ און גאַנץ וויניק פּאַכמענער. אַ טייל פון זיי זײַנען געקומן פון פאַרשידענע לענדער, אָדער אייגענע, היגע בירגער, געוועזענע קאָמוניסטן.

וואָס וויַטער האָט זיך געשטאַרקט דער געדאַנק אַז דאָס איז אַ פאַראַט, אַן אַלגעמיינע אַקציע אָרגאַניזירט פון הויכע מלוכה־באַאַמטע, פון נ.ק.וו.ד. און קיינער וועט ניט העלפן.

בערמאַן איז אָפּגעזעסן אין לאַגער "פון גלאָק ביז גלאָק", און נאָכדעם האָט מען אים געלאָזט אין קאָמי אַלס פאַרשיקטער. געקומען איז ער קיין סיקטיווקאַר — אַ אויסגעקוועצטער און אַ צוקנייצטער, מיט אַ קאָפּ גרויע שיטערע האָר, אַן אָפּגעלאָזענער, מיט אײַנגעפּאַלענע אויגן, אַן אײַנגעהויקערטער, אַ האָפענונגסלאָזער, אַ שוואַכער, אָן שטאַלץ. זײַן אונטערשטע ליפּ האָט זיך אַרונטערגעלאָזן, דאָס פּנים אויסגעצויגן, נישטאָ מער קיין חן־גריבעלעך, פאַרשוווּנדן דער שמייכל און די האָפענונג אין דער קאָמוניסטישער צוקונפט. אויס פריַהייט, אויס טרוים, אויס קאָמוניסט. קענטיק אַז ער האָט זיך פאַרבענקט נאָך אַ יידיש וואָרט, וויַל וען ער האָט דערהערט דאָ אין פאַרשיקונג ייִדיש רעדנדיקע מענטשן, האָט ער זיך גליַך צוגעקלעפּט צו זיי. און זיי, פון דער אַנדערער זײַט, האָבן גליַך באַנומען מיט וועמען זיי האָבן צו טאָן, און רחמנות באַקומען. ערשטנס האָט מען אים געביטן די לאַגער־בגדים אויף היימישע און אײַנגעאָרדנט אַרבעטן אין אַ קיך. וואָס פאַר אַ פאַך האָט

ער דערֿאָבערט אין לאַגער? שנײַדן ביימער, רייניקן זיי פון די צווײַגן און וואַלגערן די קלעצער ביזן טײַך. אין קיך האָט ער געהאַט וואָס צו עסן. געאַרבעט בײַם גרייטן האָלץ, שנײַדן זיי און שפּאַלטן אויף קלענערע חלקים. אויב ווער פון אײַך האָט ווען געאַרבעט בײַם זעגן און שפּאַלטן קלעצלעך האָלץ, דאַרף וויסן, אַז בײַ דער אַרבעט פאַרגעסטו פון אַלץ אַרום, נאָר בעטסט בײַ גאָט די האַק זאָל חס וחלילה ניט אַראָפּפאַלן פון דעם הילצערנעם הענטל.

אָבער האַקן האָלץ האָט בערמאַן געהאַקט פלינק, אַז שפּענדלעך זײַנען געפאַלן אַרום. די קלעצלעך האָבן געקרעכצט פון די וווייטאָקן און זיך אונטערטעניקט זײַנע הענט. בערמאַנס הענט זײַנען אין לאַגער אויסגעוואַקסן, פאַרהאַרטעוועט געוואָרן און די הויט איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין פאַרמעט. עס איז געווען געוואָרן איין מאָל אַרײַנהאַקן די האַק אין קלעצל, פלעגט ער זיך גלײַך שפּאַלטן.

דער טראַגישער גורל פון יעדן פאַרשיקטן האָט אים גלײַך פאַרוואַנדלט אין אַ שקלאַף.

אין דער מצה־בעקערײַ איז געווען באַשעפטיקט אַ וויסנשאַפטלער פון היסטאָריע. מ׳האָט אים פשוט געפונען שלום דער היסטאָריקער. געווען איז ער אַ געלערנטער פאַר דער פאַרשיקונג, אָבער ער האָט געהאַט מזל וואָס ער האָט אויסגעמיטן דעם לאַגער און גלײַך באַקומען פאַרשיקונג.

— ווי איז דאָס אײַך באַשערט געווען אַזאַ "גליק"? — האָב איך אים געפרעגט.

— אַ היסטאָריקער באַשרײַבט די פאַקטן פון דער צײַט, אָבער ער שרײַבט ניט קיין היסטאָריע. דער וואָס שרײַבט היסטאָריע איז ניט קיין היסטאָריקער, ער איז פשוט אַ שרײַבער. די היסטאָריע פון דער צײַט פון דער ראַטן־מאַכט איז געשריבן און ניט פאַרצייכנט. מען האָט זי שוין עטלעכע מאָל איבערגעמאַכט לויט דער פאַראָרדענונג פון דער מאַכט. דעריבער האָב איך זיך באַשעפטיקט נאָר מיט דער תקופה פון מיטלאַלטער. פאַר יענער צײַט זײַנען ניט נויטוועניק קיינע ענדערונגען. און דאָס האָט מיך באַגליקט. וועט מען האָט מיך אַרעסטירט און באַשולדיקט אין דעם אַז איך לערן די סטודענטן ניט ריכטיק די געשיכטע פון דער קאָמוניסטישער פאַרטיי, האָבן זיי ניט געקענט דאָס באַווײַזן, ווײַל מײַן טעמע איז שטענדיק געווען נאָר דער מיטלאַלטער. דערפאַר האָב איך באַקומען נאָר פאַרשיקונג. ווײַל די וועלכע פאַלן אַרײַן אין די הענט פון ק.ג.ב. קענען שוין ריין ניט ווערן, אויב ניט — וועט דערוויזן ווערן, אַז זיי

זײַנען ניט אָביעקטיוו. אָבער זיי מוזן דאָך ווײַזן, אַז זיי אַרבעטן אָרנטלעך און איבערגעגעבן, מוזן זיי דאָך באַגרינדן וואָס פאַר אַ ניט איז שולד. אַזוי איז מיר באַשערט געווען צו בליבן לעבן און טאַקע דערפאַר בין איך דאַנקבאַר גאָט.

— און פאַרשיקט האָט מען נאָר אײַך אַליין פון דער גאַנצער פאַמיליע?

— יאָ. עס איז אַפילו פאַרשריבן אַז אויף אייביק. נאָר קיין אייביקייט איז נישטאָ און איך גלויב ניט אין דעם. פריער אָדער שפּעטער וועלן מיר זיך אַרויסרײַסן פון זייערע נעגל. און דערווייל איז פרײַוויליק געקומען אַהער מײַן פרוי, צו זײַן דאָ און טיילן מיט מיר גוטס און שלעכטס.

איך האָב דערמאָנט אַ בישפיל פון צוויי, וועלכע האָבן געלעבט מיט די בעסטע כוונות און געענדיקט אַלס אונטערטעניקע שקלאַפן, וועלכע מוזן יעדע צוויי וואָכן גיין אין די נעכט אין מ.ו.ד. באַווײַזן זיך אַז זיי לעבן און זײַנען אויפן אָרט. .

אַ טייל פון די פאַרשיקטע, געקומענע נאָך די לאַגערן, אָדער גלײַך געקומענע אין פאַרשיקונג, האָבן זיך דערמאָנט אַז עס איז דאָ אַ גאָט, איבערהויפּט דער עלטערער דור. עס האָבן זיך אײַנגעפונען ספּעציאַליסטן וועלכע האָבן צונויפגעשטעלט אַ יידישן קאַלענדאַר. אַדאַנק דעם האָט מען געווויסט די דאַטעס פון אַלע יידישע יום־טובֿים.

מצה האָט מען געבאַקט אין די אָוונטן. מען איז געווען גרויסע טיפּשים און געמיינט, אַז אויב די ק.ג.ב. אַרבעט אין די נעכט, וועלן זיי זײַן פאַרנומען אויף זייער אַרבעט און מען וועט קענען רואיק באַקן. די נאַאיווקייט האָט פאַרדרייט דעם מוח. טאַקע אין די אָוונטן איז לײַכטער געווען צו געפינען די "בעקער". אַחוץ דעם איז געווען נאָך אַ זאָרג. עס איז ניט געווען קיין עלעקטריע, מען האָט באַלויכטן מיט אַ נאַפט־לאָמפּ. מיט אַזאַ ליכט און אַפילו מיט דער שײַן פונעם ברענעדיקן האָלץ אין אויוון, איז געווען שווער צו באַקן גוטע מצות.

אינדערפרי איז די באַקענישׂ געווען נאָך מער באַמערקבאַר. די שכנים האָבן לײַכט געקענט פאַרשטיין אַז עפּעס קומט דאָ פאָר אומנאָרמאַל. סײַ די צוגעבראַכטע האָלץ, דער שטענדיקער רויך פון קוימען, די באַוועגונגען אינעווייניק — האָבן געקענט אַרויסרופן אַ חשד. אָבער פון דער אַנדערער זײַט איז פרי באַגינען געווען עטוואָס רואיקער ווי אין די אָוונטן, ווײַל אין דער צײַט זײַנען די מיטאַרבעטער פון ק.ג.ב. געשלאָפן... אַחוץ דעם איז מיט נאַטורעלער ליכט לײַכטער צו אַרבעטן. אינדערפרי איז ליכטיקער און מען

איז קרעפּטיקער ווי אין די אָוונטן. געבאַקט האָט מען פֿאַר יעדן איינעם לויטן מעל וואָס ער האָט געבראַכט.

ערב פּסח, וועו עס זיצנען געבליבן בלויז עטלעכע באַשטעלונגען אויף מצה, האָט מען אָנגעקלאַפּט אין טיר. עס זיצנען אַרײַן צוויי מאַנצבילן, געקליידט אין ציווילע בגדים און געפֿרעגט:

— וואָס איז דאָ בײַ אײַך, אַ סינאַגאָגע? מיט וואָס פֿאַרנעמט איר זיך דאָ?

— האָט איינער פון זיי אַ פּרעג געטאָן. ער האָט אַפֿילו קיין אַנונג ניט געהאַט וואָס עס הייסט "אַ סינאַגאָגע", און געווּיס ניט וואָס מען טוט דאָרט.

— מיר גרייטן דאָ אַ יובילייַ פון אַ געבורטסטאָג — האָט זיך גדליה פּופּזוף ניט פֿאַרלאָרן — קויפֿן האָבן מיר ניט קיין מעגלעכקייט, געבן גיט מען אונדז גאָרנישט, האָבן מיר באַשלאָסן צו באַקן אַליין.

— און די מעל האָט איר געגנבעט.

— צי דען קען מען וווּ גנבענען? דאָס האָבן מיר פֿאַרביטן אונדזער "פֿאַיאָק" ברויט.

— אויב אַזוי גיט מען אײַך צו פֿיל ברויט אַ טאָג. איך וועל זיך שוין דערוויסן וועגן דעם.

דאָס האָט ער נאָר געשראָקן. די נאָרמע ברויט אויף אַ טאָג איז געבליבן די זעלבע.

"פּויער — מעגסט אים קאָכן אין זיס און אין זויער — בלײַבט ער פּויער" — אַזוי פלעגט מען אַמאָל זאָגן. אַז דער ייִד וויל — וועט ער געפינען אַ תּירוץ און פֿאַרדרייען דעם קאָפּ דעם קלוגסטן גוי. וועו דער אַרײַנגעקומענער ניט געבעטענער גאַסט וואָלט געווען קליגער, וואָלט ער אונטערזוכט די דאָקומענטן בײַ יעדן, און געווייַנטלעך ניט געפונען קיין יובילאַר. מען האָט נאָך ניט געהאַט קיין גרויסע דערפֿאַרונג וווי זיך צו האַלטן, אָבער אַז מען דאַרף זיך היטן פֿאַר שמעקער — האָבן שוין אַלע גוט געווּוסט.

אָבער מיט מצה אַליין קען מען נאָך ניט פֿראַווען קיין סדר און דורכלעבן אַלע טעג פון פּסח. אמת, גרינסן מעג מען נוצן. מען האָט נאָך געהאַט אַ ביסל מזל וואָס צווישן די פֿאַרשיקטע איז געווען אַן אַמאָליקער שוחט. פּויערים פלעגן אַן אַנדערש מאָל ברענגען אויפֿן מאַרק לעבעדיקע הינער. אָבער מיט וואָס צו קויפֿן איז ניט געווען. עמיצער האָט אָנגעבאָטן אַ נײַעם ליילעך, וועלכן זיי האָבן מיטגענומען מיט זיך פון דער אַמאָליקער היים; נאָך איינער האָט אָנגעבאָטן זײַנעם אַ מאַנטל און מיט דעם איז מען אַוועק אויפֿן מאַרק.

עס איז געלונגען צו באַקומען צוויי הינער. אָט די הינער האָט דער שוחט געקוילעט און פונאַנדערגעטיילט צווישן די פערצן דאַוונענדיקע.

— הלוואי אין קומענדיקן יאָר ניט ערגער — האָט איינער געווונטשן דעם צווייטן.

— יאָ, אָבער אָן די אַרבע כוסות צום סדר איז דער סדר קיין סדר ניט.

דער אַלטער מענדל האָט די גאַנצע צייט געשוויגן. אָבער וועו עס איז געקומען צו רייד וועגן ווײַן, האָט ער פלוצלונג געעפנט זײַן מויל:

— מײַנע טײַערע, איך האָב פון לאַנג אויסגעהיט עטלעכע קילאָ ראָזשינקעס. איך האָף אַז אויף די פיר כוסות וועט פאַר אונדז אַלעמען קלעקן. איך האָב שוין אין אַ ספּעציעל פעסל אָנגעפאַנגען גרייטן.

— זאָל דיר גאָט העלפן און זאָלסט זײַן געזונט. אויב עס וועט אונדז באַשערט זײַן צו דערלעבן ביזן קומענדיקן פּסח — האָט גאַנץ ערנסט געזאָגט בנימין — וועלן מיר דיר שוין אומקערן דײַן פאַרלוסט.

— דאָס איז מײַן מתּנה פאַר אײַך אויף פּסח. האָב איך ניט קיין רעכט צו פאַרדינען אַ מצווה? איר זאָלט אַפילו ניט טראַכטן וועגן אומקערן מיר. וואָס עס איז שײַך מאָרגן — וועט גאָט פאַר אונדז זאָרגן. דער לעבעדיקער האָפּט און דערלעבט, די הויפּט־זאַך איז געזונט, — האָט מענדל געענטפערט.

דעם ערשטן סדר האָט יעדער אָפּגעמערקט צוזאַמען מיט זײַן משפּחה. יעדער האָט אַפילו געהאַט כריין. אמת, מיט חרוסת איז געווען אַ פראָבלעם. ווי באַוווסט, דאַרף מען אויף דעם האָבן עפּל. אָבער דאָ אין פאַרשיקונג און אין אַזאַ צײַט פון יאָר — פרוביר געפינען אַן עפּל, דאָס איז אוממעגלעך.

דעם צווייטן סדר איז ניט אַלעמען געלונגען צו פּראַווען לויט דער טראַדיציע. ס'האָט ווער געמסרט, אַז די יידן פּראַווען יום־טוב. און ווי קען עס זײַן אַז די ק.ג.ב. זאָל דאָס ניט וויסן? האָבן זיי אָנגעהויבן נישטערן איבער די הײַזער וועגן וועלכע זיי האָבן באַקומען די מסירה. אָבער זיי האָבן פאַרזאַמט. געלונגען איז זיי צו כאַפּן נאָר צוויי משפּחות. אַלע איבעריקע האָבן באַוויזן צו פאַרענדיקן דעם סדר. אָט די צוויי האָט מען געפּאָרשט און געווארנט, אַז מען וועט זיי פאַרשיקן צו די ווײַסע בערן, דאָס הייסט וויטטער אויפן צפון. זייער שרעק איז געווען אַן אומזיסטע. זיי זײַנען געבליבן אויפן אָרט. דאָך האָט זיך בײַ יעדערן אײַנגעקריצט אין האַרצן דער פּסוק "לשנה הבאה בירושלים", און שטילערהייט האָבן זיי צוגעגעבן "לשנה הבאה לסדר פּסח".

וועג־אַרבעט

צי ווייסט איר וואָס דאָס הייסט קניאַז־פּאָגאָסט? ניין, איר ווייסט ניט. אַוודאי קענט איר ניט וויסן. דאָס איז דאָך ניט יעהופּעץ און ניט בויבעריק און אַוודאי ניט אָדעס. דאָס איז ניט קיין שטאָט, נאָר אַ שטעטל, אָבער זייער אַן אינטערעסאַנטע. איר ווילט אַוודאי וויסן, — וועל איך אײַך דערציילן. וווּ איז קאָמי ווייסט איר? אויך ניט. קאָמי איז ניט קיין לאַנד וווּ עס לעבן קאָמיקער. דאָס איז אַן אויטאָנאָמע רעפּובליק אין צפון פון רוסלאַנד, וווּ די מערהייט אײַנווינער זײַנען איצטיקע פאַרשיקטע, געוועזענע פאַרשיקטע און געוועזענע לאַגערניקעס. נאָר די היגע אײַנווינער וואָס ציילן אַ פערטל פון אַלעמען זײַנען קאָמי. דאָס איז אַ מין פאָלק וואָס האָט אַן אייגענע שפראַך, מיט אַן אייגענעם טעאַטער, מיט אַן אייגענעם אוניווערסיטעט און צײַטונגען, און אייגענע מלוכה־אָנשטאַלטן. דאָס איז אַ קרײַז זייער רײַך מיט וועלדער, טײַכן, און פון פיל קלאַפּטער אין דער ערד באַקומט מען אַרויס גאַז און קוילן. אין דער צײַט פון דער צווייטער וועלט־מלחמה איז די הויפּט צושטעלונג פון קוילן, האָלץ און פּאַפּיר פאַר דער בלאַקירטער שטאָט לענינגראַד געגאַנגען דורכן אייניציקן וועג וואָס האָט געפירט פון קאָמי צו דער באַלאַגערטער שטאָט. נו, און קניאַז־פּאָגאָסט איז געווען אַ מין ראַיאָן־שטעטל, ריכטיקער געזאָגט אַ יישוב מיט אַן אייגענעם יישוב־ראַט, אין וועמענס באַשטאַנד עס זײַנען אַרײַן די אַרומיקע דערפער און ווינערטער. דאָ האָבן געלעבט ווי אין גאַנץ קאָמי, די מערהייט געוועזענע לאַגערניקעס, פאַרשיקטע, און פאַרשטייט זיך די באַלעבאַטים פון די אַרומיקע לאַגערן. די הויפּט־גאַס איז געווען באַדעקט מיט ברוקיר־שטיינדלעך, און אַלע איבעריקע געסלעך זײַנען געווען פשוט פון גרונט. נאָך אַ רעגן האָט מען געדאַרפט גיין פאַמעלעך, מען זאָל זיך חס וחלילה ניט אויסגליטשן און נאָכדעם פאַרנעמען זיך אַ געוויסע צײַט מיטן אַראָפּרײַסן די בלאָטע פון די שיך. הײַזער זײַנען דאָרט נאָר הילצערנע, איינשטאָקיקע פון רונדע קלעצער און צוויי אָדער דרײַ־שטאָקיקע פון באַלקנס. אַרום זײַנען געווען אַ סך וועלדער, אָבער וויניק פייגל. דערפאַר זײַנען אין יעדן הויז געווען אַ סך מײַז און אָן אַ שיעור וואַנצן. קיינער האָט אויף זיי

ניט געלייגט קיין אַכט, מען איז שוין געווען צוגעווייגט צו זיי. קיין אויטאָבוסן זײַנען ניט געווען. די גאַנצע באַוועגונג איז געווען מיט דער הילף פון פערד, אָדער די אייגענע פיס. וואָס איז דאָרט יאָ געווען — אַן אײַזנבאַן־וואָקזאַל. פאָרן ערגעץ מיט דער באַן פון דער הויפטשטאָט סיקטיווקאַר האָט מען געדאַרפט פאָרן מיט אַ לאַסט־מאַשין קיין קניאַז־פאָגאָסט, און פון דאָרט מיט דער באַן.

דאָ איז אַלץ געווען פון האָלץ — די הײַזער, טראָטוּאַרן, אַרומצוימונגען אַרום די הײַזער, בריקן, עלקטריע־סלופּעס, די דעכער פון די הײַזער — אַלץ פון דעם הויפּט־מאַטעריאַל מיט וואָס עס איז רײַך געווען דער קרײַז. אין די וועגנט פון די הײַזער פלעגט מען צווישן די קלעצער אַרײַנשטאָפּן מאָך, אויך צו וואַרעמען.

אַלזאָ, ווייסט איר שוין בקיצור וואָס עס איז קניאַז־פאָגאָסט. אָבער וואָס פאַר אַ שײַכות האָט עס צו מיר? איז הערט מיט געדולד. מען האָט מיך געשיקט אַרבעטן אין אַ בוי־פלאַץ. דאָס איז געווען אַן אַנשטאַלט וואָס האָט זיך פאַרנומען מיט רעמאָנטירן די וועגן און די בריקן, אַ מין עקספלאָאַטאַציע־אַנשטאַלט. דער נאַטשאַלניק סאָלדאַטאָוו האָט מיר באַשטימט אַ שטח וועלכן איך דאַרף באַדינען. גאַנצע טעג דאַרף איך זײַן אונטערוועגס, אָבסערווירן און רעמאָנטירן. וועט איר דאָך גלײַך פרעגן: מיט וועמען מאַכן דאָס אַלץ? גאָר פשוט. שקלאַפן זײַנען אין רוסלאַנד בײַ דער סאָוועטישער מאַכט געווען זייער אַ סך: ערשטנס לאַגערניקעס, דאַן פאַרשיקטע, אַרעסטאַנטן, און אַפילו קאָלווירטניקעס. יעדער קאָלווירטניק איז געווען מחויב אָפּצוארבעטן אויף וועג אַרבעט 7 טעג אין יאָר, און אַפילו די פערד פון די קאָלווירטן האָבן געמוזט אָפּאַרבעטן 14 טעג אין יאָר אויף די וועג־אַרבעטן. דאָס איז געווען אַן אָפּיציעלער געזעץ. האָבן טאַקע די האָרעפאַשניקעס פון די קאָלווירטן געאַרבעט בײַם רעמאָנטירן די וועגן און די בריקן. יעדער איינער פון זיי איז געווען אויף דער רשימה, און אָן אַ ספראַווקע אַז ער האָט אָפּגעאַרבעט די נייטיקע צײַט, פלעגט ער ניט באַקומען זײַן יערלעכע פּאָרציע אַרבעטס־טעג. זאָגן אַז זיי האָבן געאַרבעט פלייסיק וועט ניט זײַן ריכטיק. אָבער אַ נוצלעכע אַרבעט האָבן זיי פּאָרט געטאָן. פערד פלעגט מען מיר אויסטיילן מיט וויניקער חשק ווי מענטשן. אין איינעם פון די קאָלווירטן האָט מען מיך געוואָלט אָפּגעווינען פון פּאָדערן פערד, האָט מען מיר געגעבן אַ שיינע קליאַטשע, אָבער אַן אויסגעוויילטע. די קליאַטשע פלעגט שטענדיק פירן קלעצער פון וואַלד פון אַ באַשטימטן אָרט, ניט ווײַטער. דאָרטן פלעגט מען אָנלאָדן די

פור און לאָזן דאָס פערד פאָרן אַליין אָן אַ קוטשער ביזן קאָלווירט. איך האָב אָבער געדאַרפט פאָרן וויַיטער פון דעם אָרט. און ווי איך האָב זיך ניט באַמיט, האָט זיך דאָס פערד אײַנגעשפּאַרט און גייט ניט וויַיטער... איך בין אַרונטער פון וועג אין וואַלד און דורך אַ וואַלד־וועג געפאָרן פאָרויס. נאָר די צווײַגן האָבן מיר געשטאָכן אין פּנים און איך בין ווידער אַרויס אויפן וועג. ווי נאָר איך בין אַרויס, האָט זיך דאָס פערד ווידער אײַנגעשפּאַרט און בשום אופן ניט געגאַנגען. ניט קיין רייד, ניט קיין בײַטש האָבן ניט געהאָלפן. דעם טאָג בין איך צום אָרט ניט דערפאָרן. אומגעקערט זיך צוריק און זיך געמאַכט ניט וויסנדיק, אָפּגעדאַנקט דעם שטאַל־דינער.

— נו, ווי ביסטו דערפאָרן? — פרעגט ער בײַ מיר.

— וווּנדערבאַר, אַ גרויסן דאַנק דיר.

דער שטאַל־דינער האָט מיך באַקוקט פון קאָפּ ביז די פּיס און באַמערקנדיק מײַן גלײַכגילטיקייט איז ער אַנטשוויגן געוואָרן.

דערפאַר אויף צומאָרגנס, ווען זיי האָבן מיר ווידער געוואָלט געבן דאָס זעלבע פערד, האָב איך זיך אָפּגעזאָגט און אויסגעקליבן אַליין וועלכן איך האָב געוואָלט.

קיין דירה צו ווינען אין קניאַז־פּאָגאָסט האָט מען מיר ניט געגעבן. אין אַ צימער האָט געלעבט אַן אַלטיטשקע. דאָרטן איז געווען אַ בעט וווּ זי איז געשלאָפן. מיר האָט זי אָנגעבאָטן צו שלאָפן אויפן דיל, צוגעזאָגט מיר צו געבן אַ מאַטראַץ. מיינט ניט אַז דאָס איז געווען אַ מאַטראַץ פון וואַטע אָדער פאַראַלאָן. דאָס איז געווען אַ געלעגער פון היי, און די קישן אויך פון היי. נאָר גאָט צו דאַנקען פאַר דעם. פאָרט ניט אויפן האָרטן דיל. אַחוץ דעם איז דער ריח פון די הייַ אָנגענעם אַרײַנגעדרונגען אין די לונגען, דערמאָנענדיק שטענדיק אַ פּעלד. די אַלטיטשקע האָט געהאַלטן אַ ציג. דאָס ציגעלע פלעגט איר געבן יעדן טאָג מילך און זי פלעגט אויך מאַכן אַלערליי מילך־"פּראָדוקציע". בײַטאָג פלעגט זי איר פּיטערן אויף דער לאָנקע און בײַנאַכט האַלטן אין צימער, מען זאָל איר ניט צוגנבענען. כדי זי זאָל פרײַ ניט אַרומגיין אין צימער, פלעגט זי איר צובינדן צום הענטל פון טיר. איך פלעג קומען אָפּטמאָל שפּעט פון דער אַרבעט, און אַרײַנצוגיין אין צימער פלעג איך אָנוועגדן ניט וויניק כּוחות, ווײַל איך פלעג צײַען די טיר צו זיך, און דאָס ציגעלע — צו זיך. צײַטנווײַז פלעג איך בײַנאַכט פילן ווי עס שיטן זיך אויף מיר די גאָמעלקעס־ניסלעך פון דער ציג. קיין אַנדער אָרט אויף דעם האָט זי ניט געהאַט — ווי אויף מײַן געלעגער. טאַקע צוליב דעם פלעג איך אָפּטמאָל

נעכטיקן אין ווינאָרט סערעגייאָווע, וואָס געפינט זיך ניט ווײַט פון דעם וועג וווּ איך האָב געאַרבעט, אָבער אויף דער אַנדערער זײַט טײַך. אַ טײַך, אַ גאַנץ ברייטער, האָט אָפּגעטיילט סערעגייאָווע פון וועג. כּדי אַריבערצושווימען אַהין פלעג איך דאַרפן רופן אַ שיפל. איז גוט אויב זי וואָלט זיין אויף מײַן זײַט. ערגער איז געווען וען זי איז געווען אויף דער צווייטער זײַט. איך האָב געדאַרפט שרײַען מיט אַלע כּוחות, ווײַל דער שוימער פון דעם שיפל איז געווען טויבלעך. אין סערעגייאָווע איז געווען אַ גאַנץ גרויסע זאַלץ־פאַבריק און די מערהייט אײַנווינער האָבן דאָרט געאַרבעט. די פאַבריק איז נאָך געווען פאַר די צווישע צײַטן דורך אַ גרופּע פאַרשיקטע. דאָרט האָב איך געהאַט אַ אָרט איבערצונעכטיקן, און אָפּטמאָל פלעג איך טאַקע דאָרט נעכטיקן, באַזונדערס וען איך פלעג זיך פאַרהאַלטן אויף דער אַרבעט.

איר האָט זיך וועלן עס איז געטראָפן מיט אַ בער, אויג אויף אויג אין אַ וואַלד? געוויס ניט. איך שטעל זיך פאָר וי וואָלט איר זיך געפילט טרעפנדיק אַ לעבעדיקן בער אין האָבנדיק געווער, — שוין ניט געדאַרפט אָן געווער. איך האָב קיין געווער ניט געהאַט, אָבער מיט אַ בער האָב איך זיך יאָ געטראָפן. דאָס איז געווען דאָס ערשטע און דאָס לעצטע מאָל אין מײַן לעבן. איך בין דעם טאָג געגאַנגען צופּוס לענגאויס דעם וועג מער ווי צוואַנציק קילאָמעטער. און אַזוי גייענדיק האָב איך ניט באַמערקט ווי עס איז טונקל געוואָרן. גיין אונטערוועגס בײַנאַכט איז געפערלעך. פאַרמאַטערט בין איך געווען. דער אָוונט איז געווען אַ וואַרעמער, האָב איך זיך אויסגעפונען אַ טרוקענע באַהעלטעניש אונטער אַ בריקל און זיך געלייגט שלאָפן. דער הימל איז געווען אַ ריינער, די שטערן האָבן געבלישטשעט און די לבנה האָט זיך אַראָפּגעלאָזן נאָענט צו דער ערד און באַשײַנט אַלץ אַרום. איך בין גלײַך אַנטשלאָפן געוואָרן. אין מיטן דער נאַכט האָב איך דערהערט נאָענט לעבן זיך ווי מען ברומט. די שטים איז געוואָרן אַלץ שטאַרקער און נענטער. די צוויגן אויף דער ערד האָבן זיך געבראָכן און געקרעכצט. איך האָב זיך אויפגעכאַפּט פון שלאָף און זיך אַנידערגעזעצט, און גלײַך זיך ווידער געלייגט שטילערהייט און אײַנגעהאַלטן מײַן אָטעם. אַ פּאָר גלאַנציקע אויגן האָב זיך אָפּגעשטעלט לעבן בריקל, געבורטשעט און געשמעקט אַרום. איך ווייס ניט וויפל צײַט עס איז אַדורך, ווײַל איך האָב פאַרמאַכט מײַנע אויגן און געוואַרט און געטראַכט: אויב מיר קומט דער טויט — וועט מיר באַלד גאָט אים צושיקן. איך האָב אַפילו מורא געהאַט צו זאָגן: "שמע ישׂראל!" די חיה איז נאָך אַ

ווײַלע געשטאַנען לעבן דער בריק, ווי זי וואָלט געטראַכט וואָס צו טאָן, זיך פאַרנעמען מיט מיר צי ניט, — און נאָך אַ קורצער צײַט געגאַנגען ווײַטער. לאַנג האָב איך זיך נאָך ניט באַוועגט, נאָר אַז אונטער מיר איז נאַס די ערד האָב איך גוט דערפילט... ערשט אינדערפרי האָב איך לויט די טריט פאַרשטאַנען, אַז איך האָב קיין טעות ניט געהאַט — דאָס איז געווען אַ בער. נאָך מער, צו די אַרומיקע קאָלווירטן איז דערגאַנגען אַ נײַעס אַז נאָענט אין וואַלד בלאָנדזשעט אַ בער און מען האָט אָרגאַניזירט אַ גרופּע יעגערס אים צו כאַפּן. נאָך זעקס טעג זוכעניש האָט מען אים געפאַקט. דאָס איז געווען אַ באַיאָרטער גרויסער שוואַרצער בער. ווען איך האָב אים דערזען, האָב איך זיך קוים אײַנגעהאַלטן ניט צו ווערן ווידער נאַס...

אַזוי האָב איך געוואַנדערט, טאָג־אײַן, טאָג־אויס פון איין ברעג וועג צום צווייטן. איבערהויפט איז געווען אַ סך אַרבעט נאָך די רעגנס און נאָכן צעגיין פון שניי. דער וועג איז מערסטנטייל געווען פון זאַמד, געמישט מיט זשוויר, און גרויסע רעגנס וואַשן אויס די זײַטן פון וועג. נאָך שווערער איז געווען ווינטער. נאָך אַ גרויסן שניי־אויספאַל מוז מען דאָך רייניקן דעם וועג. קיין ספּעציעלע מאַשינען צו רייניקן זײַנען ניט געווען. מיר האָבן געמאַכט אַ שניי־רייניקער פון קלעצער, געשלעפּט מיט דער הילף פון אַ טראַקטאָר. די קלעצער זײַנען געווען צונויפגענומען ווי אַ דרײַעק, מיט דער שאַרפער זײַט פון פאָרנט. איבער זיי איז געווען אַ בודקע און אינעווייניק אַן אויוועלע. ווינטער־צײַט פלעגן די פרעסט דערגיין ביז 40 גראַד. קיין פּעלצן האָט מען אונדז, די פאַרשיקטע, ניט געגעבן. אונדזערע הויפּט־בגדים זײַנען געווען וואַטענע פופּײַקעס (וואַטענע קורטקעס) און וואַטענע הוזן. אונטער דעם פלעג איך אַרויפציען אויף זיך וואָס נאָר איך האָב געקענט. דער הויפּט־מעכאַניזם אונדזערער איז געווען אַ לאָפּעטע און אַ ברעכשטאַנג. מיט דעם האָב איך געדאַרפט אַרומרייניקן אַרום. טאָמער אַמאָל פאַרעקשנט זיך אונדזער שניי־רייניקער און ער גייט ניט, אָדער חס וחלילה ער גליטשט זיך אַראָפּ אין זײַט פון וועג, — דאַן רײַסט מען זיך אַרויס די קישקעס ביז וואַנען מען שלעפּט אים ווידער אַרויף אויפן וועג. ווען עס הייבט זיך אָן די אַזוי גערופענע "פורגאַ", דאָס הייסט אן אומגעהויער גרויסער שניי, מיט אַ ווינט, — קומט אויס צו פאָרן הין און צוריק אויפן וועג, פון איין ברעג גרעניץ ביזן צווייטן, אַפילו די גאַנצע נאַכט. ווײַל אָך און ווי אויב איר פאַרלאָזט די אַרבעט — דאַן איז שוין שווער צו רייניקן דעם הויך אָנגעשאָטענעם שניי, און די באַוועגונג אויפן וועג ווערט פאַראַליזירט אויף עטלעכע טעג. כדי צו פאַרשטאַרקן

די קראַפט פון דעם שניי־ריניקער, באַדעקט מען דעם פּאָרנט פון דרייעק מיט איזן, — דאַן שניידט זיך בעסער און דער וועג רייניקט זיך לייכטער, און אויך דער טראַקטאָר שלעפּט מיט ווייניקער הוסט.

האָט איר וועג ניט איז דורכגעמאַכט וויכטער אַ פּראָסט פון איבער דרייסיק־פערציק גראַד און די הויך פון שניי אַנדערהאַלבן־צוויי מעטער? אין צפון פון רוסלאַנד איז דאָס ניט קיין נאָווינע. אויב מען פלעגט פון צייט צו צייט רייניקן די הויפט־וועגן, איז אָבער רונד אַרום געבליבן דער שניי ניט געריכט, ביז עס קומט דער פרילינג און די זון נעמט עטוואָס וואַרעמען. אמת, דער פרילינג פאַרשפּעטיקט זיך שטענדיק, אָבער פריִער אָדער שפּעטער קומט ער פאָרט. גיין צופוס ווינטער מיטן וועג וואָס איז אַביסל אָפּגערייניקט פון שניי, איז אַ געווייגלעכע זאַך. אָבער גאָט באַהיט אויב ווער קירעווט זיך אָפּ פון דער וועג, אָדער ער פאַלט אַריִן אין אַ ראָוויק. אויב דו האָסט כוחות אַרויסצוקריכן — ביסטו געראַטעוועט, אויב ניט — איז אַ סוף צו דיִן לעבן. מיר איז אויסגעקומען עטלעכע מאָל זיך אָנצושטויסן אונטערוועגס אויף פאַרפראָרענע מענטשן. מעגלעך, אַז ווער פון זיי איז פאַרמאַטערט געוואָרן און זיך געזעצט אָפרוען, און איז אייִנגעשלאָפן. נאָכדעם האָט אים באַשאָטן אַ שניי, און מעגלעך אַז ער האָט ניט געהאַט קיין כוח צו גיין. וויִל זעצן זיך ווינטער, וועז עס ברענט דער פראָסט, איז געפערלעך אויב דו געפינסט זיך אונטערוועגס. אַרום איז נאָר ווייס, קיין פויגל, קיין חיות, קיין לעבעדיקע באַשעפענישן, אַלץ רוט אַרום. אַפילו די איינציקע הייזלעך ביים ברעג פון דאָרף טוליען זיך אייִן אין דעם שניי, אַז מען זעט זיי קוים פון דער נאָענט, און פונדערווייטן זייִנען זיי אומבאַמערקבאַר. דער אייִנציקער וועגווייזער זייִנען די הילצערנע עלעקטרע און טעלעפאָן סלופּעס, וואָס ציִען זיך לענגויס דעם וועג. אָבער וואָס וויִטער אין ווינטער, אַלץ קלענער וועזן זיי, זיי זינקען אייִן טיפער אין שניי.

דו פאָרסט מיטן שליטן און בעטסט בייַ גאָט וואָס גיכער זאָל זיך ענדיקן דער ווינטער. די איינציקע זאַך וואָס קען יאָ העלפן — דאָס איז נאַרטעס (סקי), נאָר מיט זיי קען מען זיך באַוועגן אויפן אויבערפלאַך פון שניי. ניט אַלע האָבן זיי און ניט אַלע קענען זיך מיט דעם באַנוצן. אָבער זומער איז שוין אַ מחיה.

מיר גופא איז פיל בעסער געווען דאָ ווי אויפן וויִטן צפון. ערשטנס איז דאָ דער ווינטער ווארעמער. מען זעט כאָטש לעבעדיקע נפשות, אָבער די הויפט־זאַך: דו האָסט די האָפענונג, אַז אָט אין גיכן וועסטו זיך אַריִנזעצן

אין אַ וואַגאָן און פּאָרן ווו נאָר די אויגן קוקן, אַבי זיך אַרויסרײַסן פון דעם דאָזיקן גיהנום.

ווינטער דאַרפסטו ניט רעמאָנטירן די בריקן און דעם וועג. דו רייניקסט נאָר דעם שניי. אַז עס קומט דער זומער — קומט אויך די אַרבעט אויפן וועג. און די אַרבעט איז ניט קיין לײַכטע. אָבער דאָ זײַנען נישטאָ קיינע ווײַסע בערן, נישטאָ קיין אייביקער שניי און פרעסט ווי הינטער וואָרקוטע, וואָס גענפינט זיך נאָך מער צפונדיק אין קאָמי. דאָרט זײַנען אויך דאָ פיל אַרעסטאַנטן, אַמאָליקע און הײַנטיקע פאַרשיקטע. דאָרט לעבט איבער איינער פון צען זײַן גורל, דאָ — מיט דער באַוווסטער צינגע, וועו אַלע ציינער דוכענען בײַ דיר אין מויל, צוליבן מאַנגל אין וויטאַמינען. אָפטמאָל, אַז דו שטייסט אויף פון געלעגער, זײַנען דײַנע האָר פון קאָפּ צוגעפּראָרן צום בעט. אמת, וויכטער אין גאָס איז דאָס זעלבע אין קניאַז־פּאָגאָסט, וועו דײַנע אויגן פאַרצײַען זיך מיט פוך און די וואָנצעס פאַרגליווערן זיך מיט אײַז, די ברעמען באַצירן זיך מיט ווײַסע פודרע, ווי אויך די איבעריקע טיילן פון פּנים, אַז קוים וואָס דו זעסט די שיין. דאָס פּנים רויטלט זיך, עס ברענט און ס'איז קאַלט. ניט קיין ראַדיאָ, ניט קיין צײַטונגען, אָפּגעריסן פון דער וועלט. דערפאַר אָבער זײַנען די ביימער פון וואַלד באַפוצט מיט "וואַטע", און וועו עס באַווײַזן זיך די זון־שטראַלן, פינקלען די ביימער ווי מיט בריליאַנטן באַדעקטע. אַ פאַרבלאָנדזשעטע פויגל שפּרינגט אויף אַ צווײַגל, און עס פאַלן שטיקער וואַטע אויף דער ערד.

אַנומלט האָט מען מיר געווײזן אַ גרויסן אָנשיט אַ צוגעגרייטן צו בויען אַן אײַזנבאַן־ליניע, וואָס האָט געדאַרפט פאַראייניקן קאָמי מיט דער געגנט פון די שטאָט פּערם, וואָס געפינט זיך אויפן צפון פון אוראַל. אָבער קיין באַן־וועג איז ניט אויסגעבויט געווארן. צי איז דאָס געווען אַ פּראָיעקט פון פאַראַט, אָדער ספּעציעל אַ געפעלשטער פון סטאַלינס מאַכט־אָרגאַנען, כדי אויסצונוצן די פילצאָליקע פאַראורטיילטע — דאָס איז קיינעם ניט באַווווסט. ווײַל אויף דעם אָנשיט זײַנען ניט געווען קיין רעלסן. אָבער דער אָנשיט האָט זיך געצויגן אויף פיל צענדליקער קילאָמעטערס און געבליבן איז ער ווי אַ דענקמאָל נאָך די הונדערטער טויזנטער פאַרשיקטע און אַרעסטאַנטן, וואָס האָבן עס געבויט מיט זייערע הענט און מיט דער אײַנציקער הילף פון אַ לאָפּעטע און אַ טאַטשקע (אַן אײַזערן וועגעלע מיט אַ ראָד פון פאָרנט צו פירן שיטעוודיקע בויי־מאַטעריאַל) — און די מערהייט פון זיי זײַנען דאָ געבליבן פאַרשאָטן מיטן זאַמד און ליים ווי אין אַ קבר. די היגע אײַנווווינער האָבן מיר פאַרטרויט

אַ סוד, אַז קיין באַן וועט אויף דעם אָנשיט קיינמאָל ניט גיין. און וועַן מענטשן האָבן געפֿרוווט נעמען זאַמד פון דעם אָנשיט, האָבן זיך באַוויזן מענטשלעכע ביינער. דערפאַר טשעפּעט מער קיינער ניט דעם אָנשיט.

דאָס אַלץ איז געווען אַ רעזולטאַט פון דער קאָמוניסטישער פּאָליטיק, פון דעם "טאַטן פון אַלע פעלקער" — סטאַלין, ימח שמו וזכרו. אַזוי האָט מען אין ראַטנפאַרבאַנד געבויט דעם קאָמוניזם, — אויף מענטשנס ביינער און מענטשנס בלוט.

צוויי מאָל האָב איך אָנגעגעבן ביטעס צו מײַן נאַטשאַלניק ער זאָל מיך אָפּלאָזן פון דער אַרבעט, און ביידע מאָל האָט ער מיר אָפּגעזאָגט. דער נאַטשאַלניק האָט מיר פֿאַרטרויט אַ סוד, אַז מען האָט אים פֿאַרבאָטן מיך צו באַפֿרײַען פון דער אַרבעט. לויטן געזעץ, אויב אַ מענטש פֿאַרלאָזט פּרײַוויליק די אַרבעט — באַקומט ער אַ שטראָף. אַלזאָ העלפֿן — זאָגט מיר סאָלדאַטאָוו — קען מיר נאָר די נ.ק.וו.ד. אָבער קיין חשק צו וועגדן זיך צו זיי האָב איך ניט געהאַט. אַפּילו פֿאַרבײַגיין זייער בנין האָב איך אויסגעמיטן. עס איז פֿאַר מיר געגנוג געווען צו זען זיי איין מאָל אין צוויי וואָכן, וועַן איך האָב געמוזט זיך מעלדן בײַ זיי און ווײַזן אַז איך בין אויף אַן אָרט און ניט אַנטלאָפֿן. איך האָב באַשלאָסן אַרויסצורײַסן זיך פון דעם גיהנום אָן זייער הילף, אָבער ווי אַזוי? פֿאָרן מיטן באַן — וועט מען מיך דאָך באַלד פֿאַרהאַלטן, ווי נאָר עס וועט אַרײַן די ערשטע קאָנטראָל, וויַיל קיין פֿאַס האָב איך ניט. נאָך ערגער איז פּליִען מיטן עראָפּלאַן. ערשטנס דאַרף מען פֿאָרן קיין סיקטיווקאַר דאָס איז די הויפּטשטאָט פון קאָמי, און דאָרט איז דער עראָפּאָרט. צווייטנס קען מען דאָך פֿאַרהאַלטן מיך אונטערוועגס, און דריטנס — לאָזט מען דאָך ניט אַרײַן אין עראָפּלאַן אָן אַ פּאַס. אין קאָמי איז געווען אַ צוגאָב־געזעץ: דאָ פֿאַרקויפט מען ניט אַפּילו קיין בילעט צו פּליִען אויב דו האָסט ניט קיין פּאַס.

עס איז געווען נאָך אַ וועג: שווימען מיטן דאַמפּער אָדער מיט אַ באַרזשע דורך דעם טײַך וויצעגדאַ ביז קאָטלאַס. פּאַר אַ פּלעשל בראַנפן וואָלט מען מיך געהיים דערפירט ביז דאָרטן. אָבער ווײַטער פון קאָטלאַס דאַרף מען דאָך ווידער פֿאָרן מיטן באַן און דאָס איז ווידער אַ ריזיקע. וואָלט נאָר איינער קאָנטראָלירט אין באַן, קען מען זיך נאָך אָפּקויפן, וויַיל די בעסטע און טײַערסטע זאַך איז דאָ אַ פּלעשל בראַנפן. אָבער די צרה איז אַז קאָנטראָלירן קומען זיי זאַלבעצווייט, אָדער זאַלבעדריט, און איינער האָט מורא פֿאַרן צווייטן. אַזוי אַרום אַז דאָס מיטל פֿאַלט אָפּ. איז וואָס בלײַבט? די איינציקע

האָפענונג — שאַפן זיך אַ ריינעם פאַס. וועגן דעם האָב איך געטראַכט טאָג און נאַכט. דער געדאַנק האָט מיך נאָכגעפאָלגט אויף יעדן טריט און שריט.

נאָך פיל מאַטערנישן איז מיר געלונגען צו באַקומען אַ ריינעם פאַס. איך האָב, פאַרשטייט זיך, מײַן נאַטשאַלניק וועגן דעם ניט דערציילט. אין אַ שיינעם ריינעם פרימאָרגן בין איך אַנטלאָפן פון פאַרשיקונגס־אָרט. איך האָב געווּוסט אַז מען וועט מיך זוכן פון דער אַרבעט. איך האָב פאַרשטאַנען אַז ווי נאָר מײַן נאַטשאַלניק סאָלדאַטאָוו וועט זיך דערוויסן פון מײַן פאַרשווינדן, וועט ער גלײַך מיטטיילן אין נ.ק.וו.ד. און אַזוי איז טאַקע געווען, — וויַיל אין אַלע באַצירקן פון אינערן־מיניסטעריום איז אַרויסגעשיקט געוואָרן אַן אַלפאַרבאַנדישע זוכונג. וועגן דעם אַלעם האָב איך זיך דערוווסט פיל יאָרן שפּעטער, נאָך מײַן רעהאַביליטאַציע. נאָר ביז דעם וועט נאָך ניט ווייניק וואַסער דורכפליסן אין די טײַכן. ניט ווייניק וועט אויסקומען דורכצולעבן. אָבער איצטער איז מיר געווען אַלץ איינס. קיין צוריק איז שוין ניט געווען, די טיר האָט זיך פאַרמאַכט. אָבער מײַן קאַמף פאַר פרײַהייט, פאַר מענטשלעכער ווירדע, פאַרן פאַרלאָזן דעם קאָמוניסטישן גיהנום און פאַרווירקלעכן מײַן טרוים צו קומען קיין ארץ־ישׂראל — האָב איך פאָרגעזעצט.

וואָי־וואָז

איר ווייסט וואָס עס הייסט אַ "פֿאַלוטערקע"? איר האָט ניט געהערט? איך מיין אַז דער עלטערער דור געדענקט נאָך דאָס וואָרט. דאָס איז געווען אַן אָנדערהאַלבן־טאָניקע לאַסט־מאַשין אין די יאָרן פון דער צווייטער וועלט־מלחמה אין רוסלאַנד. אין יענע צייַטן איז געווען אַ מאַנגל אין בענזין. האָט מען די אויטאָס איבערגעמאַכט אויף האָלץ אַנשטאָט בענזין. אמת, אַזאַ אויטאָ איז ניט געפֿאָרן, נאָר זיך געשלעפּט, געקרעכצט און גערויכערט ווי פון אַ קוימען. הינטער דער קאָבינע איז געשטאַנען אַ קעסל. פון צייַט צו צייַט פלעגט דער שאָפער אַרויסגיין פון קאָבינע, אַרויפקריכן אין קוזאָווע און אַרײַנוואַרפן אַ פּאָרציע מיט הילצערנע קלעצלעך אין קעסל אַרײַן און פאָרן ווײַטער. וואָס הייסט קלעצלעך? דאָס זײַנען קליין צעשניטענע אָפּפאַלן פון האָלץ, און זיי פלעגן געבן היץ און כוח פאַר דעם אויטאָ. מערסטנטייל פלעגט מען מיט אַזעלכע שפּײַז "קאָרמען" אין סיביר און אין צפון־רוסלאַנד, דאָרט ווו עס זײַנען דאָ פיל וועלדער. טראָץ דעם איז שווער געווען אַהין צו ברענגען בענזין. אָבער עס איז נאָך וויכטיק וועלכע האָלץ צו נוצן. אַסינע און בעריאָזע גיט מער היץ ווי יאָדלע אָדער סאָסנע. נאָר דאָס אַלץ איז נאָך געווען אַ האַלבע צרה. איר ווייסט דאָך אַלע וואָס עס איז אַספאַלט, יאָ? אָדער אַ ברוק פון שטיינער, אָדער פון בעטאָן. געוויס ווייסט איר וואָס דאָס הייסט אַ גרונטוועג. נאָר אין סיביר אָדער קאָמי זײַנען די גרונטוועגן הוילע בלאָטעס. גיי פֿרוביר זיי אַ חכם און פאָר דורך אַזאַ וועג. אַפילו מיט פערד וועסטו ניט קענען. וועג עס איז טרוקן — איז נאָך אַ קליינע צרה, אָבער נאָך אַ רעגן, אָדער האַרבסט, און נאָך ערגער ווינטער מיטן טיפן שניי — איז טאַקע ביטער און וויי. אויף די וועגן שאַפט זיך אַ טיפער רעדער־שפור, און די רעדער זינקען און דרייען זיך אויף אַן אָרט, און זיי הענגען מער וויַיל זיי דערגרייכן ניט די ערד. די אינציקע הילף איז, אַז מען לייגט אונטער די רעדער צווייַגן, אָדער דינע קלעצער. אַז עס קומט דער ווינטער מוז מען אונטערגראָבן דעם שניי, אַפילו נאָך דעם ווי מען ראַמט אָפּ דעם שניי פון וועג מיט אַ שניי־רייניקער. און גאָט באַהיט אויב דער גרונט איז אַ לוימיקער. ביז דו

וועסט אַרויסקריכן פון אַזאַ צרה, וועסטו אַליין באַקומען אַ גוטע צרה. מיט אָט אַזעלכע אויטאָס און אויף אַזעלכע וועגן קענסטו זיך באַוועגן פון יישוב קרוטאַיאַ ביז וואָי־וואָ און וויַיטער צו צפון. וואָי־וואָ איז אויף קאָמיס אייביקע בלאָטע. אַרום די בלאָטעס זיַינען צעזייט אַלערליי לאַגערן, און דער יישוב קרוטאַיאַ געפינט זיך אַרום זיבעציק קילאָמעטער פון אוכטאַ. און אוכטאַ איז אַזאַ שטאָט אין קאָמי וווּ די מערהייט איַינווינער זיַינען אָדער פאַרשיקטע, אָדער געווען אַרעסטאַנטן פון די אַרומיקע לאַגערן. אַז דו פאָרסט (אָדער מען פירט דיך) קיין וואָרקוטאַ, פאָרסטו אַדורך אוכטאַ.

די סאָוועטישע מאַכט האָט פאַרוואַנדלט אוכטאַ אין אַ קריַיז־שטאָט פון קאָמי מיט אַ שטאָט־ראַט. אָבער דאָס איז מער געווען פאָרמעל. פאַקטיש האָט געהערשט אין דעם גאַנצן קריַיז דער אַזוי גערופענער "אוכט־לאַג" דאָס הייסט די פאַרוואַלטונג פון די לאַגערן אין געגנט. זיי זיַינען געווען די הויפּט־באַלעבאַטים. דער יישוב קרוטאַיאַ שטאַמט פון רוסישן וואָרט קרוטאָי, וואָס באַדייט שטאַציק. אָבער וואָי־וואָ דאָס איז אַן אָרט וווּ פריַיוויליק קומט דאָ קיינער ניט. דאָס איז אַ פאַרוואָרפן אָרט, וויַיט פון דעם באַן־וועג, אָדער פון דער הויפּט־מאַגיסטראַל.

פאַר די צייַטן פון סטאַלינס "זאָרג" וועגן מענטשן זיַינען אויסגעוואַקסן ווויַן־ערטער מיט איינשטאָקיקע באַראַקן מיט שוצווענט פון ברעטער מיט דזשעגעכץ צווישן זיי. די באַראַקן זיַינען געווען אַרומגערינגלט מיט שטעכיקן דראָט, וווּ מענטשן, די מערהייט אומשולדיקע, האָבן געשמאַכט יאָרן־לאַנג. דאָ אין די פאַרצוימטע "געטאָס" איז געווען אַ סאַניטאַרער פונקט וווּ מען פלעגט שרעקן די לייַט, אַ לאַריאָק וווּ מען האָט געקענט קויפן שוועבעלעך, מאַכאָרקע, באַוול — אַ נאָדל פלעגט געבן דער "דנעוואַלנער" (אַ באַדינער, אַ באַשטימטער פון די מאַכט־אָרגאַנען, אָדער אַן אויסגעווייַלטער פון אַ גרופּע) און פאַרחתמענען אין אַ בוך, זאַלץ, אַ קעמעלע און עפּעס נאָך קלייניקייטן ווי אַ צאָן־בערשטל, אַ וויַסן פּראָשעק צו רייניקן ציינער און דאָס גלייַכן. חוץ דעם איז געווען אַ באַראַק וווּ מען פלעגט עסן, און אַזוי גערופענער קלוב. עס איז אַפילו געווען אַ ספּאָרט־פלאַץ פַאַר וואָלייבאָל און פוטבאָל. יעדער לאַגער האָט געהאַט זיין קאָמאַנדע. עס איז געווען אַ קאַרצער, אָבער עס איז ניט געווען קיין בית־עולם. וווּ מען פלעגט באַערדיקן די געשטאָרבענע אָדער פאַרפּיניקטע האָב איך קיין אַנונג ניט געהאַט, וויַיל פון אַזעלכע ערטער פלעגט מען ניט לאָזן קיין שפּור. אויסער דעם פאַרצאַמטן לאַגער זיַינען געווען פונאַנדערגעוואָרפענע הייזלעך פון קלעצער מיט אַ פונדאַמענט,

מיט דאָפּלטע פענצטער. פון דאַך האָט געשטאַרצט אַ ציגלנער קוימען. דאָס הייסט אַז אינעווייניק איז געווען אַ ציגלנער אײַוועלע מיט אַ קיך און נויטוועגדיקע באַדינגונגען. אין יעדן הויף איז געווען אַקוראַטנע צונויפגעליגטע צעשניטענע האָלץ. דרך אַגב, קיין געלט האָט זיי ניט געקאָסט צוגרייטן די האָלץ, ניט די באַדינונגען, ווײַל די באַלעבאַטים פון די הײַזלעך האָבן געהערט צו דער מאַכט, און יעדער פון זיי איז געווען באַזאָרגט מיט דעם אַזוי גערופענעם "דנעוואַלנעם", ריכטיקער געזאָגט מיט אַ קנעכט, וועלכער פלעגט זײַן איינער פון די לאַגערניקעס. פעלן האָט די באַלעבאַטים געפעלט נאָר קדחת. די לאַגערניקעס האָבן געדאַרפט זוכן אין זייער פאַכליאָבקע (זופּ) מיט אַ וועגדקע אַ פאַרבלאָנדזשעט שטיקל פלייש. פאַרוואָס? ווײַל דאָס וואָס זיי האָבן געדאַרפט באַקומען פלעגט אַראָפּגעמען דער קאָמענדאַנט און פאַרטיילן צווישן זייעריקע. וואַר פלעגט אין די פאַרוואָרפענע לאַגערן קאָנטראָלירן דעם פּאַיאָק (פּאַיאָק — עסנוואַרג צוטייל)? אַזאַ עסן ווי פלייש, פיש, ווורשט, קאָנסערוון, פרישע גרינסן אָדער פרוכט, פלעגט זיך מערסטנטייל אַריבערפּעקלען צו די באַלעבאַטים, אַחוץ דעם וואָס זיי פלעגן באַקומען אַ גאַנץ פעטע נאָרמע.

דער ווינטער מיט זײַן שיינקייט האָט וויניק ווועמען געפרייט. פאַרקערט, ער פלעגט יעדן שאַפן איבעריקע זאָרג. ווי באַוווסט, איז דער ווינטער דאָ אַ גאַנץ לאַנגער, ער ציט זיך מער ווי אַ האַלב יאָר, און די הויך פון דעם שניי דערגרייכט אַמאָל ביז צוויי אָדער צוויי מיט אַ האַלבן מעטער, און דער פראָסט ביז 40–45 גראַד. יאָ, צוליב וואָס דערצייל איך אײַך דאָס? טאַקע צוליב דעם אַז רייניקן אַרום די הײַזלעך פון די באַלעבאַטים איז געווען די פליכט פון זייערע שקלאַפן; אויך אָפּרייניקן יעדן מאָל דעם וועג צום פאַרשנייטן הויז און אַרום אים. און ווער זײַנען געווען די באַלעבאַטים? אין מאַסשטאַב פון סטאַלינס רעפּרעסיע־מאַשין זײַנען דאָס געווען גאַנץ קליינע שרײַפּעלעך, אָט ווי אַ מוק וואָס זאָפּט יענעמס בלוט און נאָכדעם פאַרלאָזט ער די וועלט. בײַ זיך אין לאַגער האָבן זיי זיך געהאַלטן פאַר גרויסע באַלעבאַטים, אָבער סוף־כל־סוף האָבן די מערהייט פון זיי אָפּט געטיילט דעם גורל פון די לאַגערניקעס.

דאָס שטיבל ווו איך האָב זיך געפונען איז ניט געווען אין לאַגער, נאָר אויסער די דראָטן, ניט פאַרצאַמט. אַרום זײַנען געווען ענלעכע הײַזער. דאָס האָט זיך געדרופן די באַזע. זי איז געווען נאָענט פון די ווויך־ערטער פון די היטער און אונטער זייער געהיימער אויפזיכט. די הײַזער זײַנען געווען אויך

ווי אין לאַגער — צונויפגעקלאַפּטע פון ברעטער, צווישן וועלכע עס איז געווען אָנגעפילט דזשעגעכץ. אָבער וועג עס פלעגט זיך אויפהייבן אַ זאַוויערוכע, אָדער די אַזוי גערופענע "פורגאַ", דאָס הייסט אַ שניישיטענישׂ מיט אַ ווינט, האָבן די וועגט געברומט ווי די בלאָנדזשענדיקע חיות אין אַרומיקן וואַלד. אמת, אין מיטן איז געווען אַ ציגלנער אייוועלע, אַנשטאָט אַן איזערנע פעסל. צוויי צימערן, איינער אַלס קיך און עסצימער צוזאַמען, און אַ צווייטער, אַ שלאָפצימער. אַ טואַלעט איז געווען אין הויף, אַ הילצערנער, אויך פון ברעטער. זיצן האָט מען דאָרט ניט געקענט, נאָר שטיין. עס איז לייכט זיך פאָרצושטעלן ווי "אָנגענעם" עס איז דאָרט געווען, איבערהויפט אין די ווינטערדיקע פראָסטיקע טעג. מיר האָבן דאָרט געלעבט, ווי געזאָגט, אויף זעלבסטבאַדינונגען. צוזאַמען מיט מיר האָט געלעבט אַ גוי פון דער שטאָט סאַראַטאָוו. איך געדענק שוין ניט זײַן פאַמיליע, נאָר זײַן נאָמען געדענק איך גוט, מען האָט אים גערופן וואַסילי. ער איז אָפּגעזעסן פולע צען יאָר אין לאַגער, און איצטער זעצט ער פאָר זײַן פאַרשיקונג לויטן פסק־דין פון דער אַזוי גערופענער "טראָיקע" — (דרײַלינג — דאָס איז אַ קאָמיסיע פון דרײַ פאָרשטייער פון דער פּאַרטיי, פון נ.ק.וו.ד. און די ראַטן־מאַכט אָרגאַנען, וועלכע באַשליסן וועגן דעם גורל פון מענטשן אָן אַ משפט). כדי ער זאָל ניט פאַרגעסן זײַן אייגענעם נאָמען, האָט ער דאָס פאַרקריצט אין זײַן הויט און אונטער דעם אָנגעשריבן אין רוסיש: "איך וועל ניט פאַרגעסן מײַן לייבלעכע מאַמען" (ניע זאַבודו מאַט ראַדנויו). בײַ אונדז איז געווען איינגעשטעלט אַ דעזשורסטווע. פלעג איך בעטן בײַ גאָט, אַז דער קומענדיקער טאָג פון מײַן ריי זאָל זײַן אָן שניי, און זומער אָן רעגן. אָבער ניט אַלע מאָל פלעגט גאָט באַפרידיקן מײַן ביטע. איך האָב געהאַט ניט וויניק זינד אויף מײַן געוויסן. וואַסער האָב איך געמוזט טראָגן פון אַ ברונעם, וועלכער איז געווען אַרום אַ האַלבן קילאָמעטער פון אונדז. טראָגן פלעגט מען דאַרפן מיט עמערס מיט די הענט, וויײַל קיין קאָראָמיסלע האָט מען אונדז ניט געגעבן. ביז דו פלעגסט ברענגען דאָס וואַסער, האָבן די פינגער שוין גאָרנישט ניט געפילט, זיי פלעגן זײַן ווי אָפּגעשניטענע.

ערגער פון אַלץ איז געווען צו פאָרן אין יישוב קרוטאַיאַ. עטלעכע מאָל איז מיר געלונגען זיך אַרויסצודרייען, און טאַקע אַ לאַנגע ציים האָט די נאַטשאַלסטווע מיך ניט געטשעפּעט. איין מאָל האָבן זיי מיך פאָרט געצוונגען צו פאָרן, כאָטש איך האָב זייער ניט געוואָלט. איך געדענק שוין ניט צי איך האָב געהאַט אַ פאָרגעפיל, צי ס'איז געווען אַן אַנדער סיבה. לויטן אויפטראָג

פון דער אַדמיניסטראַציע האָב איך געדאַרפט פֿאָרן קיין קרוטאַיאַ און אויסשרײַבן שפּײַז לויט דער מאָנאַטלעכער נאָרמע. אַזאַ "פֿאַראַנטוואָרטלעכע" אַרבעט האָט מען מיר נאָך אָנגעטרויט.

דער וועג פון אוכטאַ ביז קרוטאַיאַ איז געווען פון ברוקיר־שטיינדלעך. אין יעדער צײַט פון יאָר האָט מען געווײַנטלעך געקענט מער אָדער ווייניקער נאָרמאַל פֿאָרן. אמת, ווינטער פלעגט שטענדיק אַרומפֿאָרן אַ שניי־אָפּראַמער, אַ פּרימיטיוועך, פון קלעצער. אָבער נאָך אַ שניי איז פֿאָרט געווען לײַכטער צו פֿאָרן ווען ער פלעגט רייניקן דעם וועג. ערגער איז געווען צו פֿאָרן פון וואָי־וואָ ביז קרוטאַיאַ און אויף צוריק. שוין ניט געריידט וויַטער פון וואָי־וואָ. דער באָדן איז דאָ מערסטנטייל אַ ליימיקער. עס טרעפן זיך זומפֿן, אַז אַפֿילו אַ גרונטוועג מיט ברוקיר־שטיינדעלעך וואָלט ניט געהאָלפֿן. די ערד האָט זיך געווויקט ווי אויף גומע. אָבער פֿאָרן דאַרף מען. מען קען דאָך ניט זײַן אָפּגעריסן פון דעם לאַנד. מען דאַרף ברענגען נײַע אַרעסטאַנטן, ברענגען עסנוואַרג און נאָך אַנדערע נויטוועניקייטן זאַכן אויסצוהאַלטן די לאַגערן. טראָץ דעם אַלעם איז דאָך וויכטיק אַרויסצופֿירן די קלעצער פון וואַלד ביז דער אײַזנבאַן פון אוכטאַ, אָדער ביזן טײַך פעטשאָרע. דער אײַנציקער אויסנאַם איז בויען וועגן פון דרענגלעך.

אפשר ווילט איר וויסן וואָס פאַר אַ מין וועג איז דאָס? קען איך אײַך דערציילן, ווײַל אַזוי ווי איר לעבט אין שטאָט, האָט איר געוויס קיינמאָל אַזעלכע וועגן ניט געטראָפֿן. דאָס איז אַ מין צוויישטאָקיקע קאָנסטרוקציע. אָבער מיינט ניט אַז מען גייט אָדער מען פֿאָרט אויף צווויי שטאָק. אונטן, לענגאויס דעם וועג, ציט מען אויס דיקע לאַנגע קלעצער אין דרײַ אָדער פיר רייען, צווויי אין ביידע זײַטן פון וועג, און צווויי אָדער איינע אין מיטן. נאָכדעם, אויף זיי, אין דער בריט פון דעם צוקונפטיקן וועג, לייגט מען דאָ דינערע קלעצער, אָדער דרענגלעך, געדיכט איינער צום צווייטן, — און ערשט נאָכדעם, ווידער פון ביידע זײַטן, לענגאויס די וועגן, ציט מען אויס אַ רייַ קלעצער, וועלכע מען פֿאַרפעסטיקט מיט דראָט אָדער מיט אַ טראָס (צונויפגעדרייט פון אַ געוויסער צאָל דרעטלעך) מיט די אונטערשטע קלעצער פון ערשטן שטאָק. אַזוי אַרום פֿאַרשטאַרקט מען דעם וועג, אַז די אין דער בריט צונויפגעלייגטע דרענגלעך זאָלן זיך האַלטן פעסט. נאָר ווי מען זאָל ניט פֿאַרשטאַרקן, איז וועג — טרייסלען זיך אינעווייניק אַלע דײַנע געדערים, און אינדערלופטן פויקט עס ווי אין אַ פויק. אַזאַ וועג רופט מען אויף רוסיש "זערדעוואַיאַ", דאָס הייסט אַ דרענגלעכע.

אַנטקעגן וואָס דערצייל איך אײַך אַזוי דײַטלעך? ווײַל ווען מען האָט מיך געשיקט קיין קרוטאַיאַ, בין איך טאַקע געפֿאָרן אויף אַזאַ מין וועג, און צו מײַן אומגליק איז געווען זומער־צײַט און די רײַזע האָט זיך מיר פֿאַרגעדענקט אויף מײַן גאַנצן לעבן. ניט צוליבן שיקן מיר, — ווײַל אויב ניט געבן עסן די לאַגערניקעס צו דער צײַט, וועלן זיי אויפהייבן אַ בונט, אָדער ווי געזאָגט, סאַבאָטירן די האָלץ־צוגרייטונגען אין וואַלד, און דאָס הייסט ניט צושטעלן צו דער צײַט לויט די נאָריאַדן. איז פֿאַר אַזעלכע זאַכן גלעט מען ניט איבערן קאָפּ. איז דאָס וואָס זיי האָבן מיך געשיקט איז פּשוט געווען אַ צופעליקע זאַך. אָבער בעסער וואָלטן זיי מיך ניט געשיקט. אויפן וועג וואָס פירט קיין וואַי־וואָ פֿאָרן נאָר מאַשינעס וואָס געהערן צו אוכטלאַג. די שאָפֿערן זײַנען אָדער לאַגערניקעס, וואָס האָבן אַ "פֿראָפּוסק" (דורכלאָז־שיין) צו באַווען זיך פרײַ אויף אַ פון פּריִער אָנגעמערקטן שטח, אָדער פֿאַרשיקטע. פרײַוויליקע זײַנען דאָרט ניטאָ.

איך בין פון דער באַזע אין וואַי־וואָ אַרויס גאַנץ פרי באַגינען און מיט דער ערשטער מאַשין מיט מזל דערפֿאָרן ביז קרוטאַיאַ. איך האָב אַלץ דערלײדיקט ווי עס באַדאַרף צו זײַן, אָבער די צײַט האָט זיך פֿאַרצויגן ביז אין אָוונט. אין משך פון עטלעכע שעה האָב איך ניט געטראָפֿן קיין איין מאַשין וועלכע זאָל פֿאָרן אין מײַן ריכטונג. ווי באַוווסט, זײַנען אין צפון רוסלאַנד זומער־צײַט די טעג גאַנץ לאַנגע. איין צײַט איז אַפֿילו בכלל ניטאָ קיין נאַכט. דאָס רופט מען "ווײַסע נעכט". דאָס הייסט נאַכט איז דאָ, אָבער עס איז ליכטיק אַ רונדן מעת־לעת. אָבער אויב גיין צופוס — וועל איך ביז אינדערפרי ניט דערגיין און ריזיקירן האָט זיך ניט געווען, ווײַל אין די אַרומיקע וועלדער שמײַענען אַלערליי טיפּן, צווישן זיי מערדער און סתם רויבער.

איך בין אַרויס אויפן וועג וואָס פירט קיין וואַי־וואָ. פונדערווײַטן איז אַרויסגעשווומען אַ מאַשין, אָבער מײַן פרייד איז געווען אַן אומזיסטע. וויפל איך האָב ניט געפֿאָכטן, האָט ער זיך ניט אָפּגעשטעלט. וואַרטן נאָך האָב איך שוין ניט געהאַט קיין געדולד. איך האָב זיך אַ ריס געטאָן פון אָרט, נאָכגעיאָגט די מאַשין און אַרײַנגעשלעפּט זיך אין קוזאָווע. דער הינטערשטער בּאָרט האָט געציטערט, אָבער ער האָט מיך אויסגעהאַלטן. דער שאָפֿער האָט מיר גאָרנישט געזאָגט. איך בין אָבער געווען זיכער, אַז ער געהערט צו וועלכן ניט איז לאַגער. ווען איך האָב זיך דערענטערט צו דער באַזע האָב איך אָנגעקלאַפּט אין קאַבינע, דאָס הייסט אַז איך בעט זיך אָפּשטעלן. נאָר

אויב ער איז ביז איצטער געפֿאָרן נאָרמאַל, האָט ער נאָך מײַן ביטע פאַרשנעלערט דעם פּאָרן. עס האָט ניט געהאָלפֿן מײַן פּויקן אין דאַך. גיי ווייס ווו ער קען דיך פֿאַרפּירן און וועלכע כוונות ער האָט. איך האָב באַשלאָסן אַרויסשפּרינגען אין גאַנג פון דער מאַשין. אָבער אָדער איך בין ניט ריכטיק אַרויסגעשפּרונגען, ווײַל דאָס דאַרף מען אויך קענען, אָדער איך האָב זיך פאַרטשעפּעט אָן וועגטל, ווײַל איך בין געפאַלן ווי אַ שטיין אויף דעם קלעצערנעם וועג. מער ווי אַ האַלבע שעה בין איך אַזוי געלעגן אויפן וועג אָן קיין באַוועגונג. מײַן גליק איז געווען וואָס קיינע מאַשינעס זײַנען ניט דורכגעפֿאָרן פאַר דער צײַט וואָס איך בין געלעגן אויפן וועג. ווײַל זיי וואָלטן מיר אַרויסגעקוועטשט אַלע מײַנע צעקלאַפּטע געדערים. אַרום איז געווען טויט שטיל, נאָר פון ווײַטן האָט זיך געהערט דאָס בילן פון אַ הונט. איך האָב קוים געהערט דאָס פאָכען פון די פליגלען פון די פאַרבײַפליִענדיקע פייגל. עטלעכע קראָען האָבן זיך אַרומגעדרייט אַרום מיר. מעגלעך אַז זיי האָבן געהאָפט אויף אַ שטיקל מענטשישע פלייש. אָבער נאָכדעם ווי זיי האָבן זיך איבערצײַגט, אַז עס איז ניטאָ אויף וואָס צו האָפֿן, זײַנען זיי פאַרשוווּנדן געוואָרן. די טעלעפֿאָן־דראָטן וועלכע זײַנען געווען אויסגעצויגן אויף די סלופּעס לענגויס דעם וועג, האָבן זיך גערייצט מיט מיר ווי בינען וועַן זיי זינגען. ניט ווײַט פון מיר איז דורכגעלאָפֿן אַ רע־הירש און איך האָב געהערט ווי די צווײַגן אונטער זײַנע פיס האָבן געקרעכצט נאָך שטילער פון מיר. אויפהייבן זיך האָב איך ניט געקענט. אָבער ווי גייט מען אַראָפּ פון וועג? אַלע מײַנע גלידער האָבן געברענט אין מיר. ביז דער באַזע איז אַרום הונדערט מעטער. איך האָב מיט די לעצטע כוחות זיך אַ קײַקל געטאָן און פֿאַמעלעך אַריבערגעקײַקלט איבער דעם קלאָץ, באַגלייט מיט מײַנע קרעכצן.

ליגנדיק אויף דער ערד איז מיר געקומען אין זכרון דער זינגער מיכאל אַלעקסאַנדראָוויטש. איך געדענק זײַן האַרציק אויסגעזונגענע ליד "הבט משמיים וראה כי היינו לעג וקלס בגויים, נחשבנו כצאן לטבח יובל להרוג ולאבד ולמכה ולחרפה". דאָס וואָס איך האָב באַקומען אַ מכה האָב איך גוט געפילט, דאָס וואָס עס שטייט מיר פּאָר אַ חרפה — האָב איך אויך פאַרשטאַנען, נאָר פאַרוואָס קומען מיר די אַלע גזירות? איך האָב געקוקט אויפן הימל און געטראַכט און געבעטן בײַ גאָט רחמנות.

די ביימער האָבן עפּעס וואָס געבורטשעט. איך האָב געמיינט אַז זיי האָבן מיטגעפּיל מיט מיר. אַזוי בין איך געלעגן אויפן רוקן אַ גאַנץ היפּשע צײַט, אָבער וויפל — האָב איך ניט געווּסט, ווײַל מײַן זייגער אויף דער האַנט איז

געבליבן אָן אַ גלאָז און די ווײַזערס האָבן זיך ניט באַוועגט. איך האָב נאָך געהאָפט, אַז עמעצער פון דער באַזע וועט מיך טרעפן און געבן הילף, נאָר אַ נעכטיקער טאָג. שטיל איז געווען אַרום. איך האָב צונויפגעקליבן די לעצטע כוחות און זיך צוגעקייקלט ביזן שטעגל וואָס פירט צו דער באַזע. עס איז שוין געווען גאַנץ שפּעט, און געוויס זײַנען שוין אַלע געשלאָפן. ליגן אויפן רוקן איז מיר געווען לײַכטער. עס איז נאָך געווען אַ נס וואָס אַרום איז געווען טרוקן. אָט אַזוי ליגנדיק האָב איך געטראַכט, אַז איך האָב די ווייטיקן כשר פאַרדינט. ווען איך וואָלט ניט געוווסט פון ייִדישקייט מיט אונדזערע מנהגים, — איז איינס. אָבער איך האָב דאָס געוווסט און ניט געהיט אַפילו ווען איך האָב יאָ געקענט היטן, האָט מיך דערפאַר געוויס גאָט געשטראָפט.

אמת אָבער איז, אַז יום־כּיפּור האָב איך קיינמאָל ניט געגעסן און פּסח פלעג איך קיין חמץ ניט עסן אַלע אַכט טעג. יעדן יאָר פלעג איך זיך אַן עצה געבן, — אָדער אויסקומען מיט גרינס און קאַרטאָפל, אָדער ווען עס איז געווען אַ מעגלעכקייט פלעגן אונדזערע עלטערע מענטשן צונויפקלייבן זיך און געהיים באַקן מצות. דאָס איז שוין אַ באַזונדערע טעמע. אָבער וואָס איז דאָס אין פאַרגלײַך מיט אַלע איבעריקע זינדן? וואָלט איך געהאַט אַ מעגלעכקייט צו היטן ייִדישקייט — וואָלט איך זיכער געהיט. נאָר ליידער האָב איך זיך געמוזט טרייסטן, אַז דאָס איז אַ "גזירת מלכות", און אין אַ "גזירת מלכות — פּטור", דאָס הייסט אַז דאָס מאַכט פּטור — ווײַל דאָס איז געצוונגענע זינד. אָבער די ווייטיקן נאָך דעם זײַנען קלענער ניט געווארן. איך האָב געפילט אַז בײַ מיר זײַנען צעבראָכן אַלע ריפּן, ווײַל עס איז מיר געווען שווער צו אָטעמען. צי דען איז שוין דאָס מײַן סוף? ניין, איך מוז קעמפן, קעמפן פאַרן לעבן. איך האָב דאָך קיין האָר ניט אויפגעטאָן. אַזוי פיל פּלאַנירט, אַזוי פיל געהאָפט, אַזוי פיל געטרוימט.

סוף־כּל־סוף האָב איך געפונען אַ מיטל זיך צו באַוועגן. איך האָב געשטופט מיט די פּיס און ביסלעכווײַז זיך געקראָכן ווי אַ שלאַנג. געקראָכן און געירט, אָפּגעקרעכצט — און ווידער זיך געקראָכן. ווען איך האָב זיך דערשלעפּט צו דער באַזע, האָט זיך שוין די זון געהויבן פון האָריזאָנט. איך בין געווען אַזוי אויסגעמאַטערט, אַז ניט געקוקט אויף די ווייטיקן בין איך לעבן הויז אײַנגעשלאָפן. באַגינען איז מײַן שכן אַרויס נאָך וואַסער און געפונען מיך אַ שלאָפעדיקן. ער האָט געמיינט אַז איך בין שיכור. ער האָט מיך אַרײַנגעשלעפּט אינעווייניק. אָבער דערהערנדיק מײַנע קרעכצן האָט ער פאַרשטאַנען, אַז עפּעס האָט פאַסירט מיט מיר?

— וואָס איז געשען מיט דיר?

— עס איז צו פיל צו דערציילן. די הויפּט־זאַך איז אַז איך לעב.

מײַן שכן האָט מיך אַוועקגעלייגט אויף דער נאַרע (ד.ה. אין "בעט"), און געלאָפֿן ברענגען דעם דאָקטער פון לאַגער. ער איז גלײַך געקומען, אַרויפגעצויגן מײַן העמד און דערזען טונקל גרויע פלעקן כּמעט אויפן גאַנצן קערפּער.

— ער איז געזונט ווי אַ פּערד, — האָט דער דאָקטער געזאָגט צו מײַן שכן — ער איז געבאָרן אין אַ העמדעלע, קיין זאַך איז בײַ אים ניט צעבראָכן.

ער האָט מיר געגעבן רפואות און געהייסן ליגן. אָבער די ערשטע טעג האָב איך אַפֿילו ניט געקענט עסן. די וויטיקן האָבן זיך געהאַלטן און ניט פֿאַרקלענערט. איך האָב געלעבט נאָר מיט וואַסער. די טיי פלעגט מיך ראַטעוון אויף אַ קורצע צײַט. מיט יעדן טאָג האָב איך וואָס מער געגעסן. דער מענטש איז טאַקע שטאַרקער פון אײַזן אַז מען קען אויסהאַלטן די וויטיקן. יעדער שלונג פון עסן האָט געבראַכט וווייטיק אין מאָגן. עס האָט וויניק וואָס געהאָלפן די מעדיצין און די אינניידעניש פון מײַן שכן.

אַזוי בין איך אָפּגעלעגן מער ווי אַ וואָך צײַט, ביז איך האָב ביסלעכווײַז געקענט באַוועגן מײַנע גלידער מיט קלענערע וויטיקן.

ליגנדיק נאָך די באַקומענע קלעפּ האָב איך פּאַרגעסן וועגן דאָס וואָס איך האָב געזען פּאָרנדיק פון קרוטאַיא. ערשט איצט, אַז עס איז מיר געוואָרן לײַכטער, האָב איך זיך וועגן דעם דערמאָנט.

אויף דער ווײַט פון אַ 10 קילאָמעטער פון אונדז, פון בײַדע זײַטן וועג, זײַנען געשטאַנען שוואַרצע בודקעס. ווו ניט ווו לעבן זיי זײַנען געשטאַנען שוואַרצע מענטשן ווי סטאַטועס, נאָר זייערע ווײַסע ציין האָבן געשײַנט פון מויל. אַרום איז דאָס גראָז, די ביימער, די קוסטעס — אַלץ איז געווען שוואַרץ אַנשטאָט גרין. איך האָב דאָס דערציילט מײַן שכן, אָבער ער האָט כּמעט ניט רעאַגירט. וועג איך בין געקומען אויף דער באַזע, איז שוין מײַן שכן געווען ווי מען זאָגט אַ "וותיק". נאָך 10 יאָר לאַגער איז ער שוין דאָ געבליבן "פרײַוויליק" פאַרשיקט.

— צי דען אַרבעטן דאָרט נעגערס? פון וואַנען נעמען זיי זיך דאָרט?

דעם אמת זאָגנדיק האָב איך ביז דאַן ניט געזען קיין נעגערס, און ווי זיי זענען אויס האָב איך קיין אַנונג ניט געהאַט. איך האָב נאָר געווווסט אַז זיי זײַנען שוואַרצע.

מײַן שכן האָט זיך צעלאַכט אַלץ העכער און שטאַרקער. איך האָב שוין אויסגעלערנט זײַן כאַראַקטער. מיט גוטן איז ער גוט, אָבער פֿרוביר אים

פֿאַרטשעפֿען, קענסטו קריגן פון אים אין מאָרדע גוטע קלעפּ. וואַרט איך ביז ער וועט ענדיקן זיך אויסלאַכן.

— דו ווייסט וואָס איך לאַך? צוליב דײַן נאַרישער פראַגע. דו ביסט דאָך אַ יידל, יאָ? מען זאָגט, אַז יידן זײַנען קלוגע מענטשן. ווײַזט זיך אַרויס אַז צווישן זיי זײַנען פֿאַראַן אַזעלכע נאַראָנים ווי דו. ערשטנס איז דאָרט אַ זאַוואָד וואָס מאַכט סאַזשע פון נאַטירלעכן גאַז. און סאַזשע איז דאָך שוואַרץ און לײַכט, פּליט זי אינדערלופֿטן און פֿאַרשוואַרצט די אַרומיקע נאַטור, שוין ניט גערעדט וועגן די אַרבעטער. די סאַזשע שיקט מען צו די פֿאַבריקן, איבערהויפֿט קיין יאַראָסלאַוו, ווו מען מאַכט פון דער סאַזשע גומע, מערסטנטייל רעדער צו אויטאָס. און די אַרבעטער דאָרטן זײַנען ניט קיין נעגערס... אַז עס אַרבעט ניט די וועגטילאַציע און מען לופֿטערט ניט די צימערן, טאָ וווהין פּליט די סאַזשע־שטויב? עס קלעפּט זיך צו די מענטשן און דרינגט אַרײַן אין זייער הויט און אין זייערע לונגען.

— אַרבעטן דאָרטן פרײַוויליקע?

— וואָס פרײַוויליקע, ווען פרײַוויליקע... דאָרטן אַרבעטן אַרעסטאַנטן אָדער לאַגערניקעס, און פֿאַר זיי איז גוט אַזאַ צושטאַנד. האָ? דו מיינסט אַז עס פּעלן אַרעסטאַנטן? מען גיט אַ באַשטעלונג און מען שטעלט צו מער ווי דו דאַרפֿסט, דו בענטש גאָט וואָס דו ביסט דאָרטן ניט אַרײַנגעפֿאַלן.

— דו ביסט גערעכט. בעסער איז שוין אַרבעטן אין וואַלד און גרייטן קלעצער. און אויב אָנטאָן די מאַסקע וואָס איך האָב צוגעטראַכט, זײַנען די מוקן אויך ניט געפֿערלעך. איך בין גרייט זיי לאָזן צאַפּן מײַן בלוט, אָבער נאָר ניט אַרבעטן אין די גאַז־זאַוואָדן.

— זעסטו, דאָ איז וויכטיקער ווי אַלץ איבערלעבן. מען מוז האָבן געדולד, מען טאָר ניט טראַכטן וועגן מאָרגן. טראַכט וועגן הײַנט, ווי דורכצולעבן דעם טאָג, דאַן וועט דער מאָרגן סײַ־ווי־סײַ קומען. אָבער אויב דו וועסט טראַכטן וועגן מאָרגן און פֿאַרגעסן וועגן הײַנט, קען פֿאַסירן אַז דעם מאָרגן וועסטו ניט דערוואַרטן.

— דו גלייבסט דאָך אין גאָט, יאָ? איך קוק אויף דיר און זע ווי דו סימולירסט שבת און דרייסט זיך אַרויס פון פּיזישער אַרבעט. אמת, ניט אַלעמאָל געלינגט דאָס דיר. איז גלייב, אַז גאָט וועט דיר העלפֿן. מיר איז ערגער פון דיר. איך גלויב אַפֿילו ניט אין קיין טײַוול. ווען מײַן מאַמע האָט געלעבט האָב איך געגלויבט אין איר. זי איז געווען מײַן גאָט. הײַנט האָב איך זי ליידער ניט. און אַז עס איז נישטאָ אין וועמען צו גלויבן, איז נישטאָ

קיין לעבן. איז וואָס מיינסטו טוט מען אַז מען איז איינזאַם? מען זוכט מיט וואָס זיך צו פאַרנעמען.

אין לאַגער, וואָס איז געווען לעבן אונדז, איז געווען אַ ביבליאָטעק. אמת, די טעמאַטיק איז געווען אַ באַגרענעצטע און די ביכער זײַנען געווען אָפּגעקליבענע ספּעציעל פאַר לאַגערניקעס. אָבער בעסער עפּעס איידער גאָרנישט. איך האָב די ביכער געשלונגען, ניט געלייענט. איך בין געווען אַזוי אויסגעהונגערט אין לייענען ליטעראַטור, אַז פאַר מיר איז געווען אינטערעסאַנט צו לייענען אַלץ וואָס עס געלינגט צו באַקומען. עס איז מיר טאַקע געווען שווערלעך די ערשטע יאָרן מיט דער רוסישער שפּראַך, ווײַל פאַר דער מלחמה האָב איך כּמעט גאָרניט געווווסט פון איר. איך האָב נאָר געקענט ייִדיש, עברית און ליטוויש, און אַביסל פראַנצויזיש, אָבער רוסיש האָט מען אָנגעהויבן לערנען אין די גימנאַזיעס ערשט אין 1940. דאָ אין קאָמי האָב איך נאָך אַ קורצער צײַט אַפילו ניט באַמערקט ווי איך האָב באַהערשט די שפּראַך, און ניט נאָר געערעדט און געלייענט, נאָר אַפילו געשריבן. אָפּטמאָל, קומענדיק פון וואַלד, האָב איך קוים געשלעפּט מײַנע פיס און וואָס גיכער געלייגט זיך רוען, ניט איינמאָל הונגעריקערהייט. דער שלאָף איז געווען וויכטיקער פון עסן.

איינמאָל, לייענענדיק אַ בוך, איך געדענק שוין ניט וועמענס, מיר דוכט זיך אַז דער אויטאָר איז געווען ניקאָלאַי אָסטראָווסקי און דאָס בוך האָט געהייסן "ווי אַזוי עס האָט זיך פאַרהאַרטעוועט שטאָל" — איז אויף איינעם פון די בלעטער געווען אָנגעשריבן אויף העברעיש "לשנה הבאה בירושלים". דאָס האָט מיר אַ טרייסל געטאָן אין קערפער און אויפגעוועקט פון שלאָף. איך האָב דערפילט אַז "עם ישׂראל חי" און ביים סוף פון דעם אָנגעשריבענעם האָב איך צוגעשריבן "אמן". אויף מײַנע באַקן האָבן זיך אַרונטערגעלאָזן עטלעכע טרערן. פון די באַקומענע מכות און וויטיקן ווען איך בין געפאַלן פון דער מאַשין, האָב איך ניט געווויינט, און דאָ, צוליב די דרײַ ווערטער האָב איך זיך צעווויינט. איך האָב ווידער דערפילט אַ באַדערפענישׂ צו פאַרווירקלעכן מײַן חלום, צוליב וועלכן איך בין הײַנט דאָ אויפן ווײַטן צפון פון רוסלאַנד. דאָ, אין דער טיפענישׂ פון קאָמי, אין דעם גרויזאַמען צושטאַנד פון לאַגער, האָט זיך געפונען אַ ייִדיש האַרץ וואָס האָט ניט פאַרגעסן און געהיט אין זײַנע געדאַנקען די אייביקע האָפענונג פון יעדן איבערגעגעבענעם ייִד צו קומען אויף דער הייליקער ערד פון אונדזערע עלטערן. די ווערטער האָבן מיך פאַרפאָלגט אומעטום. זיי האָבן ווי אַן עכאָ זיך אָפּגערופן אין מײַנע אויערן: "לשנה הבאה בירושלים".

צי האָב איך רעכט צו טראַכטן נאָר וועגן הײַנט, פאַרגעסן דעם מאָרגן, דעם ציל צוליב וואָס איך לעב. בלויז ניט קיין ייִד קען זיך דערלויבן צו טראַכטן נאָר וועגן הײַנט. אַ ייִד מוז טראַכטן וועגן מאָרגן און גלויבן אין מאָרגן. מײַן טרוים, מײַן ציל איז צו לעבן און קעמפן אויף דער אייגענער ערד, האָבן אַן אייגענע היים. ליידער איז דאָס דערווײַל ניט באַשערט. נאָר עס וועט קומען די צײַט און איך וועל קושן די הייליקע ערד פון מײַנע אָבות, כּדי צו לעבן צווישן אייגענעם פאָלק אין אַן אייגן לאַנד, אויף צו להכעיס אַלע מײַנע שׂונאים און פאַרפאָלגער.

וואַי־וואָז, קאָמי — א.ס.ס.ר.

אין פאַרשיקונג

דער וועג צוריק

געקומען בין איך קיין ריגע וועז עס איז פאָרגעקומען אַ געלט־רעפאָרם, וועז פון הונדערט רובל איז געווארן צען. דאָס איז געווען סוף 1947. געהאַט האָב איך בײַ זיך 380 רובל. פון דעם איז געווארן 38. אויף לאַנג האָט דאָס מיר ניט געקענט קלעקן. און עסן קעסט בײַ מײַן שוועסטער האָב איך ניט געוואָלט. מײַן עלטערע שוועסטער האָט דאַן געלעבט אין ריגע. איך האָב געציילט יעדע פרוטה. אײַנאָרדענען זיך אויף אַרבעט איז געווען שווער. מען האָט געמוזט קענען די לעטישע שפּראַך, אָדער דורך פראָטעקציע. ניט דאָס ערשטע און ניט דאָס צווייטע האָב איך ניט געהאַט. אַלזאָ, איך האָב באַשלאָסן צו ריזיקירן און פאָרן קיין ליטע.

— וואָס, דו ביסט אַראָפּ פון זינען? — זאָגט מיר מײַן שוועסטער — דו פאָרסט צו דער נעסט פון די באַנדיטן. דו ווייסט ווי פון זיי זײַנען אין די וועלדער און רודפן יידן און קאָמוניסטן? בעסער לערן זיך אויס לעטיש, דאָס איז דאָך ענלעך צו ליטוויש, און וועסט אָנהויבן אַרבעטן.

— וואָס מיינסטו, אַז די לעטן זײַנען בעסער פון די ליטוינער?

— יאָ, אָבער זעסט דאָך, אַז מיר לעבן דאָ אין ריגע רויק.

— וואָס ווילסטו מיר אײַנרעדן? — האָב איך זיך קענגעשטעלט — ערשטנס בין איך ניט קיין קאָמוניסט, און צווייטנס וועלן זיי דאָך אַ געווען פאַרשיקטן ניט טשעפּען.

— אפשר איז דאָס אויף דײַן נאָז אַלץ אָנגעשריבן? טראָץ דעם איז דײַן פּנים דער בעסטער פּאַס.

אָבער אַ ליטוואַק איז דאָך אַן עקשן, האָב איך פונדעסטוועגן באַשלאָסן צו פאָרן קיין ליטע. ריזיקירן איז ניט כדאי, אָבער אָן ריזיקע איז דאָס לעבן ניט אינטערעסאַנט.

— אויב דו האָסט זיך שוין אײַנגעשפּאַרט צו פאָרן, טאָ האָב כאָטש אַ ביסל שכל און פאָר ניט קיין ראַסיין — האָט מיר געעצהט מײַן עלטערע שוועסטער אירען, — מען וועט געפינען אַ תּירוץ און דיך וויידער אַרײַנזעצן.

— פאָרן וועל איך קיין קיידאַן, די געבורטס־שטאָט פון טאַטן. אפֿשר וועט

מיר נאָך באַגליקן און איך וועל זיך וואָס דערוויסן פון אונדזערע קרובים. עס קען גאַנץ מעגלעך זײַן אַז איך וועל אינגיכן זיך אומקערן צוריק קיין ריגע.

— האָב רחמנות, ברודערל, אויף דײַן טאַטע־מאַמע, און פאַרהאַלט זיך ניט. זײַ פאָרזיכטיק, — האָט מיר מײַן שוועסטער אַלץ געוואָלט אָפּריידן פון פאָרן.

גייענדיק אויף די חורבות פון קיידאַן, האָב איך באַמערקט אַ גרויס פאַרשטויבט בוך מיט לעדערנע טאָוולען. בשעת מעשׂה האָב איך געמיינט אַז דאָס איז אַ גמרא. געוואַלגערט האָט זיך דאָס צווישן אַלטע צײַטונגען און שטיקלעך ביכער. כ'האָב געעפנט דאָס בוך און ניט געגלויבט מײַנע אויגן. ס'איז געווען געשריבן אויף רוסיש "אויסגעווײַלטע ווערק פון לאָמאָנאָסאָוון". די אויסגאַבע איז דאַטירט אין זײַנע לעבנס־יאָרן. איך האָב גלײַך באַנומען אַז דאָס בוך פאַרמאָגט אַ ווערט און איך האָב עס צוגענומען. ווי אַזוי קומט דאָרטן דאָס בוך און געשריבן אויף רוסיש, און צו וועמען געהערט דאָס — איז בײַ מיר געבליבן אַ גרויסע פראַגע.

זוכנדיק אַרבעט האָב איך גלײַכצײַטיק געוואָלט געפינען אַ שפּור פון לעבנגעבליבענע יידן, און יעדן איינעם וועלכן איך פלעג באַגעגענען אין גאַס — פלעג איך גוט באַקוקן דעם פנים, אפשר טאַקע איז דאָס אַ יידּ?

דעם ערשטן וועלכן איך האָב דאָ געטראָפן איז געווען אַ משומד. געהייסן האָט ער אַמאָל בענצקע, איז ער געווארן בענעדיקטאָס. אין דער צײַט פון דער מלחמה האָט ער זיך אויסבאַהאַלטן בײַ דאָרפישע פויערים, און דאָרטן האָט ער זיך געשמדט און חתונה געהאַט מיט אַ גויע. מיט איר האָט ער זיך נאָך דער מלחמה באַזעצט אין קיידאַן און געלעבט אין אַמאָליקע הויז פון זײַנע טאַטע־מאַמע. האָבן צו טאָן מיט אים האָב איך קיין חשק ניט געהאַט. אין מײַנע אויגן האָט ער אויסגעזען ווי אַן אומנאָרמאַלער. אָבער פון אים האָב איך דערוווסט וועגן אייניקע יידן וואָס לעבן אין שטאָט. די ערשטע פון זיי איז געווען שׂרה'לע פורמאַנסקי. זי איז דווקא געווען אַ ראַסיינער, מײַן שוועסטערס אַ חברטע, צוזאַמען מיט איר געלערנט אין דער העברעאישע גימנאַזיע.

— ווי אַזוי ביסטו געבליבן לעבן? — האָב איך בײַ איר געפרעגט מיט נייגעריקייט.

— זעסטו, דאָס איז געווען אַ נס פון גאָט. אַלע יידן פון שטאָט האָט מען אַרויסגעפירט און דערשאָסן. דאָס איז שוין געווען אין די אָוונט־שעהן. ליגנדיק אין גרוב האָב איך דערפילט אַז איך בין ניט פאַרוווּנדעט, און די באַגאָסענע

אויף מיר בלוט איז פון אויבערשטן און פון אונטערשטן שיכט. מײַן קערפּער האָט געברענט, אָבער מײַן קאָפּ האָט געאַרבעט. אַז מײַנע עלטערן זײַנען געפאַלן אַלס קרבנות — האָב איך ניט געצווייפלט. איך האָב געדאַרפט אַרויסרײַסן זיך פון קבר. אָבער אויב איך וועל זיך איצט באַווײַזן — וועט מען מיך דערשיסן. בין איך געלעגן צוגעקלעפּט צו די טויטע און פאַרוווּנדעטע ביז עס איז געווארן נאַכט. אַרום איז געווארן שטיל. איך האָב דײַטלעך געהערט דעם באַפעל פון דעם אָנפירער פון די באַנדיטן אויף ליטוויש אַז זיי פאַרלאָזן דאָס אָרט ביז אינדערפרי. פון יוצא וועגן האָט איינער פון זיי דורכגעלאָזן אַ רייַ קוילן אין גרוב, און זיי זײַנען שיכורע אַוועק. איך האָב געווארט אַ ביסל און נאָכדעם שטילערהייט, אומבאַמערקבאַר אַרויסגעשלעפּט זיך פון גרוב און אַנטלאָפן. ווהין? צוריק אין שטאָט איז דער וועג אָפּגעשניטן. בײַנאַכט, מיט די לעצטע כוחות מײַנע, טאַפּנדיק אין דער פינצטער די ערד, האָב איך זיך אַליין דערוויַטערט פון שוידערלעכן אָרט.

— פונדעסטוועגן ווי אַזוי האָסטו אָפּגעהיט דײַן לעבן?

— איך בין אַנטלאָפן און מיר איז געלונגען זיך אויסצובאַהאַלטן ביַ אַ דאָרפישער משפּחה, וועלכע זײַנען געווען גוטע באַקאַנטע פון מײַנע עלטערן. דאָרט ביַ זיי בין איך געווען ווי אַ באַטראַטשקע און זיך אויסבאַהאַלטן ביזן אַרײַנגיין פון דער רויטער אַרמיי. קענטיק אַז מיר איז געווען באַשערט צו בלײַבן לעבן.

— יאָ, אָבער ווי קומסטו צו קיידאַן? — האָב איך זיך געווונדערט.

— וועג די רויטע אַרמיי, צוזאַמען מיט דער ליטווישער דיוויזיע איז אַרײַן אין ליטע, בין איך אַרײַנגעטראָטן אין דער אַרמיי אַלס קראַנקן־שוועסטער, ווו איך בין געווען אויפן פראָנט ביזן סוף פון דער מלחמה.

— יאָ, אָבער פאַרוואָס קיידאַן און ניט ראַסיין?

— האָב געדולד, דוד׳ל. אויפן פראָנט האָב איך זיך באַקענט מיט אַ יידישן זעלנער, לייבקע גורוויטש. ער איז אַ קיידאַנער. אין ראַסיין איז קיינער ביַ מיר ניט געבליבן לעבן, און פאָרן אַהין, אויף דער פאַרבלוטיקטער ערד פון מײַנע נאָענטסטע, איז מיר געווען ווייטאָקדיק. אַלזאָ ווו צו פאָרן נאָך דער דעמאָביליזאַציע איז מיר געווען שוין אַליין איינס. ביַ לייבקען זײַנען אויך אַלע אומגעבראַכט געווארן. נאָר ער האָט נאָך געהאַט אַ האָפענונג וועמען צו געפינען. אַזוי זײַנען מיר געקומען אין קיידאַן און דאָ געבליבן.

טאַקע דורך שׂרה׳לען האָב איך זיך באַקענט מיטן דירעקטאָר פון דער האַנטווערקער־שול איסאַק לאַזאַראָוויטש קאַפּוסטיאַנסקי. ער האָט מיר אויסגעזען

אַן אָרנטלעכער מענטש. ער איז אויך געווען אַ געוועזענער פּראָנט־קעמפּער און געענדיקט די מלחמה אין ראַנג פון אַ מאַיאָר. אַליין אַ געבוירענער אין סאַראַטאָוו, האָט ער נאָך דער דעמאָביליזאַציע פאַרלאָרן דעם חשק צו פּאָרן אַהיים און געבליבן בויען אַ ניַיע היים אין ליטע.

ער האָט אָנגענומען אַלס אמת מיַין לעגענדע אַז איך בין געווען עוואַקואירט און מיר האָבן זיך דעררעדט אַז ער איז אינטשטימיק אָנצונעמען מיך אויף דער אַרבעט אין שול אַלס בוי־טעכניקער.

— מיַין אייגציקע ביטע איז געבן מיר די מעגלעכקייט צוצופּאָרן קיין ריגע דערליידיקן עפּעס, און דאַן קער איך זיך אום.

— דער אַרבעטס־פּלאַץ וועט וואַרטן אויף דיר — האָט מיר געענטפערט דער דירעקטאָר — באַשליסטו צו קומען איז כּל הכּבוד. אויב ניט — גיב מיר צו וויסן וועגן דעם.

די האַנטווערקער־שול האָט זיך געפונען אין האַלב צעשטערטע בנינים און מען האָט געדאַרפט אַ טייל אויפשטעלן פונדאָמענטן און אַ טייל רעמאָנטירן.

קומענדיק קיין ריגע בין איך אַריַין אין דער פונדאַמענטאַלער ביבליאָטעק פון לעטישער וויסנשאַפט־אַקאַדעמיע און פאָרגעלייגט זיי לאָמאָנאָסאָווס בוך. געהאָפט האָב איך צו באַקומען פאַר דעם כאָטש 100 רובל, כדי זיך שטעלן אויף די פיס, ביז איך וועל אָנהויבן באַקומען געהאַלט אויף מיַין ניַיער אַרבעט.

זיי האָבן אַ קוק געטאָן אויף דעם בוך, אַוועק עפּעס וווּ און זיך עטוואָס פאַרהאַלטן. איך האָב געמיינט אַז זיי וועלן באַלד אַרויסרופן די מיליציע און אָנהויבן פּאָרשן פון וואַנען איך האָב דאָס בוך. ווי געזאָגט "אויף דעם גנב ברענט דאָס היטל". עס איז מיר געוואָרן לייכטער אויפן האַרצן, וועו איך האָב זיי ווידער דערזען.

— זאָג מיר, חבר, פאַר 600 רובל ביסטו אינטשטימיק צו פאַרקויפן?

איך האָב געמיינט אַז מען לאַכט פון מיר. מיַינע אויגן האָבן אַ קוק געטאָן אויף אים מיט בייזקייט און איך האָב ניט געענטפערט. איך בין אַפילו גרייט געווען אָפּצונעמען דאָס בוך צוריק. זיי דאַקענען האָבן פאַרשטאַנען אַז איך בין כּעס געוואָרן צוליבן פּרייז, צוליב דעם וואָס זיי האָבן אָנגעפונען אַ קליינע סומע. עס זיַינען צוגעקומען נאָך צווויי מיטאַרבעטער פון אַקאַדעמיע, און איינער פון זיי האָט געזאָגט:

— ווייסטו וואָס? איך גיב דיר 800 רובל, נישט מער. מער האָב איך ניט קיין מעגלעכקייט. ווילסטו — לאָז איבער, אַז ניט — איז אויס מסחר.

ווי איך האָב פאַרשטאַנען איז דאָס געווען דער פאַרוואַלטער, און געדעדט

האָט ער גאַנץ ערנסט. איך האָב זיך כלומרשט פאַרטראַכט, געמאַכט זיך וואַקלענדיק און נאָכדעם איינגעשטימט.

וועז איך האָב באַקומען דאָס געלט, בין איך ניט אַוועק, נאָר אַנטלאָפן פון דעם הויז, מורא האָבנדיק טאָמער וועלן זיי זיך איבערטראַכטן און אָפּגעבן צוריק דעם בוך. איך האָב אויך מורא געהאַט אַז עמיצער קוקט מיר נאָך און קען נאָך צונעמען דאָס געווינס. איך בין דאָך גליַיך געווארן אַ גביר. אָט אַזוי איז אין לעבן, אַ מענטש טראַכט און גאָט לאַכט. אָט בין איך געווען אָן אַ פרוטה, און נאַ דיר — גליַיך אַ גביר געווארן. אָבער מיט געלט האָב איך זיך ניט געוואָרפן איך האָב געטראַכט אויך וועגן מאָרגן. אַחוץ דעם דאַרף מען דאָך די אַלטע טאַטע־מאַמע אויך העלפן. איך האָב זיי טאַקע גליַיך אָפּגעגעבן אַ העלפט.

נאָך אַ קורצער צייַט האָב איך זיך אומגעקערט קיין קיידאַן. קאַפוסטיאַנסקי האָט מיך אָנגענומען אַלס בוי־אינזשיניער.

— הער מיך אויס מיט קאָפּ. איך האָב אַן אויפטראָג אָנצונעמען אויף דער אַרבעט היגע איינווינער — ליטווינער. איך נעם אויף זיך די פאַר־אַנטוואָרטלעכקייט און האָף אַז דו וועסט מיר העלפן ברענגען אין אָרדענונג אַלע בנינים. לעבן וועסטו אין איינעם פון די אויפגעשטעלטע הייזער.

— זייַט רואיק אַז איך וועל אייַך ניט פאַרפירן. איך וועל טאָן אַלץ וואָס עס איז מעגלעך כדי צו באַפריידיקן אייַער פאַרלאַנג.

מרדכי חייט, מיין שוועסטערקינד
פון טאַטעס צד. קיידאַן.
אומגעבראַכט אין 1941 פון די
העכט פון זיַינעם אַ חבר, אַ ליטווינער,
וועלכער האָט זיך פאַרקויפט די פאַשיסטן.

בײַטאָג פלעג איך אַרבעטן גאַנץ שווער. זאָרגן האָבן ניט געפעלט. נאָר אין די אָוונטן פלעג איך פאַרברענגען בײַ די רעשטלעך פאַרבליבענע ייִדן, איבערהויפט בײַ שׂרה'לען. דאָרט איז געווען דער צענטער, דער אַזוי געוואָרפענער ייִדישער קלוב וווּ מיר פלעגן זיך טרעפן און קענען אַראָפריידן זיך פון האַרצן. צו שׂרה'לען פלעגן זיך צונויפקומען אין די אָוונטן — דער הויפט פון היגן קריגס־קאָמיסאַריאַט קירזנער — אַ פּאָדפּאָלקאָווניק, אַ מאַיאָר פון ק.ג.ב. אויך אַ ייִד (זײַן פאַמיליע געדענק איך שוין ניט), צוזאַמען מיט זייערע פרויען און, געווייַנטלעך, מיר פלעגן פאַרברענגען און פאַרטרײַבן דעם אומעט און טרייסטן זיך צוליב די פאַרלוסטן פון די נאָענטסטע.

עסן פלעג איך אין שול אין דער אַלגעמיינער קיך, אָבער איך האָב געהאַט רעכט אויסצוקלײַבן וואָס איך וויל. אַזוי אַרום אַז מיט דעם איז ניט געווען קיין פראָבלעם. דירה־גָעלט און קאָמונאַלע אויסגאַבן האָב איך ניט געדאַרפט צאָלן. איך האָב געהאַט אַ באַזונדערן קליינעם צימערל. דאָרט איז געווען אָרט פאַר אַ בעט, אַ טישל מיט אַ בענקל, עטלעכע פּאָליצעס, — און דאָס אַלץ. אַרומצוואַשן זיך — האָב איך געדאַרפט גיין אין אַלגעמיינעם טואַלעט פון האַנטוועקער שול.

אין איינעם אַ טאָג איז מיר אײַנגעפאַלן אַ געדאַנק:

— און וואָס אויב איך וועל פּרובירן אָפּנעמען דעם פּעטערס הויז? געווויס לעבן דאָרט ליטווינער און מעגלעך געווען באַנדיטן וואָס האָבן געקוילעט די ייִדן.

איך האָב זיך וועגן דעם באַראַטן מיט לייבקע גורוויטש און ער האָט מיר געעצהט זיך פאַרנעמען מיט דעם.

איך האָב לײַכט געפונען דאָס הויז און באַשלאָסן אַרײַנצוגיין צו דעם אײַנווינער. געפונען האָב איך דאָרט אַ פרוי מיט צוויי קינדער. וועג איך בין אַרײַן אין סאַלאָן האָב איך פאַרלאָרן דעם לשון. דאָרט איז געשטאַנען ווי אַמאָל, אויף דעם זעלבן אָרט, דעם פּעטערס בופעט. אין מיטן זאַל — דער טיש מיט די שטולן, און פון אויבן איז געהאַנגען די זעלבע ליוסטרע. פונקט ווי ער וואָלט הײַנט נאָך געלעבט דאָ, אַפילו ניט איבערגעשטעלט אויף אַן אַנדער אָרט. עס איז דורך אַ מינוט פינף ביז איך האָב זיך אויפגעכאַפּט פון חלום, און געקומען צו זיך.

— איך זוך אַ דירה אָדער אַ צימער, צי קענט איר מיר פאַרדינגען?

— איר האָט געווויס אַ טעות, איך פאַרדינג ניט קיין צימערן.

— זאָגט מיר, באַלעבאָסטע, איר לעבט שוין דאָ לאַנג?

— צײַט איך געדענק זיך.
— איז דאָס הויז אײַערס?
— וועמענס דען קען זײַן דאָס הויז אויב איך לעב דאָ?
— איך האָב נאָך איין פראַגע: אין דער צײַט פון דער מלחמה האָט איר דאָ אויך געלעבט?
— אַוודאי.
— און פאַר דער מלחמה?
זי האָט געשוויגן און ניט געענטפערט. איר פנים איז געוואָרן ווײַס.
— נו, אַ דאַנק, איך בעט מיר אַנטשולדיקן.
און באַלד שוין שטייענדיק בײַם שוועל האָב איך אַ פרעג געטאָן:
— און וווּ איז אײַער מאַן? ער איז אומגעקומען אין דער מלחמה? ער האָט געדינט אין דער רויטער אַרמיי?
— ניין, — האָט זי שטיל קוים געענטפערט.
איך אָבער האָב זיך פאַרוואַנדלט אין אַ פאָרשער און פאַרן גיין אַהין האָב איך אַלץ גוט אויסגעפאָרשט. איר מאַן האָט געאַרבעט אין געסטאַפּאָ אַלס שאָפער און ער האָט אַנטיילגענומען אין פאַרשיידענע אַקציעס קעגן די ייִדן. ער האָט אַ טייל ייִדן געהאַט אַרויסגעפירט פון געטאָ צו דערשיסן. ער האָט אַליין אויך אָנטיילגענומען אין די מאָרדן. ווען ער האָט זיך געגרייט אַרויסצופירן אַ נײַע פאַרטיע ייִדן צום טויט, האָט פאַסירט אַזוי, אַז עס איז אַרויס די לופט פון אַ ראָד. ער האָט אָבער געמוזט אויספילן דעם באַפעל, האָט ער זיך געאײַלט צוצוגרייטן זײַן מאַשין. ער האָט אָנגעהויבן אַרײַנבלאָזן לופט אין ראָד און פלוצים האָט זיך די פאָמפּע אַרויסגעריסן און אַ שפרונג געטאָן אים אין קאָפּ מיט אַזאַ קראַפט, אַז ער האָט זיך נאָך עטלעכע שעה געהאַלטן אויף דער וועלט, נאָך דעם האָט ער אײַנגענומען די מיתה משונה.
מײַן פעטערס זון מאָטקע האָט זיך געלערנט אין דאַטנווועך ווירטשאַפטלעכער אַקאַדעמיע צוזאַמען מיט פיל ליטווינער. געווײַנטלעך האָט ער געהאַט פיל ליטווישע חברים. ווען די דײַטשן זײַנען אַרײַן, האָט זיך מאָטקע אומגעקערט אַהיים צו זײַנע עלטערן. דאָרטן איז ער צוזאַמען מיט זײַנע עלטערן פאַריאָגט געוואָרן אין געטאָ. אין געטאָ איז אויף דער וואַך געשטאַנען איינער פון מאָטקעס חברים, וועלכער האָט זיך געלערנט צוזאַמען מיט אים אין דער אַקאַדעמיע, און פאַר דעם אויך אין גימנאַזיע. מאָטקע האָט באַשלאָסן לויפן אין וואַלד. ער איז געווען זיכער אַז זײַן חבר וועט אים העלפן.
— הער מיך אויס, אַלגיס. אַלע יאָרן האָבן מיר זיך געחברט, אָפטמאָל

געהאָלפן איינער דעם צווייטן. איך האָב דיר קיינמאָל ניט אָפּגעזאָגט דײַנע בקשות. העלף מיר דאָס מאָל און לאָז מיר בײַנאַכט אַנטלויפן. ווען דו וועסט שטיין אויף דער וואַך, וועל איך דורכגיין דורכן טויער — און דו מאַך זיך ניט זעענדיק.

— אַך דו "זשיד פּאַרקיש" (ייִדישער פּאַרך), דו ווילסט אַנטלויפן און איך זאָל דיר העלפן?

און ער האָט אים גלײַך אויפן אָרט דערשאָסן.

ווי טיף עס איז פּאַרוואָרצלט געווען די שׂנאה צום ייִדן, ווי אומבאַמערקט איז געפלאָסן די פּאַרדאָרבענע בלוט אין די צווייפּיסיקע חיות, האָט מען זיך איבערצײַגט איצטער, ווען אַן אומשולדיק פּאָלק איז אַרײַן אין צרות, ווען מען האָט געשטרעבט צו פּאַרניכטן אַ גאַנץ פּאָלק, נאָר ווײַל ער איז אַ ייִד. דאָס פּאַרגאָסענע ייִדישע בלוט האָט קיינעם ניט געאַרט. ווער עס איז פּרײַער געווען אַ פּריַנט — איז געווען אַ פּײַנט. ווער עס איז געווען אַ מענטש — איז פּאַרוואַנדלט געווארן אין אַ חיה; ווער עס איז געווען אַ ציווילייזירטער — איז געווארן אַ באַרבאַר. דער גוטמוטיקער און טרייער — איז געווארן אַ גזלן. ווער האָט זיך געקענט פּאָרשטעלן פּריער אַז אַזאַ "קולטורעל" פּאָלק ווי דאָס ליטווישע — זאָלן פּלוצים ווערן גזלנים און רויבער.

מײַן פאַמיליע האָט זיך ביז דאַן געשריבן אויף ליטוויש און רוסיש מיט דעם ליטווישן עק ווי צום בײַשפּיל: אַ מאַנצביל האָט בײַם סוף געהאַט צוגאָבלעך "אַס" אָדער "יוס"; בערמאַן איז געווען בערמאַנאַס, ראַבינאָוויטש־ראַבינאָוויטשיוס. פאַרהיראַטע פרויען — אַ צוגאָב "ענע", ווי צום בײַשפּיל בערמאַנענע; און אויב אַ מיידל, ד.ה. ניט קיין פאַרהיראַטע — בײַם ענדע "אייטע", ווי צום בײַשפּיל בערמאַנאַייטע.

נאָך דעם ווי איך האָב זיך דערוווסט וועגן די "העלדישקייטן" פון די ליטווינער אין די מלחמה־יאָרן, האָב איך באַשלאָסן זיך צו שיידן מיטן ליטווישן "עק" פון מײַן פאַמיליע. איך בין אַוועק צום נאַטאַריוס, געבראַכט אַלע פאַפּירן וואָס איך האָב אָפּגעהיט, געשריבענע אויף ייִדיש און עבֿרית, וווּ עס איז דײַטלעך געשריבן מײַן פאַמיליע חייט (כאַיעט), און אָנגעשריבן אַ בקשה אַז אויב מען שרײַבט מײַן פאַמיליע אויף רוסיש, זאָל זײַן געשריבן כאַיעט, אָדער חייט, אָן דעם ליטווישן עק. נאָר אויף ליטוויש קען בליבן ווי עס איז אָנגענומען צו שרײַבן.

לאַנג האָט ער געצווייפלט און נאָך אַ לאַנגן דין־וחשבון האָט ער באַשלאָסן צו באַפּרידיקן מײַן בקשה און פאַרמעקט אין מײַן מעטריקע ווו עס איז געשריבן אויף רוסיש דער "אס", און צוגעשריבן אַז דאָס אויסגעמעקטע איז ריכטיק, און מען זאָל לייענען אין דער צוקונפט אָן דעם "אַס".

פון דעמאָלט בין איך געבליבן כאַיעט אויף רוסיש און ייִדיש און אויף עבֿרית — חייט.

אָבער דאָס אַלץ האָט ניט געביטן מײַן כאַראַקטער, מײַן אויפּפירונג, מײַן געמיט. איך האָב פשוט געפילט אַז איך בין פּטור געוואָרן פון דער ליטווישער צוטשעפּעניש. דאָס איז געווען איינער פון מײַנע פּראָטעסטן קעגן ליטווישן פּאָלק פאַר זייערע גרויזאַמע טאַטן אין די צײַט פון דער קאַטאַסטראָפע פון ייִדנטום.

מײַן בלוט האָט ניט געוואָרט, עס האָט געפּאָדערט און געמאָנט. איך האָב זיך ניט געקענט באַרויקן. פונקט אין דער צײַט איז געווען צוגאַסט בײַ לייבקען זײַנער אַ קאַמפּס־חבר. איך האָב זיי צוגערעדט און זיי זײַנען מיט מיר אַוועק צו דער זעלבער וואָס האָט געלעבט אין פּעטערס הויז. אַרײַן זײַנען מיר דאָס מאָל זאַלבעדריט. לייבקעס חבר איז געווען אין אוניפאָרם פון מ.וו.ד. (אינערן־מיניסטעריום) און לייבקע אין אַרמיי־אוניפאָרם. דאָס אַלץ האָט שטאַרק געווירקט אויף דער באַלעבאָסטע.

— איז דערציילט מיר נאָכאַמאָל, דער בופעט איז אײַערער צי ניט? — האָב איך געשטעלט די ערשטע פראַגע.

— יאָ, געוויס.

— ווי לאַנג איז ער אײַערער?

— דאָס גאַנצע לעבן.

איך גיי צו צום בופעט, רוק אים אָפּ פון וואַנט און טאַפּ אָן פון הינטן אַ צוגעקלאַפּטע בירקע. דאָרט האָט זיך אויסגעהיט ביז הײַנט דער אונטערשריפט חייט שלום. איך רוף איר צו און ווײַז איר.

— דאָס האָט איר צוגעקלאַפּט די בירקע, אָדער דאָס איז געווען צוזאַמען מיטן בופעט?

— מן... — מער האָט זי ניט אַרויסגערעדט.

— איך וואַרט אויף אײַער ענטפער. ווער איז דאָס בײַ אײַך אין פאַמיליע שלום חייט?

זי איז געווארן ווײַס ווי קרײַד און ניט געענטפערט.

— לייען דורך דעם אויפשריפט, דאָרט איז געשריבן אויף ייִדיש, דו קענסט דאָך געווײס ייִדיש.

לייבקעס חבר נעמט אַרויס פון שיידל זײַן פיסטאָלעט, און שוויַגנדיק לייגט ער אים אַוועק אויפן טיש.

צי האָט אויף איר געווירקט דאָס געווער אָדער די בירקע פון בופעט, נאָר זי האָט זיך צעווײַנט:

— האָט רחמנות אויף מײַנע קינדער...

— און דו מיט דײַן מאַן האָבן געהאַט רחמנות אויף די ייִדישע קינדער?

— האָט לייבקע אַ פרעג געטאָן.

— מײַן מאַן איז שוין לאַנג נישטאָ, איך וועל אַלײן דערציילן, נאָר לאָזט מיך לעבן. דאָס האָבן ניט מיר, נאָר די דײַטשן...

— און דאָס איז דאָך דײַן מאַן, יאָ? — אויפן וואַנט איז געהאַנגען אַ בילד פון אַ מאַנצביל מיט אַן אויטאָמאַט אויף דער פּלייצע.

זי האָט ווידער ניט געענטפערט.

מיר האָבן זיך ניט געגייטיקט אין איר ענטפער און אין אירע דערציילונגען. קיין צווייפל איז ניט געווען צו וועמען עס געהערט די דירה. אַפילו בײַם אַרײַנגאַנג איז געבליבן דער סימן וווּ עס איז געהאַנגען די מזוזה.

— הערט מיך אויס — האָב איך זיך צו איר געוועדט — איך גיב אײַך צען טעג צו פאַרלאָזן דאָס הויז און איבערגעבן מיר די שליסלען. דאָס איז

מער טעג ווי דײַן מאַן האָט געגעבן די יידן צו פאַרלאָזן זייערע היימען און אַריבערקלײַבן זיך אין געטאָ. אויב דו וועסט ניט אויספילן דעם באַפעל — וועסטו שלעכט ענדיקן.

— פּאַנולע, פּאַנולע, (הער, הער, — אויף ליטוויש), איך וועל אַלץ אויספילן ווי איר זאָגט מיר נאָר לאָז אונדז לעבן.

— אַלזאָ, איך קום פונקט אין צען טעג אַרום און דו גיסט מיר איבער אַלע שליסלען. דו נעמסט אַרויס פון הויז נאָר דײַנע אייגענע זאַכן. אַלע צוגעהערטע — איבערלאָזן אין דער דירה.

מיר האָבן צונויפגעשטעלט אַ פּראָטאָקאָל, ווו זי אַנערקענט, אַז די הויז געהערט ניט צו איר און אַז זי האָט עס פאַרכאַפּט וועג מען האָט די פאַמיליע חייט אַרויסגעפירט אין געטאָ, און זי איז גרייט צו באַפרײַען און איבערגעבן צו מיר אין דעם באַשטימטן טאָג. אַלס עדות האָבן זיך אונטערגעשריבן לייבקע גורוויטש און זײַן חבר און נאָכדעם אויך דער הויז־אויפזעער.

אין צען טעג אַרום האָב איך באַקומען די שליסלען פון דעם פּעטערס הויז. איך האָב געווּסט אַז קיינער פון זײַן פאַמיליע איז ניט געבליבן לעבן, און דער אײנציקער יורש איז זײַן ברודער, דאָס הייסט מײַן טאַטע. טאַקע אין נאָמען פון טאַטן האָב איך דאָס הויז פאַרקויפט, דערליידיקט אַלע פּאַפּירן מיט דער הילף פון נאַטאַריוס.

— אָט האָט איר צושטײַער צו קויפן אַ דירה — האָב איך ביז אַ פּרוטה אָפּגעגעבן מײַנע עלטערן.

— יאָ, אָבער ניט אין ליטע, אויב יאָ — קויפן מיר אין ריגע.

איך בין געבליבן אַרבעטן בײַ קאָפּוסטיאַנסקין און מײַנע עלטערן זײַנען געוואָרן ריגער אײַנווינער.

איך האָב געבויט און רעמאָנטירט די געביידעס, און אין אײַנער, אויפן צווייטן שטאָק, האָבן מיר אײַנגעאָרדנט אַ קלוב. דעם ערשטן שטאָק האָט מען בײַ אונדז צוגענומען פאַר אַ טורמע.

פאַר דער מלחמה האָבן אַלע הײַזער פון האַנטווערקער־שול געהערט צו אַ פּאָלק פון דער ליטווישער אַרמיי און דאָ זײַנען געווען זייערע קאַזאַרמעס. אין דער צײַט פון דער מלחמה זײַנען זיי צעשטערט געוואָרן. איצטער זײַנען אין צוויי אײַנגעאָרדנט געוואָרן לערן־וואַרשטאַטן — אין איינעם זײַנען געווען לערן־קלאַסן, אין אַ צווייטן — די אַדמיניסטראַציע און אַ קיך פאַר די שילער פון שול.

אָפּטמאָל האָב איך געזען ווי אין הויף פון דער טורמע ברענגט מען

באַוואַקסענע בריות, — דאָס זײַנען געווען באַנדיטן וואָס האָבן זיך אויסבאַהאַלטן אין די וועלדער. ברענגען פלעגט מען זיי אַפילו פאַרוווּנדעטע.

איך געדענק ווי איינמאָל איז געקומען צו מיר אויף אַ באַזוך מײַן מאַמע און זי האָט זיך געקליבן צו פּאָרן קיין קראָק.

— דוד'קע, — האָט מיך געוואָרנט שׂרה'לע גורוויטש — דו פּאָרסט מיט דער מאַמען קיין קראָק, זײַ פּאָרזיכטיק, אַרום זײַנען געדיכטע וועלדער, מאַלע וואָס...

— וואָס עס איז באַשערט פון גאָט, דאָס וועט זײַן — האָב איך כלומרשט דרייסט געענטפערט, אָבער בײַ מיר האָב איך געפילט ווי מוראשקעס קריכן אויפן לײַב, עס איז מיר אַדורך אַ גרויל.

— געדענק אַז דײַן מאַמע איז אויך מײַן מאַמע, איך האָב דאָך פון מײַניקע קיינעם ניט מער — האָט געטענהט שׂרה'לע. — מיט דײַן שוועסטער האָבן מיר זיך אַלע יאָרן געלערנט צוזאַמען אין גימנאַזיע און זיך געחברט, און מיט דײַן מאַמען זײַנען מיר דאָך גוט באַקאַנט פון דער אַמאָליקער היים.

געווײַנטלעך איז די מאַמע אַלע טעג געווען בײַ שׂרה'לען, ווײַל בײַ מיר איז ניט געווען קיין אָרט ניט נאָר צו שלאָפן, נאָר אַפילו אַ דריי טאָן זיך איז געווען אַ פּראָבלעם.

פּאָרן קיין קראָק איז ניט געווען פּשוט. קיין אויטאָבוסן זײַנען ניט געגאַנגען. איך האָב זיך דערערעדט מיט אַ לאַסט־אויטאָ, און איך מיט דער מאַמען האָבן זיך אַרײַנגעזעצט אין קוזאָוו, ווו עס איז געווען אַ באַנק פאַר פּאַסאַזשירן. אין קאַבינע איז בײַם זײַט פון שאָפער געזעסן אַן אָנגעשטעלטער פון קיידאַנער קרײַז־קאָמיטעט. אַרום איז געווען טויט־שטיל. עס האָט זיך געהערט נאָר דער רויש פון אונדזער מאַשין. אַפילו קיין פייגל זײַנען ניט געפלויגן. ווען מיר זײַנען געפאָרן פאַרבײַ די פעלדער, איז מער ווייניקער געווען רויק אויפן האַרצן. ערגער איז געווען וען מיר האָבן זיך דערנענטערט צום וואַלד. דער שאָפער האָט אונדז באַפוילן זיך לייגן אויפן דיל פון קוזאָוו. דאָרט איז געווען אויסגעשפרייט הײַ, און איך מיט דער מאַמע האָבן אויסגעפילט דעם באַפעל. זיצנדיק האָבן מיר ניט געפילט אַזוי שטאַרק דעם צעגריבלטן וועג, אָבער ליגנדיק האָבן מיר געפילט דעם מלאך המוות. וואָס ווײַטער איז דער וואַלד אַלץ געדיכטער געוואָרן. מיר זײַנען אָפגעפאָרן עטלעכע קילאָמעטער און געבענטשט גאָט וואָס אַ העלפט וואַלד זײַנען מיר אַדורך בשלום. און פּלוצים האָבן מיר דערהערט אַ שיסערײַ. די קוילן זײַנען געפלויגן איבער אונדז. ווי מיר האָבן זיך נאָכדעם דערוווּסט, זײַנען צוויי וואַלד באַנדיטן אַרויס אויפן

וועג און געפאָדערט זיך אָפּשטעלן. דער שאָפער, פאַרקערט, האָט פאַרשנעלערט דאָס פּאָרן נאָכדעם ווי עס האָט זיך אָנגעהויבן די שיסערײַ. דער פּאַסאַזשיר וואָס איז געזעסן אין קאַבינע, און דער שאָפער האָבן געשאָסן אויף די באַנדיטן. דאָך איז געלונגען די באַנדיטן צו טרעפן מיט אַ קויל אין אַ הינטערשטן ראָד פון מאַשין. אונדזער גליק איז געווען אַז פון הינטן זײַנען אין מאַשין געווען צו צוויי רעדער, און געטראָפן האָט אַ קויל נאָר אין איינעם פון זיי. דאָס איז געווען פּשוט אַ נס. און אַזוי זײַנען מיר געקומען אין שטעטל.

געפונען האָבן מיר קראָק אַ שטילע און ליידיקע, ווי אַן אויסגעשטאָרבענע. זי איז געווען יידן־ריין. קיין שפּור ניט געבליבן פון אַמאָליקן יידישן יישוב, אַחוץ דעם פאַרבליבענעם בית־עולם. קיין איין לעבעדיקער ייִד. מיר זײַנען פאַרפאָרן צו דעם זיידנס שכנים, ליטווינער. זיי האָבן געטראָפן די מאַמען ווי אַ געקומענע פון יענער וועלט, אָנגעהויבן אַרומטאַנצן אַרום אונדז. די מאַמען האָט די שכנטע גוט געקענט. אויפגענומען האָט זי אונדז כלומרשט אָפּנהאַרציק, כאָטש איך האָב אירע זיפּצן און טרערן ניט געזונמען ערנסט. זי האָט אַוועקגעשטעלט אויפן טיש סאַמאָגאָן (היימישע בראַנפן), צוגעגרייט כרעמזלעך פון פרישע קאַרטאָפל און פעטע, אַוועקגעשטעלט אויפן טיש אַ טשוהונענעם טאָפּ מיט קאַרטאָפל, מיט אוגערקעס און פּאָמידאָרן. מיט איין וואָרט — זי האָט ניט געוווסט וואָס צו טאָן מיט אונדז.

ערשט אויף צומאָרגנס האָט זי אונדז דערציילט דעם גאַנצן גורל פון דער מאַמעס פאַמיליע, — איר טאַטן, שמעון דעם צדיק, איר ברודער, משה דעם אײַנבינדער מיט זײַן גאַנצער משפּחה, ווי אויך דעם גורל פון אַלע שטעטלשע ייִדן.

די גויע האָט אונדז באַגלייט ביזן אַלטן בית־עולם. דאָרט האָט די מאַמע אויסגעפונען איר מאַמעס מצבה. דער גרעסטער טייל פאַרקן מיט וועלכן עס איז געווען אַרומגערינגלט דער בית־עולם, איז געלעגן אויף דער ערד. אַלץ פאַרלאָזן, פאַרוואָרפן, פאַרוואָקסן. עס איז קענטיק געווען אַז קיין מענטשלעכע האַנט האָט דאָ צײַט דעם אָנהויב פון דער מלחמה קיין האָר ניט געירט. די מערהייט מצבות איז געבליבן גאַנץ. אייניקע פון זיי זײַנען פאַרזונקען געווען אין אַ זײַט, אָדער פאַרטיפט אין דער ערד. אויך דער באָבעס מצבה האָב איך געמוזט אויסגלײַכן און צוערטמאַכן. יאָ, די באַנדיטן, די רוצחים — סײַ די דײַטשישע און סײַ די ליטווישע, האָבן די טויטע ניט געטשעפּעט. זיי האָבן נאָר געדאַרפט די לעבעדיקע, כדי צו קענען זיי באַרויבן, צונעמען דאָס האָב און גוטס און ערשט נאָכדעם זייער לעבן, זיי זאָלן ניט קענען מער פּאָדערן

קיין אַנטשעדיקונג. אָבער פון די טויטע — וואָס פאַר אַ נוצן קענען זיי האָבן?

דעם פרישן קבר פון די אומגעבראַכטע שטעטלשע יידן האָבן מיר ליידער ניט געפונען. קיין סימן ניט געבליבן, קיין שום מצבות. אַלע זײַנען אומגעבראַכט געוואָרן אין איין גרוב. מיט אַ שוועך האַרץ און פיל אומעט האָבן מיר זיך אומגעקערט צוריק. בײַ אונדז איז געבליבן אַן אינערלעך געפיל אַז מער וועלן מיר שוין דאָרט קיינמאָל ניט זײַן.

אַזוי זײַנען געלאָפן די טעג מיט די וואָכן. בײַטאָג אויף דער אַרבעט, און אין די אָוונטן זיך טרעפן מיט די רעשטלעך יידן זיך אויסריידן דאָס האַרץ. עטלעכע מאָל האָבן אייניקע פון אונדז געוועדט וועגן פאַרלאָזן אונדזער "טײַער" היימלאַנד און פאָרן קיין ארץ־ישׂראל. נאָר ווי אַזוי? די גרענעץ איז שטאַרק באַוואַכט. אָפיציעל וועט מען ניט לאָזן. עטלעכע מאָל בין איך געפאָרן אין קאָמאַנדיראָווקעס קיין קאָוונע און ווילנע, געפרוווט פאַרבינדן זיך מיט די וואָס ווילן אויך פאַרלאָזן דאָס לאַנד, אָבער דערוויַיל איז מיר ניט געלונגען. ליטוויש האָב איך געקענט גוט ריידן און שרײַבן. דערפאַר איז ניט געווען קיין פאַרדאַכט און איך בין געווען רויק.

איינמאָל, אינאָוונט, האָט פאַסירט אַן אומדערוואַרטער פאַל. אין מײַן צימער האָט אָנגעקלאַפט אַ יאַטל און דערלאַנגט מיר אַ בריוול. דאָרט איז געווען געשריבן:

— תּיכף מוזסטו פון דאַנען פאַרשווינדן וווּ די אויגן טראָגן דיך. פרעג מיר ניט קיין איבעריקע פראַגעס. הײַנט בײַנאַכט וועט מען קומען דיך נעמען.

איך בין אַוועקגעלאָפֿן צו גורוויטשן. זיי האָבן זיך מיט מיר צעקושט און געזאָגט:

— הלוואי זאָל דיר גאָט העלפן מיר זאָלן זיך נאָך קענען טרעפן.

איך האָב זיך האַרציק געזעגנט מיט לייבקען און שׂרהלען. אַלע זײַנען געווען בלאַס און פאַרצווייפלט. איך האָב שנעל צונויפגעקליבן מײַנע נויטוועניקסטע פאַפּירן, צוגענומען די וואָס קענען לאָזן אַ שפּור, און אַפילו זיך ניט געזעגנט מיט קאַפוסטיאַנסקין. אין אַ שעה אַרום בין איך געזעסן אין באַן וואָס איז געפאָרן קיין ריגע.

קומענדיק אַהין האָב איך גאַנץ גוט זיך פאַרגעשטעלט מײַן צושטאַנד, אַז לאַנג וועט מען מיך רויק ניט לאָזן לעבן. פריער אָדער שפּעטער וועלן זיי פאַלן אויף מײַן שפּור. אַלזאָ, איך האָב באַשלאָסן, גלײַכצײַטיק מיט מײַן אײַנאָרדענען זיך אויף אַרבעט, זוכן אַ וועג צו אַנטלויפן פון סטאַלינס גיהנום.

אָבער איינער אַליין צו פאַרווירקלעכן מײַן באַגער — איז אַן אוממעגלעכע זאַך. איך האָב געדאַרפט געפינען אַ שותף מיט וועמען צוזאַמען צו לויפן. נאָר ווי קען מען טרעפן אַזאַ "פריַווילעגיר"? וועסט דאָך ניט גיין אויפן מאַרק, אָדער פֿשוט אין גאַס, און דעם ערשטן יידן וועלכן דו וועסט טרעפן — אָפּשטעלן און פרעגן. איך האָב פאַרשטאַנען אַז דער ערשטער אָרט איז גיין אין בית הכנסת. טאַקע דאָרטן האָב איך זיך באַקענט מיט עטלעכע בחורים און פֿרובירט "אָנטאַפּן" מיט וועלכע געדאַנקען זיי לעבן. אָבער איך האָב שוין געהאַט אַ דערפאַרונג און געווען מער פאָרזיכטיק ווי פריִער. איך האָב געמוזט געפינען עמעצן ווער עס זאָל צושטימען דורכגיין מיט מיר דעם דערנער־וועג און האָבן טרוימען ענלעכע צו מײַנע. ריידן אָפּענע דיבורים וועגן דעם איז פאַרקערט — מען קען אָפּשרעקן, און דאַן וועט מען מיט דיר בכלל ניט ריידן.

סוף־כל־סוף האָב איך זיך מיט עמעצן דערעדט אויסצואַרבעטן אַ געמיינזאַמען פּלאַן צו אַנטלויפן. מיר האָבן געהאַט רעכט צו טראַכטן וואָס מער און ריידן וואָס וויניקער. ביַי סטאַלינס רעזשים איז דער מענטש געווען פאַרשקלאַפט. ער האָט ניט געהאַט קיין רעכט אָפּילו צו טראַכטן שלעכט וועגן דער מאַכט, אויך דאָס איז געווען אַ געפאַר. פאַר זאָגן אַ וואָרט קעגן — האָסטו גלײַך געקענט באַקומען צען יאָר תּפיסה. דער מענטש איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ בהמה אָדער אַ חיה. אַ מענטש טראַכט און וויל ריידן — און טאָר נישט. אַ בהמה טראַכט געווים אויך, אָבער ריידן רעדט זי ניט. און אפשר רעדט זי און מיר פאַרשטייען ניט איר שפּראַך. אַז יעדער באַשעפענעש טראַכט — צווייפל איך נישט. זאָגט־זשע, האָט איר געזען ווי אַ קו גייט אַריבער אַ וועג? זי שטעלט זיך אויפן מיטן און רירט זיך ניט פון אָרט. זי קוקט אויף דיר און טראַכט:

— וואָס פאַר אַ יחסן ביסטו אַז דו טריַבסט מיך פון דאַנען? איך עס גראָז, קיַי עס איבער עטלעכע מאָל און נאָכדעם גיב איך דיר מילך, און אויך פלייש באַקומסטו פון מיר. און וואָס פאַר אַ נוצן ברענגסטו? דו קענסט נאָר נעמען, נאָר ניט געבן. די היי וואָס דו גיסט מיר, — טוסטו עס פאַר זיך.

נעמט די קלוגשאַפט און איבערגעבנקייט פון אַ הונט, די כיטרעקייט פון אַ פוקס. איך בין געווען אויף אָפרו אין דרוסקעניק. דאָס איז אַ קוראָרט אין ליטע. דאָרט זײַנען דאָ פיל וועלדער. אַפילו אין שטאָט גופא וואַקסן סאָסנע־ביימער, און די וועווערקעס זײַנען ווי היימישע, שפּרינגען פון בוים צו בוים, לויפן אַרום און זײַנען שוין צוגעווינט. ווען דו האַלטסט אין האַנט

ניסלעך אָדער סעמעטשקעס און זיי באַמערקן דאָס, שפּרינגען זיי אַראָפּ פון בוים און נעמען פון דיין האַנט די נאַשערייַען. אָבער פֿרוביר זיי אָפּנאַרן און האַלט אַ ליידיקע האַנט אָדער סתּם שאָלעכץ, וועלן זיי בשום אופן צו דיר ניט צוגיין. האַ, איז גיי זאָג אַז די באַשעפענישן טראַכטן ניט. אַנטקעגן וואָס זאָג איך דאָס אַלץ? אַנטקעגן דעם וואָס ווי געזאָגט — טראַכטן מעגסטו, אָבער זיין שטום, אָדער גוט באַטראַכטן יעדעס וואָרט וואָס גייט אַרויס פון דיין מויל. דערפאַר טאַקע האָב איך זיך מער צוגעהערט און געסטאַרעט צו שווייגן.

יעדער קלאַפּ אין טיר האָט אין מיר דערוועקט אַ שרעק אַז מען איז געקומען מיך נעמען. אויב איך פלעג הערן אַז אַ מאַשין האָט זיך אָפּגעשטעלט נעבן אונדז, האָב איך גלייַך געקוקט דורכן פענצטער, צי דאָס איז ניט פון דער פּאָליציי, און וואַר זיצט דאָרט.

אַרבעטן האָב איך זיך איינגעאָרדנט אַלס בוי־טעכניקער, פריִער אין אַ האַנטווערקער־שול און נאָכדעם אין אַזוי גערופענעם "גאָרפּראָמטאָרג" (פאַראייניקונג פון די געשעפטן פון אינדוסטריעלע סחורות), און אויך אַלס בוי־טעכניקער.

אין איינעם אַ פרימאָרגן, אַרום פיר אַזייגער באַגינען, האָט זיך דערהערט אַ קלאַפּ אין טיר. איך האָב לאַנג געצווייפלט — עפענען צי ניט?

— אין נאָמען פון געזעץ — עפן די טיר!

— וואַר איז דאָרטן? — האָב איך אַ פאַרשלאָפענער געפרעגט, ניט געקוקט אויף דעם וואָס איך האָב פאַרשטאַנען וואַר עס שטייט אויף יענער זייַט טיר.

— פון פּייַערלעשער־קאָמאַנדע.

— וואָס האָט פאַסירט? בייַ מיר ברענט גאָרנישט.

— לאָז אַריַין, וועסטו זיך וועגן דעם דערוויסן.

כאָטש איך האָב פאַרשטאַנען אַז דאָס איז אַ ליגן, אָבער ניט אַריַינלאָזן זיי — וועלן זיי אויסברעכן די טיר.

איך האָב געעפנט די טיר און זיי זייַנען אַריַין, זאַלבעדריט — אַ מיליטערמאַן, אַ ציווילֿאָנגעטאָנענער, און דער הויז־אויפזיכער.

— דו לייענסט רוסיש? — פרעגט מיך דער מיליטערמאַן.

— יאָ.

— נאַ, לייען וואָס דאָ איז געשריבן.

איך האָב שוין סייַ ווי סייַ פאַרשטאַנען אַז מען איז געקומען מיך אַרעסטירן. אין צעטל איז געווען געשריבן, אַז לויט דער באַשטעטיקונג פון פּראָקוראָר

אויף דער ביטע פון ק.ג.ב. בין איך אַרעסטירט, און בײַ מיר דאַרף דורכגעפירט ווערן אַן אונטערזוכונג.

אין דעם מאָמענט האָב איך געטראַכט ווי אַזוי האָבן זיי מיך אויסגעפונען און ווער האָט מיך געמסרט.

מען האָט בײַ מיר איבערגעדרייט אַלץ מיטן קאָפּ אַראָפּ, געזוכט אין בעט און אונטערן בעט און אַפילו אין די בעטגעוואַנט; דורכגענישטערט אַלע ביכער, מײַן גאַנצן אַרכיוו און אַ טייל פון אים, צוזאַמען מיט מײַנע דערציילונגען און לידער, האָבן זיי אָפּגעלייגט אין אַ זײַט. נאָך מײַן אַרעסט האָבן זיי דאָס אַלץ קאָנפיסקירט.

— ווו איז דײַן בלאָקנאָט? — האָבן זיי מיך געפרעגט.

— וואָס פאַר אַ בלאָקנאָט? איך הער וועגן דעם צום ערשטן מאָל, — האָב איך זיך געמאַכט טאַמעוואַטע.

— דײַן בלאָקנאָט מיט די ברוינע טאָוולען.

נאָך דעם בין איך געווען זיכער, אַז איינער פון מײַנע באַקאַנטע האָט מיך "פאַרקויפט", ווײַל טאַקע אין דעם בלאָקנאָט זײַנען געווען אַלע טעלעפאָנען און אַדרעסן. ערשט איצטער האָב איך זיך דערמאָנט, אַז איך האָב אים איבערגעלאָזן אין סטענדער צוזאַמען מיט די תּפילין. ווײַל גיין דאַוונען פלעג איך אַלע אינדערפרי, און דעם טאָג האָב איך דעם בלאָקנאָט פשוט פאַרגעסן.

— איך האָב ניט קיינע בלאָקנאָטן. אַלץ האָט איר דאָך שוין דורכגענישטערט, ווען ער וואָלט געווען — וואָלט איר דאָך אים געפונען.

— ווו זײַנען אַלע דײַנע אַדרעסן?

— אין קאָפּ.

— מיט דײַן קאָפּ וועלן מיר נאָך האָבן צו טאָן ווען מיר וועלן טרייסלען דײַן מאַרך, — האָט געזאָגט דער אין ציווילע־קליידער.

איך בין נאָכאַמאָל איבערצײַגט געוואָרן, אַז די ק.ג.ב. אַפילו מיט אירע אַרומגערינגלטע שמעקער, איז ניט אַלמעכטיק, איר אַרבעט איז ניט אַזוי גלעטנדיק, אויב זיי האָבן ניט געקענט זיך דערטראַכטן צו גיין אין שול און קאָנטראָלירן מײַן זיץ־אָרט.

מען האָט מיך געבראַכט אין דער ריגער איבערשיקונגס־טורמע. דאָרט האָט מען מיך געהאַלטן אַרום דרײַ וואָכן. ווען מען האָט מיך געבראַכט אַהין, האָבן זיך געעפנט דרײַ גרויסע אײַזערנע טויערן. דער הויף איז געווען ברוקירט מיט שטיינער. אַרויסגייענדיק פון מאַשין בין איך אַנידערגעפאַלן אויפן ברוק און צום ערשטן מאָל זיך צעווויינט, — ניט צוליב דעם אַרעסט, נאָר צוליב

דער עוולה, וואָס אייגענע יידישע בחורים קענען דיך פאַרקויפן, און געווינט ניט צוליב זייער אידייע, נאָר צוליב דעם גאָלדענעם גערטל.

דער גאַנצער הויף איז געווען פאַרצאַמט מיט ציגלנע וועגט, מיט פאַרהאַקטע פענצטער אין גראַטעס, און אין מיטן אַ גרויסער הויף אַ פונאַנדערגעטיילטער אויף עטלעכע חלקים. איין חלק איז געווען באַשטימט ספּעציעל צו שפּאַצירן פאַר די אַרעסטאַנטן, וויַיל זייער הייך איז געווען אײַנגעפּאַסט אין שטעכל־דראָט, ניט געקוקט אויף דעם וואָס די וואַנט איז געווען אַרום פיר מעטער די הויך.

אין ריגע האָט מען מיך צוויי מאָל אַרויסגעפֿופן אויף פֿאָרשונגען. ביידע מאָל האָט מען מיר אָנגעפֿופן אַ רייַ פאַמיליעס, געווינען פּאָטאָגראַפֿיעס און געפֿרעגט ווער פון זיי איז מיר באַקאַנט.

— איך האָב קיין אַנונג ניט, קיין איינער פון זיי איז מיר ניט באַקאַנט, — האָב איך געענטפֿערט.

אויף איין בילד שטיי איך נעבן אַ בחור, מיר דוכט זיך אַז זײַן נאָמען איז געווען ברוך שוואַרץ. אָט דעם בילד האָבן זיי מיר עטלעכע מאָל געשטעקט אונטערן נאָז.

— און דער איז דיר אויך ניט באַקאַנט?

— איך האָב דאָך שוין געזאָגט אַז קיינער איז מיר ניט באַקאַנט.

— אָבער אין שול ביסטו מיט אים געגאַנגען צוזאַמען?

— דאָס איז אַ ליגן. צופֿעליק זײַנען מיר אַהין אַרײַן זאַלבעצווייט. מאַלע ווער עס גייט אַהין. דער אַרײַנגאַנג איז אַ פֿרײַער, אָבער איך האָב אים ניט געקענט.

— מיר וועלן אים ברענגען אַהער. ער זיצט אויך אין טורמע. ער, פֿאַרקערט, זאָגט אַז ער איז מיט דיר גוט באַקאַנט.

— איך האָב ניט דאַקענען. נאָר וען ער וועט זײַן דאָ, בעט איך ער זאָל מיר קוקן אין די אויגן.

— וואָס נאָך? אפֿשר ווילסטו אים היפּנאָטיזירן?

— צום באַדויערן פֿעלן מיר די אייגנשאַפֿטן, וען ניט וואָלט איך שוין געווירקט אויף אײַך.

זיי האָבן אים געווייַנטלעך ניט געבראַכט. איך האָב פֿאַרשטאַנען אַז זיי זאָגן מיר ליגנס.

צום צווייטן מאָל האָט מיר דער פֿאָרשער געפֿרעגט:

— זאָג דעם אמת, צוליב וואָס ביסטו געקומען קיין ריגע? אין ליטע איז פֿאַר דיר וויניק אָרט געווען?

— מײַן עלטערע שוועסטער לעבט אין ריגע, צי דען האָב איך ניט געהאַט קיין רעכט צו זײַן בײַ אירן?

— דײַן עלטערע שוועסטער האָט געלעבט אין ריגע, איצט איז זי שוין דאָ בײַ אונדז, און דאָס איז שוין כּמעט ניט ריגע.

— איך ווייס ניט וווּ מײַן שוועסטער איז איצט, דאָ אָדער אינדערהיים. איין זאַך ווייס איך, אַז זי האָט קיין שײכות ניט צו מײַן אַרעסט.

ווי איך האָב זיך שפּעטער דערוווּסט, האָט מען בײַ איר אויך געמאַכט אַן אונטערזוכונג און אָפּגעהאַלטן איר אין איבערשיקונגס־טורמע מער פון דרײַ וואָכן. נאָכדעם האָט מען זי באַפרײַט און זי האָט זיך אומגעקערט אַהיים. נאָר בײַ יענעם מאָמענט האָב איך וועגן איר גאָרנישט געווּסט.

מיך האָט מען אַריבערגעפירט אונטער אַ "קאַנוואָי" קיין ראַסיין — מײַן היימשטאָט. דאָ האָב איך "געלעבט" אַרום אַ יאָר צײַט. מײַן "האָטעל" האָט אַמאָל, פאַר סמעטאָנעס צײַטן (סמעטאָנע איז געווען דער לעצטער פֿרעזידענט אין ליטע פאַר דער אָקופּאַציע פון דער סאָוועטישער מאַכט), וועג ליטע איז געווען אומאָפּהענגיק, געדינט אַלס טורמע פאַר פּאָליטישע אַרעסטאַנטן. דאָ זײַנען געווען אינדיווידועלע קעמערלעך פאַר יעדן באַזונדער, נאָר פאַר איינעם, איזאָלירט. דאָס איז געווען געבויט אַזוי, אַז איינער זאָל ניט קענען זיך צונויפֿריידן מיטן צווייטן. דאָ איז געווען אַן אײַזערנע בעט, אַ צוגעשרויפּטע צום דיל, מיט "בעטגעוואַנט" פון שטרוי געמישט מיט היי. קיין קישן איז ניט געווען. איןווינקל איז געשטאַנען די פֿאַראַשע, און דער צימער גופא איז געווען האַלב פֿאַרטונקלט. וויַיל דאָס איינציקע פענצטערל איז געווען פֿאַרפֿאַנצערט מיט גראַטעס. אין טיר איז געווען אַ קליין פענצטערל, דורך וועלכן מען פלעגט דערלאַנגען דעם קוליש. אַחוץ דעם איז אין טיר געווען אַן אייגל, דורך וועלכן דער היטער פלעגט אָפּט אַריינקוקן און קאָנטראָלירן צי איך שלאָף בײַטאָג צי ניט, — וויַיל שלאָפן האָסטו רעכט געהאַט נאָר בײַנאַכט און דאַן ווען דו ביסט פרײַ פון פֿאַרשונגען. רעכט האָסטו געהאַט צו שפּאַצירן אין טורמע־קאַמער פון איין וואַנט צו דער צווייטער, פינף טריט אַהער, פינף טריט אַהין. זיצן און לייענען האָסטו ניט געקענט, וויַיל וואָס צו לייענען פלעגט מען געבן נאָר די בײַ וועמען מען האָט געענדיקט די אויספֿאָרשונג. נאָר אַזוי ווי מיך האָט מען געפֿאָרשט אין משך פון כּמעט אַ גאַנצן יאָר, האָב איך קיין ביכער ניט באַקומען, ניט געקוקט אויף דעם וואָס אין טורמע איז געווען אַ גאַנץ גרויסע ביבליאָטעק. צווייטנס, איז געווען טונקלדיק, און זען עפּעס האָט מען געקענט נאָר געציילטע שעהן אין מיטן

טאָג, וועָן די זון־שטראַלן האָבן עטוואָס באַלויכטן דאָס פענצטער.פון געשיר האָב איך געהאַט אַ קווערטל פון אַלומיניום, אויך אַ שיסעלע פאַר דעם קוליש, און אַן אַלומיניום־לעפעלע. ניט קיין גאָפּל און ניט קיין מעסער. דעם אמת זאָגנדיק איז דאָס ניט נויטיק, ווײַל וואָס צו שנײַדן גיט מען ניט, און אויף אַלע איבעריקע עסנוואַרג איז געווג איין לעפּל. יעדן טאָג פירט מען דיך אַרויס אויפן הויף כאַפּן אַביסל פרישע לופט, פונקט ווי אַ גוטער באַלעבאָס פירט אַרויס אויף אַ שפּאַציר זײַן הונט. נאָר אַ באַלעבאָס פירט אַרויס דעם הונט עטלעכע מאָל אין טאָג און אונדז — נאָר איין מאָל. פאַר אײַנווינטער דאַרף יעדער נעמען זײַן "פּאַראַשע" (אַ קעסל וועלכער ווערט אויסגענוצט אַלס אַ קלאָזעט) פון קאַמער און טראָגן אין דעם אַלגעמיינעם קלאָזעט, אַרויסגיסן און אויסראַמען.

דאָס קווערטל האָט געהאַט אַ טאָפּלטע באַשטימונג. איינע — צו טרינקען מיט איר די געקאָכטע וואַסער (וועגן טיי האָסטו נאָר געקענט טרוימען), און די צווייטע — אַלס אַ טעלעפאָן־אַפּאַראַט, וואָס מיט זײַן הילף האָסטו געקענט זיך צונויפריידן מיטן שכן פון דעם שכנותדיקן צימער. דאָס איז אַ וויסנשאַפטלעכע ערפינדונג פון די אַרעסטאַנטן.

שרײַבן בריוו אָדער סתם וואָס איז געווען פאַרבאָטן. נאָר טאָמער ווילסטו שרײַבן אַן אָנקלאָגע, דאַן גיט מען דיר אַ זײַטל פאַפּיר מיט אַ בלײַער, — אויף דעם האָסטו רעכט. אָבער דאַרפסט וויסן, אַז וויפל זײַטלעך דו האָסט באַקומען — מוזסטו אומקערן. דער בלײַער וועָרט אויסגעמאָסטן, זאָלסט חס וחלילה ניט אָפּשנײַדן אַ שטיקל פאַר זיך. טאָמער באַמערקט מען אַז דו האָסט געבראָכן דעם אײַנגעשטעלטן שטייגער, דאַן באַקומסטו שטראָף — קאַרצער. דאָרטן איז אַרום און אַרום בעטאָן, — די דילן, דער סופּיט, די וועָנט. די לופט איז אַ פּײַכטע, די וועָנט ווײַנען, די עלעקטרע ברענט טאָג און נאַכט. אויב פון קאַמער פלעגט מען דיך יעדן טאָג אַרויסלאָזן אויף דער פרישער לופט אויף אַ האַלבע שעה, איז פון קאַרצער האָסטו ניט דאָס פאַרגעניגן, פון דאַנען לאָזט מען ניט אַרויס. דאָס איז אַ מין טורמע אין אַ טורמע. די מינימאַלע שטראָף איז דאָ געווען צוויי טעג.

איך האָב געהאַט דאָס מזל צו פילן דעם טעם פון קאַרצער צוויי מאָל, — איין מאָל צוויי טעג און אַ צווייטן מאָל שוין דרײַ טעג. די דרײַ טעג האָב איך באַקומען פאַר מײַן פאָדערונג אַרויסצורופן צו מיר דעם פּראָקוראָר, דעם כלומרשטן אויפזיעער איבער די אַרעסטאַנטן.

אויף די פאָרשונגען פלעגט מען פירן אין די נעכט. ביײַטאָג פלעגן זיי זיך

גוט אויסשלאָפן און בײַנאַכט פלעגן זיי פּײַניקן די קרבנות. אַנומלט האָט מען מיר געצוווּנגען אונטערצושרײַבן אַ געפּעלשטן פּראָטאָקאָל. איך האָב זיך אָפּגעזאָגט אים אונטערצושרײַבן. דאַן האָט דער פּאָרשער אײַנגעלאַדן נאָך איינעם, און יענער האָט מיר אָנגעהויבן צו דרייען די רעכטע האַנט:

— אָדער דו וועסט אונטערשרײַבן, אָדער דו וועסט שוין קיינמאָל מיט דער האַנט ניט קענען אונטערשרײַבן — האָט ער מיר געווארנט.

אָבער גאָט האָט געטאָן אַ נס. די האַנט איז בײַ מיר געבליבן גאַנץ און דעם אויספֿאָרשער האָט מען באַזײַטיקט פון דער אַרבעט. אָבער ניט צוליב מיר האָט ער באַקומען זײַן מפּלה, מסתמא איז געווען אַ מער ערנסטער פֿאַל וואָס האָט געצוווּנגען אים צו באַשטראָפן.

אין איינעם אַ פּרימאַרגן האָט מען אַרײַנגעפּירט צו מיר אין קאַמער אַ ניַיעם פֿאַרשוין, אַ ליטווינער. מען האָט אים באַזעצט אויפן צווייטן שטאָק פון אונדזער נאַרע. איך האָב גלײַך דערפילט אַז עפּעס איז דאָ ניט גלאַט. אים פלעגט מען יעדן טאָג פּירן אויף "פֿאָרשונגען", אָבער ניט בײַנאַכט, נאָר בײַטאָג. איך האָב זיך באַמיט מיט אים ניט צו רעדן. נאָר שוויַגן גאַנצע טעג קען מען דאָך אויך נישט. אמת, איך געדענק גאַנץ גוט דעם שפּריכווארט אַז "רעדן איז זילבער און שוויַגן איז גאָלד". מײַן שכן האָט עטלעכע מאָל געפּרוווט זיך דערווײַסן פֿאַרוואָס מען האָט מיך אײַנגעזעצט אין טורמע און וווּ זײַנען מײַנע חברים. ער האָט מיר איין מאָל אַ זאָג געטאָן, אַז ווען ער וואָלט געווען אַ ייִד, וואָלט ער אָן ספק אַוועקגעלאָפן קיין ארץ־ישׂראל. דאָס האָט מיר גלײַך געבראַכט דעם געדאַנק אַז זײַן נייגעריקייט איז ניט פּשוט, אַז ער איז אַ שמעקער און אין מײַן קאַמער האָט מען אים אַרײַנגעפּירט כדי אַרויסצוציען עפּעס וואָס.

— דו זאָגסט, אַז דו ביסט געווען פֿאַרשיקט, קענסטו מיר זאָגן וווּ און פֿאַרוואָס?

— איך בין געווען אין קאָמי און געלעבט אין סיקטיווקאַר — האָט ער מיר געענטפֿערט אויף מײַן פֿראַגע — אָבער פֿאַרוואָס מען האָט מיך פֿאַרשיקט ווייס איך ניט.

— אויף וועלכער גאַס געפֿינט זיך די נ.ק.וו.ד. ווייסטו?

— פון וואַנען קען איך עס ווישן? זיי האָבן מיר געדאַרפט נאָך געבן זייער אַדרעס אויך?

ערשט נאָך דעם בין איך ענדגילטיק געוואָרן זיכער אַז דאָס איז אַ פֿראַוואָקאַטאָר, ווײַל יעדער פֿאַרשיקטער מוז יעדע צוויי וואָכן גיין זיך מעלדן אין ק.ג.ב. און יעדער ווייס דעם אַדרעס זייער גוט.

איך האָב באַשלאָסן פּטור צוווערן פון אים און געפאָדערט מען זאָל אים פון מיר צונעמען. עס האָט אָבער ניט געהאָלפן. דאַן האָב איך געמאָלדן אַ הונגער־שטרײַק. ערשט אין צוויי וואָכן אַרום האָט מען אים פון מיר אַרויסגענומען.

איך האָב זיך דערוווּסט אַז אויך מײַן טאַטע איז אין דער זעלבער טורמע, און איך האָב געפאָדערט אים אַריבערצופירן צו מיר. נאָך אַ גרויסן קאַמף איז מיר געלונגען אים אַריבערצופירן. דאַן איז מיר שוין געווען היימלעכער. נאָר ניט אויף לאַנג.

— דו ווייסט, זונעלע, ווו עס געפינט זיך די מאַמע מיט אונדזער חנה'ן (מײַן יינגערע שוועסטער)? זיי זײַנען אויך דאָ אין טורמע.

— עס קען דאָך ניט זײַן. חנה איז דאָך שוואַנגער געווען. צי זעצט מען אין טורמע שוואַנגערע פרויען?

— זעסטו דאָך, טײַערער, בײַ דער היגער מאַכט איז אַלץ מעגלעך.

ערשט שפּעטער האָב איך זיך דערוווּסט דורך דער וואַנט־פּאָסט, אַז חנה האָט געבאָרן אַ קינד אין טורמע. מען האָט איר אַפילו ניט געלאָזן זיך וועגן אין שפּיטאָל. זי האָט קוים אויסגעקעמפט אַז מען זאָל לאָזן די מאַמען צו איר אין קאַמער.

איר קענט זיך פאָרשטעלן אַ קימפּעטאָרין אין טורמע, מיט אַ פּיצל קינד, אָן וואַרעם וואַסער, אָן ווינדלעך, אָן שום סאַניטאַרע אויפּפאַסונגען. און מיט וואָס צו קאָרמענען דאָס קינד דאַרף מען דאָך אויך האָבן. און אויב אַ יונגע מאַמע הונגערט, קען דען זײַן בײַ איר געזונ מילך פאַרן זויג־קינד? שוין אָפּ געראַדט, אַז אין די סאָוועטישע טורמעס זײַנען נישטאָ קיין עלעמענטאַרע מענטשלעכע באַדינגונגען.

ערשט בײַם סוף פון עלפטן חודש האָט מען מיר געגעבן צו באַקענען זיך מיטן באַשלוס פון דעם אַזוי גערופענעם "דריטל", אַז איך ווער פונדאָסנײַ פאַרשיקט קיין צפון רוסלאַנד אָן באַגרענעצונג פון צײַט, דאָס הייסט אויף אייביק.

— און וואָס וועט זײַן מיט מײַנע עלטערן, מיט מײַן שוועסטער און ברודער?

— דײַן ברודער איז שוין לאַנג דאָרטן, און אַלע איבעריקע וועלן פאָרן צוזאַמען מיט דיר, — האָט מען מיר געענטפערט.

צום באַשטימטן טאָג האָבן זיך געעפנט די טויערן פון ראַסיינער טורמע, מען האָט מיך אַרײַנגעזעצט אין אַ ספּעציעלער מאַשין, וועלכע מיר האָבן גערופן "שטיקגאַז־אויטאָ" און אָפּגעפירט מיך אין קאָוונער אַריבערשיקונגס־

טורמע. דאָרטן האָב איך זיך געטראָפן מיט מײַנע עלטערן און מיט מײַן שוועסטער מיטן פּיצל קינד.

פון דאַנען האָט זיך אָנגעהויבן מײַן ווײַטערדיקער וועג צו אַלערליי אַריבערשיקונגס־טורמעס ווי ווילנע, וואָלאָגדע, קאָטלאַס, — ביז איך בין אָנגעקומען אין קאָמי א.ס.ס.ר. וואָס ווײַטער איך בין געפֿאָרן, אַלץ "היימלעכער" איז געווען. אויב אין ווילנער איבערשיקונגס־טורמע זײַנען אַרומגעלאָפֿן נאָר טאַראַקאַנעס, האָבן אין וואָלאָגדע זיך געשאָטן וואַנצן פון סופּיט און פון די וועגט, און ווי היישעריקן געקראָכן צו דיר און געצאַפּט פּריש בלוט. קיין איין נאַכט האָב איך דאָ אין איבערשיקונגס־טורמע ניט צוגעמאַכט קיין אויג. אַפֿילו בײַטאָג האָבן זיי געהאַט די חוצפּה צו קריכן אויף דיר. דאָ אין טורמע האָב איך זיך געטראָפֿן מיט צענדליקער פֿאַראורטיילטע פֿאַנאַטיקער קאָמוניסטן. אין יאָר 1937 זײַנען זיי געווען פֿאַרמשפּט אויף צען יאָר לאַגער. אָפּגעזען זײַנען זיי, ווי געזאָגט, פון קלונג ביז קלונג — גאַנצע צען יאָר. נאָכדעם האָט מען זיי אַרויסגעלאָזן אויף דער פּרײַ, אָבער אָן רעכט צו לעבן אין מאָסקווע אָדער לענינגראַד. אין יאָר 1950 האָט מען די מערהייט פון זיי ווידער אַרעסטירט און פֿאַרמשפּט, אויך לויטן באַשלוס פון "דריטל", — וועמען ווידער אויף צען יאָר לאַגער און וועמען אויף פֿאַרשיקונג. דאָס אַלץ אָן אַ פֿאַרווּאָס, אָן אַ פֿאַרווּען. ניט געקוקט אויף די פּײַן, אויף די פֿאַלשע באַשול־דיקונגען, זײַנען זיי געבליבן געטרײַ די אידעאַלן פון קאָמוניזם און געטענהט:

— דאָס אַלץ איז אַ פֿאַרראַט. ווען סטאַלין וואָלט דאָס געווּסט, וואָלט ער דערצו ניט דערלאָזן.

זיי, מענטשן מיט הויכער בילדונג, אַנטוויקלטע, געלערנטע, זײַנען געבליבן נאַראַנים, וואָס האָבן ניט געקענט באַנעמען, נאָך מער, זיי האָבן ניט געוואָלט דערלאָזן דעם געדאַנק, אַז אַלע צרות קומען טאַקע פון סטאַלינען גופֿא, לויט זײַנע באַשלוסן.

דאָס מאָל האָט מען אונדז געפּירט מיט פֿאַסאַזשיר־וואַגאָנען, אָבער פֿאַרקלאַפּטע מיט גראַטעס. בײַ ביידע זײַטן פון וואַגאָן איז געזעסן אַ היטער מיט אַ ביקס, און נאָך אײנער אין אַ צוגעטשעפּטן וואַגאָן. אַפֿילו אין פּענצטער פון טואַלעט זײַנען אויך געווען גראַטעס. און ניט געקוקט אויף דעם פּלעגט דיך יעדעס מאָל דאָרט באַגלייטן אײנער פון די היטערס, טאָמער אַמאָל קריכסטו אַרויס דורך דעם אוניטאַז. אין יעדער אַריבערשיקונגס־טורמע האָט מען געדאַרפט אַלע דײַנע בגדים דורכלאָזן דורך אַ געברענט אײַוועלע, אָבער דאָס האָט ניט געהאָלפן.

די לייז האָבן געוואָלט לעבן און אויף זיי האָט שוין די היץ ניט געווירקט. אַן אַנדערש מאָל איז אויסגעקומען צו קראַצן זיך ביז בלוט. קיין בעדער זײַנען ניט געווען, קיין דוש אויך ניט, עס איז ניט געווען וווּ זיך אַרומצוואַשן. מיר האָבן געבעטן בײַ גאָט מיר זאָלן וואָס גיכער קומען צום אָרט און פּטור ווערן פון די "גליקלעכע" רײַזעס.

אָבער די באַן איז געגאַנגען שנעל און די צײַט האָט זיך געצויגן פֿאַמעלעך. אין יעדער קופּע זײַנען אַנשטאָט פּיר — געווען זעכצן מענטשן, אַכט אויבן און אַכט אונטן. קיין געלעגערס זײַנען ניט געווען. שלאָפן איז מען געווען צוגעווויגט זיצנדיק. קליגערע זײַנען געקראָכן אויף דער דריטער פּאָליצע, און דאָרט האָבן זיי געהאַט מער פּריַיהייט פון די אונטערשטע. פּאָרמעל זײַנען אַלע וואַגאָנעס אַדורך אַ דעזינפעקציע, אָבער פּאַקטיש זײַנען דאָרט געווען ניט וויניקער וואַנצן ווי אין די איבערשיקונגס־טורמעס. די לייז האָבן זיך געווארעמט אין אונדזערע בגדים. ווי געזאָגט, זײַנען צווישן די אַרעסטאַנטן געווען געלערנטע, אינזשיניערן, געוועזענע מלוכה־אָנגעשטעלטע, דאָקטוירים, לערער, מוזיקאַנטן. אָבער אַלע האָבן פאַרלאָרן די מענטשלעכע ווירדע, וויַיל דער פאַנאַטיזם לייקנט אָפּ די ווירקלעכקייט און העלפט זיך צופּאַסן צום טאָג טעגלעכן לעבנס־שטייגער. איך האָב געקוקט אויף זיי און געטראַכט: צו וואָס האָבן מיר דערלעבט, גאָט אין הימל! מען פאַטשט אונדז אין פּנים, און מיר זאָגן: גיב נאָך. מען גיט אונדז קלעפּ און מיר דאַנקען פאַר דעם. מען נעמט אונדז אָפּ דאָס לעבן, און מיר זאָגן אַז אַזוי דאַרף עס זײַן.

אין מײַנע געדאַנקען זײַנען נאָך געווען פריש די נײַעס וואָס איך האָב זיך דערוווּסט לעבנדיק אין ליטע, נאָכן אומקערן זיך פון דער ערשטער פאַרשיקונג. עס האָט זיך געפּלאָנטערט אין געדאַנק דער גורל פון ליטווישן יידנטום. ניין, און נאָכאַמאָל ניין, — דאָס איז ניט געווען קיין פאַנאַטיזם פון ליטווישן פּאָלק, עס איז אַרויס אויפן אויבערפלאַך דאָס לאַנגיאָריקע באַהאַלטן די קנאה צום יידן, דער דראַנג צו דערראָבערן אָן קיין שום מי יענעמס האָב און גוטס, און דאָס האָט געבראַכט צו די ברוטאַלע מערדעריַיען. זיי האָבן געגלויבט אַז עס וועט ניט זײַן ווער עס זאָל זיי באַשולדיקן. זיי האָבן פאַרגאָסן אומשולדיק בלוט גלויבנדיק, אַז דערמיט פילן זיי אויס אַ נאַציאָנאַלע פליכט.

די גזלנישקייט פון די ליטווינער וועט אַריַין אין דער היסטאָריע פון צוואַנציקסטן יאָרהונדערט אויף אייביק. קיינמאָל וועלן מיר עס ניט פאַרגעסן. ניט מיר, ניט אונדזערע קינדער און אייניקלעך טאָרן זיי ניט מוחל זײַן, ניט געקוקט אויף דעם וואָס היַינט אָנערקענען זיי זייער שולד און זײַנען גרייט

צו געבן אַנטשעדיקונג די לעבנגעבליבענע. די אומגעבראַכטע וועלן שוין ניט אויפשטיין. און דאָס איז דאָך ניט נאָר די זעקס מיליאָן פאַרטילקטע. הינט וואָלטן פון די זעקס מיליאָן געווען דרייַ מאָל אַזוי פיל. אַזוי אַרום אַז דעם חשבון פון די אומגעבראַכטע ליטווישע יידן דאַרף מען אויך ציילן דרייַפאַכיק. דאָס איז געווען אַ סיסטעמאַטישע פיזישע פאַרניכטונג פון אַ פאָלק.

אַנטקעגן וואָס שרייַב איך דאָס? וויַל דאָ אין ראַטנפאַרבאַנד איז אויך געווען אָרגאַניזירט די פאַרניכטונג פון פיל פעלקער, — דערונטער אַ גאַנץ היפשע צאָל יידן — אי פיזיש, אי גייַסטיק.

מען האָט אין משך פון אונדזער רייַזע געביטן די לאָקאָמאָטיוון, ווי אַמאָל די פערד פון די באַלעגאָלעס, — אָבער דער וואָגן איז געבליבן דער זעלבער. ביז מען האָט אונדז געבראַכט אויף דער סטאַנציע קניאַז־פּאָגאָסט, אָדער ווי האָט נאָך דאָס שטעטל געהאַט דעם נאָמען "יישוב פון די אייזנבאַנען". דאָ איז טאַקע געווען אַ גרויסער קנופּ פון אייזנבאַנען. דאָ האָט מען אונדז צעטיילט אויף באַזונדערע גרופּעס. די פאַראורטיילטע אויף לאַגער האָט מען אָפּגעפירט וויַטער אויף צפון, און אונדז, די פאַרשיקטע האָט מען געפירט מיט לאַסט־אויטאָס, יעדע גרופּע צו איר באַשטימטן אָרט. איך בין אַרייַנגעפאַלן אין דער רשימה פון סיקטיווקאַר, די הויפּטשטאָט פון קאָמי. נאָר דאָס איז געווען ניט אויף לאַנג. אין אַ קורצער צייַט שפּעטער האָט מען מיך אַוועקגעשיקט אַרבעטן טאַקע אין קניאַז־פּאָגאָסט.

דאָרט האָט זיך אָנגעהויבן אַ נייַ קאַפּיטל אין מיין לעבן.

1988

בית הספר אין פּאָנעוועז אויפן נאָמען פון הרב כהנמן, 1938
דער אויטאָר אין די יונגע יאָרן

בית הספר "יבנה" אין ראַסיין, 1934 יאָר

"פּערעסטראָיקע"

צי דו זיצסט, צי דו שטייסט, צי דו רעדסט, איז צו דיַינע ליפּן צוגעקלעפּט דאָס וואָרט "פּערעסטראָיקע". "פּערעסטראָיקע" — טאָג און נאַכט האָט מען געַרעדט וועגן דעם. אין ראַדיאָ — "פּערעסטראָיקע", אין טעלעוויזיע — "פּערעסטראָיקע", אין די ציַיטונגען אויף די ערשטע זיַיטן — "פּערעסטראָיקע", אויפן גאַס און אויף דער אַרבעט, מענטשן צווישן זיך — וויַדער "פּערעסטראָיקע". אומעטום האָט זיך געהערט ווי אַ פאַרכישופּטע ניַיעס די "פּערעסטראָיקע".

און וואָס באַדיַיט "פּערעסטראָיקע" וועלכע אירע? ניין. קען איך אַיַיך דערקלערן. דאָס איז אַ רוסיש וואָרט און באַדיַיט איבערבויאונג. און טאַקע ווען צו דער מאַכט אין ראַטן־פאַרבאַנד איז געקומען גאָרבאַטשאָוו — האָט זיך גלַיַיך אָנגעהויבן די "פּערעסטראָיקע".

— וווייסטו וואָס גאָרבאַטשאָוו האָט באַשלאָסן? — איז צו מיר אַרַיַין אַ מיטאַרבעטער זיך טיילן מיט די ניַיעס — ס'איז פאַרבאָטן צו פאַרקויפן בראָנפן.

— ווער עס וועט וועלן שיכורן וועט זוכן ווי דאָס צו געפינען, עס וועלן זיך אַקטיוויזירן די ספּעקוליאַנטן, אַז ניט — וועט מען טרינקען "סאַמאַגאַן".

באַלד וועט איר האָבן אַ טענה צו מיר, אַז איר ווייסט ניט וואָס דאָס איז. דאָס איז אייגן געמאַכטער בראָנפן, וואָס מען קאָכט פון קאָרן אָדער קאַרטאָפל. מענטשן האָבן אָנגעהויבן צו קאָכן אין געהיים, אין וואַלד, אָדער אַפילו אין באָד־צימער פון זייער דירה. מען האָט געקאָכט אין שטאָט און אין דאָרף. און די וועלכע האָבן זיך מיט דעם ניט פאַרנומען, פלעגן שעהן־לאַנג אָפּשטיין אין דער ריי ביַי דעם געשעפט וועלכן מען האָט דערלויבט צו האַנדלען מיט אַלקאָהאָל עטלעכע טעג אין וואָך און אין באַגרענעצטע שעהן.

מיַין מיטאַרבעטער באַסין טרעפט מיך אין קאָרידאָר און זאָגט מיר:

— דוד, דו האָסט געהערט, מיר הייבן זיך אַן איבערבויען, מיר זיַינען אַרַיַין אין דער "פּערעסטראָיקע".

— דו וייסט וואָס וועט אונדז יידן ברענגען די "פּערעסטראָיקע"?

— האָט מיך געפרעגט מיַין פרוי.

— איך ווייס וואָס? די ערשטע זאַך וועל איך פרובירן זיך זען מיט מײַנע שוועסטער.

— קיין אַנדער חלום האָט זיך דיר ניט געחלומט? אַרויספֿאָרן אין ישׂראל האָט מען דיר אָפּגעזאָגט, און איצטער ווילסטו נאָך אַ פּאַטש אין פּנים, מען וועט דיר אַפּילו ניט לאָזן פֿאָרן אַהין צוגאַסט.

— אָבער דו זאָגסט דאָך אַליין אַז עס האָט זיך אָנגעפֿאַנגען די "פּערעסטראָיקע", און דו זעסט דאָך טאַקע אַז עס צעגייט שוין דאָס אײַז, מען פֿאַרבינדט קאָנטאַקטן מיט אויסלאַנד, גאָרבאַטשאָוו פֿאָרט שוין אין פּיל לענדער, און עס פּילט זיך טאַקע אַ פֿאַרלײַכטערונג.

— איך ווייס, פֿרוביר, דו ביסט דאָך אַן אײַנגעשפֿאַרטער ליטוואַק. ערגער ווי אַן אָפּזאָג וועסטו ניט באַקומען.

— ניין, טראַכט איך, — עס איז פונדעסטוועגן ניט אַזוי וואַרעם געוואָרן, מען זאָל פֿלוצלונג עפֿענען די טויערן און לאָזן אַלע יידן אַרויספֿאָרן. אַ נעכטיקער טאָג, איך וועל זוכן אַנדערע וועגן.

אין אַ קורצער צײַט שפּעטער קומט אַריַין צו מיר מײַנער אַ מיטאַרבעטער און בעט בײַ מיר אונטערשרײַבן אַ דערלויבעניש אויף צוגאָבלעכן אורלויב צו פֿאָרן קיין טשעכאָסלאָוואַקיע.

— רומעניע! האָט מיר אַ קלאַפּ געטאָן אין מוח.

— זאָג מיר טײַערער, ווער אָרגאַניזירט די עקסקורסיע?

— וואָס הייסט ווער? דער פּראָפּעסיאָנעלער פּאַריין.

— און אין אַנדערע לענדער קומען ניט פּאָר קיין עקסקורסיעס?

— פּאַרוואָס ניט? עס איז דאָ אַ גאַנצע רשימה. גיי צו אין געגנטלעכן פּראָפּפּאַריין־קאָמיטעט און דאָרט וועסטו זיך וועגן אַלץ דערוויסן.

אין פּראָפּפּאַראיין האָט מיר באַגליקט. דער פּאָרזיצער פון דער אָפּטיילונג פֿאַר עקסקורסיעס איז מײַנער אַ גוטער באַקאַנטער. אָבער איך ווייס אַז ניט אַלץ איז אָפּהענגיק פון אים. די רשימות קאָנטראָלירט די ק.ג.ב. און וועמען זיי ווילן ניט לאָזן פֿאָרן, מעקן זיי אויס פון דער רשימה אָן קיין שום דערקלערונגען.

וואָס קאָסט מיר פֿרובירן צי מען וועט מיר לאָזן פֿאָרן קיין רומעניע? דאָס איז דאָך אַ סאָציאַליסטישע מדינה. אָבער זי איז אויך די איינציקע ווו עס קענען פרײַ קומען טוריסטן פון ישׂראל.

כדי די ק.ג.ב. זאָל ניט ווײַסן, בין איך געפֿאָרן קיין מינסק און פון דאָרטן אָנגעקלונגען מײַנע שוועסטער און פּאָרגעשטעלט מײַן פּלאַן. זיי זײַנען גלײַך

מסכים געווען און מיר האָבן אָפּגערעדט, אַז אויב מען וועט מיך יאָ לאָזן פֿאָרן — טעלעפֿאָניר איך צו איינע זייערע אַ באַקאַנטע און טייל מיט לויטן אָפּגערעדטן נוסח.

געווייַנטלעך איז די האָפענונג געווען אַ מינימאַלע. אָבער וואָס טוט אַ יידל? "מען דרייט זיך". און אַז מען פרעגט עמעצן: "ווי לעבט אַ יידל?" "מען מאַכט קאָמבינאַציעס". ערשטנס בין איך געווען אַן אומפֿאַרטייִשער, און צווייַמנס אַ יידל, און דריטנס — ווי געזאָגט — אַלע רשימות פון מענטשן, וועלכע פֿאָרן קיין אויסלאַנד קאָנטראָלירט די ק.ג.ב., און דאָרט האָט מען גוט געווופֿט מײַן פֿאַרגאַנגענהייט.

די גרופּעס צו פֿאָרן אין די סאָציאַליסטישע לענדער האָבן אָרגאַניזירט די געגנטלעכע פֿראָפּפֿאריין־אָרגאַניזאַציעס. אָבער יעדער האָט געמוזט צושטעלן אַ כאַראַקטעריסטיק־רעקאָמענדאַציע פון פֿאַרטייִשן קאָמיטעט. אויך דאָ האָט מיר באַגליקט. אַלס סעקרעטאַר האָט געאַרבעט מײַנער אַן אַמאָליקער מיטאַרבעטער. ער איז אַ גאַנץ זווילער מענטש און בכלל ניט געווען קיין אַנטיסעמיט. ער האָט מיר געגעבן אַ גוטע רעקאָמענדאַציע, וועלכע עס האָט אויך אונטערגעשריבן מײַן נאַטשאַלניק און דער הויפּט פון אונדזער פֿראָפּפֿאַראיין. אויך אין געגנטלעכן פֿראָפּפֿאַראיין, ווי געזאָגט האָב איך געהאַט גוטע באַקאַנטע, און איך האָב באַשלאָסן אויסצונוצן די געלעגנהייט. אַלץ איז געווען, ווי געזאָגט — "וו פֿאָריאַדקע" (אין אָרדענונג) אין דער רשימה פון די קאַנדידאַטן צו פֿאָרן קיין רומעניע בין איך געווען צווישן די ערשטע. און ניט געקוקט אויף דעם איז דער פֿאָזיטיווער באַשלוס געקומען ערשט עטלעכע טעג פֿאַרן אַרויספֿאָרן.

אין אונדזער גרופּע איז געווען איין און איינציקער ייִד. ער איז געווען פון האָמעלער געגנט.

וועו מיר זײַנען געקומען קיין בוקאַרעשט, האָט מען אונדז אין האָטעל געטיילט צו צוויי מענטשן אין אַ צימער. דער ייִד האָט זיך געבעטן צו מיר און איך האָב ניט געהאַט דאַקעגן, — פֿאָרט אַ ייִד. וועלכער ער זאָל ניט זײַן, אָבער ער איז נענטער צו מיר, און מיט אַ יידן איז לײַכטער זיך צונויפּצוריידן, געפינען אַ געמיינזאַמען אינטערעס. כאָטש שטענדיק האָב איך געדענקט, אַז ריידן איז זילבער און שווײַגן איז גאָלד. געווייַנטלעך איז גאָלד טײַערער פון זילבער. דאָס לעבן האָט מיר אויסגעלערנט, אַז געזינטער איז צו הערן וואָס אַנדערע ריידן. אָבער שווײַגן שטענדיק איז דאָך אוממעגלעך, און אַן אַנדערש מאָל ווילט זיך אויסריידן, אָדער דו מוזסט ריידן.

אין האָטעל פון בוקאַרעשט האָבן מיר זיך פאַרהאַלטן עטלעכע טעג. דאָרט זײַנען געווען אַ סך טוריסטן פון ארץ־ישׂראל געווײַס מיט דער זעלבער כוונה ווי מײַן טרוים, זיך צו זען מיט נאָענטע און קרובים. בײַ זיי האָב איך ניט געקענט באַקומען קיין שום ידיעות וועגן מײַנע שוועסטער.

די צימערן אין האָטעל זײַנען געווען פאַר צוויי פערזאָן. אין יעדן צימער אַ שרײַב־טיש, צוויי בעטן, אַ זשורנאַל־טישל מיט צוויי פאָטעלן, אויפן וואַנט אַ בילד פון פרעזידענט טשאושעסקאָ, אויפן דיל אַ טעפּיך, אַ קליידער־שאַנק, און אַ קליינער באָד־צימער מיט אַ באַזונדערן קלאָזעט. אויפן טיש איז געווען אַ טעלעפאָן, אָבער קלינגען האָסטו געקענט נאָר דורך אַ קאָמוטאַטאָר. אונדזער צימער איז געווען אויפן נײַנטן שטאָק, און דורכן פענצטער האָט מען געקענט זען אַ גרויסן טייל פון שטאָט. דער האָטעל איז געווען פון ערשטן קלאַס. בײַם אַרײַנגאַנג איז געהאַנגען אַ גרויסער בילד פון פרעזידענט, כּמעט אויף דער גאַנצער וואַנט. עס האָט זיך געשאַפן דער אײַנדרוק, אַז דער האָטעל האָט געהערט צום פרעזידענט. שפּעטער, ווען איך האָב געזען אויף יעדן טריט און שריט דאָס זעלבע בילד, האָב איך פאַרשטאַנען אַז גאַנץ רומעניע געהערט אים.

די מיטאַרבעטער פון האָטעל זײַנען געווען זייער העפלעך, דערלאַנגט יעדן פון אונדז אַ לוח פון האָטעל, ווו עס איז געווען פאַרשריבן ווען עס איז פרישטיק, מיטאָג־צײַט און אָוונטברויט, און פאַר איינוועגס געוואָרנט, אַז נאָך צען אַזייגער וועט אַלץ פאַרמאַכט און אויסגעלאָשן די עלעקטרישע ליכט אין שטאָט. אַלע פאַרוויילונגען און טעאַטער, קינאָ — ענדיקן זיך ביז דער דערמאָנטער צײַט.

די וועטערן זײַנען געווען וואַרעמע, און אין אָוונט איז עטוואָס קילער געוואָרן. אין רעסטאָראַן וווּ מען האָט אונדז געפירט שפּײַזן, האָבן באַדינט נאָר מאַנצבילן. פאַר אונדז איז דאָס געווען אַ נײַס, ווײַל אין רוסלאַנד זײַנען די מערהייט אָפּיציאַנטן פרויען.

קיין רומעניע איז געקומען זיך זען מיט מיר נאָר די יינגערע שוועסטער חנה. די עלטערע האָט זיך געפילט ניט גוט און ניט געקענט קומען. איך האָב געבלאָנדזשעט איבער דער שטאָט, אָבער גיי פרוביר געפינען אַ נאָדל אין אַ וואָגן היי. געגאַנגען אין האָטעלן זיך נאָכפרעגן אפשר געפינט זיך אַזאָ און אַזאָ ביי זיי; געגאַנגען אין יידישן טעאַטער, נאָר דאָרטן האָבן אַלע געוועדט אויף רומעניש. אויף קיין ספּעקטאַקל בין איך ניט געגאַנגען, כאָטש מיר איז געווען זייער אינטערעסאַנט צו הערן ווי אַזוי שפּילן די אַרטיסטן

אויף ייִדיש, אויב זיי קענען ניט ריידן אויף דער שפּראַך. צוזאַמען מיט מײַן שכן בין איך געגאַנגען אין דער היגער שול. אַ שיינער פּרעכטיקער בנין מיט אַ וווּנדערבאַרער אַרכיטעקטור.

עס איז געווען אַקוראַט ערב שבת. פון אַלע ייִדן וועלכע זײַנען דאָרט געווען, האָט ייִדיש גערעדט נאָר איינער, אַן אָפּשטאַמיקער פון יאַסי, — און דאָס ניט געקוקט אויף דעם וואָס אַלע האָבן געדאַוונט אויף לשון קודש. איך האָב שוין געהאַט פּאַרלאָרן די האָפּענונג זיך צו טרעפן מיט מײַן שוועסטער, וויַיל מיר האָבן בשעת מעשׂה אָפּגערעדט זיך צו טרעפן אין לאַרנאַקע, דאָרט וווּ מיר האָבן פּלאַנירט צו זײַן צען טעג אויף אָפֿרו. איך האָב ניט געהאַט קיין רעכט אָפּצושטיין פון אונדזער גרופּע. אָבער ווי נאָר עס האָט זיך באַוויזן אַ פּרײַע שעה, בין איך געלאָפֿן אַליין, כדי ניט צו האָבן קיין עדות. און פּלוצים, אומדערוואַרט האָט פֿאַסירט אַ נס.

וועג אונדזער גרופּע איז געגאַנגען דורך אַ פּאַרק, האָבן מיר דאָרטן באַגעגנט נאָך אַ גרופּע פון ראַטנפאַרבאַנד. עס האָט זיך פּאַרבונדן אַ געשפּרעך צווישן ביידע גרופּעס. דאַן האָט די גיד פון יענער גרופּע אַ פּרעג געטאָן צי זײַנען דאָ צווישן אונדז בויער. וועג איך האָב זיך אָפּגערופן, האָט זי אויף מיר אַ קוק געטאָן און פאַרשוויגן געוואָרן.

נאָר פאַרן צעשיידן זיך האָט זי מיך שטילערהייט געפרעגט:

— דײַן שוועסטער רופט מען חנה?

— יאָ.

— און דיך רופט מען דוד?

— יאָ.

— איז גיי צו אין האָטעל (זי האָט אָנגערופן דעם נאָמען) און דאָרטן וועסטו זי טרעפן בײַם אַרײַנגאַנג. דו מוזסט אָבער זײַן פון 7 ביז 8 אין אָוונט.

צו דער באַשטימטער צײַט בין איך צו צו דעם האָטעל און באַמערקט אַן אומבאַקאַנטע פרוי. זי האָט אַ קוק געטאָן אויף מיר און אויך פאַרבײַ שוויַיגנדיק. צי דען איז דאָס מײַן שוועסטער חנה'לע? זי איז דאָך געווען אַ יונגע שלאַנקע פרוי. אָבער עס זײַנען דאָך דורכגעלאָפֿן 29 יאָר. פאַר דער צײַט בײַט זיך דאָס פּנים, עס באַדעקט זיך מיט קנייטשן, עס בייגן זיך אויס די באַקן, עס בײַט זיך די פּיגור און דער קאָפּ באַדעקט זיך מיט זילבערנע האָר.

עטלעכע מאָל איז זי פאַרבײַגעגאַנגען און ניט געזאָגט קיין וואָרט. אויך איך האָב געזוכט מיט מײַנע אויגן מײַן שוועסטער, אָבער קיין אַנדערע פרויען

האָב איך ניט געזען. גלײַכצײַטיק האָב איך זיך אַרומגעקוקט צי מען קוקט מיר ניט נאָך. און פּלוצים:

— דוד'קע דאָס ביסטו?

יאָ, די שטים איז איר שטים. די אויגן זײַנען געבליבן די זעלבע. איך האָב איר ניט געענטפערט. איך האָב פּאַרלאָרן מײַן לשון. מײַן ליבע שוועסטער, מיט וועלכער איך האָב דורכגעמאַכט אין פּאַרשיקונג קאַלט און וואַרעם, דאָס איז די זעלבע חנה, און מיר איז פּונדעסטוועגן באַשערט זיך צו טרעפן מיט איר נאָך אַזאַ לאַנגער צעשיידונג. אַנשטאָט וועלקאָם האָבן זיך באַוויזן טרערן אין די אויגן, טרערן פון פּרייד. איך האָב חנה'ן שטאַרק צוגעדריקט צו מײַן האַרצן, און ערשט שפּעטער אַרויסגעצויגן פון זיך:

— טײַערע חנה'לע, צי דען ביסטו דאָס?

און בײַ איר האָבן אַ רײַן געטאָן טרערן אויף איר קליידל, און לאַנג, לאַנג האָט זי ניט געקענט קומען צו זיך. אָבער מיר האָבן ניט געטאָרט לאַנג אַזוי שטיין. דאָס האָבן מיר ביידע פאַרשטאַנען. מיר האָבן אָפּגערעדט זיך צו טרעפן ווען אונדזער גרופּע וועט קומען קיין לאַרנאַקע. דאָרטן וועט מיך טרעפן די זעלבע גיד וואָס האָט מיר איבערגעגעבן אַ גרוס אין בוקאַרעשט.

מײַן שכן איז געווען אַ גאַנץ נייגעריקער און האָט זיך אינטערעסירט וווּ גיי איך אַליין.

— איך האָב געהערט אַז דאָ קומען פיל קרובים זיך טרעפן — זאָגט ער מיר.

— איך וואָלט גליקלעך געווען זיך צו טרעפן מיט מײַנער אַ שוועסטער וועלכע לעבט אין פוילן — האָב איך אים געענטפערט. — טאַקע 29 יאָר האָב איך זי ניט געזען. אָבער גיי וויים פון פאָרויס אַז מען קען זיך דאָ טרעפן. זייער אַ שאָד וואָס איך האָב ניט געוווסט פון פריִער.

— איז וואָס לויפסטו אַרום אין שטאָט?

— טאַקע אפשר וועל איך טרעפן וועמען פון פוילן און קענען זיך עפּעס דערוויסן. מעגלעך אַז ווער פון זיי זײַנען פון לעגניצע (איך האָב געזאָגט אַז מײַן שוועסטער לעבט דאָרט), כאָטש איבערגעבן אַ גרוס פון מיר.

— די שטאָט איז אַ גרויסע, האָטעלן זײַנען דאָ הונדערטער, דאָס איז דאָך ניט רעאַל.

— ניט איז ניט, — האָב איך באַשלאָסן בײַטן די פּלאַסטינקע — זע, דו האָסט ניט פאַרגעסן צו נעמען די באָד־הייזלעך? מיר וועלן דאָך זײַן בײַם ים.

— נו, אַזאַ זאַך זאָל איך פֿאַרגעסן? צי דען בין איך אַ קליין קינד?

אויף מאָרגן גאַנץ פרי זײַנען מיר שוין געזעסן אין אַ קאָנפֿאָרט־אויטאָבוס און געפֿאָרן צו אונדזער באַשטימטן אָרט. מען האָט אונדז געבראַכט אין אָטעל און וויידער פֿאַרטיילט אין אַ צימער זאַלבעצווייט. דאָ איז שוין געווען אַ נידעריקער סטאַנדאַרט. אויפן דיל זײַנען קיין טעפּיכער ניט געווען. אַנשטאָט אַ זשורנאַל־טישל מיט אַ פּאָטעל איז געשטאַנען אַן איינפאַך טישל מיט צוויי שטולן. דער קלאָזעט איז געווען צוזאַמען מיט דעם באָד צימער, אַנשטאָט אַ וואַנע איז געווען אַ דוש. אָבער אויף דער וואַנט איז וויידער געהאַנגען דאָס בילד פון טשאַושעסקאָ. אין אָוונט איז מען געווען פריי און יעדער האָט געקענט גיין וווּ ער וויל. און וויידער האָב איך דעם זעלבן אָוונט געטראָפֿן די גיד, און זי האָט מיר געזאָגט וווּ עס וואַרט אויף מיר מײַן שוועסטער. מיר האָבן אָפּגערעדט זיך צו טרעפֿן מאָרגן, בײַ איר אין האָטעל, ווען אַלע וועלן זײַן אויף דער פֿליאַזשע. זי האָט זיך ספּעציעל אײַנגעאָרדנט אין אַ האָטעל וועלכער איז געווען גאַנץ וויַיט פון אונדז. צו קומען אַהין דאַרף מען פֿאָרן מיט אַ מיקראָ־אויטאָבוס.

איך בין צוזאַמען מיט אַלעמען געגאַנגען צו דער פֿליאַזשע, זיך אויסגעטאָן און צוזאַמען מיט אַלעמען פֿאַרבראַכט אַ ביסל צײַט. נאָכדעם, ווען אַלע זײַנען געגאַנגען זיך באָדן אין ים, פֿלעג איך זיך אָנטאָן אומבאַמערקבאַר און אַנטלויפֿן צום אויטאָבוס. דאָרטן אין האָטעל פֿלעג איך זיך טרעפֿן מיט מײַן שוועסטער און קורץ פֿאַר מיטאָג־צײַט זיך אומקערן צו דער פֿליאַזשע, און וויידער אומבאַמערקבאַר זיך אויסמישן מיט אונדזער גרופּע. אַזוי פֿלעג איך טאָן יעדן טאָג.

— איך קען דיך באַקענען מיט אַ פּאָר וועלכע איז אויך געקומען פון חולון זיך זען מיט זייער זון. אַליין זײַנען זיי פון מאָלדאַוויע, און זייער זון, אַ דאָקטער, לעבט איצט אין אָרענבורג, — און ער איז אויך געקומען זיך זען מיט זײַנע עלטערן — האָט מיר חנה פֿאָרגעלייגט.

— קומט זייער זון אויך דאָ אין האָטעל צו זײַנע עלטערן?

— אַוודאי, זיי האָבן מיר געעצהט אַזוי צו טאָן. מיר איז לײַכט מיט זיי, וויַיל זיי קענען רומעניש.

איך האָב מיט מײַן שוועסטער עפּנטלעך געריידט ליטוויש, כדי מען זאָל ניט חושד זײַן אַז איך בין פון ראַטנפֿאַרבאַנד. די טעג פון אונדזער אָפֿרו זײַנען שנעל דורכגעלאָפֿן און מיר האָבן זיך געמוזט געזעגענען. קיין טרערן האָבן ניט געפֿעלט. אָבער מען דאַרף רעאַל אָננעמען דאָס לעבן און קיינמאָל

ניט פאַרלירן די אָפּענונג. און טאַקע בײַם געזעגענען זיך האָבן מיר זיך אייַנג דעם צווייטן געווונטשן: לשנה הבאה בירושלים. חנה האָט שוין שטייענדיק אויפן טרעפּל פון וואַגאָן אַ געשריי געטאָן: גאָט וועט אונדז ניט פאַרלאָזן!

טיף אין האַרצן האָט זיך בײַ מיר געשטאַרקט די אָפּענונג, אַז אָט־אָט וועט זיך עפענען דער אײַזערנער פאָרהאַנג און עס וועט זיך אָנפאַנגען דער "ציאת מצרים".

אומגעקערט זיך אַהיים, ברוך השם, אַוועק אויף דער אַרבעט און פון קאָפּ גייט ניט אַרויס די טרעפונג אין רומעניע. אונדזער גרופּע איז געפאָרן אַהין צוליב פאַרגעניגן. איך בין אויך געפאָרן צוליב דעם, נאָר פאַרגעניגן איז דאָ פאַרשידענע. איינע נעמען פון לעבן, אַנדערע גיבן דעם לעבן. איינע האָבן הנאה פון פאַרווײַלונגען און אַנדערע פון איבערגעבנקייט.

אומדערוואַרט עפנט זיך די טיר פון אַרבעטס־צימער וווּ איך בין געזעסן און עס גייט אַרײַן אַ יונגערמאַן. בײַ מיר איז אין דער צײַט קיינער ניט געווען.

— אַ גוט מאָרגן.

— אַ גוט מאָרגן.

— איך בין גרייט אײַך אויסצוהערן — וועגדע איך זיך צו אים. — וואָס פאַר אַ ענין האָט אירן?

איך האָב ניט באַוויזן צו ענדיקן מײַן פּראַגע, ווי ער נעמט אַרויס פון דער אויבערשטער קעשענע פון רעקל אַ קליין רויט ביכעלע, מיט האַרטע טאָוולען, עפנט אויף און גיט מיר איבערלייענען.

דאָרט איז אָנגעשריבן זײַן פאַמיליע מיטן נאָמען, און אַז ער איז אַ אינספּעקטאָר פון ק.ג.ב. איך האָב אַפילו ניט פאַרגעדענקט זײַן פאַמיליע, ווײַל אין מײַן קאָפּ איז גלײַך אַרײַן אַ געדאַנק: צי איז דאָס אמת אַז עס גייט אין לאַגד די "פּערעסטראָיקע"? דאָס הייסט דעמאָקראַטיע? וואָס פאַר אַ זינד האָב איך נאָך, אַחוץ די אַלע פּריִערדיקע? וואָס ווײַל ער פון מיר?

אָבער דאָס האָב איך נאָר געטראַכט, און געזאָגט האָב איך עפּעס אַנדערש:

— איר האָט וועלכע ניט איז פראַגן צו מיר?

געריידט האָט ער גאַנץ העפלעך.

— געווײס, אַז ניט וואָלט איך צו אײַך ניט געקומען.

— ביטע.

— איר זײַט געווען אין רומעניע?

— יאָ, איך בין געווען. — און אין דעם מאָמענט האָב איך זיך דערמאָנט

מײַן שכן פון האָטעל. ווײַל חוץ אים האָט קיינער ניט געקענט עפּעס זאָגן וועגן מיר.

— איר האָט זיך דאָרט געטראָפן מיט אײַער שוועסטער?

וואָס ענטפֿערן? זאָגן דעם אמת, — קענען זיי מיר שטעלן הינטערפֿיסלעך ווען איך וועל אָנגעבן די פֿאַפֿירן אַרויסצופֿאָרן. און וועגן דעם איז מײַן באַשלוס געווען פּעסט. בלײַבט זאָגן ליגן, לייקענען. איך האָב זיך געזומען אין די הענט און גאַנץ רויק געענטפֿערט.

— יאָ, איך האָב אַ שוועסטער, און איך וואָלט ניט וויניק באַצאָלט כּדי זיך טרעפֿן מיט איר. אָבער וואָס פֿאַר אַ שײַכות האָט דאָס מיט רומעניע?

— דו ביסט דאָך צוליב דעם געפֿאָרן אַהין.

— חס וחלילה, איך בין געפֿאָרן זען אַביסל די וועלט. וואָס, מײַן שוועסטער לעבט אין רומעניע?

— דו פֿאַרדריי מיר׳ניט דעם קאָפּ. זי איז געקומען פון ישׂראל קיין רומעניע ספּעציעל זיך צו טרעפֿן מיט דיר.

— איז דען אַ זינד זיך צו טרעפֿן מיט אַן אייגענער שוועסטער? — האָב איך אַ טראַכט געטאָן. אָבער קוים איך האָב אָנגעהויבן לייקענען, דאַרף מען גיין ביזן סוף. אָבער די סאָוועטישע מאַכט איז פֿאָרט אַ סאָוועטישע, און טאַקע זיך טרעפֿן מיט אַ לייבלעכן קרוב פון אַ "טרייפֿן" לאַנד איז אַ פֿאַרברעכן.

— דו האָסט זיך דאָך ניט געזען מיט דײַן שוועסטער 29 יאָר. איז וווּ האָסטו זיך מיט איר געטראָפֿן? זאָג דעם אמת.

— איך האָב אײַך פון אָנהויב געענטפֿערט. אמת אַז איך האָב זי טאַקע ניט געזען 29 יאָר.

— פֿאַרוואָס לייקנסטו?

— זאָגט מיר, ווען איך טרעף זיך מיט איר, וואָלט עס געווען אַ פֿאַרברעכן?

— דאָס איז שוין אַן אַנדער פֿראַגע. הייסט עס, אַז דו האָסט זיך מיט איר יאָ געטראָפֿן!

— איך האָב דאָס ניט געזאָגט.

— וועסט נאָך חרטה האָבן וואָס דו לייקנסט מיר. בעסער זאָג דעם אמת, דאָס וועט פֿאַר דיר זײַן פֿיל בעסער.

— איר קענט פֿרעגן דעם אָנפֿירער פון אונדזער גרופּע, אויך דעם פֿאַרטאָרג. (פֿאַרטיי־אָרגאַניזאַטאָר. אין יעדער טוריסטן גרופּע איז געווען אַ פֿאַרטאָרג). זיי וועלן אײַך באַשטעטיקן אַז איך בין די גאַנצע צײַט געווען צוזאַמען מיט אַלעמען.

— און אַזאַ און אַזאַ קענסטו? — און ער האָט מיר אָנגערופן דעם נאָמען פון קישיניעווער דאָקטער וועלכער איז געקומען פון אָרענבורג זיך טרעפן מיט זײַנע עלטערן.

עס איז מיר אַרויס פון זכרון די פאַמיליע. ערשט שפּעטער, קומענדיק אַהיים, האָב איך זיך דערמאָנט.

— איך הער צום ערשטן מאָל — האָב איך קאַלטבלוטיק געענטפערט:

— וואָס, ער איז געווען פון אונדזער גרופּע?

— ניין, ער איז געווען פון קורסק.

וואָלט ער מיר געזאָגט אָרענבורג, וואָלט איך זיך דערמאָנט, אָבער פון קורסק האָב איך בכלל קיינעם ניט געטראָפן. איך האָב נאָר געוווסט אַז בײַ אונדז אין האָטעל איז געווען אויך אַ גרופּע פון קורסק.

— אָט איז מײַן טעלעפֿאָן. אויב דו וועסט באַשליסן צו זאָגן דעם אמת, קלינג מיר אָן. אַז ניט, זאָלסטו נאָכדעם ניט האָבן קיין פאַריבל אויף מיר, עס זאָל ניט זײַן צו שפּעט.

געווינטלעך האָב איך אים ניט געקלונגען, און יעדן טאָג געוואַרט אַז אָט וועט מען קומען מיך אַרעסטירן.

ווען איך האָב דערציילט מײַן פרוי וועגן דער באַגעגעניש, איז זי געוואָרן ווײַס ווי קרײַד.

— דאָס איז שוין געקומען אַן אומגליק אויף אונדז. וואַרט איצטער אויף אַן אונטערזוכונג און זע אַז עס זאָל ניט פאַסירן וואָס ערגערס.

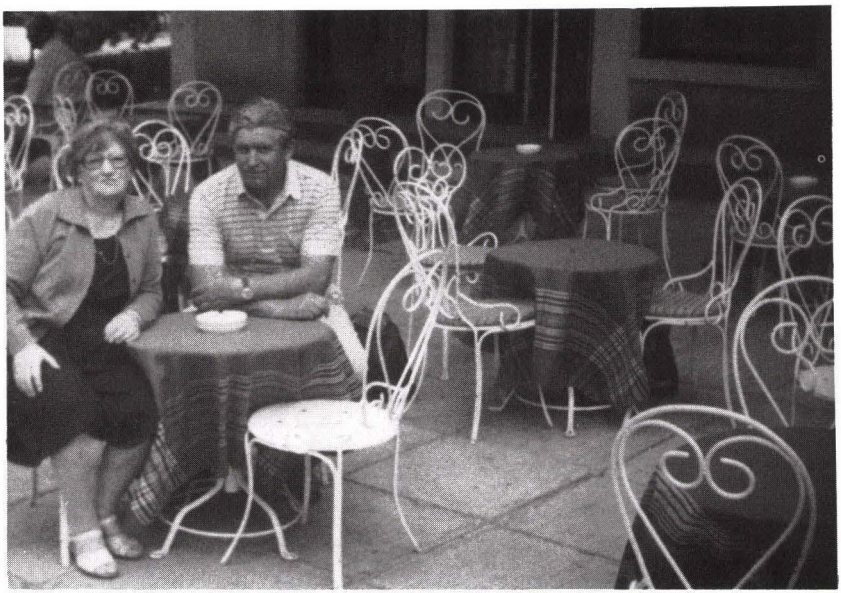
אַ גאַנצע נאַכט איז מײַן פרוי ניט געשלאָפן. אײַנגעפאַקט אין די טשעמאָדאַנען די בעסטע בגדים, די אַלבאָמען מיט די בילדער און נאָך אַלערלייַ נאַרישקייטן. מיר האָבן געהאַט אײַנגעקויפט נײַע זאַכן צו נעמען מיט זיך ווען מיר וועלן פֿאָרן קיין ישׂראל. אויך דאָס האָט זי אײַנגעפּאַקט. בײַטאָג איז זי אין שטוב ניט געווען. שפּעט אין אָוונט האָבן מיר די אײַנגעפּאַקטע טשעמאָדאַנען אָפּגעפירט צו מײַן ברודער, צו איר שוועסטער, און צו מײַן עלטערן זון וועלכע האָבן געלעבט באַזונדער, כדי צו האַלטן עס ביז עס וועט זיך באַרויקן.

איך האָב פֿאַרשטאַנען אַז דאָס אַלץ איז אַ נאַרישקייט. אָבער פֿרויִר זיך קעגנשטעלן דער פרוי... פֿאַר מיר, וועלכער האָט איבערגעלעבט קאַלטס און וואַרעמס, טורמע און פֿאַרשיקונג, איז שוין קיין זאַך ניט געווען געפערלעך. אָבער פון געדאַנק איז ניט אַרויס די "פערעסטראָיקע". אָדער דאָס איז סתּם אַ פאַלשע באַוועגונג צו ווײַזן נאָר פאַר דער וועלט כלומרשטע ענדערונגען אין לאַנד, אָדער גאָרבאַטשאָוו האָט קיין השפּעה ניט אויף דער ק.ג.ב., און

זיי זעצן פאָר זייער אַלטע פּאָליטיק מיט זייער ברוטאַלקייט, נאָכפאָלגונגען, אונטערדריקונגען קעגן יידן, אָדער עס האַלט אָן די פּאַרטיי־מאַכט פון די קאָמוניסטן און איר העגעמאָניע. אַלץ איז דערווייַל געבליבן ווי געווען. עס האָט זיך נאָר געענדערט דער טאָן פון די צייַטונגען און פון דער טעלעוויזיע. די סאָוועטישע מאַכט פוילט אינעווייניק, און ביז עס וועט דערגיין ביז אויסנווייניק — דאַרף מען נאָך האָבן צייַט. נאָר די צייַט וועט קומען. פריִער אָדער שפּעטער וועט קומען אַ סוף צו דער סאָוועטישער מאַכט, ווי עס איז געקומען אַ סוף צו דער היטלעריסטישער דיַיטשלאַנד.

איז ווי געפּעלט אייַך די "פּערעסטראָיקע"? אמת, מער האָט מיך די ק.ג.ב. ניט באַמרויקט.

1988

נאָך 29 יאָר צעשיידונג האָבן זיך געטראָפן
דער ברודער דוד מיט זיין שוועסטער חנה

ב. דערציילונגען

משה דער אײַנבינדער

געווידמעט דעם אָנדענק
פון משה שאָרענזאָן

— משה, טאַטע טײַערער, גיי שוין שלאָפן, עס איז דאָך שוין שפּעט אין דער נאַכט.

— אָט דאָס בוך ענדיק איך און איך גיי שלאָפן, מעגסט מיר גלויבן, איך האָב צוגעזאָגט מאָרגן פרי אָפּגעבן אים דעם באַלעבאָס — ענטפערט משה זײַן ווײַב.

אַ וואָרט איז אַ וואָרט. אויף דעם דאַרף מען ניט מאַכן קיין קאָנטראַקט. האָסט צוגעזאָגט, פיל עס אויס. אַז ניט — וועט דיר קיינער ניט גלויבן. איבערהויפּט וען עס איז אָנגענומען אַז שלעכטס פאַרשפּרייט זיך שנעלער ווי גוטס. קען דען משה האָבן די שליטה צו וואַרפן די אַרבעט ניט פאַרענדיקט? ביז הײַנט האָט קיינער ניט געהאַט צו אים קיין שום תּביעות.

שטיל איז אַרום. קיינער שטערט ניט בײַנאַכט. אין צימער האָט זיך נאָר געהערט דאָס זשומען פון די פליגן, נאָר אַפֿילו זיי האָבן משה'ן ניט געשטערט צו אַרבעטן. פון צווייטן צימער, וווּ עס זײַנען געשלאָפן די קינדער, איז דערגאַנגען זייער כראָפּען.

הינטערן לאָדן איז אויך שאַ שטיל, קיין באַוועגונג. דאָס גאַנצע שטעטל קראָק שלאָפט ווי אַ פאַרשטאָרבענע. אויך די נאַטור האָט געוואָלט: ניט קיין ווינט, ניט קיין רעגן, ניט קיין טוי. מסתּמא איז משה געווען דער אײַנציקער וואָס איז געזעסן בײַם וואַרשטאַט, פאַרטיפט אין זײַן אַרבעט.

מיינט איר מסתּמא אַז משה איז געווען אַ פשוטער אײַנבינדער? האָט איר אַ גרויסן טעות. ער איז געווען אַ ספּעציאַליסט פון הויכער קוואַליפיקאַציע. אַז ער פלעגט אײַנבינדן אַן אַלט בוך, פלעגט פון זײַנע הענט אַרויסגיין אַ בוך אַן אַנטיק, נאָך בעסער און שענער ווי אַ ניַיער. ער שניַידט אַרום און גלײַכט אויס אַלע בלעטער, דערלייגט פון פאָרנט און הינטן ניַיע זײַטלעך, מאַכט אַ ניַיעם טאָוול און פּרעסט אויס דעם טעקסט אויפן רוקן פון בוך,

אָדער אויפן שערבלאַט, און באַפּוצט מיט גאָלדענע פּאַרב, אַז דו פּאַרליבסט זיך אין די טאָוולען מער ווי אין אינהאַלט פון בוך, אַחוץ געוויינטלעך ספּרי־קודש, וואָס וועגן זייער אינהאַלט איז איבעריק צו רעדן.

טאַקע אין די אַרומיקע שטעטלעך, שוין ניט געדענקט וועגן קראָק גופא איז ברייט באַקאַנט געווען די דינאַסטיע אײַנבינדערס פון דער משפּחה שאָרענזאָן. דער באַרימטער שמעון דער אײַנבינדער — אַזוי האָט מען געדרופן משה'ס טאַטע — איז געווען באַרימט ניט נאָר מיט זײַן פּאַך. ער איז אויך געווען אַ גרויסער למדן, אַ מענטש וואָס האָט געהאַט סמיכות אויף רבנות. צו אים פלעגט מען קומען ניט נאָר באַשטעלן אײַנבינדן ביכער, נאָר אויך באַקומען אַן עצה אָדער אַ ברכה. קיידאַן איז געווען אַ קרײַז־שטאָט און קראָק האָט געהערט צו דעם קרײַז. אָבער צו שמעונען פלעגן קומען פיל קונדן פון קיידאַן, און מיט זײַן וואָרט האָבן זיך געריכטן פיל קיידאַנער ייִדן. אָבער אַז זײַן זון משה זאָל ווערן אַזאַ גרויסער ספּעציאַליסט, און אַז ער וועט איבערנעמען אַלע סודות פון דער אַרבעט — האָט שמעון ניט געהאָפּט. ווײַזט זיך אַרויס אַז אָפּטמאָל שטײַגן די קינדער אַריבער זייערע עלטערן. און אַזוי איז פון דור דורות איבערגעגאַנגען בירושה דער שטאָלצער טיטל "אײַנבינדער". אָבער משה האָט אַריבערגעשטיגן דעם טאַטן. אַחוץ אײַנבינדן ביכער פלעגט ער אויך קלעפּן טאַפּעטן.

אין 1912 האָט מען משה'ן געזומען אין דער צאַרישער אַרמיי, וווּ ער האָט געדינט אין 19טן סיבירער סיסער פּאָלק. פּאַרן פּאַרענדיקן זײַן דינסט האָט זיך אָנגעהויבן די ערשטע וועלט־מלחמה, און נאָכדעם דער בירגער־קריג. צוויי מאָל איז ער געווען פאַרוווּנדעט, געווען אין געפאַנגענשאַפט און געקומען אַהיים ערשט אין יאָר 1919. דאַן האָט משה אָנגעהויבן פונדאָסנײַ אַ נײַ לעבן. פאַר די אַלע יאָרן האָט זיך משה ניט נאָר פאַרבענקט נאָך זײַן שטעטלע קראָק, נאָר אויך נאָך זײַן פאַך. מענטשן פלעגן זאָגן אַז משה האָט גאָלדענע הענט, ניט נאָר דערפאַר וואָס די געדרוקטע ווערטער אויף די טאָוולען זײַנען געווען פאַרטיפט מיט גאָלד, נאָר ווײַל ער פלעגט קיינמאָל זיך ניט אָפּזאָגן צו מאַכן די טאָוולען פון קאַרטאָן אָדער לעדער, גלאַנציקע צי גלאַטע, גרויסע צי קלייניע — אַלץ פלעגט שפּילן אין זײַנע הענט. אָבער זײַן משפּחה איז געווען אַ גאַנץ גרויסע און די פאַרדינסטן קליינע. ער האָט ניט געהאַט קיין חוצפּה צו בעטן טײַער פאַר זײַן אַרבעט, און דאָס האָט אים געצוווּנגען צו אַרבעטן ביז שפּעט אין דער נאַכט.

משה איז געווען שטאָלץ מיט זײַן שטעטלע. מיט פיל פאַראיבל פלעגט

ער ריידן וועגן די וואָס האָבן געוואָרפן זייער נעסט און געפאָרן אין די גרויסע שטעט.

— אויב יאָ פאָרן, איז שוין קיין ארץ־ישׂראל, אויף דער ערד פון אונדזערע אָבות, נאָר ניט צוליב זוכן גליקן און אַ ליבֿכט לעבן. ער האָט געטרוימט אָנצוקלײַבן אַ ביסל געלט און מיט דער גאַנצער משפּחה אַוועקפאָרן קיין ארץ־ישׂראל.

קראָק איז געווען אַ ייִדיש שטעטל. די מערהייט אײַנווינער זײַנען געווען ייִדן, ווי אין פיל ענלעכע שטעטלעך אין ליטע. נאָר געצײלטע קריסטלעכע משפּחות האָבן דאָ געלעבט. דאַקעגן האָבן דאָ געלעבט אַרום 300 ייִדישע משפּחות. קראָק האָט פאַרמאָגט אייגענע בעלי־מלאָכות, אייגענע סוחרים, אַ רב, אַ חזן, למדנים און קבצנים, אַן אייגענע שול און חדרים. אַביסל אינטעליגענץ און סתּם באַלעגאָלעס. עס איז דאָ געווען אַן אייגענער שוחט און עטלעכע קצבים מיט יאַטקעס, רײַכע העגדלער און ייִדישע אָרעמקייט. קראָק האָט פאַרמאָגט אייגענע דאָרף־העגדלער, וואָס האָבן געהאַגדלט מיט די אַרומיקע דאָרפישע פויערים. מיט איין וואָרט — קראָק איז געווען "רײַך" מיט אַלץ, ווי פיל אַנדערע ייִדישע שטעט און שטעטלעך פון דער פאַרמלחמהדיקער ליטע.

אַ שיינע יוגנט איז דאָ געוואַקסן. אָבער נאָכן פאַרענדיקן דעם חדר האָבן זיי געמוזט פאָרן אין אַנדערע שטעט זיך לערנען אין אַ ישיבה, אָדער אין אַ גימנאַזיע. אַ קליינער טייל פון זיי פלעגט בליַבן לערנען אין דער ליטווישער גימנאַזיע, די אייניקע אין קראָק. געווען איז דאָ אָבער אַ ייִדישער שפּיטאָל און אַ מושב־זקנים, אַן אַפּטייק, אַ פאָטאָגראַפיע, אַן אַכסניה; געווען אַן אוראַדניק מיט צוויי סטראַזשניקעס — פאָליציאַנטן.

דער אַלטער דור פלעגט אַלע באַגינען לויפן אין בית־מדרש דאַוונען, לייענען אַ קאַפּיטל תּהילים, לערנען אַ בלאַט גמרא אָדער משניות. עס זײַנען געווען אַזעלכע וואָס האָבן ליב געהאַט סתּם כאַפן אַ שמועס, זיך אויסריידן דאָס האַרץ. די יוגנט — פאַרקערט, האָט זיך געצויגן צו וויסנשאַפט, דערוויַטערט פון פרומקייט. אָבער אַ טייל איז טרײַ געבליבן דער טראַדיציע און געבליבן איבערגעגעבן די ייִדישע דינים און מנהגים. די מערהייט פון זיי איז געפאָרן זיך לערנען אין די ישיבות.

ערב שבת פלעגט זיך שטאַרק פילן אין שטעטל. ווי נאָר די זון פלעגט זיך זעצן, פלעגן זיך פאַרמאַכן אַלע קלייטן, די וואַרשטאַטן בײַ די בעלי־מלאָכות, די פערד בײַ די באַלעגאָלעס אויסגעשפּאַנט — אַלץ ווערט פאַרוואַנדלט אין

רו. און פֿרוביר זיך קעגנשטעלן דעם מנהג און אויף אַ ווײַלע פֿאַרשפּעטיקן צו פֿאַרמאַכן די קלייט אָדער פֿאַריקמאַכערסקע — וועט מען פון דיר מאַכן אַן אויסגעדרייטן שטריק.

משה דער אײַנבינדער איז ניט געווען אַזוי פרום ווי זײַן טאַטע, אָבער ער האָט שטרענג געהיט אַלע דינים. שבת איז געווען שבת און כשרות איז געווען אויף דער העכסטער מדרגה. אַנדערשמאָל, ווי געזאָגט, זײַנען ניט געווען קיין גרויסע גליקן מיט פּרנסה, אָבער פרייַטיק צו נאַכט איז געווען קידוש, די געשמאַקסטע מאכלים, געפילטע פיש, צימעס, טשאָלנט.

משה שאָרענזאָן מיט זײַן פרוי און קינדער

זײַן ווײַב אסתר פלעגט פרייטיק באַגינען אָנבאַקן געבעקס אויף אַ גאַנצע וואָך און אַפילו געפלאָכטענע חלות.

מיט איין זאַך האָט זיך דאָס שטעטעלע קראָק יאָ אונטערשיידט פון אַנדערע שטעטלעך — זי האָט ניט געהאַט קיין צונאָמען. אין דער אַמאָליקער ליטע, ווי אפשר אויך אין אַנדערע אייראָפּעאישע לענדער, ווו עס האָבן געלעבט יידישע קהילות, האָבן פיל שטעט און שטעטלעך געהאַט אַ צונאָמען, — ווי למשל אין פוילן כעלם. וועט האָט ניט געהערט וועגן די כעלמער נאַראָנים? אין ליטע זײַנען געווען ראַסיינער פרעסער, ווידוקלער ציגן, קיידאַנער הויקערס, קעלמער שלאָפערס, ראַגאָלער וואָרעמס און פיל, פיל אַנדערע. מיינט איר אפשר אַז אין קיידאַן זײַנען, חס וחלילה, אַלע יידן געווען מיט הויקערס,

אָדער אין ראַסיין — פרעסער? אַ נעכטיקער טאָג. עס פלעגט פֿאַסירן אַז אַנדערע פאַמיליעס פלעגן גאַנצע טעג הונגערן, ניט דערעסן, — איז קען מען דען זאָגן אַז זיי זײַנען געווארן פרעסער? געוויס זײַנען די קעלמער יידן געשלאָפן ניט מער ווי אין די אַנדערע שטעטלעך. און אין כּעלם זײַנען געווען ניט ווייניק חכמים. די אַלע צונאָמענישן זײַנען געווען אַ ירושה פון היסטאָרישע פאַקטן, מיט אייגנשאַפטן אָדער באַזונדערע באַרימטע פערזענלעכקייטן.

איך האָב זיך אינטערעסירט פאַרוואָס רופט מען די קעלמער שלאָפער. האָבן מיר די קעלמער גופא דערציילט אַזאַ מעשׂה: אַנומלט איז צו זיי אין שטעטל געקומען אַ מגיד. ווי געווײנטלעך האָבן זיך די יידן צונויפגעקליבן אין שול. ווו דען פלעגן אַמאָל די יידן פאַרברענגען שבת? אָדער אין שול, אָדער נאָך דער שבתדיקער סעודה גיין שפּאַצירן, אָדער זיך אָפרוען נאָך דער שווערער אַרבעט אינדערוואָכן. נאָר אַז עס פלעגט קומען אַ מגיד, פלעגט די מערהייט גיין אים הערן. אַלזאָ, דעם מאָל איז געקומען אַ מגיד אַ נודניק, ער האָט איבערגעחזרט איין און די זעלבע זאַך עטלעכע מאָל, און פיל פון די יידן האָבן געכאַפט אַ דרעמל. און אין אַ דרעמל הערט מען טיילמאָל דאָס כראָפּען. דער מגיד האָט באַמערקט אַז, די מערהייט מענטשן דרעמלען. ער האָט אָבער ניט פאַרשטאַנען די סיבה. דעריבער איז ער געקומען אין אַן אַנדער שטאָט און האָט געזאָגט אַז די קעלמער יידן זײַנען שלאָפער, זיי ווילן אַפילו ניט הערן קיין מגיד. אַווי, צו ביסלעך, האָט זיך פאַרשפרייט די לעגענדע וועגן די קעלמער יידן.

אָט איז נאָך אַ בײַשפּיל וועגן די ווידוקלער ציגן: אין שטעטלע ווידוקלע האָט די מערהייט יידן געלעבט אָרעמלעך. צו האַלטן אַ קו האָבן זיי ניט געהאַט קיין מעגלעכקייט. און קויפן מילכיקע שפּײַז איז אויך זייער טײַער, איבערהויפט פאַר די וואָס האָבן, ברוך השם, פיל קינדער. האָט מען געהאָדעוועט ציגעלעך. אַווי ביסלעכווײַז איז פאַרשפרייט געווארן אַ קלאַנג וועגן די ווידוקלער ציגן און מען האָט אָנגעהויבן צו רופן די אײַנווינער מיט דעם צונאָמען. אַזוי איז מסתמא געווען מיט אַלע איבעריקע צונאָמענישן פון די יידישע שטעט און שטעטלעך פון ליטע.

צונאָמען האָבן געהאַט ניט נאָר שטעטלעך, נאָר אויך באַזונדערע פערזאָנען. קראָק האָט ניט געהאַט קיין צונאָמען און געהאַט אַ גוטן נאָמען אין די אַרומיקע יישובים. דערפאַר איז זי געווען רײַך מיט צונאָמען צווישן אירע יידישע בירגער. למשל, מאיר דעם שוסטער האָט מען געפרופן מאיר דער פּײַג, מענדל דעם שנײַדער האָט מען געפרופן מענדל די ציג, ניסן דער פּײַפער,

יאַנקל דער בערן־טרייבער, בערל דער שדכן; לייזער דעם פורמאַן האָט מען גערופן דער זעקס־פינגערדיקער, מיישל דעם זייגערמאַכער פלעגט מען רופן מיישל דער לאָקש. יעדער צונאָמען איז געווען באַגרינדעט און אַנטשפּראָכן מער ווייניקער די אייגנשאַפטן פון מענטשן. צונאָמען האָבן געהאַט ניט נאָר מענער, נאָר אויך פרויען, ווי למשל שׂרה'לע די טייגל און הענע די פייגל, רייזעלע די משוגענע און שיינקע די הויקער; מלכה די קו און פייגע־דוואָשע די קונעלעמעלע. ברכות איז געווען געווג, אָבער קללות האָבן אויך ניט געפעלט. למשל: אַוורעמל דער פֿאַרך, בערל דער אָקס, מיכל דער כאַם, א.א.וו. ווי בערדיטשעוו אין אוקראינע, כעלם אין פּוילן, איז קראָק באַרימט געווען אין ליטע. ווען מען פלעגט שילטן איינער דעם צווייטן פלעגט מען אָפט זאָגן: איך האָב דיר אין קראָק.

ווי געזאָגט, זײַנען די באַציאונגען צווישן די שטעטלשע יידן מיט די אַרומיקע דאָרפישע פויערים געווען פריינטלעכע. יידישע סוחרים פלעגן האָבן זייערע שטענדיקע קונדן. די פויערים פלעגן ברענגען אויף שבת אויפן מאַרק לעבעדיקע פיש, עופות, פרישע אייער, קעז, קאַרטאָפל און אַנדערע גרינסן.

משה דער אײַנבינדער האָט געהאַט אויך קונדן פויערים, צווישן זיי גלחים, וועלכע פלעגן ניט שלעכט באַצאָלן פאַר אײַנבינדן זייערע ביכער. עס פלעגט אָבער פאַסירן, אַז משה פלעגט מוזן גיין צום שכן ערב שבת צו לײַען אַ גמילת חסד. אַזוי איז געלאָפן די צײַט, געשטופט איין טאָג נאָכן צווייטן. די קינדער זײַנען אונטערגעוואַקסן און די זאָרג אין שטוב האָט זיך פאַרגרעסערט. ניט אומזיסט ווערט געזאָגט: קליינע קינדער — קליינע זאָרג, גרויסע קינדער — גרויסע זאָרג.

ליטע איז געווען פאַרפלייצט מיט אַלערליי יידישע צײַטונגען און זשורנאַלן. יעדער פאַרטיי פלעגט אַרויסלאָזן איר צײַטונג. געווען אויך אַן אומפאַרטיישע צײַטונג "די יידישע שטימע". קראָק איז ניט געווען קיין אויסנאַם. דאָ האָבן געקענט קויפן וועלכע צײַטונג דו ווילסט. אַנומלט האָט מען צו משה'ן געבראַכט די "פאָלקס־שטימע", — אַ צײַטונג, וואָס האָט געהערט צו דער קאָמוניסטישער פאַרטיי. צוערשט האָט ער אַפילו ניט געוואָלט נעמען אין האַנט די צײַטונג. נאָר די ניַגעריקייט איז געווען גרויס און דער יצר הרע שטאַרק, האָט ער באַשלאָסן אַ קוק טאָן וואָס שרײַבט מען אין אַן אַרבעטער־צײַטונג.

— נאַ, זע, אסתרקע, ווי גליקלעך עס לעבן מענטשן אין ראַטנפאַרבאַנד — האָט משה געזופן זײַן וויב — אַלע זײַנען באַזאָרגט מיט אַרבעט, מיט

דירות, מען איז פּריי, אַלע זײַנען גלײַך, נישטאָ קיין רײַכע, נישטאָ קיין אָרעמע, שטעלסט זיך פאָר וואָס פאַר אַ לעבן דאָרט איז? האַ?

— דו מיינסט מסתּמא משה'לע, אַז אַלץ וואָס מען שרײַבט איז אמת? איך גלויב עס ניט — האָט אסתּר געענטפערט.

— יאָ, אָבער אַז מען דרוקט דאָס, איז דאָך אפשר טאַקע אמת? ווי זאָגט מען: אַז מען קלינגט מיט די גלאָקן, איז אַ חגא (אַ יום־טוב).

פון דעמאָלט אָן האָט משה ניט אויפגעהערט צו טראַכטן וועגן אַ גליקלעכן לעבן אין ראַטנפאַרבאַנד. אַנדערשמאָל, בײַנאַכט, פלעגט משה אַרויסלאָזן אַ זיפץ. ער האָט צײַטנווײַז אויך געצוויפלט אין דעם אמת, אָבער טיף אין האַרצן איז געווען אַ פונק, אַ האָפענונג אויף אַ בעסער לעבן. משה האָט געחלומט צו דערלעבן צו אַזאַ מצב, אַז די יידישע האָרעפאַשניקעס זאָלן ניט דאַרפן זאָרגן וועגן ברויט, זיי זאָלן זײַן פאַרזיכערט מיט אַ רויקן מאָרגן.

אָפטמאָל פלעגט משה אָפשפּאָרן פון זיך פאַר זײַנע קינדער, טיילמאָל ניט דערעסן, ניט דערשלאָפן, אַבי זיי זאָל זײַן גוט. אסתּר פלעגט זיך וויצלען:

— אַז גאָט העלפט ניט מיט פּרנסה, דאַן לויענט צו זײַן אַ פאַרשפּאָרער, ווײַל אַמאָל איז אַ פאַרשפּאָרער בעסער ווי אַ פאַרדינער.

— ס'מאַכט ניט אויס, אסתּרל, די זון וועט נאָך שײַנען אויף אונדזער גאַס אויך.

מענדל דער שניידער איז אַנומלט אַרײַן צו משה'ן זיך אַראָפּריידן פון האַרץ.

— משה, דו האָסט געהערט אַ נײַעס, מאיר דעם בערן־טרײַבערס זון האָט צוגעשיקט אַ בריוו פון ראַטנפאַרבאַנד. עפּעס דוכט זיך מיר אַז צו פיל ליגן שרײַבט ער. צי דען איז דאָס אמת?

— דו אַליין האָסט געלייענט דעם בריוו? — האָט זיך פאַראינטערעסירט משה.

— אַליין געלייענט האָב איך ניט, נאָר משה'לע דער לאָקש דערציילט אַז ער האָט געלייענט.

— און וואָס שרײַבט דאָרט מאירס זון?

משה דער אײַנבינדער האָט קיינמאָל קיינעם ניט געפרופן מיטן צונאָמען. ער האָט עס געהאַלטן פאַר אַ דערנידעריקונג.

— מאירס זון שרײַבט — האָט מענדל כּמעט אויסגעשריען — אַז ער לעבט אין אַ גן־עדן.

— וואָס הייסט עס אין אַ גן־עדן? ער וויים דען וואָס עס טוט זיך אין אַ

גן־עדן, אָדער אין דעם גיהנום? ער איז דען שוין געווען אויף יענער וועלט און געקומען צוריק אויף דער ערד?

— לאַך ניט, משה, ער שרײַבט, אַז ער האָט פיר קאַסטיומען, אַ באַזונדערע מלוכישע דירה און צאָלט פאַר איר קאָפּיקעס, און זײַן דירה איז באַאָרגט מיט וואַסער און מיט אַ קלאָזעט, אַ וואַנע מיט אַ באָד־צימער, אַ קיך מיט אַלע פּיטשעווקעס, מיט צענטראַל־באַהייצונג און מיט מעבל. ער איז שטענדיק באַאָרגט מיט אַרבעט און האָט אַ גאַנץ גוטן געהאַלט. און אויב זײַן נאַטשאַלניק וואָלט אים וועלן אַרויסטרײַבן פון דער אַרבעט, האָט ער אויף דעם ניט קיין רעכט. קיין יידן טשעפּעט מען ניט און זיי האָבן די פולע פּרײַהייט.

— דאָס איז פאַר מיר ניט קיין נײַעס, איך האָב דאָס געלייענט אין צײַטונג. נאָר איך מיין אַז דאָס אַלץ שמעקט מער מיט פּראָפּאַגאַנדע.

אָבער טיף אין האַרצן האָט ער געגלויבט, אַז אַלץ קען זײַן אמת.

— ווי איך פאַרשטיי, גלויבסטו ניט וואָס ער שרײַבט אין זײַן בריוו.

— אי יאָ, אי ניט. כדי צו גלויבן אין אַזעלכע זאַכן דאַרף מען זיך אַליין איבערצײַגן, — זאָגט משה — אָבער ניט איך און ניט דו האָבן אַזאַ מעגלעכקייט. איך גלויב נאָר מײַנע אייגענע אויגן.

די דרײַ לאָדנס פון דעם אַלטן הילצערנעם שטיבל האָבן זיך דאָס מאָל זייער פּרי געעפּנט. די נאַכט איז משה שלעכט געשלאָפן. ער האָט געעפּנט די פּאָרטעטשקע און אַרײַנגעזאַפּט פּרישע לופט. די לופט איז געווען וואַרעם און פּריש. דער זאַפּט פון די גרינס האָט געשמעקט מיט אַלערליי אַראָמאַטן. דינע פּאַרביקע זון־שטראַלן זײַנען אַרײַנגעדרונגען אין שלאָפצימער און באַשײַנט די שלאָפּנדיקע פּנימער פון משה'ס קינדער. דאָס איז געווען אין יוני 1940.

דעם טאָג איז דאָס לאַנד פאַרפלייצט געוואָרן מיט נײַעס, אַז דער רעזשים פון סמעטאָנען (דעם פּרעזידענט פון ליטע) איז געפאַלן. די מאַכט איז אַריבער אין די הענט פון די פּראָלעטאַריער. גאַנץ ליטע איז אָקופּירט געוואָרן פון דער רויטער אַרמיי. שנעל איז די נײַעס דערגאַנגען אויך אין קראָק. און טאַקע משה איז געווען איינער פון די ערשטע וואָס האָט זיך דערוווסט פון די נײַעס.

לײַכטער אָבער איז אים ניט געוואָרן. עפּעס אַ פאַרצווייפלונג, האָט אים פלוצים באַהערשט.

— טײַערער משה — האָט אים געזאָגט דער אַלטער שמעון דער אײַנבינדער, זײַן קלוגער טאַטע. — דאָס איז ניט קיין פּרײַהייט. זע ווי שוואַרצע וואָלקנס

פאַרשפּרייטן זיך אין הימל. קיין גוטס וועלן זיי ניט ברענגען. אַ שאָד וואָס ווייניק ווער עס זעט עס. ערשט איצטער וועט זיך אָנהייבן די טרויעריקע צייט פון אונדזער יידיש פאָלק.

— וואָס רעדסטו, טאַטע, גיב אַ קוק וואָס עס טוט זיך אויף דער גאַס. פרייד, געזאַנג אַרום. צי האָסטו דאָס וועג געזען?

— דאָס איז די צרה וואָס איך האָב דאָס ניט געזען קיינמאָל פריִער. מיין ניט אַז אַלע פרייען זיך מיטן אַרײַנקומען צו אונדז פון דער רויטער אַרמיי. קוק זיך גוט צו, זונעלע, ווער עס פרייט זיך. פאַרגעס ניט אַז בײַ אַן עכטן בירגער, אַ ליטווינער, איז דאָ די נאַציאָנאַלע ווירדע, די שטרעבונג צו פרײַהייט און אומאָפּהענגיקייט.

— אָט האָבן מיר דאָך באַקומען די פרײַהייט.

— אַזוי מיינסטו? דאָס איז דײַן ווייטיקדיקער טעות. דאָס איז נישט קיין פרײַהייט, דאָס איז פאַרשקלאַפונג. די פּריצים, די יידישע סוחרים, די אינטעליגענץ, — שוויגן. זיי זײַנען איבעראַשט, זיי האָבן נאָך ניט באַנומען די טרויעריקייט פון זייער נאָענטער צוקונפט, דערפאַר זײַנען זיי דערווײַל קאַלטבלוטיק. נאָר דער אינערלעכער פראָטעסט וועט וואַקסן פון טאָג צו טאָג, און דאָס וועט ניט ברענגען פאַר אונדז יידן קיין מזל און גליק, שוין אָפּגערעדט וועגן אויסגעבלאָזענער פרײַהייט.

דאָס האָט געריידט אַ טאַטע צום זון, און נישט סתּם אַ טאַטע. אַ מענטש וואָס האָט אָפּגעלעבט אַ לעבן און אַ סך איבערגעלעבט פאַר אַלע יאָרן. אַ ייִד אַ צדיק, אַ מלמד, וואָס האָט געהאַט אַן אינערלעך געפיל זיך ניכטער פאָרצושטעלן די צוקונפט, רעאַל צו אַנאַליזירן די פאַרגאַנגענהייט און דעם הײַנטיקן טאָג.

די פרומע ייִדן, די פּני פון שטעטל, האָבן זיך צונויפגעקליבן אין בית כנסת און שטיל געדאַוונט, ניט ריידנדיק וועגן צושטאַנד. אויך די ליטווישע פּני, די אַריסטאָקראַטיע, פּריצים און סתּם באַזאָרגטע, האָבן זיך פאַרזאַמלט אין קלויסטער.

די ערשטע טעג ווען די רויטע אַרמיי איז אַרײַן אין שטעטל, האָט מען ניט געעפנט די קלייטן. ווער האָט יאָ געשמייעט אויפן גאַס? יידישע און ליטווישע יונגעלײַט, קינדער און פאַכלײַט, — זיי האָבן גלײַך אויסגעפונען רויטע באַנדן און זיי אַרײַנגערוקט אין די לאַצן, אָדער אָנגעטאָן רויטע שניפּסן. אָבער אויפן גאַס האָט מען געקאָנט טרעפן אויך יונגעלײַט מיט שוואַרצע בלימלעך אין די לאַצן, מיט שוואַרצע שניפּסן און שוואַרצע לענטעס אויף די

אַרבל. צווישן זיי זײַנען קיין יידן ניט געווען. דאָס זײַנען געווען סקאוטן (שאוליסטן), אָדער מיטגלידער פון דער ליטווישער פאַשיסטישער אָרגאַניזאַציע "טאוטינינקאַי". זייער פנימער האָבן געוויזן אַ גרימאַסע און גרייטקייט זיך צו וואַרפן אין קאַמף מיט דעם נײַעם פרײַען לעבן.

— פרײַהייט די פֿאָליטישע אַרעסטירטע, ברויט, שלום און אַרבעט! — איז געווען אויף איינעם פון די לאָזונגען וואָס האָט זיך באַוויזן אין גאַס. ביסלעכווײַז האָבן אַלץ מער אונטערגעהאַלטן די לאָזונגען, און וואָס ווײַטער האָבן זיך באַוויזן אַלץ נײַע און נײַע. עפּעס איינער האָט אַרויסגענומען פון אַ פוטליאַר אַ רויטע פאָן און אָנגעהויבן פאָכען מיט איר אויף אַלע זײַטן.

די עטלעכע פֿאָליציאַנטן אין שטעטל האָבן געדראָט מיט אַרעסטן, אָבער קיינער האָט זיך ניט געשראָקן פאַר דעם. פאַרקערט, די פֿאָליציאַנטן גופא האָבן ניט געווּסט וואָס צו טאָן. אין אַלגעמיין זײַנען דאָך אין גאַנץ שטעטל געווען נאָר די צוויי פֿאָליציאַנטן. אַליין אָננעמען אַ באַשלוס האָבן זיי קיין דרייסטקייט ניט געהאַט, און אַ דירעקטיווע פון די העכערע מאַכט־אָרגאַנען האָבן זיי ניט באַקומען, האָבן זיי געמוזט שווײַגן.

דעם 21טן יוני 1940 האָט דער פֿאָלקס־סיים פאַרעפנטלעכט דעם באַשלוס וועגן אײַנפירן סאָוועטישע מאַכט אין לאַנד, און "בעטן" דעם ראַטנפאַרבאַנד אַרײַננעמען ליטע אין איר באַשטאַנד. גלײַכצײַטיק זײַנען אַלע פֿאָליטישע אַרעסטירטע אַרויסגעלאָזן געוואָרן אויף דער פרײַ. די גרויסע האַנדלס־אונטערנעמונגען, פאַבריקן און זאַוואָדן, האָט מען צוגענומען פון די באַלעבאָטים. אָפּיציעל האָט מען דאָס אָנגערופן ניט צעראַבירט, נאָר "נאַציאָנאַליזירט". די גרויסע שטחים מיט ערד פון די פּריצים האָט מען קאָנפיסקירט. אין לאַנד איז דורכגעפירט געוואָרן אַן אַגראַר־רעפאָרם און די צוגענומענע ערד האָט מען פאַרטיילט פאַר די אָרעמע ערד־אַרבעטער אָדער באַטראַקעס.

אָפּטיילונגען פון דער רויטער אַרמיי האָבן פאַרפלייצט ליטע. ווי זיי זײַנען אַרײַן האָט מען זיי אויפגענומען מיט געמישטע געפילן. די מערהייט אײַנווינער — קאַלטבלוטיק, אָבער אַ טייל האָבן זיי מקבל פּנים געווען מיט בלומען און געזאַנג, דער עיקר די געוועזענע פֿאָליטישע אַרעסטירטע און די לינקע, וועלכע זײַנען אַרויס פון זיערע באַהעלטענישן. צווישן זיי זײַנען געווען ניט ווייניק יידן, וויל אַ גאַנץ גרויסער פראָצענט פון די קאָמוניסטן זײַנען טאַקע געווען יידן. אויף די גאַסן פון די גרעסערע שטעט האָט זיך געהערט מוזיק און סאָוועטישע לידער — "קאַטיושאַ", "סוליקאָ", "יעסלי זאַוטראַ וואָינאַ"

(אויב מאָרגן אַ קריג) און פיל אַנדערע. שטילער איז געווען אין די שטעטלעך, אָבער אויך דאָרט האָבן זיך גיך פאַרשפרייט די נייַעווינטן.

משה איז געזעסן אין שטוב און אין גאַס ניט אַרויסגעגאַנגען. ער האָט ניט געקענט באַשליסן ווי זיך צו באַציען צו דער נייַער מאַכט. יאָ, שוועסטער איז געווען בייַ אים מיט פרנסה פריער, אָבער צי וועט זיין בעסער — איז ער ניט געווען זיכער. בייַ אים איז געגאַנגען דער קאַמף פון אַלט און נייַ, מיטן אַלטן שטייגער לעבן, מיט אַלע זאָרג, מיט די מנהגים. און אפשר איז טאַקע דער טאַטע געוועכט. ער איז דאָך אַ קלוגער מענטש. צי קען מען גלויבן דעם הימען מיט די ווערטער"קטאָ ביל ניטשעם, טאָט סטאַניעט ווסיעם" (ווער עס איז געווען גאָרניט — וועט ווערן אַלץ).

משה האָט געטרוימט און געהאָפט אויף אַ נייַ לעבן, און ווען עס איז געקומען — האָט ער אָנגעהויבן צווייפלען.

— גיי, משה, אַרויס אויף דער פרישער לופט, הער זיך צו וואָס עס טוט זיך אויף דער וועלט — האָט איבערגעריסן זיינע געדאַנקען אסתר זיין ווייב — נעם מיט זיך מיט אויך דעם זון.

— וואָס האָט ער דאָרטן ניט געזען? געניג טומלערייַ אין גאַס אָן אים — האָט ניט אײַנגעשטימט מיט איר משה.

— טײַערער מוישינקע, עס איז דאָך אַ רחמנות אויפן קינד, נעם אים אויך מיט זיך, זאָל ער אײַנאָטעמען אַ ביסל פרישע לופט פון נייַעם לעבן.

— נאַרישע פרוי, — האָט אַ טראַכט געטאָן משה — ווי נאַיוו זי איז, גלייַך ווי זי וואָלט געווארן אַ מיניסטער בייַ דער נייַער מאַכט.

יאַנקעלע זייער זון איז אין שטוב ניט געווען. משה האָט זיך געלאָזט אײַנרייַדן פון אסתר'ן, און ניט ווילנדיק זיך קריגן מיט איר, האָט ער באַשלאָסן טאַקע אַרויסגיין זען וואָס עס טוט זיך אין גאַס. ער האָט אָנגעטאָן זיין יום־טובדיקן אָנצוג, און ביים שוועל פון הויז זיך אָנגעשטויסן אויף יאַנקלען.

— אוי, פאַפינקע, וואָס עס טוט זיך אויף די געסלעך! קוק זיך צו ווי די אונטערוועלט קושט די רויטאַרמייער און באַקראַנצן זייערע פערד.

זעלטענע טראַנספאָראַנטן מיט אויפשריפטן "פאַר פרייהייט און גליק!" "נידער מיטן פאַשיזם!" און אַנדערע, האָבן זיך באַווייזן אויף דער צענטראַלער גאַס.

משה, ווי די מערהייט פון דער יידישער באַפעלקערונג פון ליטע, האָט גאַנץ שטאַרק געפילט די פאַרשפרייטע פאַר די לעצטע יאָרן העצעס קעגן יידן. דער אַנטיסעמיטיזם האָט פאַרפלייצט דאָס לאַנד, דער פאַשיזם איז אַרײַנגעדרונגען אין אַלע געביטן פון לעבן. פאַשיסטישע ברוינהעמדלענדיקע

כוליגאַנעס האָבן פּיקעטירט גרויסע ייִדישע געשעפטן און געהעצט די ליטווינער ניט צו קויפן בײַ ייִדן. איבערהויפּט האָט אַ סך מי אין דער שוידערלעכער אַרבעט אַרײַנגעליגט די האַלב מיליטעריש אָרגאַניזאַציע פון די אַזוי גערופענע שאוליסטן, און די פאַשיסטישע סמעטאָנישע אָרגאַניזאַציע "טאוטינינקאַי" (נאַציאָנאַליסטן).

די ליטווישע טאָג־צײַטונגען "לעטטוואָס זיניאס" (ליטווישע נײַעס) און "ליעטטוואס איידאס" (ליטווישער קלאַנג) האָבן די לעצטע יאָרן דורכגעפירט פון צײַט צו צײַט העץ־קאָמפּאַניעס קעגן די ייִדן, קעגן די רוסיש רעידנדיקע, מיט וועלכער עס האָבן זיך באַנוצט אַ טייל פון דער ייִדישער אינטעליגענץ. אויף די שפּאַלטן פון די דערמאָנטע צײַטונגען האָט מען געפירט אַ העץ־קאָמפּאַניע קעגן די ייִדישע הענדלער. איבערהויפּט האָבן זיך די העצעס פאַרשטאַרקט נאָך דער אָקופּאַציע פון מעמלער (קלאַיפּעדאַ) געגנט דורך דעם פאַשיסטישן דיטשלאַנד.

דאָס שטעטעלע קראָק איז ניט געווען קיין אויסנאַם. דאָרט האָט מען אויך פאַרזוכט דעם טעם פון אַנטיסעמיטיזם. איז טאַקע, וועו עס איז אַרײַן די רויטע אַרמיי, האָבן זיך בײַ פיל ייִדן דערוועקט האָפענונגען אַז אַלץ וועט זיך בעסער צום גוטן און מען וועט מאַכן אַ סוף צו די אַלע ווייטיקן. אויך בײַ משה'ן האָט זיך באַווײַזן אַ סימפּאַטיע צו דער נײַער מאַכט, כאָטש אויפן אַרויסזאָגן זײַן מיינונג האָט ער זיך ניט געאײַלט. אפילו מיט זײַן אייגן ווײַב האָט ער זיך ניט געטיילט מיט זײַנע געדאַנקען.

— מילא, — האָט לסוף משה זיך געלאָזן אײַנריידן, — איך וועל נעמען מיט זיך יאַנקלען, ער איז שוין סײַ־ווי־סײַ געווען אין גאַס און אַלץ געזען.

אויף די גאַסן איז טאַקע געווען לוסטיק און פריילעך, עס האָט זיך געהערט מוזיק און געזאַנג. אָבער ניט אַלעמען איז געווען פריילעך, אַפילו צווישן דער ייִדישער באַפעלקערונג. די רײַכערע פון צווישן די קראָקער ייִדן, די סוחרים, האָבן בשעת מעשׂה פאַרמאַכט זייערע קלייטן. ערשט אויף מאָרגן האָבן זיי זיך טיילווײַז געעפנט. פיל קרעמער האָבן דאָך געלעבט פון די גאַנץ קליינע רווחים וואָס זיי פלעגן האָבן פון די האַנדלערײַען. און אַז דאָס געשעפט איז פאַרמאַכט, איז בכלל נישטאָ קיין פרנסה. די שוואַרצהעמדיקע סקאַוטן, די פאַשיסטישע טאוטינינקעס און שאוליסטן האָבן מיט שׂנאה נאָכגעקוקט די סצענעס פון גאַס. אויך אַ סך פריצים האָבן פאַרלאָרן זייער רו. די ערד אונטער זייערע פיס איז געווארן גליטשיק. דאָ און דאָרט האָבן זיך געהערט וואָרענונגען:

— מיר וועלן זען אויף ווי לאַנג וועט די יידישע פּאַרכעס קלעקן כּוחות אויף אַזעלכע שמחות.

— מיר וועלן נאָך באַווייזן אײַך ווי מקבל פּנים זײַן מיט בלומען די רויטע אָקופּאַנטן.

— ניט לאַנג וועט איר דאָ באַלעבאַטעווען — האָבן זיי געבורטשעט. די סאַמע גיפטיקסטע פון זיי האָבן ניט מורא געהאַט צו שרעקן:

— עס וועט נאָך קומען די נקמה אויף אײַך!

אָבער אויפהויבן הויך זייער שטים קעגן דער נײַער מאַכט האָבן זיי ניט געהאַט קיין דרייסטקייט.

משה מיט זײַן זון האָבן געשמייעט איבער די שמאָלע געסלעך ווי טוריסטן.

— פּאַפּא, צי איז טאַקע אויף אַן אמת די רויטע אַרמיי געקומען אויף שטענדיק און סוף־כל־סוף וועלן מיר לײַכטער אָפּאָטעמען.

— טײַערער זונעלע מײַנער, איך טראַכט, אַז די רויטע אַרמיי איז הײַנט אונדזער אַרמיי. זי איז געגנוג שטאַרק און וועט שוין בלײַבן אויף שטענדיק.

— פּאַפּינקע, אָבער דו האָסט דאָך מיך געלערנט אַז קיין אייביקייט איז נישטאָ, אַז אַלץ האָט אַן אָנהויב און אַ סוף, אמת?

— יאָ.

— נאָר גאָט אין הימל ווייס דעם ריכטיקן אמת. ס׳קען זײַן אַז דו ביסט געראָטן.

משה האָט זיך געוואָלט איינרײַדן אַז דאָס וואָס ער זאָגט איז אמת, אָבער אַן אינערלעכע שטים האָט צו אים געטענהט:

— אייל זיך ניט, משה, מיט דײַנע אויספּירן, דו צווייפלסט דאָך אַפילו אין דעם וואָס דו רעדסט.

ס׳האָט ווער פאַרשפּרייט קלאַנגען אַז אַלע גבירים, נאַציאָנאַליסטן און ציוניסטן וועט מען פאַרשיקן אין סיביר און זעצן אין די טורמעס.

זלמן דער קרעמער איז מיט אַ בלאַס פּנים ווי אַ ווײַסער לײַוונט, נישט טויט און נישט לעבעדיק, געזעסן אין געוועלב בײַ האַלב פאַרמאַכטע טירן און יעדער לאָזונג האָט אים געשטאָכן אין האַרצן ווי מיט נאָדלען. זײַן בליק דורכן פענצטער אויפן גאַס פלעגט אים צווינגען אָפּצושפּרינגען ווי אַן אָפּגעבריטער און זיך זעצן טיפער הינטער דעם טיש.

— אײַ, אײַ, זלמן, ס׳איז מיר אַ רחמנות אויף דיר. מען וועט דיך פאַרשיקן אין דער ערד אויפן דעק, ווו קיין שום מאַשינעס גייען ניט, קיין שום עראָפּלאַנען פליִען ניט, און פערד גייען אויך זעלטן; ווו קיין מענטש גייט ניט, ווו קיין האָן קרײַט ניט, ווו ווינטן ווייען ניט...

נאָך אַזעלכע ווערטער האָט זלמן געפילט דעם טעם פון מלאך המוות. נאָר האַלטן זיך דאַרף מען דאָך, און זלמן איז דווקא ניט געווען קיין נאַר — פלעגט ער ענטפערן כלומרשט גלײַכגילטיק:

— דאַנקען גאָט, אַז איך וועל דאָרט ניט זײַן איינער אַליין, וועט טאַקע ניט זײַן אומעטיק.

באַגינען איז זלמן געלאָפן אין בית הכנסת בעטן בײַ גאָט הילף, אַרײַנכאַפן אַ קאַפּיטל תהילים, גלויבנדיק אַז דאָס וועט אים העלפן.

משה האָט ניט געגלויבט אין די קלאַנגען וואָס האָבן זיך פאַרשפרייט. ער האָט גוט פאַרשטאַנען ווער עס פאַרשפרייט די פראָפאַגאַנדע, ווער זײַנען די העצער מיט די לאַנגע צינגער. דאָס זײַנען די זעלבע באַנדיטן וואָס העצן קעגן די ייִדן. די דאָזיקע לערע קומט ניט פון זיך אַליין. דאָס שיקט אין לאַנד מיט גרויסע פּאָרציעס דאָס נאַצי־דײַטשלאַנד, דאָס קומט פון היטלערן און זײַנע מיטהעלפער, ימח שמם וזכרם.

משה איז געגאַנגען אַלץ ווײַטער און ווײַטער. די פרישע לופט האָט געגלעט דעם פנים, דער ריח פון די בלומען האָט געריִצט די נאָז־לעכער, און די פייגעלעך האָבן געזונגען זייערע שטענדיקע לידעלעך. משה האָט אָנגענומען יאַנקעלען פאַרן האַנט און אים שטאַרק צוגעדריקט צו זיך.

נאָך דעם לאַנגן שפּאַציר איבערן שטעטל האָט משה זיך ניט באַרויקט. ליגנדיק ביינאַכט אין בעט האָט ער געטראַכט וועגן די לעצטע געשעענישן און ניט געקענט אײַנשלאָפן. ער האָט זיך דערמאָנט זײַנע יונגע יאָרן, די יאָרן פון קאַמף און געפענגעניש. איצטער איז שוין דאָס געזונט ניט אַזוי אײַ־אײַ־אײַ. צו אָפּט לאָזט זיך פילן דאָס האַרץ. אָפּט האָט ער ווייטאָקן אין קאָפּ. די האָר אין קאָפּ ווערן אַלץ בלייכער און בלייכער, באַפּוצט מיט זילבער־פאַרב. די צײַט איז אַזוי שנעל דורכגעלאָפן און עס איז ניט געווען ווען צו ברענגען עפּעס נוצן דעם מענטשן, דעם כלל. ניין, מען טאָר מער אַזוי ניט לעבן, מען דאַרף בײַטן דעם שטייגער, אויף צו להכעיס אַלע אַנטיסעמיטן.

משה האָט באַשלאָסן זיך נעמען אין די הענט, אָנהויבן דאָס נײַע לעבן מיט אַקטיוון אַנטייל אין אַלגעמיינעם לעבן פון שטעטל, בויען דעם סאָציאַליזם. אפשר טאַקע וועט אונדז לײַכטער זײַן. אַנומלט האָט ער געלייענט אַ בוך פון רוסישן שרײַבער מאַקסים גאָרקי "מענטש דאָס קלינגט שטאָלץ" און "האָב ליב אַרבעטן, קיין אַנדער קראַפט וועט ניט מאַכן דעם מענטש ווירדיק און קלוג ווי עס קען מאַכן די קראַפט פון אַרבעט — אַרבעט קאָלעקטיווע,

פריינטלעכע, פרײַע" פֿאַרוואָס האָט ער זיך פֿלוצים דערמאָנט גאָרקיס ווערטער? אפשר טאַקע פריינטלעכקייט, פרײַהייט און קאָלעקטיווקייט וועט מאַכן דעם מענטשן גליקלעך.

אויף צומאָרגנס, גאַנץ פרי, האָט משה וויִדער אַרויסגענומען פון שאַנק זײַן איינציקן יום־טובֿדיקן אָנצוג און הוט. זעלטן, זייער זעלטן, מערסטנטייל נאָר אויף יום־טובֿים, פלעגט ער זיך אויספוצן אין זײַנע בעסטע מלבושים. אויסגעטרונקען צוויי גלעזער טיי מיט פּוטערברויט, און ווידער אַרויס אין גאַס. דורכגעגאַנגען זיך בײַ זײַנע חברים, זיך אַראָפּריידן פון האַרצן. צווישן די אַרבעטנדיקע האָט משה געהאַט אַ גרויסן אויטאָריטעט. ער איז ניט געווען קיין קאָמוניסט, ניט געווען קיין סאָציאַליסט. ער איז אַלעמען גוט באַקאַנט געווען ווי אַ מענטש אָן אַ גאַל, אַ האָרעפּאַשניק, אַ מענטש וועלכער איז גרייט שטענדיק צו העלפן אַ צווייטן. צו אים פלעגט מען אָפּט קומען זיך האַלטן אַן עצה, אַראָפּריידן זיך פון האַרץ. פּאַר אַלעמען פלעגט ער געפינען אַ פּאַסיק וואָרט, געבן אַ פּאַסיקע עצה. אויפנעמען פלעגט ער מיט פרייד און מיט אָפענע אָרעמס, גאַסטפרײַנדלעך. טאַקע דערפאַר האָט מען צווישן די ערשטע קאַנדידאַטן אין שטעטל־ראַט אָנגערופן משה'ס נאָמען. די באַפעלקערונג האָט אָנגעטרויט משה'ן איר גורל און אויסגעקליבן אים אַלס מיטגליד פון סאָוועטן־ראַט פון שטעטלע קראָק.

משה האָט ניט געזאַלעוועט קיין ענערגיע כדי צו בויען אַ נײַע וועלט.

— זע, טײַערער משה, זון מײַנער, עס זאָל דיר נאָכדעם ניט פאַרדריסן פאַר דײַן טעטיקייט — האָט אים געוואָרנט דער אַלטער טאַטע זײַנער, דער קלוגער שמעון דער אײַנבינדער.

— וואָס דען, מיט די סמעטאָנישע פאַשיסטן איז אונדז בעסער געווען? — האָט זיך געפרוווט פאַרטיידיקן משה.

— טײַערער מײַנער, מען טאָר ניט לעבן נאָר מיטן הײַנטיקן טאָג, גיב אַ טראַכט וועגן מאָרגן אויך.

— טאַקע דער מאָרגן וועט פאַר אונדז יידן זײַן פיל בעסער.

— דו וועסט נאָך בײַסן דײַנע פינגער, ווען דו וועסט זיך דערוויסן די בעסערקייט.

— וואָס, לויט דײַן מיינונג דאַרף איך זיצן אין שטוב און ציילן די פרוטות אויסצוהאַלטן מײַן פאַמיליע?

— ווען דו וואָלסט געוואָרן אויסגעווייזלט אַלס פאָרזיצער פון אונדזער

יִידישער געמיינדע, וואָלסטו זיך אויך אַזוי געסטאַרעט? — האָט זיך געהאַלטן בײַ זײַניקע דער טאַטע.

— פאַר אַמאָליקער מאַכט, יאָ טאַטעניו — אָבער ניט הײַנט.

— איז זעסטו שוין ווי גוט עס ווערט פאַר אונדזערע יִידן, האַ, בין איך שוין געראַטן?

משה האָט ניט געפונען וואָס צו ענטפערן, ווײַל טיף אין האַרצן איז געווען בײַ אים פאַרבאָרגן אַ צווייפל. אפשר טאַקע האָט ער ניט געדאַרפט אײַנשטימען אויף דער פאַראַנטוואָרטלעכער אַרבעט. אָבער ער איז דאָך אַ יִיד, און אַ יִיד איז אײַנגעווויקלט אין גלות צו זײַן אונטערטעניק, און אַרבעטן איז מען דאָך אויך אײַנגעווויקלט מיט חשק, איז משה'ן שוין געווען אַ חרפה אָפצוטרעטן צוריק. אַיי ער פלעגט אַנדערשמאָל הערן וואָרענונגען אויך פון די אונטערערד־לײַט.

— מיר וועלן זיך נאָך מיט דיר דורכריידן "זשידפאַרקיס" (יִידישער פאַרך) — האָט משה איין מאָל געפונען בײַ זיך אויפן אַרבעטס־טיש אַן אַנאָנימען צעטל.

נאָר משה איז פון דעם ניט נתפעל געווארן. ער האָט געהאָפט אַז די רויטע אַרמיי איז געגנוג שטאַרק צו פאַרטיידיקן ליטע, און די סאָוועטישע מאַכט וועט ניט דערלאָזן, אַז די ליטווישע נאַציאָנאַליסטן זאָלן קענען פאַרווירקלעכן זייערע דראָונגען.

די אָרעמע פויערים־ערדאַרבעטער האָבן אַדאַנק דער אַגראַר־רעפאָרם באַקומען ערד, וועלכע זיי פלעגן פריִער באַאַרבעטן ווי באַטראַקעס פאַר די פריצים, אָדער די וועלכע האָבן פריִער קיין אייגענע ערד ניט געהאַט. עס זײַנען געגרינדעט געווארן אַרטעלן און קאָאָפּעראַטיוון און אַלע אַרבעטער זײַנען באַאָרגט געווארן מיט אַרבעט. גלײַכצײַטיק האָט זיך אָנגעהויבן דאָס פאַרפאָלגן די פאַבריקאַנטן, גרויסהענדלער, מלוכישע אָנגעשטעלטע אויף פאַראַנטוואָרטלעכע אַרבעט בײַ די געווען אַרגאַנען, ציוניסטן, פירנדיקע פערזענלעכקייטן פון די שאוליסטן און טאוטינינקעס. אַ טייל פון זיי האָט זיך אויסבאַהאַלטן און אָנגעהויבן זייער אונטערערדישע אַרבעט. ניט געקוקט אויף דעם זײַנען פשוטע מיטגלידער פון די ליטווישע נאַציאָנאַליסטן געבליבן אויף דער פרײַ און שטילערהייט זיך געגרייט צו אַ ווידערשטאַנד. עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ קאָמפּאַניע פון אַרעסטן און אַ טייל פון זיי האָט מען פאַרשיקט קיין סיביר. עס זײַנען פאַרשוווּנדן די יִידישע צײַטונגען, חוץ די קאָמוניסטישע "פאָלקס־שטימע". די ישיבות, יִידישע טעאַטערס זײַנען

געשלאָסן געוואָרן, ווי אויך די יידישע גימנאַזיעס. העברעיש איז געוואָרן אַ פסולע שפראַך.

ניט געקוקט אויף דעם האָט אַלץ אַרום געבליט; געזאַנגען, איבערהויפט סאָוועטישע לידער אויף רוסיש, אָדער איבערגעזעצט אויף ליטוויש, האָבן גאַנצע טעג געשטראָמט פון די הילכערס. אָבער דאָס אַלץ האָט געריצט די פאַשיסטישע מאָלאָטשניקעס (חברה־לייט), עס האָבן געברויזט די נאַציאָנאַלע געפילן, ניט נאָר בייַ די ליטווינער, נאָר אויך בייַ די נאַציאָנאַלע מינדערהייטן, איבערהויפט בייַ יידן.

אַלץ אָפטער האָבן זיך געהערט דראָונגען קעגן די סאָוועטן און יידן. משה האָט אָנגעהויבן פאַרשטיין, אַז זייַן טאַטע איז טאַקע געווען געראָטן, נאָר ער האָט שוין ניט געהאַט קיין ברירה. ער האָט פשוט מורא געהאַט זיך אָפצוזאָגן פון זייַן שטעלע, מען זאָל אים נאָכדעם ניט באַשולדיקן אין נאַציאָנאַליזם, און אים 'באַשטראָפן.

ער האָט שוין פון עמעצן געהערט אַז קיין ליטע קומען עשעלאָנען מיט לייַדיקע פראַכט־וואַגאָנעס, ווו אויף די וועגט איז געשריבן מיט קרייַד "די הונגעריקע ליטע". אין ליטע פלעגט מען זיי אַנלאָדן מיט פלייש, בעקאָן, מילך־פּראָדוקטן, תבואה, און זיי פלעגן זיך אומקערן קיין רוסלאַנד, אָבער אויף זייערע וועגט זײַנען שוין געווען אויסגעמעקט די פריערדיקע אויפשריפטן. משה האָט גוט געוווסט אַז ליטע איז קיינמאָל ניט געווען הונגעריק און שפּייַז האָט קיינמאָל ניט געפעלט אין לאַנד; פאַרקערט, זי פלעגט שטענדיק שיקן קיין אויסלאַנד. דאָס אַלץ האָט אים פאַרשאַפן פאַרדרוס. אָבער זיצן מיט פאַרלייגטע הענט טאָר מען ניט.

משה האָט זיך פאַרהאַלטן אין שטעטל־ראַט (סעלסאָוועט) מיט די מיטגלידער פון ראַט ביז שפּעט אין אָוונט. לאַנג האָט מען דעבאַטירט וועגן אָרגאַניזירן אַ נייַעם אַרטעל, געבן קרעדיט צו בויען אין דאָרף נייַע הייזער פאַר די פויערים, אַיַנפירן וואַסערלייטונג אין שטעטל, און פיל אַנדערע טאָגטעגלעכע פראַגן.

געקומען אַהיים איז משה שפּעט אין דער נאַכט, אַ פאַרמאַטערטער און אַן אומרויקער. ער האָט זיך צוגעלייגט אָפרוען. זייַן האַרץ האָט געקאָגט. ער האָט געגומען אַ טאַבלעטקע אין מויל קעגן האַרץ־וויייטאָקן, און אַזוי, אַן אָנגעטאָנענער אין זייַנע בגדים איז ער אַיַנגעשלאָפן. ערשט באַגינען האָט ער זיך אויפגעכאַפט פון אַ שוידערלעכן גערויש פון מאָטאָרן. ער האָט זיך אַ ריס געטאָן און אַרויסגעלאָפן אין הויף. דער הימל איז פול געווען מיט

ערָאפֿלאַנען, שוואַרצע, גרויזאַמע. אָבער וואָס באַדײַט דאָס? זיי פֿליִען ניט פון דער רוסישער זײַט, נאָר פֿאַרקערט. משה האָט אָנגעהויבן ציילן — צוואַנציק, דרײַסיק, פופציק, נײַן, עס האָט זיך אַלץ צעמישט. דורכ־געפֿלויגן און ווידער שטיל, שטיל. אָבער די שטילקייט איז געווען אַן אומרויִקע.

משה האָט ניט געווּסט, אַז די זיצונג פון שטעטל־ראַט פֿאָריקן אָוונט איז געווען די לעצטע; אַז ליגן אין זײַן אייגן בעט ווי אַמאָל — וועט אים שוין מער ניט אויסקומען. ער איז אַרײַן אין שטוב אַן אומרויִקער. ער האָט שנעל אַרומגעוואַשן דאָס פּנים, געלאָזן שלאָפֿן די אייגענע און אַרויס אין גאַס. צי דען זײַנען דאָס געווען דײַטשע ערָאפֿלאַנען? דאָס קען ניט זײַן. מיר האָבן דאָך מיט דײַטשלאַנד אַן אָפּמאַך. ער האָט באַשלאָסן אַרײַנצוכאַפּן זיך צו אַנטאָנען, דעם סעקרעטאַר פון ראַט — אַ שטילער, אַן איבערגעגעבענער דער סאָוועטישער מאַכט, אַן אַלטער קאָמוניסט נאָך פון אַכצעטן יאָר. אַנטאָן איז געווען אַ דערפֿאַרענער קעמפֿער פֿאַר דער סאָוועטישער מאַכט נאָך אין 1918, צוויי מאָל געזעסן אין תּפיסה אין די יאָרן פון סמעטאָנעס הערשאַפט, אַ פֿאָליטיש באַהאַוונטער און אײַנגעהאַמערטער.

בײַם שוועל פון אַנטאָנס ווינונג האָט משה צופֿעליק געטראָפֿן אַ געוועזענעם שאוליסט פּעטראַס. ער האָט מיט גזלנישע אויגן באַקוקט משה'ן פון קאָפּ ביז די פּיס און אים אָנגעבורטשעט:

— אַהאַ, האָסט זיך שוין דערשראָקן, פֿאַגאַנער זשיד, דו ווילסט שוין אַנטלויפֿן. מיר וועלן זיך נאָך טרעפֿן מיט דיר — און רוקט אים אין פּנים אַ פּייג.

— גיי דײַן וועג, פֿאַשיסט, כּל זמן עס איז נאָך ניט שפּעט, אַז ניט וועסטו האָבן אַ ביטערן סוף — האָט אים משה דרייסט געענטפֿערט. אָבער ער האָט געפּילט אַז זײַנע ווערטער זײַנען ניט קאַטעגאָריש ווי פּריִער.

— נו, מיר וועלן נאָך זען ווער וואָס פֿאַר אַ סוף וועט האָבן.

אין דעם מאָמענט האָט זיך אויפֿן שוועל באַוויזן אַנטאָן און דער שאוליסט איז שנעל פֿאַרשוווּנדן געוואָרן.

משה איז געשטאַנען ווי אַ צוגעשמידטער צו דער ערד און ניט געקענט זיך רירן פון אָרט. ער האָט ניט באַנומען וואָס עס קומט פֿאָר אַרום.

— גוט מאָרגן, אַנטאָן.

— אַ גוט יאָר. ליידער איז דער מאָרגן ניט קיין היימלעכער.

— האָסט געהערט וואָס הײַנט באַגינען האָט פֿאַסירט?

— געהערט האָב איך יאָ, נאָר כ׳פאַרשטיי נישט דערווײַל וואָס דאָס איז. צי דען... — אַנטאָן האָט מורא געהאַט צו ענדיקן די ווערטער.

— עפּעס איז מיר ניט רויק אויפן האַרצן — האָט משה זיך געטיילט מיט זײַן חבר.

און ווי אַן ענטפער אויף זײַנע צווייפלען, האָבן זיך פונדאָסנײַ אַ שאָט געטאָן צענדליקער אַראָפּלאַנען מיט אַ ווילדן געוויש. זיי זײַנען געפלויגן נאָענט צו דער ערד. מיטאַמאָל האָבן זיך דערהערט אויפרײַסן, עס האָט געדונערט אין דער לופטן און געטרייסלט די ערד.

— משה, טײַערער — האָט שטילערהייט אויסגערעדט אַנטאָן — דאָס איז טאַקע אַ מלחמה נישט אויף קיין געלעכטער.

אַנטאָן האָט זיך שנעל אָנגעטאָן און ווידער געווענדעט צו משה׳ן.

— לאָמיר לויפן אין ראַיאָן־קאָמיטעט, געווים ווייסן זיי שוין וואָס צו טאָן. מען דאַרף אָרגאַניזירן אַ ווידערשטאַנד פון איבערגעבענע חברים. די רויטע אַרמיי וועט ניט לאָזן די דײַטשן אַרײַנגיין אין ליטע, נאָר די אונטערערד קענען אויפהויבן די קעפּ, מען דאַרף זײַן גרייט אויף אַלץ. חוץ דעם דאַרף מען זיך צונויפקלינגען מיט קיידאַן, וועלן מיר הערן וואָס עס זאָגן די אָנפירער פון קריזיז.

דערקלינגען זיך צו קיידאַן איז געווען אוממעגלעך. דער קאָנטאַקט איז געווען אָפּגעשניטן. דאַן האָבן די אַקטיוויסטן באַשלאָסן צו אָרגאַניזירן די קאָמוניסטן און פרײַוויליקע פון די אַרבעטס־אָנשטאַלטן, צו עוואַקואירן די אײַנווינער פון שטעטל. אַ טייל פון זיי איז באַשטימט געווארן צו לאָזן אין שטעטל, כדי נאָכדעם פירן אַן אונטערערדישע אַרבעט — ביז עס וועט ווידער אײַנגעשטעלט ווערן די רו אין לאַנד. טאָמער וועט די רויטע אַרמיי אָפּטרעטן, דאַן אָרגאַניזירן פון די געטריַע חברים אַ פּאַרטיזאַנישע גרופּע פּאָרצוזעצן דעם קאַמף. אַנטאָן איז געווען אַ גוטער שמיד. נאָכן אײַנפירן אין ליטע די סאָוועטישע מאַכט, האָט ער באַשלאָסן צו שמידן אַ נײַ לעבן.

פון 32 מאַן, אַקטיוויסטן און מיטגלידער פון ראַיאָן־קאָמיטעט און ראַיאָן־ראַט זײַנען זיך צונויפגעקומען 18. צוויי האָבן דערקלערט אַז זיי זײַנען קראַנק, די איבעריקע 12 זײַנען ניט געווען אינדערהיים. אַ טייל פון זיי האָט באַוויזן צו אַנטלויפן אין די דערפער, אַנדערע האָבן זיך אויסבאַהאַלטן אין שטעטל. די פאַררעטער האָבן גלײַך באַוויזן זייער אמתן פּרצוף.

עטלעכע פון די צונויפגעקומענע האָבן געעצהט צו שיקן אַ פאָרשטייער קיין קיידאַן, כדי זיך דערווײַסן וואָס צו טאָן. עס האָבן זיך געהערט שטימען

אַז עס איז ניט נויטיק צו עוואַקואירן די באַפעלקערונג, ווײַל די רויטע אַרמיי וועט ניט דערלאָזן, אַז די דײַטשן זאָלן אַרײַנגיין אין ליטע.

גלײַך באַגינען, ווען מען האָט נאָך ניט באַווײַזן צו ענדיקן די זיצונג, האָט מען איבערגעגעבן דורכן ראַדיאָ, אַז די דײַטשן האָבן געבראָכן דעם אָפמאַך און אָן אַ מיטטיילונג וועגן אָנהייבן דעם קריג האָבן זיי באָמבאַרדירט סאָוועטישע שטעט און אַריבער די גרענעץ אין פיל ריכטונגען, דערונטער אויך אין ליטע.

אינדערלופטן האָבן זיך באַווײַזן אויך סאָוועטישע אַראָפּפלאַנען, נאָר ניט אויף לאַנג. אַנשטאָט זיי זײַנען אָנגעקומען נײַע שוואַרצע וואָלקנס פון דער דײַטשער זײַט. אַז עס פלעגט ווערן שטיל אין הימל, פלעגט זיך פאַרשטאַרקן די קאָנאַדע פון אַרטילעריע האַרמאַטן, אַלץ שטאַרקער און שטאַרקער. דער פראָנט האָט זיך געזוקט אַלץ נענטער און נענטער צו קראָק.

אין אָוונט איז אָנגעקומען פון קיידאָן אַ דירעקטיוו שנעל צו אָרגאַניזירן די עוואַקואַציע פון די אײַנווינער. אויך משה'ס פאַמיליע האָט געכאַפּט די וויכטיקסטע זאַכן און זיך אײַנגעפּאַקט אַרויסצופֿאָרן. לויטן דירעקטיוו זײַנען 18 מענטשן, דערונטער אויך משה, געבליבן צו פירן אַן אונטערערדישן פאַרטיזאַנישן קאַמף. דער פאַרראַט פון די פאַשיסטישע און נאַציאָנאַליסטישע עלעמענטן פון ליטע איז געווען אַ גרויזאַמער און ווילדער. זיי זײַנען ווי מײַז אַרויסגעקראָכן פון די לעכער און אָנגעהויבן רויבן פון די פאַרלאָזענע ייִדישע הײַזער.

צום אײַזנבאַן פון דאַטנווע איז געווען ווײַט. פֿאָרן מיט מאַשינען איז ניט געלונגען. די גוטע אויטאָס האָבן די פאַררעטער אַרויסגעפירט און באַהאַלטן אויסערן שטעטל. געבליבן זײַנען נאָר איבערגעפירטע. קיין פערד האָבן ניט געקלעקט אַלעמען אַרויסצופירן. ווער עס איז געווען קליגער, האָט ניט געווארט אויף קיין מאַשינען און געפֿאָרן מיט וועגענער. דערין אויך משה'ס פאַמיליע. ער האָט זיי אָנגעלאָדן אין אַ פור, זיך געזעגנט מיט זיי און געזאָגט:

— פּאָרט, מײַנע טײַערסטע. איך האָף אַז אינגיכן וועט מען אונדז ווידער באַפריַען, און איר וועט געזונטערהייט זיך אומקערן אַהיים.

שפּעט אין אָוונט האָבן זיך באַווײַזן אָפּטיילונגען פון דער רויטער אַרמיי, אָבער זיי האָבן זיך געצויגן ניט צו דײַטשלאַנד, נאָר צוריק, קיין רוסלאַנד. אונטערוועגס האָבן זיך צעמישט מיליטעריש מאַשינעס מיט סאָלדאַטן, מיט די עוואַקואירנדיקע אײַנווינער. די וואָס האָבן ניט געקענט באַקומען קיין וואָגן, האָבן געפירט זייערע פּעקלעך מיט קינדער־וועגלעך, מיט טאַטשקעס,

אָדער געשלעפט אויף די פּלייצעס. אַלץ האָט זיך צעמישט — אַלט און יונג, פּרויען און מענער, קינדער און קראַנקע, אַלץ האָט געשטראָמט ווי אַ סטיכישע מאַסע.

אַ טייל פון דער יידישער באַפעלקערונג איז געבליבן אין שטעטל.

— מיר האָבן ניט וואָס צו לויפן פון די דײַטשן. מיר געדענקען ווען זיי זײַנען געווען אין ליטע נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה, זיי האָבן קיין יידן ניט געטשעפּעט... פאַרקערט, זיי האָבן זיך באַצויגן גוטמוטיק און קולטורעל...

אַלץ האָט זיך צעמישט אין די געדאַנקען. קיינער האָט ניט געוואָלט גלויבן, אַז די דײַטשישע נאַציסטן וועלן פּײַניקן און אויסקוילענען די יידן. מען האָט אַפילו ניט דערלאָזט דעם געדאַנק אַז דאָס קענען טאָן די ליטווינער, אָט די מיט וועמען די יידישע געמיינדעס פון לאַנד האָבן זיך געפּריינדלט יאָרהונדערטער... דער ערשטער בראָך איז געקומען אומדערוואַרט שנעל.

פרי באַגינען, נאָך פאַרן אַרײַנקומען אין שטעטל פון די דײַטשע אָפּטיילונגען, האָבן די ליטווישע נאַציאָנאַליסטן — "טאוטינינקעס" אַרומגערינגלט דעם אויסבאַהאַלטענעם שטאָב מיט אַלע 18 מיטגלידער, דערונטער אויך משה'ן, און געבראַכט זיי אין שטעטל. אין דעם זעלבן טאָג האָבן זיי, באַוואָפנטע מיט קוילנווארפערס און ביקסן, אַרויסגעפירט אַלעמען אויסער דער שטאָט און דערשאָסן ביז אייניעם. ווי נאָר מען האָט זיך דערוווסט וועגן דעם גרויזאַמען טאַט, זײַנען אַלע אַנטשוויגן געווארן. די יידן האָבן פאַרשטאַנען אַז עס זײַנען געקומען שוואַרצע טעג פאַר אַלעמען. קורץ נאָך דעם האָט מען אָפּגעשניטן דעם אָפּטריט פון די מערהייט עוואַקואירטע און געבראַכט זיי צוריק אין שטעטל. די דײַטשישע אַרמיי־אָפּטיילונגען האָבן געגומען פיל סאָוועטישע סאָלדאַטן אין געפאַנגנשאַפט.

צוויי טעג זײַנען די דערשאָסענע שטאָב־מיטגלידער געלעגן ניט באַערדיקט. ערשט אויפן דריטן טאָג האָט מען זיי אַלעמען באַערדיקט אין איין גרוב.

די ליטווישע נאַציאָנאַל־סאָציאַליסטישע אָרגאַניזאַציע האָט זיך געקרופן "טאוטינינקאַי". אָבער די יידן פון ליטע האָבן זיי געקרופן מיטן אמתן נאָמען "טייטינינקיי", דאָס הייסט חיות וועלכע פאַרשפּרייטן טויט און פאַרגיסן אומשולדיק בלוט.

די מערהייט יידישע באַפעלקערונג פון קראָק, ווי פון פיל ענלעכע שטעט און שטעטלעך אין ליטע, האָבן די ליטווישע באַנדיטן אויסגעקוילעט.

וועט איך בין געווען נאָך דער מלחמה אין קראָק און זיך אינטערעסירט

מיטן גורל פון היגן ייִדנטום — זײַנען קיין ייִדן דאָרט ניט געווען. דער אַלטער ייִדישער בית־עולם איז געווען אויפן אַלטן אָרט. קיין נײַער בית־עולם פון די אומגעבראַכטע ייִדישע אײַנוווינער איז ניט געווען. גאַנץ ליטע איז געווארן אַ בית־עולם פאַר די געוועזענע ייִדישע ייִשובים וואָס האָבן דאָ געלעבט יאָרהונדערטער און וואָס וועלן שוין קיינמאָל ניט אויפשטיין פון דעם חורבן, געשאַפענעם דורך די ווילדע חיות — גרויזאַמע און ווילדע באַרבאַרן פון צוואַנציקסטן יאָרהונדערט.

קראָק, 1948.

משפחות שטאָק, פּאָדליאַש, כהן — קאָוונע. אַלע אונדזערע קרובים אומגעקומענע אין געטאָ. פּאָטאָגראַפירט אין יאָר 1933 פאַרן אָפּפאָרן קיין ארץ־ישׂראל לאה שטאָק (זיצט אין דעם ערשטער רייַ אינמיטן), זי איז די איינציק לעבן געבליבענע.

אין שאָטן פון וואַלד

דער ווינט האָט געבלאָזן און געריסן דאָס היטל פון קאָפּ. צייטנווייז האָט ער זיך געדרייט, געכאַפּט אונטערוועגס טרוקענע הייַ, צווייגלעך, בלעטלעך, געדרייט זיי צוזאַמען מיט שטויב און געפלאָכטן ווי אַ ספּיראַל, הייבנדיק ביז צום הימל. כדי איבערצוכאַפּן דעם אָטעם, איז פון צייט צו צייט אויסגעקומען אויסצודרייען זיך מיטן פּנים צוריק, הינטער דעם ווינט. אָבער דעם ווינט איז וויניק געווען צו רודערן אויף דער ערד. ער האָט געיאָגט די וואָלקנס און געבראַכט אַ שוואַרצן דעק אויפן הימל, און עס האָט אָנגעהויבן פלוכענען אַ רעגן, גיסן ווי פון עמערס, — צוערשט שיטערע גרויסע טראָפנס, וואָס זיינען אַלץ געדיכטער געוואָרן. פון אַלע זייטן אויף דער ערד האָבן זיך באַוויזן אָדערן און געריסן זיך צום טאָל, נענטער צום טייַך נעווען. אונטערוועגס האָבן זיך מיטן וואַסער געריסן שפּענדלעך, בלעטער, גראָז און זאַמד. די זעלטענע גרינע הויכע גראָזן האָבן זיך געבויגן און געקלעפּט צו דער ערד, ניט האָבנדיק קיין קראַפט זיך אויפצוהייבן. די יונגע בלעטלעך פון די ביימער האָבן געציטערט פון קעלט און נאַסקייט און געשאָקלט מיט די צווייגן הין און צוריק, אויבן און אונטן, ווי להבדיל ביים בענטשן אתרוג. אַרום האָבן געזונגען די טעלעפאָן־דראָטן אַן אומעטיקן ניגון. נישט קיין מענטשן, נישט קיין בהמות זעט מען אַרום. און טאַקע, ווי געזאָגט, אַ גוטער באַלעבאָס וועט אין אַזאַ וועטער אַפילו אַ הונט ניט אַרויסלאָזן אין דרויסן.

שמעונס היטל איז שווער געוואָרן ווי בליי און געקוועטשט פון זיך וואַסער ווי פון אַ קראַן. פון לאָנקע, ווו עס האָט אים געכאַפּט דער רעגן, ביזן סאָסנע־וואַלד איז נאָך כמעט אַ קילאָמעטער. דאָס אייניקע וואָס שמעון האָט אויסגעהיט זייַט דעם אויסברוך פון דער מלחמה, זיינען די בגדים אויף אים, מער גאָרנישט. דער פאַרלאָטעטער רעגנמאַנטל, אַ צעריבענער האַלב וואָלענער קאַסטיום און אַ פּאָר שיך, וועלכע האָבן זיך שוין לאַנג געניטיקט אין דער הילף פון אַ שוסטער. וועג ניט אַנטאָן, וואָלט ער זיך שוין אַפילו אין די בגדים אויך ניט געניטיקט. אויך דאָס האָט ער געפונען און געכאַפּט אין דער לעצטער רגע. אָבער הינט איז דאָס טייַער פאַר אים און פשוט אַ שאָד

זיך צו שיידן מיט זיי. ער האָט אַרונטערגענומען דאָס היטל, אויסגעקוועטשט דאָס וואַסער און וויידער אַרויפגעצויגן אויפן קאָפּ.

דער רעגן איז געוואָרן געדיכטער, אַרום איז געוואָרן טונקל און שמעונען איז געוואָרן אַלץ שוועכער צו גיין. זײַנע שיך האָבן געקוואַטשקעט און ווי אַ פּאָמפּע געשפּריצט אַרום מיט וואַסער. וואָס גיכער דערגרייכן דעם וואַלד! דאָרט זײַנען גרויסע געדיכטע ביימער, און זיי וועלן דאָך עטוואָס באַשיצן פון רעגן. אָבער די שיך לאָזן ניט. זיי קלעפּן זיך צו דער ערד. ער וואַרפט די שיך אין אַ זײַט און באָרווועסערהייט איז לײַכטער געוואָרן. ער פּילט ניט אַפילו דאָס שטעכעניש פון דעם גראָז. אין הימל האָט געדונערט און געבליצט ווי אַ קאָננאַדע, נאָר שימקע האָט ניט געלייגט קיין אַכט אויף דעם. זײַנע געדאַנקען זײַנען געווען פאַרנומען מיט זײַן ציל — וואָס גיכער דערגרייכן דעם וואַלד. די ברעמען האָבן זיך געקלעפּט, גערונען פון דער נאָז און ליפּן, געבאָדן דעם רוקן.

שמעון האָט פאַרלאָרן די אָריענטאַציע. ער האָט שוין ניט געווּסט וווּ עס איז דער פראָנט. ער האָט געהאָפּט, אַז ניט ווײַט. וויײַל צי קען אַזאַ מעכטיקע אַרמיי ניט אָפּהאַלטן די פאַשיסטן, אַרויסיאָגן זיי צוריק פון לאַנד? זי האָט זיך דאָך געגרייט. אַפילו מאַרשירנדיק איבער די גאַסן האָט די רויטע אַרמיי געזונגען דאָס ליד "יעסלי זאַווטראַ וואָינאַ" (אויב מאָרגן אַ קריג...).

אַ קאַלטע נאַסקייט האָט זיך מער און מער פאַרשפּרייט איבערן קערפּער, דורכגעווייקט דאָס לײַב. אָבער שמעון האָט ניט געפילט קיין קעלט. אָט איז שוין דער וואַלד. אָבער די ביימער האָבן ניט קיין רחמנות אויף אים. זיי גיסן מיט וואַסער פון אַלע זײַטן. די סאָסנע־נאָדלען שטעכן די פּיס. שטיין האָט ניט קיין זין. דער רעגן שטאַרקט זיך, הימל און ערד האָבן זיך צוזאַמענגענומען. דאָס גראָז איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ גומענעם שוואַם.

וויפל צײַט עס איז אַדורך ווייס ניט שימקע. דאָס זייגערל איז שטום געוואָרן. וואָלט געווען די זון — וואָלט נאָך מעגלעך געווען אויסצורעכענען, אָבער איצט איז דאָס אוממעגלעך.

שימקע, — אַזוי האָט מען אים אַמאָל גערופן — איז שוין אַלץ טיפער און טיפער אין וואַלד, וועלכער איז וואָס ווײַטער אַלץ געדיכטער. די צווײַגן האָבן געטענהט צו אים:

— נאַרעלע, אײַל זיך ניט, זוך אַ שטעגל, וויײַל מיר וועלן דיר ניט לאָזן גיין צווישן אונדז.

ענדלעך איז געוואָרן עטוואָס ליכטיקער. דער רעגן האָט זיך פאַרקלענערט.

ערשט איצט האָט שימקע באַמערקט, אַז ער געפינט זיך אין אַ פאַרלאָזן אָרט. ערגעץ ווײַט צווישן די צוויגן האָבן זיך באַוויזן שטראַלן פון דער זון, נאָר גלײַך פאַרשוווּנדן געווען. אויפן הימל האָט זיך באַוויזן אַ פילפאַרביקער רעגנבויגן. אים האָט אַ שטאָך געטאָן אין האַרצן. עפּעס אַ האָפענונג. אומדערוואַרט גיך האָט אָנגעהויבן רעגענען און אויך אומדערוואַרט האָט זיך דער רעגן געענדיקט. דער ווינט האָט זיך באַרויִקט. אָבער פון די ביימער האָט נאָך גערונען. אין דער לופטן איז געווען אַלץ וואַרעמער.

די ערד און די ביימער האָבן געריכערט. אויך שימקעס בגדים האָבן אָנגעהויבן רויכערן. ער האָט אויסגעקליבן אַ שיטערן אָרט אין וואַלד. די זון האָט געוואַרעמט אַלץ שטאַרקער. שימקע האָט אַרונטערגעשלעפּט זײַנע בגדים, געבליבן כּמעט נאַקעט. אויסגעקוועטשט די בגדים און אויפגעהאַנגען אויף אַ קוסט אויסצוטריקענען. ער האָט זיך געפרייט און די ביימער האָבן געווײַנט, געגאָסן קוועקזילבערנע טרערן און געשטאָכן דעם נאַקעטן קערפּער. ער האָט געעפנט דעם קינזשאַל, אָפּגעווישט דאָס וואַסער און אויך אַוועקגעלייגט טריקענען.

"אַ שאָד וואָס איך קען ניט מאַכן קיין שייטער און פאַר איינוועגס אויסטריקענען גיכער די בגדים" — האָט געטראַכט שימקע.

די שוועבל פון די עטלעכע שוועבעלעך אין קעסטעלע האָט זיך צעשמירט. מיט די הוילע פינגער שאַפן אַ פּײַער איז נאָר אַ טרוים. און צווייטנס... עמעצער האָט אים געזאָגט, אַז די דײַטשן נישטערן נעבן די וועלדער און זוכן פּאַרטיזאַנער.

שימקע האָט נאָר באַוויזן אַרויפּציִען אויף זיך די האַלב נאַסע בגדים און ניט פאַרענדיקט זײַנע געדאַנקען, ווי ער האָט פּלוצים דערהערט פון הינטער די ביימער אַ באַפעל אין דײַטש:

— די הענט אין דער הויך, ניט רירן זיך פון אָרט!

שימקע האָט אַ ציטער געטאָן. צי דען איז ער אַרײַנגעפאַלן? ער האָט געוואָלט אַ כאַפּ טאָן דעם קינזשאַל, אַ בייג געטאָן זיך און ווידער דערהערט אַ שטים:

— ניט רירן זיך פון אָרט!

לעבן אַ דיקן דעמב־בוים איז געשטאַנען מיט אַן אָנגעצילעוועטן אויטאָמאַט אַ זעלנער אין אַ דײַטשישן אוניפאָרם. שימקען איז געוואָרן קאַלט און וואַרעם. ער וואָלט איצט אַרײַנגעלאָזן אין האַרצן פון דעם פאַשיסט זײַן אייניק געווער.

אָבער אַ מענטש טראַכט און גאָט לאַכט. צי דען נאָך דעם אַלעם וואָס עס איז אים אויסגעקומען דורכצולעבן די לעצטע צייט וועט ער סתם אָן קאַמף אומקומען? וואָלט ער געווען איינער — וואָלט ער זיך אַן עצה געגעבן. נאָר ניט וויַיט פון פאַשיסט איז געשטאַנען אַ צווייטער מיט אַ פיסטאָלעט אין האַנט. ער האָט באַטאַפּט שמעונס בגדים און צוגענומען דעם קינזשאַל.

— וואָר ביסטו און וווהין גייסטו? — האָט דער ערשטער געפרעגט.

— איך בין אַ זון פון טאַטע־מאַמע און זוך מיַינע פאַרשווונדענע ברידער און שוועסטער.

— ביַי די פאַרטיזאַנער?

— ניין, ביַי די דיַיטשן.

— ווי אַזוי קומען זיי צו די דיַיטשן?

— דאָס וויל איך הערן פון אייַך.

— פאָרויס, מאַרש! — האָט דער עלטערער געגעבן אַ באַפעל — איך וועל דיר וויַיזן ווי צו מאָנען חובות ביַי די דיַיטשן!

ער האָט בשעת מעשׂה געוואָלט פרעגן וואָר זיי זיַינען. עפּעס האָט ער נאָך געהאַט אַ ביסל האָפענונג, אַז אפשר זיַינען דאָס ניט קיין דיַיטשן. נאָר נאָך דעם לעצטן באַפעל האָט ער פאַרלאָרן דעם חשק צו רייַדן מיט זיי.

ער איז ניט געגאַנגען, נאָר זיך געשלעפּט, באַגלייט מיט באַוואָפנטע דיַיטשן. צי דען איז דאָס דער שימקע וואָס האָט געשוואָרן צו נעמען נקמה? צי איז אויך אים באַשערט צו גיין ווי אַ שעפּסל צו דער שחיטה? ניין, ביזן לעצטן אָטעם זיינען האָט ער באַשלאָסן קענפן.

וואָס טיפער זיי זיַינען געגאַנגען אין וואַלד — אַלץ שטאַרקער איז געוואַקסן דער ווילן צו נעמען נקמה.

— און ווער זיַינט איר? — האָט זיך אומדערוואַרט אַרויסגעריסן פון זיין מויל.

עפּעס איז אים געווען פאַרדעכטיקט. צי דען איז די דיַיטשן נויטיק צו פירן אים אַזוי טיף אין וואַלד? אויב זיי ווילן דערהרגענען איז וויניק אָרט דאָ?

— דאָס גייט דיר ניט אָן — האָט געענטפערט דער צווייטער, וועלכער האָט די גאַנצע צייט געשוויגן. ער האָט מיר אַרײַנגעקוקט אין די אויגן און געזאָגט:

— אויב דו רויכערסט, קען איך דיר געבן אַ ביסל מאַכאָרקע.

פאַר שימקען איז דאָס געווען גענוג. ער האָט פאַרשטאַנען אַז דיַיטשן וואָלטן קיין מאַכאָרקע ניט רויכערן. זיי האָבן ציגאַרעטן אָדער פּאַפּיראָסן.

ער האָט אַ כאַפּ געטאָן ווי אַ הונגעריקע חיה, געמאַכט אַ ציגאַרעט און מיט די גאַנצע כוחות אַרײַנגעצויגן אין די לונגען דעם רויך. זײַן שרעק האָט זיך פאַרבײטן אין אַ האָפענונג, כאָטש דעם אמת געזאָגט האָט ער די האָפענונג די גאַנצע צײַט אָפּגעהיט. שימקע האָט פֿאַרלאָרן די ווייטאָקן אין די פּיס פון די שטעכנדיקע נאָדלען. ער האָט שוין ניט געפילט די שווערע טראָפּנס פון די צווײַגן. זײַנע באַגלייטער זײַנען אָבער אויך געווען פאַרטונקט אין נאַסקייט, כאָטש זיי זײַנען געגאַנגען אין רעגן־מאַנטלען.

איך מוז דערלעבן צו נעמען נקמה פֿאַר מײַן אומשולדיק דערהרגעטער משפּחה, פֿאַר טויזנטער טאַטעס און מאַמעס, זיידעס און באָבעס, קינדערלעך, ברידער און שוועסטער. ניט וויכטיק ווער זיי זײַנען, נאָר יידן זײַנען זיי. די פֿאַשיסטן מוזן באַקומען די פֿאַרדינטע שטראָף. — אַזוי האָט געטראַכט שימקע.

אין מוח האָבן זיך געמישט די געדאַנקען, ביטנדיק איינע די צווייטע ווי בילדער אין אַ פילם. און אַזוי טראַכטנדיק האָט שמעון ניט באַמערקט, ווי זיי זײַנען צוגעקומען צו אַ מאָדנער געבײדע. פון פֿאָרנט איז געווען אַ טיר און ניט קיין פענצטער; פון אויבן און פון די זײַטן באַלייגט מיט גראָז. ערשט איצטער האָט זיך זײַן פֿאַרדרוס פאַרביטן אין אַ פרייד וואָס ער האָט די צוויי זעלנער ניט געהרגעט.

זיי האָבן אים אַרײַנגעפירט אינעווייניק. דאָרטן, אין ליכט פון אַ גאַז־לעמפּל, האָט ער באַמערקט טרעפּלעך וואָס פירן אונטן, טיפער אין דער ערד.

— פֿאָרזיכטיק, פאַל ניט, דאָ זײַנען טרעפּלעך — האָט איינער פון די באַגלייטער אים געוואָרנט. נאָר איין זאַך האָט ער ניט פאַרשטאַנען, פאַרוואָס זײַנען זיי אָנגעטאָן אין פאַשיסטישע קליידער.

אינעווייניק אין אונטערערדישן היזל איז געווען גאָנץ וואַרעם.

אין ווינקל איז געשטאַנען אַן אײַזערן אײַוועלע, פון וועלכן עס האָט זיך געצויגן אַ בלעכענע רער. אין זײַט איז געלעגן צונויפגעלייגט צעשפּאָלטן האָלץ. אויפן וואַנט איז געהאַנגען אַן אַלטע מאַפּע מיט אַלערליי אָנצייכענונגען — רויטע, בלאָע און גרינע. די וועגט זײַנען געווען פון דרענגלעך. דער סופּיט פון דיקערע דרענגלעך אָדער דינע קלעצער. אין מיטן צימער איז געשטאַנען אַ פרימיטיוור טיש — צוויי בריייטע ברעטער אויף פיר קלעצערנע פיס. לענגאויס די וועגט זײַנען געשטאַנען הילצערנע בענק פון קלעצער, אַ טאַבורעט און אַ בעט, ריכטיקער געזאָגט איז דאָס געווען ענלעך אויף אַ טאַפּטשאַן. אויף אים איז געווען אַ מאַטראַץ פון הײַ, און פון דעם זעלבן מין אַ קישן. אויפן מאַטראַץ זײַנע געלעגן עטלעכע ציטונגען און זשורנאַלן און

עטלעכע ביכער. שימקע האָט באַמערקט אַז דאָרט זײַנען געווען ביכער אי אויף דײַטש, אי אויף ליטוויש און אַ בוך אויף רוסיש. אָבער דעם אינהאַלט האָט ער ניט געוזען.

מען האָט שימקען אַוועקגעזעצט בײַם טיש און פאַרבאָטן אַרויסצוגיין. פון די צוויי באַגלייטער איז געבליבן נאָר אײנער, דער וואָס האָט אים געגעבן פאַררויכערן. זיצן האָט ער ניט געקענט, זײַנע בגדים זײַנען נאָך געווען נאַס. ער האָט אַרונטערגענומען אַ טייל פון זײַנע קליידער און אַוועקגעלייגט לעבן אויוועלע. אים האָט אָנגעהויבן טרייסלען פון קעלט. דער היטער האָט דאָס באַמערקט און אים דערלאַנגט אַ לאַנגן האַנטעך. ער איז געווען האַרטלעך, קענטיק דאָרפישע אַרבעט. די אויגן האָבן זיך געקלעפט. שימקע איז געווען אויסגעהונגערט און פאַרמאַטערט.

— לאָז מיר צולייגן זיך.

— אויב דוווילסט קענסטו זיך צולייגן.

שימקע האָט זאַפטיק אַרײַנגעצויגן דעם ריח פון דעם פרישן היי און ניט דערפילט ווי ער איז אָנטשלאָפן געוואָרן.

וען ער האָט זיך אויפגעכאַפט איז לעבן אים געשטאַנען אַ מאַן אין סאָוועטישע מיליטערישע בגדים.

— נו, וואָס וועסטו מיר דערציילן? געדענק אַז אונדז מוזסטו דערציילן נאָר דעם אמת.

— איר דאַרפט אָבער האָבן געדולד מיך אויסצוהערן.

און שימקע האָט אָנגעהויבן שטיל און וואָס וויַיטער אַלץ געהעכערט זײַן שטים. דער אָוונט איז געווען אַ וואַרעמער, דער הימל האָט געפינקלט מיט לעמפּעלעך, אָבער אויפן האַרצן איז געווען אומרויק. צו דער דײַטשער גרענעץ האָבן די סאָוועטן געפירט מיטן באַן עשאַלאָנען געדעקטע מיט טשעכאָלן. די לעצטע נעכט איז ניט געלאָשן געוואָרן די עלעקטרע אין שטאָב פון די שאוליסטן. מענטשן האָבן דערציילט אַז זיי האָבן געזען ווי ביינאַכט קומען מאַשינעס צום שטאָב פון די שאוליסטן, און מען טראָגט דאָרטן שטילערהייט הילצערנע שוועלן קאַסטנס. אויך מײַנע חברים האָבן געהאַט אַ שלעכטן פאָרגעפיל. אויפן גאַס האָט געשמעקט מיט שוועבל. איך בין מיט מײַנע חברים אַרויס אויפן גאַס. פאַרבײַ אונדז איז שטילערהייט דורכגעפאָרן אַ פור. אירע רעדער זײַנען געווען באַצויגן מיט גומע. דער פורמאַן האָט פאַרקערעוועט דאָס פערד אין אַ געסל און אַרײַנגעפאָרן אין אַ הויף. אומגעפער אין אַ האַלבע שעה אַרום האָט ער זיך אומגעקערט אַ ליידיקער. ערשט שפּעט אינדערנאַכט

האָבן מיר זיך צעשיידט און איך האָב זיך צוגעלייגט אויף דער סאָפע, אַפילו ניט אויסטועגדיק די בגדים. גיי ווייס אַז דער שפּאַציר מיט מײַנע חברים איז געווען דער לעצטער.

אַ שטאַרקע דונערײַ האָט מיך אויפגעריסן פון שלאָף. נאָך אַ דונער און נאָך אַ דונער, און פלוצים איז ליכטיק געוואָרן אַרום. אַלע האָבן זיך אויפגעריסן פון שלאָף.

— טײַערע מײַנע, אַז אך און וויי צו אונדז, דאָס איז אַ מלחמה, — האָט אַ געשריי געטאָן די שטענדיק שטילע שׂרה.

— לאַנג וועלן די דײַטשן ניט בושעווען, די סאָוועטישע אַרמיי איז געגנוג מעכטיק און זי וועט זיי שנעל צעשמעטערן, האָט געזאָגט דער טאַטע וועלווול. די לעצטע צײַט האָבן די רוסן געפירט מיט דער באַן פיל טאַנקען צו דער דײַטשישער גרענעץ.

— און וואָס אַז די דײַטשן וועלן אַרײַן, זיי וועלן אונדז קיין שלעכטס ניט טאָן. איך געדענק נאָך גוט די צײַט פון דער ערשטער וועלט־מלחמה. דאַן זײַנען בײַ אונדז אויך געווען די דײַטשן, האָבן זיי זיך זייער איידל געפירט, — האָט אונדזער אַלטער שכן בענצל אַרויסגעזאָגט זײַן מיינונג.

— איך וועל אין שטוב ניט בליבן, מען דאַרף לויפן. די דײַטשן זײַנען ניט די אַמאָליקע, און די ליטווינער געפעלן מיר אויך ניט די לעצטע צײַט. ווער עס וויל בליבן לעבן — רוף איך מיט מיר.

קיינער האָט מיר ניט געוואָלט הערן. צי עס איז זיי געווען אַ שאָד איבערצולאָזן דאָס האָב און גוטס פון דור דורות אויסגעהיט, אָדער זיי האָבן טאַקע געגלויבט אַז מען וועט זיי ניט טשעפּען.

די רויטע אַרמיי איז אַרויס פון שטאָט און די דײַטשן זײַנען נאָך ניט אַרײַן. אָבער די ליטווישע שאוליסטן האָבן אָנגעהויבן שלעפּן פון די הײַזער די געוועזענע אַקטיוויסטן פון דער פּאַרטיי. זיי האָבן זיי אַוועקגעפירט אויסערן שטאָט און דאָרטן דערשאָסן. ווי נאָר די דײַטשן האָבן זיך באַוויזן, האָט מען אונדז באַפוילן אָנטאָן געלע לאַטעס אויסגעשניטן מיט אַ מגן־דוד. די לאַטע האָבן מיר געמוזט טראָגן פון ביידע זײַטן — פון פאָרנט און פון הינטן.

עס האָבן זיך נאָך געהערט דאָס דונערן פון די האַרמאַטן, דער פראָנט איז געווען ניט אַזוי ווײַט פון אונדז. אָבער אין עטלעכע טעג אַרום איז אַלץ שטילער און שטילער געוואָרן, ביז זיי זײַנען פאַרשוווּנדן געוואָרן.

גלײַך די ערשטע טעג האָט זיך אַ שאָט געטאָן אַ זאַק מיט גזירות.

מען האָט בײַ אַלעמען קאָנפיסקירט די ראַדיאָ־אַפּאַראַטן. נאָכדעם האָט מען אונדז אַרויסגעיאָגט פון די היימען און באַזעצט אין אַן אַרומגעצאַמטן ראַיאָן פון שטאָט נעבן דער הויפּט־שול. דאָרט האָט מען געשאַפן די געטאָ. פון דאָרט האָט מען ניט געטאָרט אַרויסגיין אָן אַ ספּעציעלער דערלויבעניש. ענג, אַרײַנגעפּאַקט אין אַ צימער אַ גאַנצע משפּחה, ווי הערינג אין אַ פּאַס. יעדן טאָג פּלעגן פּאַרפּאַלן ווערן מענטשן, די מערהייט מענער. ווו זיי זײַנען אַהינגעקומען האָט קיינער ניט געווווסט. יאָ, ווי איר זעט בין איך אַ היגער. צו אַנטלויפן איז מיר ניט געלונגען. וואָלטן דאָס אַלע געטאָן — איז אַן אַנדער זאַך. אָבער קוים קיינער האָט זיך ניט געוואָלט רירן, איז מיר אַ שאָד געווען צו לאָזן די עלטערן אַליין. נאָכדעם האָט עס מיך פאַרדראָסן, נאָר קיין אַנדער אויסוועג איז שוין ניט געווען.

אין עטלעכע טעג אַרום האָט מען געדופן אין דער נײַ־געגרינדעטער קאָמאַנדאַנטור מײַן אַלטן טאַטן און די מאַמען. מער האָב איך זיי שוין ניט געזען. אַפילו ניט באַגויזן זיך צו געזעגענען. אַרויסגיין בײַנאַכט זיך דערוויסן וועגן גורל פון מײַנע עלטערן אײז געווען אוממעגלעך. די באַנדיטן פלעגן אַקערן די היזער. מײַן עלטערער ברודער איז געווען בײַ זײַנעם אַ חבר און דאָרט זיך פאַרהאַלטן. אויף מאָרגן האָט מען אים געפונען אַ דערשאָסענעם אין מיטן גאַס פון געטאָ. בײַ מיר האָט געקאָכט דאָס בלוט, געפאָדערט נעמען נקמה. איך האָב נאָך ניט געווווסט ווי און ווען דאָס צו טאָן, נאָר איך האָב פעסט באַשלאָסן אָנהויבן דעם ווידערשטאַנד. מײַן הויפּט זאָרג איז געווען צו דערמאָבערן געווער. אַנטקעגן דעם פענצטער ווו איך האָב געלעבט האָט מען אויפגעשטעלט אַ בודקע פון דער פּאָליציי. איך האָב באַמערקט ווי אַ דײַטשער פאַשיסט פּלעגט זיצנדיק אין בודקע שניצן מוסטערן אויף אַ שטעקן מיט אַ בליצנדיק שיינעם קינזשאַל. ער האָט אים געהיט אין אַ שיידל צוגעטשעפּעט צום רימען. קענטיק, אַז פּאַר אים איז דאָס געווען טײַער. זײַן פּנים איז געווען געשטופּלט, דער קאָפּ באַוואַקסן מיט געלע האָר; שטענדיק מיט אַ ריין געגאָלט פּנים, אָבער מיט געשוואָלענע אויגן וואָס האָבן געשטאַרצט בײַ אים ווי בײַ אַ וואָלף. נאָר ווען ער פלעגט שנײַדן די קאָרע פון שטעקן, פלעגט ער שמייכלען און בורטשען עפּעס אן אומפאַרשטענדלעכן ניגון.

דער קינזשאַל... זײַן קלונג האָט אַ בליק געטאָן אין מײַנע אויגן און ווי אַרײַנגעריסן זיך אין מײַן נשמה. ער מוז דאָך ווערן מײַנער! נקמה, און נאָכאַמאָל נקמה! ליטווינער, דײַטשן, פּאָליאַקן אָדער אוקראַינער, קיין נפקא־מינא — אַ פאַשיסט בליבט אַ פאַשיסט.

נאָר ווי גייט דער קינזשאַל אַריבער צו מיר? עס זײַנען דורכגעגאַנגען עטלעכע טעג. ווי אַ מאַגנעט האָט מיך געצויגן צו דעם "געווער".

אומדערוואַרט האָט דעם הימל צעריסן אַ סירענע. צו דער בודקע זײַנען צוגעפאָרן עטלעכע מאָטאָציקלען. אין זיי זײַנען געזעסן שוואַרצהעמדיקע מיט פאַרקאַשערטע אַרבל, און אויף די אַרבל רויטע באַנדן מיט אַ האַקנקרייץ אין קרײַז. איינער פון זיי איז אַרויסגעשפרונגען און עפּעס וואָס געזאָגט דעם דײַטש אין בודקע. ער איז אַרויסגעלאָפן און גלײַך מיט די איבעריקע פאַרשוווּנדן געווארן.

ווי אַ לויערנדיקע קאַץ אויף אַ מויז בין איך אַרויסגעלאָפן פון שטוב, אַ שפרונג געטאָן צו דער בודקע — און דער קינזשאַל איז בײַ מיר. איך האָב גוט אויסגערעכנט, אַז אין אײַלעניש וועט ער אים פאַרגעסן. און אַזוי האָט פאַסירט. איך האָב זיך אַרומגעקוקט אַרום מען זאָל מיך ניט באַמערקן און אַרײַנגעכאַפּט זיך אין שטוב. אָבער אויפן גנב ברענט דאָס היטל. עס האָט זיך מיר געדאַכט, אַז אָט קומט מען צו מיר, און דאַן — געזעגן זיך מיטן לעבן.

אין אָוונט איז געקומען צו מיר מײַן חבר מולקע. ער האָט אַ קוק געטאָן אויף מיר און גלײַך געפרעגט:

— שימקע, וואָס האָט פאַסירט מיט דיר? דו ביסט ניט געזונט?

— איך האָב זיך אַביסל פאַרקילט, — האָב איך געענטפערט.

קיין עלעקטרישע ליכט האָט אין שטאָט ניט געברענט. די עלעקטראָ־סטאַנציע איז געווען פאַרניכטעט פון די באָמבע־אויפרײַסן. שנעל האָט געטונקלט און איך האָב געבעטן בײַ גאָט עס זאָל וואָס גיכער ווערן נאַכט. איך האָב זיך געלייגט שלאָפן, אָבער אײַנשלאָפן האָב איך ניט געקענט. און טאַקע אומדערוואַרט האָט זיך דערהערט גאַנץ נאָענט אַ שיסערײַ מיט אַ בילן פון הינט. צו אונדז אין שטוב האָבן זיך אַרײַנגעריסן דרײַ פאַשיסטן, צוויי ליטווינער און איין דײַטש. נאַקעטערהייט אַרויסגעיאָגט אונדז אויפן גאַס. איך האָב באַמערקט נײַע פנימער, נײַע אײַנווינער פון געטאָ. גוט אַז איך האָב באַוויזן צו באַגראָבן דעם קינזשאַל אונטער די טרעפלעך בײַם אַרײַנגאַנג פון הויז.

מיר האָבן זיך געטוליעט איינער צום צווייטן. ווער עס האָט באַוויזן אָנצוטאָן גוטע בגדים און ווער שמאַטעס. מען האָט גערעדט, געווויינט און געשרײַען. קיינער האָט ניט געוווסט צוליב וואָס מען האָט אַלעמען פון אונדזער גאַס אַרויסגעיאָגט פון די הײַזער. נאָר אַז עס וועט זײַן אַ גזירה האָבן אַלע געפילט. דער נײַ־געגרינדעטער יודנראַט מיט דער יידישער פאָליציי האָבן אויך פון

קיין האַר ניט געווּוסט. לעבן אונדז איז געשטאַנען יאַנקל דער קצב. אַמאָל איז דאָס געווען אַ מענטש אַ העלד. מיט איין קלאַפּ האָט זיין פויסט צעבראָכן אַ דיקע ברעט. פאַרטיילן אַ בהמה אויף באַזונדערע טיילן, צוזאַמען מיט די ביינער, איז בײַ אים געווען אַ קינדער־שפּיל. שוין אָפּגערעדט וועגן אַ הון אָדער אַ קאַטשקע. איצטער איז ער שוין אַלט און שוואַך. ער איז שוין גראָ, דאָס פּנים אין קנייטשן, די טריט פֿאַמעלעכע, אָבער אויפן פּנים אַ גוטמוטיקער שמייכל. ער האָט אַלעמען דערמוטיקט. זײַן ביאָגראַפּיע איז אַ גאַנץ רײַכע. פאַר סמעטאָנעס צײַט איז ער געזעסן אין טורמע — באַקומען פינף יאָר פאַר דעם וואָס דעם ערשטן מײַ האָט ער אַרויסגעשטעלט אַ רויטע פּאָן אויפן דאַך פון בירגערמײַסטערס הויז. וועג די רויטע אַרמיי האָט אָקופּירט ליטע, האָט מען אים אַרויסגעלאָזט אויף דער פרײַ.

פון מײַן צווייטער זײַט איז געשטאַנען אַ פרוי מיט אַ פּיצל קינד, צוגעבונדן צו איר ברוסט מיט אַ גרויען טוך.

— פאַרפלוכטע "יודן", פאָרויס שנעלער, שנעלער! — האָט זיך דערהערט אין דער לופט אַ באַפּעל.

די גאַנצע געמיינדע האָט זיך אַ וואַקל געטאָן פאָרויס. געפירט האָט מען אונדז דורך אַלע געסלעך פון געטאָ. צײַטנווײַז פלעגט זיך אין דער לופט אַרויסרײַסן אַ שיסערײַ פון אַן אויטאָמאַט. וועג מיר זײַנען אַרויס פון שטאָט, האָט מען אַ קערעווע געטאָן פון שאָסיי אויף אַ בלאָטיקן וועג.

— שטיין אויפן אָרט, חזירשע יידן! "זשיד פארקי"! (אויף ליטוויש: יידישער פאַרך) — האָבן מיר דערהערט אַ באַפּעל אויף ליטוויש. פון ביידע זײַטן זײַנען געגאַנגען שאולסטן אָנגעטאָנענע אין האַלב־מיליטעריש בגדים, מיט אויטאָמאַטן און פּיסטאָלעטן אין די הענט. אויף זייערע אַרבל זײַנען געווען רויטע בענדער מיט האַקנקרייצן. דאָס האָט זיי פאַרביטן דעם אַמאָליקן סימבאָל פון זייער פאַרטיי. איך האָב פאַרשטאַנען אַז פאַרן אַרײַנגיין פון די דײַטשן האָבן זיך די ליטווינער געהיים גוט צוגעגרייט צו שעכטן און ראַבירן די יידן. די וועלכע מען האָט ערשט נעכטן געהאַלטן פאַר פרײַנד, זײַנען פאַרוואַנדלט געוואָרן אין חיות. שכנים, חברים — זײַנען גלײַך פרעמד געוואָרן.

איינער פון די עסעסאָווצעס, מסתמא אַן עלטערער פון די באַנדיטן, וויל ער איז דער אייניקער אָנגעטאָן געווען אין אַ לעדער־מאַנטל מיט אַ פּלאַנשעט אויפן זײַט, האָט זיך אַוועקגעשטעלט אין מאַשין און גאַנץ הויך געשריען:

— מיר דײַטשן האָבן גערעטעוועט אײַער לעבן פון די קאָמוניסטן, און בײַ

אײַך הייבט זיך אויף די האַנט צו גנבענען דאָס געוועָר פון אונדזערס אַן אָפּיציר.

ער האָט געבעטן איינעם פון די ליטווינער איבערזעצן אויף ליטוויש. מיר אַלע האָבן גאַנץ גוט פאַרשטאַנען וואָס ער האָט געזאָגט.

— פאַרשאָלטענע יידן! עס איז נאָך וויניק וואָס איר פאַרשטינקט אונדזער ריינע לופט פון דריטן רײַך, פאַרנעמט איר זיך נאָך מיט גנבענען געווער!

אַז דאָס איז פאַלש איבערגעזעצט האָבן מיר אויך גוט פאַרשטאַנען. אָבער מיר האָבן ניט געקענט באַנעמען פון וואַנען נעמט זיך אַזוי פיל שׂנאה בײַם ליטווינער צו דעם יידן. וועָן מיר וואָלט וועָר געזאָגט מיט עטלעכע יאָר צוריק, אַז די ליטווינער זײַנען אַזעלכע רוצחים, וואָלט איך אים אַ שפּײַ געטאָן אין פּנים.

אָבער איך האָב איצטער געפילט די צרה מער פון אַלעמען. אפשר וויַיל אויפן גנב ברענט דאָס היטל, און אפשר וויַיל איך בין דאָך פאָרט שולדיק אין דער גאַנצער זאַוועָרוכע. און אפשר איז דאָס סתּם אַ תּירוץ זיך איזדיעקעווען איבער אונדז. מיר האָט זיך געדוכט אַז אַלע קוקן אויף מיר.

— אויף אײַער גאַס האָט איינער באַגנבעט אַ דײַטשן אָפּיציר און דער גנב וועט באַקומען זײַן שטראָף. אָדער ער אַליין דאַרף זיך מודה זײַן, אָדער איר מוזט וויַזן וועָר עס האָט דאָס געטאָן. אויב ניט — וועלן אַלע באַקומען די שטראָף. איך גיב אײַך צו באַטראַכטן אַ פערטל שעה.

וואָס עס באַדײַט שטראָף בײַ די פאַשיסטן האָב איך שוין גוט געווווסט. בײַ זיי איז נאָר איין שטראָף — טויט.

אַלע ריײַען האָבן געשווויגן. בײַ מיר האָט זיך אַרײַנגעגנבעט אַ געדאַנק — גלײַך גיין און מעלדן זיך. אָבער מײַן שכן האָט באַמערקט מײַן אומרויקייט. די מינוטן זײַנען געלאָפן. די מערהייט זײַנען שטיל געשטאַנען אין די ריײַען מיט אַראָפּגעלאָזענע קעפּ. און וואָס טאַקע האָבן זיי געקענט זאָגן? זיי האָבן דאָך גאָרנישט געווווסט.

מײַנע פּיס האָבן זיך אַרויסגעטאָן פון די בלאָטעס און איך האָב זיך אַ שטופּ געטאָן אַרויסצוגיין פון דער ריי. אין דעם מאָמענט האָט מיך אַ ריס געטאָן דער קצב און שטילערהייט געזאָגט:

— הער, שימקע, איך האָב אָפּגעלעבט מײַן לעבן און דו ביסט יונג. דו ווועסט נקמה נעמען פאַר אונדז אַלעמען. רײַס זיך אַרויס אין וואַלד און אָרגאַניזיר אַ ווידערשטאַנד. בײַ מיר אין קיך אונטערן דיל ליגט אַ פּיסטאָלעט, ער געהערט צו דיר. דאָס איז מײַן מתּנה און מײַן צוואה.

ער האָט זיך אַ וואָרף געטאָן פאָרויס און אויסגעשרִיען אַז ער איז דער גנב.

די באַנדיטן האָבן אים אַפילו ניט געפרעגט וואָס ער האָט געגנבעט, און ער האָט טאַקע ניט געווּוסט וועגן וועלכן גערוער עס האַנדלט זיך. פאַר זיי איז דאָס ניט וויכטיק געווען.

איינער פון די פאַשיסטן האָט אים אַרויסגעפירט פון דער ריי און מיט גרויס כּוח אַ שניט געטאָן איבער זײַן פּנים מיט אַ בײַטש. ער האָט זיך באַגאָסן מיט בלוט און געפאַלן אין בלאָטע. אָבער ער האָט זיך ווידער געשטעלט אויף די פֿיס און אויסגעשרִיען:

— קעמפט, בריידערלעך, קעמפט, גלויבט ניט קיין האַר די וואַנדאַלן פון צוואַנציקסטן יאָרהונדערט!

צוויי שאולישטן האָבן אויפגעהויבן זייערע אויטאָמאַטן און אָפּגעפירט דעם קצב אין אַ זײַט.

און יאַנקל דער קצב האָט אויפגעזונגען:

לאָמיר אַלע, אינאיינעם, אינאיינעם
דעם שׂונא מקבל פּנים זײַן,
לאָמיר אַלע אינאיינעם, לאָמיר אַלע אינאיינעם
שיקן זיי...

ער האָט אַרויסגענומען פון דער רעכטער קעשענע אַ פּיסטאָלעט און זינגענדיק אויסגעשאָסן אין זײַט פון די שטייענדיקע פאַשיסטן. איך האָב נאָר באַמערקט, אַז עטלעכע פון זיי זינען געפאַלן. עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ בהלה. דער אַלטער קצב האָט זיך אַ ווײַלע געהאַלטן אויף זײַנע פיס, אַ קוק געטאָן אויפן עולם און געפאַלן אין דער בלאָטע. איך האָב פאַרשטאַנען אַז ער האָט אַזוי אַרום זיך געזעגנט מיט אַלעמען. דער אויטאָמאַט פון היטלעריסט האָט איבערגעריסן זײַן ליד, אָבער ניט זײַן שטים. זײַן שטים קלינגט מיר ביז הײַנט. איך וועל זי קיינמאָל ניט פאַרגעסן.

די פאַשיסטן האָבן זיך ניט באַרויִקט. זיי האָבן אָפּגעלאָזט די הינט פון די לייצעס. די בהלה האָט זיך פאַרגרעסערט. די געשרייען האָבן געריסן דאָס האַרץ. עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ שיסעריי. צענדליקער פאַרבלוטיקטע מענטשן זינען געפאַלן אין די בלאָטעס. די מערהייט זינען זיך צעלאָפן אין אַלע זײַטן. אַלעמען וועמען זיי האָבן געכאַפּט, האָבן די שאולישטן צונויפגענומען און געבראַכט צוריק אין געטאָ.

ערשט אין דער פינצטערניש פון דער נאַכט האָב איך באַנומען וואָס עס האָט פאַסירט. די זעלבע נאַכט האָב איך אַרויסגעגראָבן אָט דעם קינזשאַל און אַוועק צום אָרט וווּ מען האָט דערשאָסן דעם אַלטן קצב. כּמעט אַ גאַנצע נאַכט האָב איך אים געזוכט צווישן די איבעריקע קרבנות. ניט וויַט פון דעם אָרט, בייַ אַ בעריאָזע־בוים, האָב איך אויסגעגראָבן אַ גרוב און דאָרט אים באַערדיקט. קיין שום מצבות, קיין שום טאָוולען. נאָר אויפן בוים גופא האָב איך מיטן קינזשאַל אויסגעקריצט די ווערטער אויף ייִדיש: "צום אייביקן אָנדענק דעם ייִדישן העלד, יאַנקל דעם קצב"...

— פיל מאָל איז מיר אויסגעקומען צו פירן אַ קאַמף מיט די פאַשיסטן, צוזאַמען מיט מיינע חברים פון דער פאַרטיזאַנער־גרופּע. ניט ווייניק האָבן אייַנגענומען אַ מיתה משונה, אָבער יאַנקלס בליק שטייט פאַר מיינע אויגן, זייַן שטים אין לעצטן מאָמענט פון זייַן לעבן הער איך טאָג־טעגלעך, זי האָט זיך אייַנגעקריצט אין מיין לייַב און לעבן. אָט שטייט ער לעבן מיר מיט זייַן אַנטשלאָסענעם בליק און ער מאָנט און פאָדערט קיינמאָל ניט פאַרגעסן די רוצחים פון אונדזער פאָלק, ניט מוחל זייַן, זייַן וואַכזאַם צו אַלערליי פאַשיסטישע און אַנטיסעמיטישע בלוטזויגערס. אַזאַ איז געווען זייַן צוואה, אַזאַ איז די צוואה פון די געפאַלענע קרבנות: קיינמאָל ניט פאַרגעסן, קיינמאָל ניט מוחל זייַן!

דאָס אַלץ האָט שימקע שפּעטער דערציילט אַן עפּיזאָד פון די מלחמה־יאָרן.

געראַטעוועט

איך בין, ניט פאַר אײַך געדאַכט, צום ערשטן מאָל אין מײַן לעבן אַרײַנגעפאַלן אין שפּיטאָל. איך האָב אויף דער אַרבעט צעבראָכן אַ האַנט און אַ פוס. די קראַנקן־שוועסטער פון דער גיכער הילף האָט אַרויסגעשלעפּט פון וויַסן קוואַדראַטענעם קעסטעלע אַ שפּריץ די לענג ווי אַ בלײַער און מיר אַזאַ שטאָך געגעבן, אַז עס איז מיר פינצטער געוואָרן אין די אויגן. איך בין גלײַך אַנטשלאָפן געוואָרן.

ווען איך האָב זיך אויפגעכאַפּט, האָב איך ניט גלײַך פאַרשטאַנען ווו איך בין, — וויַסע ווענט, אַ הויכער וויַסער סופּיט. ערשט שפּעטער האָב איך באַמערקט די בעטלעך מיטן בלאָנקענדיקן בעטגעוואַנט און מײַנע חברים. אַוועק סך־הכּל עטלעכע טעג, און איך האָב שוין וועגן זיי געווּסט אַלץ, וואָס אַ מענטש קען וויסן וועגן אַ צווייטן.

אַנטקעגן מיר ליגט דער אַלטער תּושב פון אונדזער פּאַלאַטע זשעניע זלאָטניקאָוו. בײַ זשעניען זײַנען פאַראַליזירט די פּיס. ליגן ליגט ער שוין אין די שפּיטאָלן איבער פיר יאָר. ער איז נאָך גאַנץ יונג, אינגאַנצן 24 יאָר אַלט, און אויף זײַן פּנים איז גאָר ניט צו זען ווי ער מאַטערט זיך. זשעניע זלאָטניקאָוו איז אַלט געווען ערשט 19 יאָר, נאָר באַוויזן צו ענדיקן דעם צווייטן קורס פון אײַזנבאַן־אינסטיטוט. ער האָט געדאַרפט פאָרן אויף פּראַקטישער אַרבעט. אומדערוואַרט איז געקומען צוגאַסט זײַנער אַ פּעטער. און ווי פּירט מען אים ניט אויף דעם טאַטנס מאָטאָציקל באַווײַזן אַלץ וואָס אַרום דער שטאָט? — קוואַרטאַל בײַ קוואַרטאַל, נײַע געבײַדעס, נײַע ראַיאָנען און מאַסיוון, אַלץ וואָס איז געבויט געוואָרן אין די לעצטע יאָרן. און דערנאָך אַ לאַנגער פריילעכער וועג צווישן וועלדער און גערטנער. אַנטקעגן קומט צולויפן אַ געדיכטער וואַלד. ווי קאָן אין אַזאַ טאָג געשען אַן אומגליק? זעט איר דאָך... אַ לאַסטמאַשין, אַ שיכורער שאָפער, זשעניע פרווט נאָך אַ דריי טאָן דעם רודער פון מאָטאָציקל...

מער געדענקט זשעניע קיין זאַך ניט... פיר טעג און פיר נעכט האָבן די דאָקטוירים געקעמפט פאַר זלאָטניקאָווס לעבן, און זשעניע איז לעבן געבליבן.

— אַ גאַנצער ביסטו שוין, — האָט אים געטרייסט טומעל, דער הויפּט כירורג פון שפּיטאָל, — לאָמיר האָפן אַז דיינע פיס ווועלן נאָך גיין אויך.

פון לינקס ליגט איוואַן סאָקאָלאָוו, אַ פישער לויט דער פּראָפעסיע. ווי די מערהייט פישער, האָט אויך סאָקאָלאָוו ליב צו דערציילן אָן אַ שיעור מעשׂיות וועגן פיש. דערביי פלעגן פיר ווערטער פון פינף געוויס זיין ניט אמת. נאָר ער פלעגט האָבן פון דעם הנאה. פלעגן מיר טאַקע מאַכן אַ שוויג און אויפמערקזאַם אויסהערן יעדע מעשׂה ביזן סוף.

פון אים האָבן מיר זיך דערוווסט, אַז עס זיינען דאָ פיש וואָס שפּרינגען פון וואַסער און שלינגען די לופט, און פאַראַן אַזעלכע, וואָס קיינמאָל הייבן זיי זיך ניט אויף פון דעק. עס איז דאָ אַ פיש וואָס האָט ליב ליכט, און עס זיינען דאָ אַזעלכע, וואָס אָנערקענען נאָר פינצטערניש. פאַראַן פיש, וואָס לעבן נאָר אין קאַלט וואַסער, און אַנדערע, — וואָס אין קאַלט וואַסער קומען זיי אום, וויל זיי זיינען געווויינט צו וואַרעם וואַסער. פיש זיינען דאָ גאָלדענע און זילבערנע, קורצע און לאַנגע, גרויסע און קליינע, פעטע און דאַרע, מיט ביינער און אָן זיי, מיט וואָנצעס און אַ באָרד אויך.

אונדזער פישער האָט איינמאָל דערציילט, אַז פיש כאַפּט ער אין איין און דעם זעלבן אָרט. ערשטנס, איז ער שוין אײַנגעווויינט צו דעם אָרט, און צווייטנס — זיינען אײַנגעווויינט... די פיש צו אים. זיי זיינען שוין, מיטן איין וואָרט, גוטע באַקאַנטע.

קאָסטיע, דער שכן פון רעכטס, איז אַמאָל געווען ניט קיין שלעכטער שאָפער. וואָס וויסן איך שוין וועגן קאָסטיען? ער האָט שטאַרק ליב זיין היים, זיין משפּחה, און מער פון אַלע — זיין אַלטע מאַמען. קומענדיק פון דער אַרבעט אַ מידער, פלעגט ער קודם־כל אָפּגעבן כּבוד דער מאַמען, זי באַזעצן ביים טיש די ערשטע. איר אָרט ביים טיש פלעגט קיינער ניט טאָרן פאַרנעמען.

קאָסטיע איז געווען צופרידן מיט זיין אַרבעט און מיט זיין לעבן. נאָר ווען עס לעבט זיך גוט, פאַרגעסט מען אין שלעכטס. אַזוי איז געווען מיט קאָסטיען.

איינמאָל, נאָכן באַקומען דאָס געהאַלט, האָט אים זיינער אַ חבר פון גאַראַזש אײַנגעלאַדן צוגאַסט אָפּמערקן זיין געבורטסטאָג. אין אַזעלכע פאַלן גייט ניט קאָסטיע אָן זיין פרוי. נאָר דעם אָוונט האָט ער זיך שפּעט פאַרהאַלטן אויף דער אַרבעט און אַרײַן אונטערוועגס צו זיין חבר. פון אָנהויב האָט קאָסטיע זיך אָפּגעזאָגט צו טרינקען. נאָר ווי עס פאַסירט אָפט, האָט ער זיך געלאָזן אײַנרייַדן. דער חבר האָט געהאַלטן, אַז אַ קראַנקן פרעגט מען און אַ געזונטן גיט מען, און צוגעגאָסן קאָסטיען אין קעלישעק. ווי ער איז אַרויס פון שטוב

— געדענקט קאָסטיע, נאָר ווי אַזוי ער איז אַרונטערגעפאַלן אונטערן צוג און געבליבן אָן ביידע פיס — האָט ער זיך דערוווסט אין שפּיטאָל.

דאָס אַלץ האָט פאַסירט ערשט מיט פינף חדשים צוריק. נאָר דער עקשנותדיקער פאַרלאַנג צו לעבן האָט גערַאַטעוועט דעם דאָזיקן גבר פון טויט. איצט איז ער שוין אַ גאַנצער לייט און פרווווט אַן אַנדערשמאָל זיך וויצלען. דער דאָקטער ברוך ליובין האָט לאַנגע טעג און שלאָפלאָזע נעכט פאַרבראַכט ביי זײַן בעט, ביז קאָסטיע איז געקומען צו זיך.

יאָ, יעדער פון די ליגנדיקע האָט זײַן פּעקל צרות. יעדער לעבט אָבער מיט אַ האָפענונג: וועט אויף דער נאָענטער אָפּעראַציע — אַז זי וועט זײַן אַ געלונגענע, און וועט אויף גיכער אויסהיילונג.

ניקאָלאַי גאָרבאַטשענקאָ איז כּמעט געזונט. געקומען איז ער אין שפּיטאָל אָן אַן אײַנלאַדונג. אַליין איז ער ניט קיין היגער. ער לעבט אין טשערניגאָווער געגנט, אין אוקראַינע. פון קינדהייט אָן איז ער אַן אינוואַליד מיט אויסגעדרייטע פיס. מיט עטלעכע יאָר צוריק האָט דער דאָקטער טומעל, דער הויפּט־כירורג פון שפּיטאָל, געמאַכט אַן אָפּעראַציע ניקאָלאַיס אַ שוועסטער, וועלכע האָט געהאַט פונקט אַזעלכע פיס. זי איז געווען אַ יונג מיידל פון אַכצן יאָר. ניקאָלאַי איז שוין ביי די פערציק. לאַנג האָט דער דאָקטער געצווייפלט צי עס וועט געלינגען אויסגלייכן ניקאָלאַיען די פיס. נאָר ווי זאָגט מען אָפּ הילף אַ קאַליקע? איצט זײַנען ניקאָלאַיס פיס גאָר אויף אַ דרך אמת, איין פוס איז נאָך אין גיפס. גיין גייט ער דערווײַל אויף קוליעס. נאָך עטלעכע טעג, נאָך אַ וואָך — און דער צווייטער פוס וועט זיך אויף באַפרײַען פון דעם גיפסענעם קלעם, און ער וועט אַרומגיין ווי אַלע מענטשן.

דער סטודענט פון באָברויסקער אויטאָ־טעכניקום זרח קרוטשקאָווסקי איז געווען אַ ליבהאָבער פון ספּאָרט, באַזונדערס פון פוטבאָל. איינמאָל, טאַקע אינמיטן אַ פוטבאָל־מאַטש, איז ער געפאַלן און צעבראָכן דעם כּרעמזל פון דער קני. איצט איז ער שוין כּמעט געזונט.

מיר זײַנען שוין אַזוי לאַנג געווען אַלע אינייענעם, אַז מיר האָבן זיך געפילט ווי איין משפּחה. און שטעלט אײַך פאָר, ניט געקוקט אויף אַלץ — אַ גאַנץ פריילעכע משפּחה.

אין איינעם אַ פרימאָרגן האָט מען צו אונדז אין פאַלאַטע אַרײַנגעטראָגן אויף אַ טראָג בעטל אַ נײַעם פּאַציענט, אַ בלאַסן ווי לײַוונט, מיט אַ קורץ בערדל, לאַנגע פאַרדרייטע וואָנצעס, און מיט געדיכטע גרוילעכע ברעמען. זײַנע האָר זײַנען געווען פאַרפלאָנטערט, אַ לאַנגע הויקערדיקע נאָז האָט

אַראָפגעקוקט פון אַ צעקנייטשטן פּנים. לויט זײַן אויסזען האָט מען אים געקאָנט שאַצן אין די זעכציקער.

דער נײַער איז קענטיק געווען נאָך אַן אָפּעראַציע, ווײַל ער איז געווען אײַנגעזונקען אין טיפן שלאָף. זײַנע הענט זײַנען געווען פאַרפּאַנצערט אין גיפּס. ווי עס האָט זיך שפּעטער אַרויסגעוויזן, איז דער נײַער אײַנווינער פון אונדזער פּאַלאַטע ניט געשלאָפן, נאָר ער האָט פּשוט געהאַלטן פאַרקוועטשט די ווײַעס. מײַן שכנס אַ פּלוצלונגדיקער הילכיקער ניס האָט אים פונאַנדערגעריסן די אויגן. פון זײַן בליק איז אונדז אַלעמען טרויעריק געוואָרן.

— אָך, אָך, אוי, ווי, — דאָס איז געווען דאָס איינציקע וואָס מיר האָבן פון אים געהערט.

איינמאָל האָבן די חברה פון פּאַלאַטע געגעבן מיר אַ ווונק: "פּאָפּראָבוי", — דאָס הייסט "פּרווו אויף דײַן מאַמע־לשון, ער איז דוכט זיך אַ ייִד. דו הייב נאָר אָן מיר וועלן דיר העלפן". פּאָלג איך. דערצו בין איך אַליין אויך נייגעריק.

— פּעטער, — וועגד איך זיך צו אים, ווי רופט מען אײַך?

— אוי, ווי, ווי... — ענטפערט ער מיר.

— פונוואַנען איז אַ ייִד? — פרוביר איך שוין עטוואָס דרייסטער.

— אוי, ווי, ווי... — ענטפערט ער ווידער.

— און וואָס האָט מיט אײַך פּאַסירט?

— אײַ, ווי, אך, ווי, ווי, — שטאַמלט ער פונדאָסנײַ.

מיר האָט עס דערעסן, און איך האָב באַשלאָסן איבערגעבן די דאָזיקע פונקציעס, ווי אַ שטאַפּעט, מײַן שכן. איך זע אָבער אַז יענער גיט אויפגיך איבער די שטאַפּעט זײַן שכן. קיינער האָט שוין דעם טאָג ניט געהאַט קיין חשק צו ריידן מיטן נײַעם פּאַציענט.

ערשט וועג די ווייטיקן האָבן אים אַביסל אָפּגעלאָזט, האָט ער אָנגעהויבן צו ריידן. וועגן זיך האָט ער כּמעט ניט דערציילט. דאָס איינציקע וואָס מיר האָבן פון אים אַרויסגעצויגן, זײַנען געווען פּרטים וועגן דעם אומגליק וואָס האָט מיט אים פּאַסירט. ער האָט געאַרבעט בײַ דער מאַשין וואָס הובלט ברעטער, האָט זיך אים פּאַרדרייט דער קאָפּ, ער האָט זיך אַ גליטש געטאָן, צעבראָכן די רעכטע האַנט, אויסגעלונקען אַ פּוס, און אומדערוואַרט זײַנען צוויי פּינגער פון דער לינקער האַנט געבליבן הענגען. אין שפּיטאָל האָט מען זיי געמוזט אינגאַנצן אָפּשנײַדן. דערבײַ האָט בענצל דערמאָנט וועגן זײַן האַרץ־קראַנקייט און ראַדיקוליט.

בענצל איז גראָד געווען ניט פון די מענטשן וואָס צאַצקען זיך מיט זייער געזונט. נאָר איצטער ליגנדיק אין בעט, נאָך דער אָפּעראַציע, האָט זיך אים געדאַכט, אַז די ווייטיקן ציען זיך צו אַלע זײַנע גלידער. ער האָט אַפּילו באַקומען אַ פּחד זיך צו באַוועגן.

זײַן דערציילונג איז געווען קורץ און אָרעם. עס האָט זיך געפילט אַז ניט אַלץ דערציילט ער אונדז. און אונדז איז שוין געווען איבער דער טבע הערן וועגן קראַנקייטן. מיר האָבן טאַקע געפֿרווט איבערדרייען די פּלאַסטינקע אויף דער אַנדערער זײַט.

— חבר, — האָט זיך אָנגערופן זרח קרוטשקאָווסקי, — וואָס ליגסטו אַזוי און האַלטסט אין איין קרעכצן? מיט אַזוינע אומגליקן ווי בײַ דיר גייט מען אַרום.

— ס׳איז מײַן זאַך. ווען עס וועט קומען די צײַט, וועל איך אַרומגיין, — האָט בענצל אַ בורטשע געטאָן.

— יאָ, דאָס איז טאַקע אײַער זאַך. אָבער אַז מען האָט פּיס, וואָס גייען, טאָר מען ניט ליגן, — האָט מיט פּאַרדרוס אין דער שטים געזאָגט קאָסטיע צערנאָדיראָוו.

אַ גאַנצן טאָג האָט בענצל כמעט מיט קיינעם מער ניט געredט. עס האָט זיך געדאַכט אַז אַלע האָבן אָן אים פאַרגעסן. מיט פאַרטראַכטע אויגן האָט ער לאַנג געקוקט אין דער צײַטונג. צײַטנווײַז האָט זיך געוואָרפן אין די אויגן אַז ער לייענט איינס און דאָס זעלבע, אַן אַנדערשמאָל פלעגט ער סתּם ליגן מיט פאַרמאַכטע אויגן.

מיטאָג־צײַט, ווען בענצל האָט געהאַלטן דאָס לעפל זופּ בײַ די ליפּן, האָט פלוצים עמיצער אַ פויק געטאָן אין פענצטער.

בענצל האָט זיך אַרומגעקוקט און באַמערקט, אַז דאָס האָט אַ פייגעלע מיטן שנאָבל אַ קלאַפּ געטאָן אין שויב און אַרײַנגעקוקט אין פאַלאַטע. אין אַ רגע אַרום איז עס אַוועקגעפלויגן צו אַן אַנדער פענצטער.

בענצל האָט זיך אויף אַ מינוט פאַרטראַכט, נאָכדעם אָפּגערוקט דעם טעלער זופּ אָן אַ זײַט. אַ טיפן קרעכץ געטאָן, האָט ער אַרויסגעצויגן די פּיס פון אונטער דער קאָלדרע, געכאַפּט דעם שכנס קוליעס, און ווי אַ שיכורער זיך צוגעשלעפּט צום פענצטער. אַלע האָבן אויפגעהערט עסן און מיט פאַרוווּנדערטע בליקן באַגלייט בענצלען אין זײַן שווערן וועג. ער האָט אָבער פאַרזאָמט. דאָס פייגעלע האָט מסתּמא ניט געהאַט קיין צײַט צו זיצן און וואַרטן ביז בענצל וועט זיך דערשלעפּן צום פענצטער. און ער האָט געקוקט אויפן אָרט

וווּ ס׳איז אָקאָרשט געשטאַנען דאָס פייגעלע, און אין די אויגן איז געווען אי בענקשאַפט, אי שרעק. בענצל האָט זיך לאַנגזאַם אומגעקערט און אַוועקגעלייגט אויפן בעט.

״מעגלעך אַז דאָס איז טאַקע אַ צופעליקע זאַך, — האָט פאַמעלעך אָנגעהויבן בענצל. — קאָן זײַן אַז מען דאַרף טאַקע אין דעם ניט גלויבן. נאָר איך קאָן ניט פאַרגעסן... דאָס איז געווען פאַרן סאַמע אויסברוך פון דער מלחמה. די דײַטשע באָמבעס האָבן נאָך ניט געריסן אויף שטיקלעך יונג און אַלט. איך דאַרף אײַך דען דערמאָנען אַז ס׳איז געווען אַ זונטיק? שבת בין איך געקומען אַ מידער פון דער אַרבעט, ניט באַוויזן איבערלייענען די צײַטונג. בין איך איצט געזעסן מיט אַ בלאַט אין דער האַנט. ווי שטענדיק געוואָרפן אַ בליק אויף די קעפלעך, אויסצוקלײַבן וואָס לייענען פריִער. מײַנע צוויי יונגאַטשעס האָבן מיר ניט געלאָזט צורו. יאַנקעלען איז שוין געווען זעקס יאָר. שימקעלען — צוויי מיט אַ האַלבן. זיי האָבן בײַ מיר געריסן די צײַטונג פון די הענט, געטומלט איך זאָל זיך שפילן מיט זיי. איך האָב זיך אַפילו געזומען בייזערן. אין דעם מאָמענט האָט זיך באַוויזן אין פענצטער אַ פייגעלע, אַ קליינינקס, מיט גלאַנציקע אייגעלעך־קנעפעלעך. עס האָט אַ דריי געטאָן דאָס קעפל דאָ אויף לינקס, דאָ אויף רעכטס, גוט באַקוקט דעם צימער, עטלעכע מאָל אָנגעקלאַפּט אין שויב און אַוועקגעפלויגן. איך האָב זיך אַפילו אויף דעם ניט אומגעקוקט.

מײַן ווײַב איז געווען אין קיך. די קינדערלעך האָבן זיך, ווי פריִער, געשפילט. איך האָב אַראָפגענומען פון עטאַזשערקע מײַנע לערנביכער. עס זײַנען געבליבן געציילטע טעג ביז די עקזאַמענס אין דעם אינסטיטוט, ווו כ׳האָב זיך געלערנט אויפן פינפטן קורס הינטער־אויגיק. אומדערוואַרט האָט אַ ווילדער גערויש צעריסן די לופט״.

אין פאַלאַטע איז געווען שטיל. אַלע קראַנקע האָבן געשוויגן. ווער עס האָט אויפמערקזאַם געהערט בענצלען און ווער עס איז געווען פאַרטאָן אין דערמאָנונגען. בענצל האָט פון גראַפין אַרײַנגעגאָסן אַ ביסל וואַסער אין גלאָז און אויסגעטרונקען. אין האַלדז איז געוואָרן אַ ביסל לײַכטער און ער האָט פאָרגעזעצט זײַן דערציילונג:

״בעת מעשׂה האָבן מיר נאָך ניט געגלויבט, אַז דאָס איז אויף לאַנג. מיר האָבן נאָך געהאָפט, אַז הײַנט־מאָרגן וועט מען דעם שׂונא אָפּשטעלן און אָפּשטויסן אויף צוריק. נאָר אין עטלעכע טעג אַרום האָט שוין דער הימל געהאָגלט מיט באָמבעס, מענטשן זײַנען געלאָפן הין און צוריק, פון איין

באַהעלטעניש אין דער צווייטער. איך האָב געכאַפּט מײַנע צוויי יינגלעך, פאַרשלאָסן די טיר פון שטוב, פאַרמאַכט די לאָדנס, און צוזאַמען מיט מײַן פרוי זײַנען מיר געלאָפן פון שטעטל. אָן שפּיזן, אָן זאַכן, מיט דער האָפענונג אינגיכן זיך אומקערן צוריק. אויפן וועג האָט מיך אָנגעיאָגט אַ המון מענטשן מיט פּיצלעך קינדער אויף די הענט, מיטן ביסל האָב און גוטס אין די קינדער־וועגלעך, געפּאַקטע וועגענער און לאַסט־אויטאָמאָבילן. אין הימל האָט זיך דערהערט אַ געוויש פון מאָטאָרן וואָס האָט פאַרטויבט דאָס געווײַן פון די קינדער, די קולות פון די פּליטים. איך האָב קוים באַוויזן אויפצוהייבן די אויגן צום הימל, ווי פון דער גאַנצער טשאַטע האָבן זיך אָפּגעריסן פּיר עראָפּלאַנען, אַראָפּגעלאָזן זיך כּמעט אויף די קעפּ און באַשאָטן דעם וועג מיט אַ האָגל קוילן. מער האָב איך קיין זאַך ניט געזען. וועג איך בין געקומען צו זיך, האָב איך דערפילט אַ שטאַרקן ווייטיק אין דער רעכטן אַקסל און אין דער רעכטער האַנט. אָיך בין קוים בכוח געווען אויפצוהייבן דעם קאָפּ. אין עטלעכע מעטער פון מיר זײַנען אין בלוט און שטויב געלעגן מײַן ווײַב און שימקעלע. דאָס עלטערע יינגל איז דאָרט ניט געווען. עטלעכע מינוט האָב איך נאָך געהאַלטן אויפגעהויבן דעם קאָפּ, געקוקט אַרום זיך און ווידער אַ פּאַל געטאָן אויף דער ערד..."

בײַ בענצלען שטעלן זיך טרערן אין די אויגן. אין האַלדז טריקנט. ער נעמט עטלעכע זופ וואַסער. אַ ווײַלע שוויגט ער. ער האָט ניט באַמערקט ווי די קראַנקן־שוועסטער איז אויף די שפּיץ פינגער אַרײַן אין דער פּאַלאַטע, וווּנדערנדיק זיך אויף דער שטילקייט. אין עטלעכע מינוט אַרום האָט ער פאָרגעזעצט:

"וען איך בין אַ צווייט מאָל געקומען צו זיך, בין איך געלעגן אין אַ וואָגן אויף פּרישן הײ. אַ פרוי האָט מיט אַ צעריסן שטיקל העמד מיר געוואַשן די וווּנדן. פון איין זײַט איז געווען אַ וואַלד, פון דער צווייטער — אַ גרויסע לאָנקע. אַ סך שפּעטער האָט מיר עמיצער דערציילט, אַז דאָס עלטערע קינד איז לעבן געבליבן. שוין בעת איך בין געווען אַ פּאַרטיזאַנער, האָב איך פּיל מאָל געפרווט זיך דערוויסן וועגן מײַן זון, נאָר אומזיסט. לאַנגע יאָרן האָב איך אַלץ געהאָפט, אַז איך וועל טרעפן מײַן איינציק קינד. דאָס האַרץ זאָגט מיר, אַז ער לעבט..."

ער איז ווידער אַנטשוויגן געוואָרן. דערנאָך מיט אַ טרויעריק קרום שמייכעלע צוגעגעבן:

— איצט ווייסט איר שוין אין וואָס עס האָט מיר דערמאָנט דאָס פייגעלע.

וועַן בענצל האָט געענדיקט זײַן דערציילונג, האָבן אַלע נאָך לאַנג געשוויגן. געווּיס האָבן אייניקע חרטה געהאַט וואָס זיי האָבן חוזק געמאַכט פון אים.

— ווייסט וואָס, בענצל, וועַן איך וועל אַרויס פון שפּיטאָל, וועל איך פּרווון דיר העלפֿן אויפֿזוכן דײַן קינד, — האָט זיך אָפּגערופֿן זשענע זלאָטניקאָוו.

— אַ דאַנק, נאָר ס'איז אַן אומזיסטע אַרבעט, — האָט אומעטיק געענטפֿערט בענצל.

— ווער גייט קוקן דעם טעלעוויזאָר? הײַנט איז אַ גוטע פּראָגראַם. האַ, בענצל, אפֿשר וועט איר זיך אָנשליסן צו אונדז? האָט עמיצער געפֿרוווט בײַטן די טעמע פון געשפּרעך.

— ע, דאָס מאָל וועט איר זיך באַגיין אָן מיר.

וועַן די גייענדיקע חולים האָבן זיך אומגעקערט אין פֿאַלאַטע, איז שוין בענצל געשלאָפֿן. נאָר אַפֿילו אין שלאָף איז זײַן פּנים געווען טרויעריק.

ווער ווייסט ווי לאַנג וואָלט זיך נאָך געצויגן בענצלס פאַרצווײַפלונג, וועַן ניט...

עס האָט אָנגעהויבן שאַריען אויף טאָג. די ערשטע שטראַלן האָבן זיך אַרײַנגעשלײַכט דורך דער פֿאָרטקע פון פּענצטער און מיטגעבראַכט מיט זיך כוואַליעס פּרישע לופֿט. אין אַזעלכע פּרימאָרגנס שלאָפֿט זיך באַזונדערס גוט. און אַלע קראַנקע זײַנען טאַקע זיס געשלאָפֿן, ווער שטיל, און ווער מיט אַ "ניגון". בענצל האָט נאָך ניט אינגאַנצן אויפֿגעריסן די אויגן, און פֿלוצים האָט ער באַמערקט — אויפֿן טישל לעבן זײַן בעט שטייט אַ בוקעט בלומען, פּרישע בלומען. ערשט נעכטן אין אָוונט איז דאָ קיין זאַך ניט געווען. בענצל האָט פּאַרדעכטיק אַ קוק געטאָן אויף אַלע בעטן אין פֿאַלאַטע, נאָר די שכנים זײַנען געשלאָפֿן. ער האָט אַראָפּגעווארפן די קאָלדרע און זיך אַוועקגעזעצט. ניט אָפּרײַסנדיק זײַן בליק פון די בלומען, האָט ער אַרײַנגעצויגן טיף אין די לונגען זייער ריח. מיט די אויסגעדאַרטע פינגער פון דער געזונטער האַנט האָט ער אַ גלעט געטאָן די סאַמעטענע ציכטיקע בלעטלעך:

"וועמענס אַרבעט קאָן דאָס זײַן? און אפֿשר איז עס גאָר אַ טעות?" בענצל האָט ווידער אַ קוק געטאָן אויף די שלאָפֿנדיקע און זיך אַוועקגעלייגט אין בעט. פּונדעסטוועגן, ווער איז עס? ער האָט זיך דערמאָנט, אַז מיט אייניקע טעג צוריק האָט זיך די דיזשורנע קראַנקן־שוועסטער טאַניע צוגעזעצט אויף זײַן בעט, נעכטן אויך. זי האָט אַפֿילו אַ פּרעג געטאָן צי ער איז אַ פֿאַרהײַראָטער. צי דען זאָל דאָס זײַן זי?

פֿאַר מיטאָג איז געקומען אין פֿאַלאַטע די פֿאַריקמאַכערשע טיאָטיע זינע. דאָס הייסט — "מומע זינע". אַזוי האָבן איר אַלע קראַנקע גערופן. צוויי מאָל אַ וואָך קומט זי אין פֿאַלאַטע, וועמען אָפּגאָלן און וועמען אָפּשערן. בענצל איז געווען פֿאַרוואַקסן פון קאָפּ ביז די פיס. וען טיאָטיע זינע פלעגט קומען אין פֿאַלאַטע, פלעגט זיך בענצל מאַכן שלאָפּנדיק. נאָר דאָס מאָל...

— ווי פֿאַרלאַנגט איר, קראַנקער, איך זאָל אײַך שערן: באָקס אָדער פֿאָלקע? — האָט העפֿלעך געפרעגט טיאָטיע זינע.

— איך האָב פּינט באָקס, און טאַנצן איז ניט פֿאַר מײַן עלטער, — האָט צום ערשטן מאָל געפֿרוווט אַ שפּאַס טאָן בענצל.

— ווי זשע זאָל איך אײַך שערן, פּעטערל?

— שערט ווי איר ווילט. שערט אָפּ טאַנגאָ אָדער גאָר פּאָקסטראָט, אָבער מאַכט מיר אַ מענטשישן קאָפּ.

— אַז טיאָטיע זינע האָט זיך אָפּגעפֿאַרטיקט מיט בענצלען, זײַנען מיר אַלע געבליבן ווי געפֿלעפּטע. ער איז יינגער געווארן אויף צען יאָר. די אויגן זײַנען פריילעכער געווארן. עפּעס לעבעדיקס האָט אין זיי אָנגעהויבן צו פינקלען.

קאָסטיע האָט אַ בורטשע געטאָן:

— אָט דאָס איז אַ סורפּריז! אַבי איך האָב געמיינט, אַז אין פֿאַלאַטע איז געקומען כאָטש איין אַלטיטשקער.

בענצל האָט אַ שמייכל געטאָן און ניט געענטפֿערט. אַ גאַנצן טאָג זײַנען אים פון קאָפּ ניט אַרויס די בלומען. אין אָוונט איז געקומען אויף דער וואַכטע די קראַנקן־שוועסטער מאַשע. זי איז געווען ניט גאָר יונג, אומגעפֿער אַ פערציק יאָר. דאָ אין שפּיטאָל האָט זי געאַרבעט נאָך פֿאַר דער מלחמה. אַלע האָבן געוווסט אַז קיין קינדער האָט זי ניט. איר מאַן איז פֿאַר צוויי־יאָרן געשטאָרבן. שטענדיק אַן ערנסטע, איז זי געווען צו די קראַנקע שטרענג, נאָר זייער איבערגעגעבן. דאָס מאָל האָט זי, אַרײַנגייענדיק אין פֿאַלאַטע, מיט אַלעמען זיך באַגריסט, נאָר דעם איינציקן בענצלען געשיקט אַ שמייכל. דערצו האָט זי נאָך אַ פרעג געטאָן:

— פון וואַנען קומען צו אײַך אַזעלכע וווּנדערבאַרע בלומען?

— מען האָט מיר געבראַכט אַ מתּנה, — האָט בענצל געענטפֿערט, קוקנדיק מאַשען גלײַך אין די אויגן אַרײַן.

— מסתּמא האָט אײַך עמיצער שטאַרק ליב...

— אָדער יאָ, אָדער ניט. וועט דאַרף אַזאַ קאַליקע ווי איך?

— אָט זעט איר דאָך אַז עמיץ דאַרף — האָט מאַשע געענטפערט און איז פאַמעלעך אַרויס פון פאַלאַטע.

ביז איצט האָט קיינער אין פאַלאַטע ניט געלייגט קיין אַכט אויף בענצלען און זײַנע בלומען. נאָר ניקאָלאַי האָט אים אַ זאָג געטאָן:

— דו זעסט שוין, בענצל, אַז עס האָט געלוינט זיך אָפשערן. מיר ברענגט קיינער ניט קיין בלומען. נאָר זאָג, בענצל, דו האָסט דאָ עמיצן אין שטאָט?

— האָבן האָב איך קיינעם ניט, נאָר מאַלע וואָס עס מאַכט זיך. אַפשר האָט זיך עמיצער אָפגעפונען?

אין אייניקע טעג אַרום האָבן זיך אויף בענצלס טישל ווידער באַוויזן פרישע בלומען, און דערצו שאָקאָלאַד, און ווידער, ווי אין די פאָריקע טעג, האָט קיינער וועגן דעם ניט געפרעגט.

בענצל האָט זיך אָפגעגאָלט. ווען די סאַניטאַרקע סאָניע איז אַרײַן אין פאַלאַטע, האָט ער געבעטן פרישע וועש. סאָניע האָט געבראַכט אי פריש וועש, אי אַ נײַע פיזשאַמע מיט רויטע און ווײַסע פאַסן.

די חברה אין פאַלאַטע האָבן זיך איבערגעווונקען, נאָר בענצל האָט עס ניט באַמערקט. ער האָט זיך פאַמעלעך איבערגעטאָן, איבערגעלאָזט הענגען דעם לינקן אַרבל, דערנאָך אים אַרײַנגערוקט אין קעשענע. ווען סאָניע איז אַרײַן אַ צווייט מאָל אין פאַלאַטע, האָט בענצל ניט אויפגעהערט צו קוקן אויף איר. אפשר איז דאָס גאָר איר אַרבעט?

— וואָס איז דאָ הײַנט אין טעלעוויזאָר? — האָט בענצל אַ פרעג געטאָן.

— בענצל, — האָב איך שוין ניט אויסגעהאַלטן, — צו אײַער געזונט דאַרפט איר זען אַ טעלעוויזאָר?

— און וואָס וועט זאָגן דער ראַדיקוליט? — האָט זיך אַרײַנגעמישט מײַן שכן.

— און אפשר וועט איר אויפהערן צו חוזקן? אויף לערנען אַנדערע זײַט איר בעלנים, — האָט ניט אויסגעהאַלטן זשעניע, — ער ווייסט אַליין וואָס ער האָט צו טאָן.

— אויב זיי האָבן פון דעם פאַרגעניגן, זאָלן זיי חוזקן, — האָט בענצל געענטפערט, — אפשר לינדערט עס זיי די וויטיקן...

אויף בענצלס טישל האָבן זיך כסדר באַוויזן בלומען און זיסקייטן. די לעצטע נעכט איז בענצל געשלאָפן ניט רויק. ער האָט באַשלאָסן איינמאָל פאַר אַלעמאָל מאַכן אַ סוף, כאָפן דעם שולדיקן. כאָטש טיף אין האַרצן האָט זיך באַהאַלטן אַ פּחד, אַז נאָכדעם קאָנען זיך אויפהערן צו באַווײַזן די מתּנות.

און וויפל בענצל האָט זיך ניט אָנגעשטרענגט צו ליגן וואַך אַ גאַנצע נאַכט, האָט אים ניט געהאָלפן. דער שלאָף האָט געפאָדערט זײַנס. ער פלעגט אײַנשלאָפן און פאַרשלאָפן דעם גאַסט.

מיר האָבן זיך געמאַכט ניט וויסנדיק, אַז מיר זענען בענצלס מתנות. און בלויז סאָקאָלאָוו האָט איינמאָל ניט אויסגעהאַלטן און אָנגעהויבן אַרײַנטענהן מיט בענצלען:

— וועז דו וואָלסט געווען אַ פישער, וואָלסטו געווויס געווווסט, אַז בײַ פיש איז דאָס בלוט רויט, אָבער קאַלט. ניט אַנדערש, בענצל, אַז אין דײַנע אָדערן פליסט בלוט פון אַ פיש. אַזוי פיל יאָרן זײַנען אַדורך נאָך דער מלחמה, צי האָסטו ניט געקאָנט געפינען אַ פרײַנט אין לעבן?

— אַזאַ פרײַנט ווי איך האָב געהאַט, וועל איך שוין קיינמאָל ניט האָבן... — האָט בענצל געזאָגט, און צום ערשטן מאָל פאַר די לעצטע טעג איז זײַן פנים ווידער געוואָרן מרה־שחורה'דיק.

יענע נאַכט איז בענצל לאַנג געלעגן מיט אָפענע אויגן. אויף צו מאָרגנס האָט ער פאַרשלאָפן זײַן פרישטיק. וועז ער האָט זיך אויפגעכאַפּט, איז אויפן טישל לעבן בעט ניט געווען קיין בוקעט פרישע בלומען. דערפאַר איז געשטאַנען, אָנגעשפאַרט אָן אַ גלאָז, אַ דרייעקיקער קאָנווערט, אָט פונקט אַזאַ ווי אין די מלחמה־יאָרן. מיט קליינע אותיות איז אויבן געווען אָנגעשריבן: "דאָראָגאָמו דרוגו באַלאַיעווו ב. (אויף רוסיש: דעם טײַערן פרײַנט באַלאַיעוו ב.).

דאָס האַרץ האָט בײַ בענצלען אָנגעהויבן שטאַרקער צו קלאַפן. אָט־אָט וועט עס אינגאַנצן אַרויסשפרינגען. מיט ציטערנדיקע הענט האָט ער גענומען דעם בריוו.

בענצל האָט אַ וואַרף געטאָן אַ בליק אויף די אַרומיקע. אַלע זײַנען געווען פאַרטיפט אין עפּעס אָן אַרבעט; ווער עס האָט געלייענט און ווער עס האָט געשפּילט אין דאַמקעס.

בענצלס אויגן האָבן זיך אײַנגעגעסן אין די אותיות. "טײַערער בענצל! איך האָב געהאַט פונקט אַזאַ גורל ווי דו. די מלחמה האָט צוגעזויבט בײַ מיר מײַן פרוי און דרײַ קינדער. און דאָך האָב איך געפונען אין זיך מוט צו לעבן. ווער קאָן דיך פאַרשטיין בעסער ווי איך? דערפאַר האָב איך געגומען אויף זיך די שוועריקייטן אויפגאַבע דיר אָנצושרײַבן. איך האָף אַז דו וועסט אונדז גוט פאַרשטיין און קיין פאַרײַבל ניט האָבן. אונדזער ציל איז געווען אַרויסצורײַסן דיך פון פאַרצווייפלונג, צווינגען דיך אַרומקוקן זיך און זען, אַז די וועלט איז

שיין און אַז אַרום זײַנען פֿאַראַן אַ סך גוטע מענטשן. עפּעס דוכט זיך אונדז, אַז דו ביסט שוין אויפֿן ריכטיקן וועג. אַדאַנק אונדזערע טײַערע דאָקטוירים פֿאָר איך הײַנט אַ געזונטער אַהיים. מאָרגן וועסטו אויך פֿאַרלאָזן די פֿאַלאַטע. לויט דעם אָנגעוויזענעם אַדרעס לאַד איך דיך אײַן צו זיך ווי אַ חשובן גאַסט. פֿאַרגעס ניט, אַז אויב דו וועסט קומען אָן אַ וועגטקע, וועסטו מוזן כאַפּן פיש מיט אַ נעץ. דאָס וועט זײַן שווערלעך פֿאַר דײַן האַנט. זײַ געזונט און גליקלעך".

צום סוף איז געשטאַנען די אונטערשריפט פון סאָקאָלאָוון, אין נאָמען פון דער גאַנצער פֿאַלאַטע.

דער קרבן פאַר פריַהייט

אַ רונדע לבנה, אַ בליַכע און אומעטיקע, האָט געקוקט אויף דער ערד. שטיל איז געווען אַרום. פלוצים, אומדערוואַרט, אַלץ נענטער און נענטער, האָט זיך צעטראָגן אַ גערויש פון עראָפּלאַנען, באַגלייט מיט דונערן און בליצן.

נאָענט פון עליען האָט זיך אויפגעהויבן אינדערהייך אַ באַרג ערד מיט אַ גרויׂ־ראָזעווען ברענענדיקן וואָלקן. עליע האָט פאַרשטאַרקט זיַנע טריט. די לבנה האָט זיך פאַרדעקט מיט טונקעלע שמאַטעס. עס האָט איר געשוידערט. דאָ וואַרפט זי אַראָפּ די שמאַטעס, און ווידער דעקט זי זיך צו. קאַטונין האָט אַ קוק געטאָן צום הימל. אָבער דער רויש האָט זיך אַלץ מער פאַרשטאַרקט. ער איז געפאַלן אויף דער ערד. די פאַשיסטישע עראָפּלאַנען האָבן זיך אַראָפּגעלאָזט אַלץ נידעריקער צו דער ערד, ווי זיי וואָלטן זוכן עמיצן אין דער פינצטערניש. קאַטונין האָט אויפגעהויבן זיַן קאָפּ. ליגן אויף דער ערד, אויף דער אייגענער ערד, אויף דעם אייגענעם ערָאדראָם, דאָ, לעבן זיַן ערָאָפּלאַן, מורא האָבן פאַר פרעמדע, ניט געלאַדענע, פאַר שׂונאים? ניין, דאָס טאָר מען ניט! דאָ איז ער דער באַלעבאָס. און פליַען קען ער ניט ערגער פון זיי. איבער צוויי טויזנט מאָל האָט ער זיך אויפגעהויבן אינדערלופטן מיט זיַן מעכטיקן פויגל. ניט קיין באָמבעס האָט ער געפירט, נאָר אייגנפאַכע מענטשן און זייער באַגאַזש. דאָרט, אין הימל, איז אים רואיקער ווי אויף דער ערד. דאָ קומט אויס צו היטן זיך פון פרעמדע עראָפּלאַנען.

עליע קאַטונין האָט ניט קיין רעכט אויפצוהייבן זיך אין הימל מיט זיַן פויגל, ער איז איצט אויף דער וואַך, אַלס דעזשורנער אויפן ערָאדראָם, ניט קיין מיליטערישן, אַ ריין ציווילן. קענטיק אַז די דיַטשן האָבן געווּסט פון אים און געוואָלט אים פאַרניכטן. דער גערויש פון די עראָפּלאַנען איז אַלץ שטילער געוואָרן. עליע קאַטונין האָט ווידער אויפגעהויבן זיַן קאָפּ צום הימל, און ווידער האָט די לבנה געקוקט אויף אים אַ בליַכע און עטוואָס אָפּגעריסענע. אָט באַהאַלט זי זיך, און ווידער באַווייזט זי זיך פונדאָסנייַ, ווי זי וואָלט זיך רייַצן מיט אים.

עליע קאַטונין
אין דער צייט פון דער מלחמה

אינדערלופטן האָט זיך געפילט אַ געבראָטענער גערוך. אָט איז שוין דער הימל אויך בליצכער געוואָרן. עליע האָט שוין מיט אומגעדולד געוואַרט אויף דעם פרימאָרגן. אָט באַלד קומט שוין אַ צווייטער אויף זיין אָרט. מיט דער הילף פון אַ פעלד־טעלעפאָן גיט ער אָפּ אַ באַריכט אין שטאַב. ניין, ניט וועגן אָפּרוען זיך האָט עליע געטראַכט. זינט ער האָט אויסגעקעמפט די דערלויבעניש אַריבערגיין פון ציווילע פליִען אויף מיליטעריש, האָט ער נאָך קיינמאָל ניט געוואָלט וויי עס דאַרף צו זיין, ניט געקוקט אויף דעם וואָס אין דירעקטע שלאַכטן האָט מען אים ניט דערלויבט אָנטיילצונעמען. מען האַלט אים דערווייַל אין רעזערוו פליִער־פּאָלק. זיין ערָאדראָם האָט זיך צעמישט, אי דער ציווילער, אי דער מיליטעריש — זיינען פאַראיניקט געוואָרן.

אַ געדיכטער טוי האָט זיך פאַרשפרייט און שוועבט איבערן אויבערפלאַך פון דער ערד. עפּעס פאַרטונקלט און פאַרדעכטיקט איז די שטילקייט אַרום. אומדערוואַרט האָט זיך דערהערט אין טעלעפאָן אַ שטים:

— די גאַנצע עסקאַדרילע, בראש מיטן קאָמאַנדיר עליע קאַטונין, אין משך פון 60 מינוט זיך אַריבערהייבן אויפן מיליטעריש ערָאדראָם פון דער דיוויזיע און מיטטיילן נאָכן אָנקומען אויפן אָרט.

סוף־כּל־סוף האָט ער זיך דערוואַרט. אין געציילטע סעקונדן איז בײַ עליען פאַרגאַנגען דער שלאָף. אָט וועלן די פאַשיסטן אויך פון אים באַקומען די פאַרדינטע קלעפּ.

דאָס איז געווען שוין אין מערץ 1942. דעם טאָג האָט עליע פאַרגעדענקט ווי אַ טאָג פון שלאַכט קריַיצונג.

זיין פאָטער, בערל קאַטונין, איז געווען אַ פורמאַן, געהאַט אַן אייגן פערדל מיט אַ פּאַיעטאָנטשיק, און פלעגט פירן פאַסאַזשירן צו דער באַן און צוריק. ער פלעגט אויך פירן דאָקטוירים צו קראַנקע און אַזוי קוים־קוים פאַרדינען אויף אויסצוהאַלטן די משפּחה פון זעקס מענטשן (ער האָט געהאַט דרײַ זין און איין טאָכטער). אין יאָר 1914 האָט מען בערל קאַטונין צוגענומען אויף

דער מלחמה, פון וואַנען ער האָט זיך אומגעקערט מיט אַ לונגען־קראַנקייט, און באַלד נאָך דער אָקטאָבער־רעוואָלוציע געשטאָרבן.

אין יאָר 1918 אין דער 10־יאָריקער עליע קאַטונין אַוועקגעפירט געוואָרן אין אַ קינדערהיים, ווו ער האָט באַקומען נישט בלויז אַלגעמיינע בילדונג, נאָר אויך געלערנט שלאָסערײַ.

אין יאָר 1927 איז עליע קאַטונין, אַלס מעטאַליסט, אָנגעקומען אַרבעטן אין דער האָמעלער מאַשינען־פאַבריק אויפן נאָמען פון קיראָווון.

יעדן אָוונט, אָדער באַגינען, פלעגט ער לויפן אין עראָקלוב, ווו ער האָט מיט פיל חשק געלערנט און דערגרייכט די מדרגה פון אַ פליִער־אינסטרוקטאָר פון ציווילער אַוויאַציע. שפעטער האָט ער געאַרבעט אין בריאַנסק אַלס אינסטרוקטאָר אין דאָרטיקן עראָקלוב.

גאָט האָט אים געשאָנקען אַ נידעריקן וווקס, דערפאַר אָבער אַ פעסטע שיינע פיגור און שוואַרצע געקרייזלטע האָר — וואָס האָט אים צוגעגעבן פיל חן. שטענדיק אָנגעטאָן ריין, אַקוראַט פאַרקעמט און ריין ראַזירט — דאָס איז אין אים פאַרפלאַנצט געוואָרן נאָך פון די יונגע יאָרן. זײַן שטענדיקער גוטמוטיקער שמייכל, איבערגעגעבנקייט און דיסציפלין, האָבן אים געבראַכט ערע און כבוד. אין לופטפלאָט האָט זיך פאַרהאַרטעוועט זײַן כאַראַקטער, זײַן פינקטלעכקייט ביים אויספילן באַפעלן. ער האָט זיך דערָאָבערט פיל געטרײַע חברים און אַ גוטן נאָמען.

— עליע, דײַן חלום איז פאַרווירקלעכט געוואָרן! — האָט אים געזאָגט זײַן חבר קאַלאַמיץ — איצט קען איך דיך אָפנהאַרציק באַגריסן.

— אַ דאַנק דיר. ווייסטו וואָס עס האָט מיר אַמאָל געזאָגט מײַן נאַטשאַלניק פון צעך ווו איך האָב געאַרבעט אַלס שלאָסער?

— וואָס־זשע האָט ער דיר געזאָגט?

— ווילסט האָבן נחת פון לעבן, דאַרפסטו האָבן נחת פון דײַן אַרבעט.

— אַנטקעגן וואָס זאָגסטו דאָס מיר?

— זעסטו, ווען עס וועט מיר געלינגען באַקעמפן דעם שׂונא, וועל איך האָבן נחת פון לעבן.

עליע האָט זיך געפרייט ווי אַ קליין קינד וואָס זײַן טרוים איז פאַרווירקלעכט געוואָרן. שלאָגן די פאַשיסטישע חיות, וואָס טראָגן טויט אומשולדיקע, זײַן פאַמיליע, זײַן פאָלק, זײַן געבורטס־שטאָט האָמעל — איז פשוט אַ מצווה.

— דו, עליע, ביסט געבאָרן אין אַ "העמדעלע" האָט אים אַנומלט געזאָגט זײַנער אַ פאָלק־חבר.

— פֿאַרוואָס? — האָט זיך עליע געוווּנדערט.

— ווײַל דאָס וואָס דו האָסט פֿאַרטראַכט איז מקויים געוואָרן.

— האָסט כּמעט געטראָפֿן. אָבער געבאָרן בין איך אין אַ "היטעלע", ניט אין אַ "העמדעלע".

עליע האָט זיך דערמאָנט ווי אַמאָל האָט די מאַמע דערציילט דער שכנה, אַז ער, עליע, איז געבאָרן אין אַ "היטעלע".

— ווייסטו, עליע, וואָס עלטערע מענטשן דערציילן? — האָט עליעס חבר אים פֿאַרטרויט אַ סוד, — אַז אויב אַ קינד ווערט געבאָרן אין אַ "העמדעלע" וואַקסט ער אַ גליקלעכער, און אויב אין אַ "היטעלע" האָט אַזאַ קינד אַ "גאָלדענעם" קאָפּ, אַן אָפּענעם מוח און אַן אויסערגעווײנלעכן זכרון.

עליע האָט טאַקע אַמאָל געטראַכט מיט פֿאַרדרוס וואָס ער איז ניט געבאָרן אין אַ "העמדעלע". נאָר ווען ער האָט זיך געלערנט אין מיטלשול און נאָכדעם אין פּראָדוציר־טעכנישער שול, און גלענצנדיק פֿאַרענדיקט זײַנע לימודים, האָט אים שוין ניט פֿאַרדראָסן וואָס ער איז געבאָרן מיט אַ "היטעלע". און ווען ער איז געוואָרן אַ קורסאַנט פון פֿליער־שול, האָט ער בכלל פֿאַרגעסן וועגן די אַלע מעשׂהלעך.

— איך געדענק גאַנץ גוט דײַנע ערשטע טריט אין פֿילאָטן־שול — האָט עליעס חבר פֿאָרגעזעצט, — נאָר ווי האָסטו דערגרייכט ביז אַ קאָמאַנדיר וויס איך שוין ניט.

— אין אַלץ איז שולדיק דאָס "היטעלע" — האָט זיך עליע צעלאַכט.

אין דער אמתן איז עליע שנעל געוואָקסן. אָט איז ער ערשט ניט לאַנג צוריק געווען אַ שילער, נאָכדעם אַ שלאָסער, אַ פֿליער, אַן אינסטרוקטאָר פון אַן אָפּטיילונג. עס זײַנען דורכגעלאָפֿן עטלעכע יאָר און עליע איז שוין אַן אינסטרוקטאָר פון אַן עסקאַדרילע פון ציווילן לופט־פֿלאָט, — אַזוי איז ער דערגאַנגען ביז דעם אָנהייב פון דער מלחמה, ווען ער האָט באַקומען דעם טיטל קאַפּיטאַן. אָבער ניט געקוקט אויף דעם, וואָס פיל פון זײַנע שילער קעמפֿן שוין אויף די פראָנטן אין דער אָפּערירנדיקער אַרמיי, איז ער נאָך אַלץ אין ציווילן לופט־פֿלאָט. די טעג האָבן זיך געצויגן ווי יאָרן. יעדן פרימאָרגן פֿלעגט עליע וואַרטן אויף נײַעס, און סוף־כּל־סוף האָט ער זיך דערוואַרט אויף דער אויסגעבענקטער שעה. ער האָט דאָך מיט די פֿאַשיסטן אַ פּערזענלעכן חשבון. און ערשט איז זײַן חלום מקויים געוואָרן.

הינטער לענינגראַד, אין אַ פֿאַרבאָרגענעם אָרט, האָבן די פֿאַשיסטן אָרגאַניזירט אַ צײַטווײַליקן עראָדראָם, וווּ עס האָבן זיך באַזירט זייערע פֿאַרניכטלער.

עליע קאַטונין באַקומט זײַן ערשטע אויפגאַבע — פאַרניכטן אַלע עראָפלאַנען, צוזאַמען מיטן ערָאדראָם. גלעזנצנדיק פילט ער אויס דעם באַפעל. זײַן עסקאַדרילע האָט זיך אומגעקערט אָן שום פאַרלוסטן.

כמעט טאָג־אײַן, טאָג־אויס ענלעכע באַפעלן. קיין אָפֿרו פאַר זיך, אָבער אויך ניט פאַר דעם פײַנט.

אַנומלט רופט מען עליען אין שטאַב:

— הער אויס מיט אויפמערקזאַמקייט. דאָס איז ניט קיין באַפעל, נאָר פשוט אַן אויפטראָג. אויף דעם ערָאדראָם לואַסטאַרי שטייען 60 פאַשיסטישע מאַשינעס. זיי זײַנען גרייט זיך אויפצוהייבן צום קאַמף. נאָר דער ערָאדראָם איז שטאַרק באַשיצט.

— דאָס איז דאָך ניט קיין נײַעס, זיי באַשיצן אומעטום.

— יאָ, נאָר דער ערָאדראָם איז, לויט דער באַקומענער אויסשפּירונג, באַשיצט מיט געהיים געווער. צווייטנס — די ערָאפלאַנען זײַנען צוגעגרייט צום קאַמף. דווקא דערפאַר מוז מען שנעל אַטאַקירן, ווײַל דער דרומדיקער פראָנט דערנענטערט זיך. אַלזאָ, מיר ווילן הערן דײַן מיינונג.

— מײַן מיינונג איז אָנצוטרויען מײַן עסקאַדרילע די אויפגאַבע.

— מיר האָבן געוווסט אַז קיין אַנדער מיינונג וועלן מיר פון דיר ניט הערן. דיך וועלן באַגלייטן פאַרניכטלער פון פּאָלק וואָס טראָגט דעם נאָמען פון ב. סאַפאָנאָוו, דער קאָמאַנדיר פון זיי איז דײַן באַקאַנטער חבר, דער העלד פון ראַטנפאַרבאַנד, פּאָדפּאָלקאָווניק פּיאָטר לעאָנטיעוויטש קאַלאַמייעץ.

עליע האָט פונאַנדערגעטיילט זײַן עסקאַדרילע אויף צוויי גרופּעס צו אַכט ערָאפלאַנען. יעדן פליער האָט ער אינסטרוקטירט און געעצהט ווי אַזוי בעסער אויסצופילן דעם אויפטראָג. אומדערוואַרט האָבן זיך באַוויזן אינדערלופטן אַ טייל פאַשיסטישע ערָאפלאַנען און אַטאַקירט קאַטונינס עסקאַדרילע.

וועגן דעם קאַמף דערציילט קאַלאַמייעץ:

— מיר מיט מײַנע יאַטן איז אויסגעקומען אי צו פאַרטיידיקן זיך, אי פאַרטיידיקן קאַטונינס חברה. איך האָב ניט אַראָפגעלאָזן קיין אויג פון קאָמאַנדיר קאַטונין, ווײַל די פאַשיסטן האָבן געצילט דווקא אין אים. זיי האָבן שוין גאַנץ גוט געוווסט וועגן די העלדישקייטן פון דעם פליער. ערשט שפּעטער האָט איינער פון די געפאַנגענע דײַטשע פליער זיך מודה געווען, אַז זיי האָבן באַקומען אַ באַפעל צו פאַרניכטן קאַטונינס ערָאפלאַן צוזאַמען מיטן פליער.

אָבער דעם קאַמף האָבן געווונען די סאָוועטישע פליער און דערגרייכט דעם

געהיימען עראָדראָם. עליע האָט דרײַ מאָל געביטן די הויך, און אַזוי אַרום געגאַרט די דײַטשע פליִער. פיר פּײַנטלעכע עראָפּלאַנען האָבן זיך אַראָפּגעלאָזט צו דער ערד, באַגלייט מיט לאַנגע שוואַרצע עקן. עליע מיט זײַן עסקאַדרילע האָבן געטראָפן אין ציל. צעשמעטערט דעם עראָדראָם צוזאַמען מיט 18 פאַשיסטישע מאַשינעס. אַ רויכזייל פון ערד און פייער איז געפלויגן צום הימל. עליע איז אַרײַן אין האַזארט, אַרונטערגעלאָזט זיך נאָענט, כדי זיך איבערצײַגן און מאַכן אַ חשבון פון שלאַכט. יאָ, אַלץ אויסגעפילט לויטן באַפעל. עליע האָט אָפּגעווישט דעם שווייס, לײַכטער אָפּגעאָטעמט. מען קען זיך אומקערן און אָפּגעבן אַ ראַפּאָרט אין שטאַב. אָבער צו פרי האָט ער געיומטובט דעם נצחון. די פאַשיסטן זײַנען דאָך ניט געשלאָפן. אַרום 200–300 מעטער הינטער אים האָט זיך באַוויזן אַ "מעסערשמידט" און זיך אַ וואָרף געטאָן אויף אים ווי אַ שלאַנג.

— אין דעם גראַנגל פון "הימלשפיל" האָב איך בליצשנעל באַטראַכט דעם צושטאַנד — דערמאָנט זיך קאַלאַמייַץ — און מיט אַ לאַנגן פייערשטויס פון מײַן קוילנווארפער האָב איך פאַרוויקלט דעם פאַשיסטישן "העלד" אין רויך און פייער. ווי אַ ברענענדיקער בליץ איז ער געפלויגן צו דער ערד און אַ דונער האָט אָפּגעהילכט וויַיט אינדערלופטן. ער איז געפאַלן נאָענט פון עראָדראָם, ווו ניט לאַנג צוריק איז ער רויק געשטאַנען צוזאַמען מיט אַנדערע פון זײַן פּאָלק.

דאָס איז געווען אַ בײַשפיל פון געמיינזאַמער אונטערשטיצונג צווישן די פאַרניכטלער און שטורמאָוויקעס.

"עליע קאַטונין קעמפט שטענדיק דרייסט, אַנטשלאָסן, קאַלטבלוטיק, טאַקטיש און אויסגערעכנט" — אַזאַ כאַראַקטעריסטיק איז געגעבן געווארן וועגן פליִער, וועו פון שטאַב האָט מען געשיקט די דאָקומענטן צו באַארן עליען מיט אַ מלוכישער באַלוינונג.

שפּעטער, אין פיל יאָר אַרום נאָך דער מלחמה, וועט קאַלאַמייַץ מיט פרײַנטשאַפט דערציילן:

— מײַנע באַציִונגען מיט קאַטונינען זײַנען געווען געטרײַע און פעסטע. איך האָב אים ליב געהאַט ווי אַ לייבלעכן ברודער. זײַן דרייסטקייט, אָרנטלעכקייט און איבערגעגעבנקייט האָט אַרויסגערופן בײַ יעדן באַקאַנטן קאָגנזײַטיקע געפילן און סימפּאַטיע. ער איז געווען, ווי געזאָגט, אַ מענטש אָן אַ גאַל, מיט אַן אָפן האַרץ, שטענדיק גרייט צו העלפן אַ צווייטן, געקענט דעם כאַראַקטער פון יעדן פליִער. אין זײַן עסקאַדרילע האָט ער זיך באַצויגן

שטרענג אינדיווידועל, אָבער גוטמוטיק, און מיט דעם דערָאָבערט אין פּאָלק אַ גוטן נאָמען.

ער איז געווען אַ מענטש... יא, געווען אין פֿאַרגאַנגענהייט... ניט באַשערט געווען אים צו פּייַערן דעם טאָג פֿון נצחון. נאָר דערווייַל, קומענדיק צוריק פֿון שלאַכט, האָט זיך עליע ווידער דערמאָנט וועגן "היטלע", וואָס ברענגט מזל. אויך דאָס מאָל, נאָך אַזאַ שווערער שלאַכט זיך אומגעקערט אָן שום פאַרלוסטן.

די רויטע אַרמיי האָט שטיקערווייַז אַלץ מער און מער באַפרייַט זייער ערד פון די דייַטשע באַנדיטן. עס האָט זיך אָנגעהויבן ברעקלען די שטאָלענע קריגס־מאַשין פון דעם שׂונא. אָט איז שוין באַפרייַט אָדעס, קערטש, סימפֿעראָפּאָל, פּעאָדאָסיע, סטאַלינגראַד און פיל אַנדערע שטעט. אַלץ נענטער איז שוין די גרענעץ. אָבער עס שלאָפן ניט די פּילאָטן פון צפון־ימישן לופט־פלאָט, וווּ עס דינט עליע קאַטונין. זיי שטייען אויף דער וואַך.

קאַטונין חלומט וועגן גליקלעכן טאָג, וועגן פולן נצחון איבערן באַרבאַרישן שׂונא. צענדליקער שלאַכטן מיטן אָנטייל פון דעם יידישן העלד עליע ברענגען דערפאָלגן. אויף זיין חשבון זיַינען שוין פופצן דערטרונקענע קריגס־שיפן פון צענדליקער טויזנטער טאָן, אויך שיף־טראַנספּאָרטן און וואַך־שיפן.

דעם 23טן אַפּריל 1944 באַקומט עליע אַ נייַע אָרדנטלעכע אויפגאַבע — דערטרינקען אַ קאַראַוואַן פון שׂונאס שיפן.

הייס איז געווען די שלאַכט אינדערלופטן. די פינקלענדיקע אויבערפלאַך פון ים האָט זיך באַדעקט מיט אַ האָגל פון אייַזן און שטאָל. דער קאַמף איז געגאַנגען פון אויבן און פון אונטן. די פאַשיסטן האָבן געשפּיגן מיט סנאַריאַדן צו די ערָאָפּלאַנען. זייערע זעניטקעס האָבן געאַרבעט ווי אַ קאָנווייער. דאָס מאָל האָט אַ האַרמאַט קויל געטראָפן אין עליעס מאַשין. ער האָט דערפילט אַ ברען אין רעכטן אַקסל. ער איז געפלויגן ווי שטענדיק בראש פון אַן אַכטל שטורמאָוויקעס "איל–2". אויף עליעס מיליטערהעמד האָט זיך אויסגעצויגן אַ רויטע שטריק און געוואַקסן אין דער ברייט און אין דער לענג. אָבער ער האָט אויף דעם ניט געלייגט קיין אַכט. צי דען האָט ער איצט רעכט צו טראַכטן וועגן זיך? די ווייטאָקן אין האַנט זיַינען געוואַקסן און ער האָט געגומען צו הילף די לינקע האַנט. דאָס בלוט האָט געוואַרעמט זיין קערפּער. אָבער ער טראַכט וועגן דער עסקאָדרילע, וועגן זיַינע חברים. ניט לאָזן איבערָאָטעמען דעם ווילדן שׂונא, שלאָגן, שלאָגן — ביזן פולשטענדיקן נצחון, נקמה נעמען פאַר די אומגעבראַכטע אומשולדיקע. עליע דעריאָגט דעם

"מעסערשמידט" און לאָזט אַרויס אַ סעריע מיט קוילן. נאָך איין מאַשין צעשמעטערט. אָבער אומדערוואַרט האָט זיך זײַן מאַשין אַ נייג געטאָן אויף דער רעכטער זײַט. צי האָט עליע געזען הינטער זיך דעם שלייף מיטן רויך און פּײַער ווייס קיינער ניט. דאַן זײַנען נאָך ניט געווען אויף די ערשטאַנען די אַזוי גערופענע "שוואַרצע קעסטלעך". נאָר די חברים פון זײַן עסקאַדרילע האָבן דײַטלעך געהערט דעם באַפעל פון זייער קאָמאַנדיר:

— אין אַטאַקע פאַר אונדזער פרײַהייט, פאַר אונדזער פאָלק!

עליעס מאַשין האָט זיך אַ קערעווע געטאָן אין דער ריכטונג פון ים קאַראַוואַן. אַרום האָט געשפּריצט מיט פּײַער. עליע האָט נאָך אַ מעגלעכקייט זיך צו ראַטעווען, ער קען קאַפולטירן, און טאַקע אַזוי האָבן געמיינט זײַנע חברים. אָבער אומפאַרשטענדלעך — ער ציט זיך צום קאַראַוואַן, ניט צום ברעג פון ים.

צי קען אַ קאָמאַנדיר פון אַן עסקאַדרילע, אַזאַ קאָמאַנדיר ווי עליע, ניט אויספילן דעם באַפעל, אַפילו, אַז דאָס ווערט זײַן דער לעצטער? צי קען ער דערלאָזן אַז די פאַשיסטן זאָלן געווינען די שלאַכט? ווידער הערט זיך די שטים פון קאָמאַנדיר, ניט קיין געווײַנלעכע ווי שטענדיק:

— חברה, טײַערע, שלאָגט שטאַרקער די באַנדיטן, אַ טויט די פאַ...!

ער האָט ניט באַווײַזן צו ענדיקן. זײַן שטים האָט זיך פלוצים אָפּגעריסן.

הויך אין הימל זײַנען געפלויגן די רעשטלעך פון קאַטונינס עראָפלאַן, צוזאַמען מיט די אויפרײַסן פון די צעריסענע שיפן פון דײַטשן ים־פּלאַט. שיפן פון איבער פינף טויזנט וואַסער אַרויסטויש (וואַסערדרוק) זײַנען אַראָפּ אויפן דעק פון ים, צוזאַמען מיט הונדערטער פאַשיסטישע סאָלדאַטן.

קאַטונין, אָט דאָס יידישע בחורל, דער געווען שלאָסער, האָט נקמה געגנומען אין די מערדער פאַרן פרײַז פון זײַן לעבן.

פון מויל צו מויל, פון איין אָפּטיילונג צו אַ צווייטער, פליִער — רוסן און אוקראַיִנער, ווײַסרוסן און טאַטאַרן, יידן און גרוזינער — האָבן איבערגעגעבן איינער דעם צווייטן וועגן דעם העלדן־טאַט פון עליע קאַטונין. ווי אַ דענקמאָל איז פאַראייביקט געוואָרן דאָס ליד געוידמעט עליען:

דער אָדלער, פיזיש און גײַסטיק פאַרעקשנט,
די פרײַהייט ביז ווייטאָק געליבט,
דורך ברויזנדע ימען און שפּיציקע פעלזן,
זײַן שטורמישן "איל" האָט ער העלדיש געפּירט

אין אונדזערע הערצער הייליק פאַראייביקט
אַפּריל־פּרימאָרגן, בליענדער טאָג,
מיט וווּנדן און פּיַער די דרייסטע מאַשין —
געשניטן די לופט האָט אין יענעם פאַרטאָג.

אַרום האָט געדונערט, דער הימל געברענט,
ער שעפּטשעט פאַרעקשנט "פאָרויס!"
ער שטורעמט פאַשיסטן, ער דרייסט גיט אַרויס
"אַדיע, מיַינע ליבע — אַדיע בעלאַרוס".

...לייַכט ווי די זון דיַין גאָלדענער שטערן,
דער סימבאָל פון אייביק סאָלדאַטישער רום,
צום מערב פליַען די שטאָלענע סטייַעס,
פאַר זיַין פאָלק, פאַר זיַין היים, נקמה ביז סוף.

פאַר זיַינע העלדישקייטן באַקומט עליע דעם העכסטן טיטל — העלד פון ראַטנפאַרבאַנד. ער האָט זיך ניט דערוואַרט, ניט אויף דעם כבוד און ניט אויפן נצחון. אָבער זיַין טרויס נקמה צו נעמען פון די פאַשיסטן איז פאַרווירקלעכט געוואָרן.

העלדן שטאַרבן ניט. אויך עליע איז ניט געשטאָרבן. זיַין נאָמען איז פאַראייביקט געוואָרן. ער לעבט אין זכרון פון ייִדישן פאָלק. אַ גאַס אין זיַין היימשטאַט האָמעל טראָגט זיַין נאָמען. בייַם אַרייַנגאַנג אין פאַבריק וווּ ער האָט געאַרבעט, בייַם טויער, הענגט אַ וויַסער מאַרמאָר־טאָוול מיט אויסגעקריצטע ווערטער וועגן זיַין העלדישקייט, און זיַין נאָמען איז אויף אייביק אַרייַנגעטראָגן געוואָרן אין די רשימות פון די אַרבעטער פון דער מאַשינען־פאַבריק. אין דער שטאָט בריאַנסק, וווּ עליע קאַטונין איז געווען אינסטרוקטאָר אין שטאָטישן ערפֿקלוב, טראָגט זיַין נאָמען די שול נומער 13.

דרייַ וואָכן נאָך זיַין טראַגישן אומקום, איז אויפן פראָנט דערהרגעט געוואָרן זיַין ברודער יצחק, און אַביסל שפּעטער איז געפֿאַלן אין שלאַכט דער צווייטער ברודער.

יאָ, מען קען אומברענגען אַ העלד, צונעמען זיַין לעבן, אָבער זיַין העלדישקייט וועט לייַכטן אייביק. מיר ייִדן וועלן קיינמאָל ניט פאַרגעסן די רומפולע זיַטלעך פון ייִדישער העלדישקייט, פון קאַמף קעגן אַלערליי שׂונאים פון פֿאָלק.

דער פאָרשער פון אַרקטיק

די סטודענטן זײַנען געזעסן מיט גרויס אויפמערקזאַמקייט. פראָפעסאָר יושקעוויטש, האָט זיך געדאַכט, איז פאַרנומען נאָר מיט זײַנע מחשבות, ניט געגומען אין אַכט קיינעם, אַן איבערריַיס האָט ער געפירט מיטן קרײַד אין דער לענג און ברייט פון טאָוול — ביז ער האָט צונויפגעשטעלט די פאָרמולע. אָפּגעשטעלט זיך אויף אַ ווײַלע, דערקלערט וואָס ער האָט געשריבן און וויידער פאָרגעזעצט שרײַבן, דערציילנדיק פונקט ווי עס וואָלט אים ניט אַרן, צי מען הערט אים יאָ אָדער ניט.

אַ שטיקל קרײַד איז אַראָפּגעפאַלן אויפן דיל און איבערגעריסן די שטילקייט. ווען דער פּראָפעסאָר האָט געענדיקט שרײַבן, האָט ער זיך אויסגעדרייט צום זאַל, און ווי אַ זיגער נאָך אַ שווערן קאַמף, מיט אַ זיפץ און קוים באַמערקטן שמייכל, האָט ער אַ צופרידענער אַ קוק געטאָן אין אַלע ווינקעלעך, ווי ער וואָלט דאָרטן עפּעס וועמען געזוכט, און געזאָגט:

— איך גלויב אַז איר האָט אַלע פאַרשטאַנען דעם אויספיר?

אַלע האָבן געשוויגן.

— איז וואָס, קיינער האָט ניט קיין פראַגן? אַלעמען איז פאַרשטענדלעך?

אַ שאַרפן בליק צום טאָוול האָט אָנגעשטרענגט שמואל האָלאַנד. קען זײַן אַז דער פּראָפעסאָר האָט דאָס באַמערקט, ווײַל ער האָט זיך געוועדעט צו שמואלן:

— איר ווילט עפּעס זאָגן?

שמואל האָט געשוויגן. געווײַנטלעך האָט ער געוואָלט עפּעס זאָגן, און ער האָט געהאַט וועגן וואָס. נאָר צי לוינט עס? ער האָט ניט געהערט אַרום זיך גאָרנישט. ער איז געווען פאַרטיפט אין דעם אינהאַלט פון דער פאָרמולע. אין קאָפּ האָבן זיך אים געפלאָנטערט די געדאַנקען. נאָר דער הויפּט־געדאַנק איז געווען וועגן אויספיר פון פּראָפעסאָר. ער האָט געטראַכט: זאָגן צי ניט? און ווי וועט ער דאָס אויפנעמען? גערעכט איז דאָך שטענדיק דער וועלכער האָט מער רעכט. דאָ געהערט די רעכט צום פּראָפעסאָר. אָבער שווײַגן איז אויך שווער, אַז דו פילסט און זעסט דעם טעות. אָבער מען דאַרף דאָך האַלטן

טאַקט. דערנידעריקן דעם פּראָפעסאָר אין די אויגן פון די סטודענטן איז ניט טאַקטיש. און ווי וועט דאָס אויפנעמען דער פּראָפעסאָר? ער קען דאָך נאָכדעם נקמה נעמען.

נאָר ניט אַזוי איז געווען דערצויגן שמואל. ער איז דאָך ניט קיין קונע־לעמעלע, ווי מען קען מיינען פונדערווײַטן.

שמואל הייבט פֿאַמעלעך אויף זײַן האַנט.

— ביטע, וואָס ווילסטו זאָגן? — האָט אַ שמייכל געטאָן דער פּראָפעסאָר.

שמואלס אויגן האָבן געבלישטשעט, פון פּנים האָבן אַראָפּגעשײַנט קוים באַמערקטע קנייטשן, די באַקן האָבן זיך באַפֿאַרבט מיט ראָזעווען קאָליר.

— איך וויל זאָגן אַז אײַער אָקערשט דערקלערטער אויספֿיר פון דער פּאָרמולע איז פֿאַלש.

דער זאַל האָט אויפגעלעבט. די סטודענטן האָבן זיך געשושקעט צווישן זיך. איין קלייניקייט, אַ סטודענט ווארפט אָפּ דעם אויספֿיר פון אַ פּראָפעסאָר! אַזאַ חוצפּה, אַזאַ דרייסטקייט! דער פּראָפעסאָר איז בליַיך געוואָרן, אַראָפּגעשלונגען זײַן שמייכל און צוגעגאַנגען נאָענט צו האָלאַנדן.

— דאָס זאָגסטו, האָלאַנד? און אפשר האָט זיך מיר דאָס אויסגעדוכט?

שמואל האָט געשוויגן.

— נו, וואָס שווײַגסטו, פונקט ווי דו וואָלסט אָנגענומען אַ פול מויל מיט וואַסער? — האָט נערוועז און מיט אַ געהעכערטער שטים געפרעגט יושקעוויטש,

— דו האָסט געזאָגט אַז מײַן אויספֿיר איז פֿאַלש, יאָ?

— יאָ.

— דאַן גיי צום טאָוול און באַווײַז, אַז דו ביסט געראָטן.

עטלעכע סטודענטן האָבן אַ לאַך געטאָן אין די הויפן. נאָר די מערהייט האָט געווווסט אַז שמואל ווארפט ניט קיין ווערטער סתם אינדערלופֿטן. זיי האָבן זיך שוין ניט איינמאָל אין דעם איבערצײַגט. שמואל קען געבן אַ ריכטיקע עצה, העלפֿן אַן אָפּשטייענדיקן חבר זיך גרייטן צום עקזאַמען. אומעטום וווּ ער קען, פֿאַרטיידיקט ער די ווירדע און כבוד פון זײַנע חברים, אויף די ספֿאָרט־פֿאַרמעסטן ווי גימנאַסטיק, שווערע אַטלעטיק, און אויף די סטודענטישע לערן־קרײַזלעך, אין וועלכע ער נעמט אַנטייל.

מוטיק און מיט פּעסטע טריט איז שמואל צוגעגאַנגען צום טאָוול, געמומען די קרײַד אין האַנט, און פֿאַמעלעך, ווי אַ ספֿאָרטלער פֿאַרן אויפהויבן די שטאַנגע, האָט ער זיך אויסגעגליכן, אַ מינוט געשטאַנען פֿאַרטראַכט, און נאָכדעם אָנגעהויבן צײַען די שורות אויפן טאָוול, אָט ווי אַ מאַשין הייבט אָן

זיך רירן, — פון אָנהייב פֿאַמעלעך און נאָכדעם פֿאַרשנעלערנדיק די באַוועגונג. אַזוי אויך שמואל, וואָס וויַטער אַלץ שנעלער האָט ער געצייכנט און געשריבן און נאָכדעם אויסגעפירט זײַן באַשלוס וועגן גרייזן און אויספירן אין די יסודותדיקע פונקטן.

— איר קענט זיך זעצן. איך בין מיט אײַך ניט אײַנשטימיק, נאָר מיר וועלן זיך נאָך אומקערן צו דער פֿראַגע.

שמואל איז געבליבן בײַ זײַן באַשלוס. נאָך מער — דאָס איז געווען דער אָנהויב פון האָלאַנדס וויסנשאַפֿטלעכער טעטיקייט. פֿאַסירט האָט דאָס וועג דער יונגער סטודענט איז געווען אויפן דריטן קורס פון דער הידראָלאָגיע־קאַטעדרע אין דעם אַרקטיק־אינסטיטוט, וואָס טראָגט דעם נאָמען פון אַדמיראַל מאַקאַראָוו. שמואל האָט אָבער דאַן ניט באַגריפן אַז ער האָט געמאַכט אַ גרויסע טעאָרעטישע דערפינדונג אין הידראָלאָגיע.

ביזן סוף פון לערן־יאָר האָט פּראָפעסאָר יושקעוויטש קיין איין מאָל ניט געערעדט מיט שמואלן וועגן דעמאָלטיקן קאָנפליקט.

אַנומלט האָט שמואל פֿאַרזאַמענדיק אויף דער לעקציע, לויפנדיק דורכן קאָרידאָר, דערהערט הינטער זיך אַ שטים:

— יונגערמאַן, פֿאַרוואָס לויפט איר?

— איך פֿאַרשפּעטיק אויף דער לעקציע.

ערשט איצטער האָט שמואל באַמערקט, אַז דער וואָס עס האָט אים אַ רוף געטאָן איז פֿאַנין, דער נאַטשאַלניק פון אינסטיטוט.

— ווי איז דײַן פֿאַמיליע?

— האָלאַנד.

— האָלאַנד? שמואל מאָיסייעוויטש?

— יאָ.

— געהערט, געהערט וועגן דיר. מיר ווייסן וועגן דײַן אויספיר. דאָס איז ניט נאָר אינטערעסאַנט. דאָס איז זייער וויכטיק פֿאַר אונדז. מיר וועלן דאָס אויסנוצן אין דער פֿראַקטישער אַרבעט.

פֿאַפֿאַנין האָט אַרויפגעלייגט זײַן האַנט אויף שמואלס אַקסל און געזאָגט:

— די אַרקטיק נויטיקט זיך אין אַזוינע וויסנשאַפֿטלער.

שמואל איז געבליבן שטיין אַ דערשטוינטער. זײַנע פיס האָבן זיך אָנגעגאָסן מיט בלײַ.

— נו גיי, דו האָסט זיך געאײַלט אויף דער לעקציע.

שמואל איז פֿאַמעלעך אַוועק מיט זײַנע פּרישע געדאַנקען. פֿאַפֿאַנינס

וועלטער האָבן זיך אים געפֿלאָנטערט אין קאָפּ. "מיר נויטיקן זיך אין אַזוינע וויסנשאַפֿטלער". וואָס פֿאַר אַ וויסנשאַפֿטלער בין איך? אַ פֿשוטער סטודענט. נו, געראָטן אין דערוויזן מײַן מיינונג, אָבער דאָס הייסט וויסנשאַפֿט? לוינט טאַקע נאָכן פֿאַרענדיקן דעם אינסטיטוט זיך פֿאַרנעמען מיט וויסנשאַפֿט?

שמואל איז די נאַכט ניט געשלאָפֿן. געלעגן אַ גאַנצע נאַכט מיט אָפּענע אויגן און געטראַכט, געטראַכט. יאָ, עס איז כדאי נאָכן אינסטיטוט פֿאָרזעצן די פֿאָרשונגען אויפֿן געביט פון הידראָלאָגיע.

עס זײַנען דורכגעפֿלויגן די לערן־יאָרן. און אָט איז שוין געקומען דער טאָג פון פֿאַרטיידיקן דעם דיפֿלאָם־פֿראָיעקט.

האָלאַנד האָט באַגעגנט דעם וויכטיקן טאָג קאַלטבלוטיק. איין זאַך האָט אים געקימערט: איינער פון די מיטגלידער פון דער מלוכישער קאָמיסיע איז געווען דער באַקאַנטער פֿראָפֿעסאָר יושקעוויטש. אָבער ניט געקוקט אויף דעם האָבן אַלע מיטגלידער פון דער קאָמיסיע באַשטעטיקט שמואלן דעם דיפֿלאָם מיט דער העכסטער אויסצייכענונג.

דער פֿראָפֿעסאָר יושקעוויטש איז צוגעגאַנגען צו האָלאַנדן און לאַנג געדריקט זײַן האַנט זאָגנדיק דערבײַ:

— אַנטשולדיק מיר, שמואל, דו ביסט דאַן געראָטן געווען. בשעת מעשׂה האָב איך אַליין ניט באַנומען ווי ווײַט דו ביסט געראָטן.

אינגיכן איז אויסגעקומען שמואלן אויף דער פֿראַקטיק אויסנוצן זײַן אויספֿיר.

ווי אַן אָנפֿירער פון דער הידראָלאָגישער אָפּטיילונג נעמט שמואל אָנטייל אין אַלערליי עקספּעדיציעס. מיט דער אַרקטיק איז ער שוין געווען באַקאַנט נאָך פון די סטודענטישע יאָרן. ווער פון אונדז געדענקט ניט די קינדעריאָרן, פֿאַרבראַכטע אין דער מיטלשול? פֿאר דער מערהייט פון אונדז איז דאָס געווען די גליקלעכסטע ציײַט פון לעבן. און אויב דו טרעפֿט אַן אַמאָליקן חבר — איז ער פֿאַר דיר ווי אַ ליײַבלעכער און נאָענטער מענטש. עס זײַנען דאָ אויך אַזעלכע וועלכע האָבן שוין נאָכן פֿאַרענדיקן דעם אינסטיטוט פֿאַראיניקט זייער וויײַטערדיקן גורל מיט אים. זיי בליַבן פֿאָרזעצן זייער וויסנשאַפֿטלעכע אַרבעט, דערין אויך פֿאָרשונגען. צווישן די געלערנטע האָט געפונען אַן אָרט אויך שמואל האָלאַנד. זײַנע פֿאָרשונגען, אויספֿירן און דערפֿינדונגען האָבן אויפֿגערודערט די וויסנשאַפֿטלעכע וועלט אין געביט פֿון אַרקטיק־פֿאָרשונגען.

און געווען איז אַזוי: קורץ פֿאַרן פֿאַרענדיקן דעם אינסטיטוט האָט שמואל פֿאַרעפֿנטלעכט אַן אַרבעט אין זשורנאַל "שריפטן פון געלערנטע" פֿאַרן יאָר 1954,

וואָס עס גיט אַרויס דער הויפּט־אינסטיטוט פֿאַר אַרקטישע ים־פֿאָרשונגען. דאָרט האָט ער דערוויזן די ריכטיקייט פון זײַן טעזע, וואָס האָט אַ גוואַלדיקע באַדײַטונג פֿאַר הידראָגראַפֿיע. ער האָט דרייסט אָפּגעוואָרפן די פּריִער אָנגענומענע אויספֿירן, באַאַרבעטע דורך דעם געלערנטן ניקיפֿאָראָוו, וועלכער איז טעטיק טעאָרעטיש, אָבער ניט פּראַקטיש. האָלאַנדס אויספֿיר זיך שנעל און בריט פֿאַרשפּרייט צווישן די ווייסנשאַפֿטלער פון אַרקטיק און האָט באַקומען דעם נאָמען "האָלאַנדס אויספֿיר".

געווײַנטלעך טרעט זיך יעדער אויס זײַן שטעגל אין לעבן, ווער בריטער, ווער שמעלער, ווער גלײַכער און ווער קרומער. איינעם איז באַשערט צו גיין אויף אַ ברוקירטן וועג, אַ צווייטן — אויף אַ גרונטווועג. נאָר אַלץ איינס איז דאָס אַ וועג וואָס געהערט יעדן מענטש, וועלכער גייט אויף אים ביזן סוף פון זײַן לעבן. זעלטן ווער עס פֿאַרבלאָנדזשעט. אָבער דאַן קען עס ברענגען צו אַ טראַגישן סוף.

האָלאַנדס וועג איז אַ גלײַכער, אָן אָפּוויכן, אָן ווילדגראָז. נאָר ברוקירן איז אים אויסגעקומען אַליין, פון פונדאַמענט אָן, אַלץ מיט די אייגענע הענט און קאָפּ, מיט דער אייגענער ענערגיע, אַרבעטזאַמקייט. ער האָט געהאַט אַזעלכע חברים וואָס האָבן געטראַכט אַז אַלץ קומט אים אָן לײַכט, אַז זײַן וועג איז ניט אויסגעפלאַסטערט מיט שטיינער נאָר באַדעקט מיט טעפּיכער. נאָך דאַן ווען ער האָט זיך קעגנגעשטעלט דעם פּראָפּעסאָר און אַלץ איז אים דורך גלאַט, האָט אים איינער פון זײַנע חברים כיטרע געזאָגט:

— זאָג דעם אמת, שמואל, דו ביסט צופֿעליק ניט געבוירן אין אַ "העמדעלע"?

— וואָס האָסטו מיר פֿלוצים געשטעלט די פֿראַגע? — האָט זיך געווונדערט שמואל. פֿאַר אים איז טאַקע די פֿראַגע געווען אומדערוואַרט. שמואל האָט קיין אַנונג ניט געהאַט ווי אַזוי ער איז געבוירן געוואָרן. אויך אינדערהיים האָט ער קיינמאָל ניט געהערט אַז קינדער ווערן געבוירן אין "העמדעלעך".

— דו ביסט פֿשוט אַ גליקלעכער, שמואל. איין קלייניקייט — ווידערשפּרעכן דעם פּראָפּעסאָר יושקעוויטש, און שאַ, שטיל, — קיין שום שטראָף!

— הייסט עס, אַז איך בין געבוירן אין אַ העמדל — האָט באַשלאָסן שמואל זיך אָפּטשעפּען פון דעם סטודענט מיט זײַנע נאַרישע פֿראַגעס.

— אויב אַזוי, דערצייל ווי האָט אויסגעזען דאָס העמדל, — האָט זיך ניט באַרויקט דער סטודענט.

— איך שווער דיר, אַז איך געדענק ניט וואָס פֿאַר אַ פֿאַרב עס איז געווען, מיר דוכט זיך אַז ענלעך אויף דיר.

ער האָט זיך צעלאַכט און צוזאַמען מיט אים האָבן זיך צעלאַכט אַלע ביַיוועזנדיקע חברים.

שמואל האָט זיך געחברט מיט אַלעמען. אויב עס פלעגט זיך אָנהויבן אַ ויכוח — פלעגט ער זיך שטענדיק ענדיקן בשלום. זײַן גוטמוטיקייט האָט זיך פאַרשפרייט אויף די אַרומיקע. ער האָט געשפילט אויף אַ גיטאַרע, מאַנדאָלינע און פּיאַנע, ער פלעגט אַפילו שרײַבן נאָטן. אַקטיוו אַנטיילגענומען אין קאָלעקטיוועס טענץ, ליב געהאַט צו זינגען. מיט איין וואָרט — צווישן חברים איז ער געווען "אַן אייגענער יאַט".

אַנומלט האָט איינער פון זײַנע געסט ניט פאַרגונען זײַן אויטאָריטעט און אַ זאָג געטאָן:

— דו, שמואל, ביסט אַ נאַטורשטיק, אַ וווּנדערקינד. פון וואַנען שטאַמסטו? דו ביסט דאָך ניט קיין ייִד. ווי קומט עס צו דיר דער נאָמען שמואל?

— איך בין יאָ אַ ייִד, פון ייִדישע טאַטע־מאַמע — האָט ער אים דרייסט געענטפערט. — קיין וווּנדערקינד בין איך ניט. די הויפּט־זאַך, — מען דאַרף אַרבעטן אַ סך, קיינמאָל ניט זײַן באַפרידיקט מיטן דערגרייכטן און וויניקער פלאַפלען.

יענער איז געבליבן שטום און ניט געהאַט וואָס צו ענטפערן.

די הידראָאָגישע שיף, וואָס טראָגט דעם נאָמען פון פּיאָטר פאַכטושאָוו איז באַזאָרגט מיט אַלערליי מינים אינריכטונגען צו פאָרשן דעם אַרקטיק. דאָס איז די ערשטע רוסישע שיף, וואָס איז אַ וויסנשאַפטלעכע לאַבאָראַטאָריע און גלײַכצײַטיק אַן אײַז־שפּאַלטער. דאָ אַרבעט שמואל האָלאַנד. דאָ פאָרשט דער יונגער געלערנטער, שאַפט און באַרייכערט די וויסנשאַפט וועגן אַרקטיק. דאָ טרעפט ער זיך מיט זײַן אַלטן חבר, אַ געווען זעגנזײַטיקע דערפינדונגען. באָגדאַנקאָוו, מיט וועלכן ער טיילט זיך מיט קעגנזײַטיקע יעדער האָט זיך זײַן פּלאַן, זײַן אויפגאַבע, — אָבער דער ציל איז אַן אַלגעמיינער. די יונגע חברים באַשליסן צו בײַטן דעם אײַנגעשטעלטן שטענדיקן מאַרשרוט. זיי האָבן געשניטן נײַע וועגן אין אָקעאַן. אַרום — אַ גלײַכער אויבערפלאַך אָן אַ ברעג, נאָר וויַיט, וויַיט שפּאַרט זיך אָן דער הימל אין ים־אויבערפלאַך. עס איז אָנגענעם וועג דער הימל איז ריין. אָבער ס'פּאַסירט, אַז בלייענע קאָלדרעס הענגען איבער דײַן קאָפּ, און עס דאַכט זיך אַז זיי פאַלן אויף דיר.

אין איינעם אַזאַ טאָג האָט האָלאַנד אַנטדעקט אַ דורכגוס, מיט וועלכן די מאַטראָסן האָבן זיך ביז איצטער ניט באַנוצט. נאָכדעם ווי די פּאָרשער פון

דער עקספּעדיציע האָבן אויסגערעכנט, וויזט זיך אַרויס אַז דער אויסגעפונענער דורכגוס איז זייער וויכטיק פֿאַר דער נאַוויגאַציע. נאָך אַן ענדגילטיקער באַשטעטיקונג איז דער דורכגוס איבערגעגעבן געוואָרן צו עקספּלואַטאַציע פֿאַר ים־שיפונג.

די ציַט לויפט. נאָר שמואל שלאָפט ניט. ער זוכט, פֿאָרשט, רעכנט און אַרבעט זייער פיל. הונדערטער אויסרעכענונגען, צענדליקער וואַריאַנטן, אָפּטמאָל נוצט ער זיַנע אייגענע פּאָרמולעס.

שווימען מיט אַ וויסנשאַפֿטלעכער שיף איז ניט קיין שפּאַציר אין אַ פּאַרק. אַרום איז רויק, ממש אַ מחיה, אַנגענעם און שיין, ראָמאַנטיש, אַז עס פֿאַרכאַפּט דער אָטעם. אָבער חס וחלילה אַז עס הייבט זיך אויף אַ שטורעם, איז אַ סוף צו דער פרייד. עס פֿאַרשווינדט די שיינקייט, עס צעשמאָלצט די ראָמאַנטיק. שמואלן איז אויסגעקומען צו שווימען אין אַלערליי באַדינגונגען. נאָר איין פֿאַל האָט זיך שמואלן פֿאַרגעדענקט מער פון די איבעריקע.

אַנומלט, שווימענדיק צום אַרקטיק, האָט זיך אָנגעהויבן אַ שטורעם, וואָס איז פֿאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ הוראַגאַן. דער הימל האָט זיך פֿאַראיניקט מיטן ים. די כוואַליעס האָבן געשלאָגן און געקלאַפּט די וואַקלענדיקע שיף, געוואָלט זי איבערקערן. שטיקלעך געזאַלצענע קניידלעך האָבן געשפּריצט און געהאַקט אין פּנים, געריסן די בגדים. עס איז פֿאַרשוווּנדן געוואָרן די גלייַכגעוויכט, די פּיס האָבן ניט געפֿאָלגט און ניט געוואָלט שטיין אויף אַן אָרט. די שיף איז געווען נאָענט צום ברעג. אין אַזאַ פֿאַל איז בעסער צו זיַן וואָס וויַטער פון ברעג, וויַל דאָרט איז מער זיכער. אַ יונגער קאַפּיטאַן פון שיף האָט באַפוילן צו וואַרפן אין ים דעם אַנקער. נאָר די שיף איז פון דעם שטאַרקער ניט געוואָרן. זי האָט זיך געוואַקלט דאָ לינקס, דאָ רעכטס, אויבן און אונטן. שמואל האָט איבערגעריסן זיַן אַרבעט. אָבער דאָס האָט זיך נאָר געדאַכט. ער האָט עפּעס געצייכנט אויף דער מאַפּע. אָט איז שמואלס אַ ניַיע דערפינדונג. דאָס איז געווען אויפן אינדזל פלאָסקי, וואָס גייט אַריַין אין דער גרופּע צעלמאַנער אינדזלען אין קאַרסקין ים־אייַנגוס, צפונדיק פון איזּ־אָקעאַן.

יעדער מענטש האָט זיַן כאַראַקטער. הונדערט מענטשן — הונדערט כאַראַקטערן. איינער איז ניט ענלעך אויף אַ צווייטן. עס זיַנען דאָ מענטשן היימלעכע און אומעטיקע, גלייַכגילטיקע און היציקע, קלוגע און נאַרישע, גאַווהדיקע און פּשוטע, שטאַרקע און שוואַכע, ענערגישע און אַפּאַטישע, קאַלטבלוטיקע און היצקעפּ. קאַטונין איז געווען אַ וויסנדרושטיקער, אַ "מענטש אָן אַ גאַל". אַזעלכע מענטשן טרעפן זיך זעלטן. ער האָט "געברענט" אויף

דער אַרבעט, אָבער נאָך דער אַרבעט איז ער געווען דאָס האַרץ פון קאָלעקטיוו. פאַר זיך זעלבסט האָט ער קיינמאָל קיין צייט ניט געהאַט, ווייל די גאַנצע פרייַע צייט זיינע האָט ער געשאָנקען יענעם.

פאַר זיינע אויגן איז אויסגעוואַקסן דאָס אַזוי גערופענע רוסישע אייוועלע, אין דעם טאַנצ אַלטער כאַטע, אויף וועלכן ער פלעגט זיך וואַלגערן אין די פראָסטיקע ווינטער־טעג אַלס קליין קינד. אויף אַזאַ אויוון פלעגן זיך דערוואַרעמען אַלע ביינדעלעך. און דאָ איז איצטער קאַלט, אַז עס קלאַפן די ציינער אין מויל. אַך, ווי עס וואָלט דאָ איצטער צונוץ געקומען כאָטש אַ שטיקל אייוועלע אַזאַ. אָט האָט זיך פאַר זיינע אויגן באַוויזן זיין טאַטע משה. וווּנדערלעך שנעל וואַרפט ער אַראָפּ די לייצעס פון די פערד, גיט זיי אַ גלעט און שטעלט זיי לעבן דעם פּאַיעטאָן, ווו עס ליגט אַ פּעקל היי. די פערדלעך רוקן אַריין זייערע מאָרדעס אין מיטן, וואַרפן אינדערהויך ווי ספּאָרטלער און כאַפּן אַריין אין מויל. משה איז געווען אַ באַרימטער באַלעגאָלע פון האָמעלער טיַך־פּאָרט. מיט ליבע גלעט ער די רוקנס פון זיינע פערד און פירט זיי אין שטאַל. ער ברענגט פון ברונעם פריש וואַסער און גיסט אַריין אין די רערן, שיט אַריין האָבער אין קאָרעטע, און ווידער גלעט ער זייערע רוקנס און רעדט צו זיי:

— אָפּגעאַרבעט ערלעך, עסט איצטער צו זאָט.

דער טאַטע גייט אַ צופרידענער אין שטוב. אויף דער וועראַנדע טרייסלט ער אויס זיין פּעלץ, בלאָזט אין פויסט און גייט אַריין אין קיך. משה נעמט אַראָפּ פון זיך די אויבערשטע בגדים, באַגיסט זיך מיט וואַרעמע וואַסער, וואָס די מאַמע האָט פון פּאָרוס צוגעגרייט, טוט זיך איבער און זעצט זיך צום טיש. אַרום איז ריין און אײַנגעאָרדנט. דער טיש איז באַדעקט מיט אַ ווייַסן טישטעך. אויפן טיש שטייען צוויי ליַכטערס און נעבן זיי צוויי פרישע חלות צוגעדעקטע מיט אַ טישטעכל, ווו עס שטייט געשריבן: "לכבוד שבת קודש". די טראַדיציע איז איבערגעגאַנגען פון דור צו דור, ביז זי איז געקומען צו שמואלס טאַטע. גרייטן דעם שבת, ריין מאַכן דאָס הויז, אויפהיטן די זויבערקייט — דאָס איז די אויפגאַבע פון דער איבערגעבענער בעלא, די ליבע מאַמע און פרוי.

אויפן טיש שטייען גרייט זיבן טעלער. בײַם טיש זיצן זיבן מיַלער. חוץ משה'ן און בעלאַ — פינף קינדער. אַמאָל איז די צאָל געווען גרעסער. בעלאַ איז געווען אַ רייַכע מאַמע. פאַרוואָס? ווייל פריַער זיַינען געווען אַכט קינדער, זעקס יינגעלעך און צוויי מיידעלעך. נאָר ניט אַלעמען איז באַשערט געווען

צו זײַן צוזאַמען. איינער איז געשטאָרבן וועַן ער האָט נאָך ניט דערגרייכט קיין צוויי יאָר.

פֿאַר שמואלס אויגן פלעכטן זיך בילדער פון זײַן קינדהייט. אָט סערווירט די מאַמע דעם שבתדיקן טיש. אויפן טיש אַקוראַט אויסגעלייגט אין אַ רײַ שטיקלעך געפילטע פיש, פֿאַר יעדן איינעם, און בײַם טאַטנס אָרט אויף אַ גרויסן טעלער אַ געפילטע קאָפּ פון אַ העכט. דער טעם פון די פיש צעגייט דאָך אין מויל. און מען זיצט, און מען וואַרט מיט אומגעדולד ביז דער טאַטע וועט קומען פון מנין (די שול איז שוין לאַנג געווען פֿאַרמאַכט). וווּ ביסטו איצטער, מאַמעלע מײַנע? פֿאַר וועמען גרייטן דײַנע געבענטשטע הענט דעם שבתדיקן טיש? אַלע זײַנען צעזייט און צעשפּרייט. נאָר דער איינציקער ברודער ברוך איז געבליבן מיט טאַטע־מאַמע. שמואל סמאָקטשעט אָפּ די ליפּן, ווי ער וואָלט ערשט איצטער געגעסן דער מאַמעס אַ שטיקל געפילטע פיש. נאָכדעם שטעלט די מאַמע אויפן טיש אַ געבראָטענע קאַטשקע מיט קאַרטאָפֿל, מיט אַ געפילט העלדזל, אַ באַבקע און אַ קאַלטן קאָמפּאָט.

אין קאַיוטע איז אַרײַן שמואלס חבר און איבערגעריסן די לענטע פון דעם "פילם".

— ווי מיינסטו, טײַערער, אַ רוסיש אייוועלע וואָלט אונדז דאָ צונוצגעקומען?

— וואָס עפּעס האָסטו מיטאַמאָל זיך דערמאָנט וועגן אַ רוסישן אויוון?

— ניט נאָר וועגן דעם אויוון. איך האָב זיך דערמאָנט די קינדערשע יאָרן און זיך פֿאַרבענקט נאָך דער אַלטער היים. עפּעס צו שנעל לויפן די יאָרן. דו באַווײַזט זיך ניט אַ קערעווע טאָן אַהין און צוריק, ווי עס לויפט דורך אַ יאָר, אַ חודש, אַ טאָג. ווי לעבט זיך דאָרט מײַנע אַלטע טאַטע־מאַמע? שוין אַ היפּשע צײַט ניט געזען ניט די ברידער, ניט די שוועסטער.

— אויב אַזוי האָב איך ניט קיין רעכט צו שטערן דיר זיך וואַרעמען אויפן אויוון.

— דו לאַכסט. אָ, וועַן מיר האָבן דאָ דעם טאַטנס אויוון... דו קענסט זיך אַפֿילו ניט פֿאָרשטעלן וואָס פֿאַר אַ פּרייד דאָס וואָלט געווען. דאָס איז געווען ניט סתּם אַן אויוון. דאָס איז געווען זיס ווי האָניק. מיר די קינדער פלעגן זיך שטענדיק קריגן צווישן זיך ווער עס וועט פֿאַרנעמען אַ בעסערן אָרט אויפן אויוון, איבערהויפּט אין די פּראָסטיקע אָוונטן. דו קענסט זיך פֿאָרשטעלן אַזאַ בילד: אַרום איז שניי, אַ פּראָסט, און דו ביסט אין "טאַשקענט", וואַרעמסט דורך אַלע דײַנע ביינער. און עס זײַנען געקומען די פֿאַשיסטישע האָרדעס, פֿאַרניכטעט די כאַטע, צוזאַמען מיט דעם באַרעמהאַרציקן אויוון. אויך איצטער,

אין דעם נאָכמלחמהדיקן הויז פון די עלטערן, איז דאָ אַ רוסיש אייוועלע, אָבער אַ סך קלענער ווי אַמאָל און מיט וויניקער וואַרעמקייט.

— שמואל, דו האָסט געזאָגט אַז איר זײַט געווען זעקס חברה בײַ דײַנע עלטערן, אָדער דאָס האָט זיך מיר אויסגעדאַכט?

— מעגסט מיר גלויבן אַז איך האָב ניט געהאַט קיין טעות. טאַקע זעקס יינגלעך און צוויי מיידלעך. נאָר די יאָרן לויפן. איין יאָר איז ניט ענלעך צום צווייטן. דו באַמערקסט ניט ווי עס גייט דורך די קינדהייט און ביסט שוין אַ דערוואַקסענער, אָן קינדערשע שפּילצײַג, אָן שטיפערײַ, אָן זאָרגלאָזיקייט. דו ווערסט ערנסט, ווײַל עס קומען די פאַרפליכטונגען, ווײַל דו ווערסט פּשוט אַ דערוואַקסענער. און וואָס ווײַטער — לויפן די יאָרן שנעלער.

קאַרג אויף רייד, האָט ער זיך מיטאַמאָל פונאַנדערגערעדט. בײַ יעדן מענטש זײַנען פאַראַן אַזעלכע מינוטן וועו עס ווילט זיך אויסריידן דאָס האַרץ, זיך טיילן מיט די געדאַנקען. ער קען אַפילו דיר זײַן אַ ווילד־פרעמדער מענטש. אָבער אַז דו רעדסט זיך אויס — ווערט דיר לײַכטער אויפן האַרצן, נעמסט אַראָפּ אַ שטיין פון די פּלייצעס. און אויב קיינער איז נישטאָ לעבן דיר — טראַכסטו מיט זיך אַליין. קליניקייטן, וויכטיקע און אומוויכטיקע פאַלן פון לעבן, — אַלץ וואָס עס קריכט אַרײַן אין געדאַנק, אָן אַ כראָנאָלאָגיע, אָן אַ סדר, אַלץ צונויפגעפלאָנטערט אָדער צעריסן אויף שטיקלעך. אַזוי רײַסן זיך אַמאָל די געדאַנקען, דערמאָנונגען.

שמואלן איז געווען לײַכטער. ער האָט זיך געטיילט מיט זײַנע געדאַנקען ניט מיט זיך, נאָר מיט זײַנעם אַ נאָענטן חבר, מיט וועמען עס איז אים אויסגעקומען צוזאַמען צו פאָרשן און דורכמאַכן קאַלטס און וואַרעמס, אַלערליי אומדערוואַרטונגען אין דעם וויטן אַרקטיק.

— יאָ, אַכט זײַנען מיר געווען. אייַנער, האָב איך שוין דערצײַלט, האָט ניט דערלעבט קיין צוויי יאָרעלעך, ווי ער איז געשטאָרבן; אַ צווייטער איז אין עלטער פון צוואַנציק יאָר אומגעקומען אויפן שלאַכט־פעלד אין 1942, אין קאַמף מיט די דײַטשע אָקופאַנטן. וועו דו פאַרטראַכסט זיך, גלייבסטו ניט, אַז אַ מענטש קען האָבן כוחות אַזוי פיל איבערצולעבן.

— אין די קינדער־יאָרן — זעצט פאָר שמואל — האָב איך זיך געלערנט אין אַ יידישער מיטלשול, וואָס האָט געטראָגן דעם נאָמען לעקערט. דאָרט האָט איך פאַרענדיקט זיבן קלאַסן.

— לעקערט?

— יאָ, וואָס איז, דאָס זאָגט דיר עפּעס?

— סתּם, איך הער דעם נאָמען צום ערשטן מאָל.

— דאָס איז שוין אַן אַנדער טעמע. אויב דו ווילסט, קען איך דיר אין קורצן דערציילן וועגן אים. הער געדולדיק:

— הירש לעקערט, אַזוי האָט מען אים גערופן, איז געווען אַ רעוואָלוציאָנער ביּים סוף פון דעם פאַרגאַנגענעם און אָנהויב דעם יאָרהונדערט. ער איז געווען אַ שוסטער. ער איז אָבער געווען אַ שטענדיקער אָנטיילנעמער אין די אַרבעטער־סכאָדקעס, דעמאָנסטראַציעס און שטרייקן. ער האָט אַקטיוו געקעמפט מיט די שטרייקברעכערס. אַ מיטגליד פון בונד און אַ שׂונא פון דער בורזשואַזיע.

אין יאָר 1900 האָט ער צוזאַמען מיט עטלעכע חברים צעשלאָגן אַ פּאָליציאַנט, וועלכער האָט געפּירט אַ גרופּע פאַרהאַלטענע אַרבעטער, אָנטיילנעמער אין דעמאָנסטראַציע. מען האָט אים אַרעסטירט. ער איז אָפּגעזעסן אין ווילנער און פּעטערבורגער טורמעס מער ווי 15 חדשים. נאָכדעם האָט מען אים פאַרשיקט אין יעקאַטערינאָסלאַווער גובערניע אויף צוויי יאָר. אין יאָר 1902 אַנטלויפט ער פון פאַרשיקונג און קערט זיך אומלעגאַל קיין ווילנע — דעמאָלט איז די רעוואָלוציאָנערע באַוועגונג געווען דאָרט שטאַרק פאַרשפּרייט. אַ קאַמף מיט דעם האָט געפּירט דער ניט לאַנג באַשטימטער נייַער גובערנאַטאָר פּאַן וויַיל, וועלכער איז גליַיך באַרימט געוואָרן צוליב זיַין ברוטאַלקייט. ער האָט געמאַכט ניט ווייניק צרות דער אַרבעטער־באַוועגונג. אין איינער אַ ברייט־פאַרשפּרייטער מאַניפעסטאַציע מיט די לאָזונגען "נידער מיט דער זעלבסטהערשאַפט!" האָט אויך אַנטיילגענומען לעקערט. עטוואָס שפּעטער, וועו דער גובערנאַטאָר האָט זיך געפונען אין זאַל פון ווילנער טעאַטער, אין מיטן פון דעם ספּעקטאַקל, האָבן זיך פון אַלע זייטן אַ שיט געטאָן פּראָקלאַמאַציעס, ווו מען האָט "באַגריסט" דעם גובערנאַטאָר מיטן גרויסן פּראָלעטאַרישן יום־טוב.

גליַיך נאָך דעם האָבן זיך אָנגעהויבן אַרעסטן. צווישן די אַרעסטירטע זייַנען געווען יידן, ליטווינער, פּאָליאַקן. אין דער אָנוועזנהייט פון גובערנאַטאָר האָט מען די אַרעסטאַנטן געשמיסן מיט ראָזגעס. די מערהייט אַרבעטער האָבן אויפגענומען די עקזעקוציע ווי אַ פערזענלעכע באַלייַדיקונג פון זייערע חברים און האָבן באַשלאָסן צו נעמען נקמה. הירש לעקערט האָט אָרגאַניזירט אַ טעראָריסטישע גרופּע פון זעקס מענטשן. זיי האָבן באַשלאָסן אויספירן אַ טויט־שטראָף פאַר דעם גובערנאַטאָר. דער אָנפאַל איז אָבער ניט געלונגען. דער גובערנאַטאָר פּאָן וויַיל איז ליַיכט פאַרוווּנדעט געוואָרן און הירש לעקערט האָט זיך ווידער געטראָפן מיט די וועגט פון ווילנער טורמע.

דער אינצידענט האָט אויפגעטרייסלט די אַרבעטער־באַוועגונג אין דער גאָרער וועלט. טייל מענטשן האָבן געהאַלטן לעקערטן פאַר אַ העלד, אַ טייל האָבן אים באַשולדיקט. דער פעלד־טריבונאַל האָט אים פאַרמשפט אויף טויט־שטראָף, און דעם 11־טן יוני האָט מען אים אויפגעהאַנגען אין צענטער פון שטאָט.

— פון וואַנען ווייסטו דאָס אַלץ, שמואל?

— און טאַקע פאַרוואָס זאָל איך דאָס ניט וויסן, אויב די מיטלשול האָט געטראָגן זײַן נאָמען.

— און נאָכן פאַרענדיקן די זיבן קלאַסן, מיט וואָס האָסטו זיך פאַרנומען?

— נאָכדעם האָט מען די מיטלשול פאַרמאַכט, געמאַכט פון איר אַ געווייַנלעכע מלוכישע שול און אָנגערופן שוין מיטן נאָמען פון לענינען. איך האָב באַוויזן צו ענדיקן נײַן קלאַסן ביזן אָנהייב פון דער מלחמה. איך בין אַוועקגעפאָרן מיטן טאַטן צוגאַסט אין מאַכאַטשקאַלאַ, וווּ מײַן עלטערער ברודער האָט געלעבט און געאַרבעט אין אַ זאַוואָד אַלס אַ טאָקער. גיי ווייס אַז דער וועג אויף צוריק וועט זײַן אָפּגעשניטן. עס איז אויסגעבראָכן די מלחמה. אומדערוואַרט זײַנען די דײַטשע אָקופאַנטן געקומען צו די טויערן פון האָמעל. מײַן מאַמע מיט די קינדער האָבן באַוויזן זיך צו עוואַקוירן טיף אין לאַנד. לאַנג האָבן מיר אינע פון די צווייטע גאָרניט געוווסט. דער עלטערער ברודער איז אַוועק אויפן פראָנט. מײַן טאַטע האָט אָנגעהויבן אַרבעטן אויף דעם זעלבן זאַוואָד וווּ מײַן ברודער. איך האָב זיך אויך אָנגעהויבן לערנען טאָקערײַ. עס איז דורך אַ חודש און איך האָב אָנגעהויבן אַרבעטן זעלבשטענדיק. נאָר זיצן לאַנג אין הינטערלאַנד האָב איך ניט געקענט, צו אונדז זײַנען דערגאַנגען וווייטאָקדיקע נײַעס וועגן גורל פון די יידן וועלכע האָבן זיך ניט באַוויזן צו עוואַקוירן. זיצן און וואַרטן האָב איך ניט געהאַט קיין כּוח. דאָס האַרץ האָט געפאָדערט און געצוווּנגען צו גיין קעמפן מיטן שׂונא, — און שוין אין 1942 בין איך פרײַוויליק אַוועק אויפן פראָנט. אַפילו נאָכן פאַרענדיקן די שלאַכטן בין איך נאָך אַ גאַנץ היפּשע צײַט געבליבן דינען אין דער אַרמיי. איך האָב נאָך געהאַט אַ ביסל מזל. אין 1946 האָט מען מיך געשיקט קיין האָמעל אַלס פאַרטרעטער פון קאָמענדאַנט אויף דער אײַזנבאַן־סטאַנציע.

— און ווי האָסטו זיך געטראָפן מיט דײַנע עלטערן?

— וווּ עס איז געווען מײַן טאַטע האָב איך דאָך געווווסט. איך האָב זיך מיט אים רעגולער אײַבערגעשריבן. וועגן מײַן מאַמען, ברידער און שוועסטער האָב איך זיך ערשט דערווווסט בײַם סוף פון דער מלחמה, און אויך דורך מײַן

טאַטן. זיי זײַנען געווען עוואַקויִרט אין טאַשקענט און איך האָב זיך געטראָפן מיט זיי ערשט אין יאָר 1946.

— און דאָס אַלטע הויז?

— ווען הויז, וואָס הויז, — קיין שפור איז ניט געבליבן פון אים, פון דער גאַנצער שטאָט. האָמעל איז געווען כמעט אָפּגעראַמט פון דער ערד.

אָבער דער טרוים פון די היטלעריסטן איז ניט פאַרווירקלעכט געוואָרן. די שטאָט איז געוואָרן אָפּגעבויט פונדאָסנײַ. זי איז געוואָרן גרעסער און שענער ווי געווען. מײַנע עלטערן זײַנען אויך ניט געזעסן מיט פאַרלייגטע הענט. זיי האָבן געהאָלפן אויפשטעלן די שטאָט און גלײַכצײַטיק בויען אַ נײַע היים. אמת, אַ קלענערע ווי געווען, נאָר די משפחה איז דאָך אויך קלענער געוואָרן. בויען האָט יעדער געהאָלפן איינער דעם צווייטן. בײַ דעם נײַעם הויז האָט זיך באַוויזן אַ הויף מיט אַ שטאַל צו האַלטן דאָס פערד, אַ באַלקאָן מיט אַ טעראַסע, — אַלץ מיט דער מאָס, שיין און אַנגענעם צו לעבן. מײַן טאַטע האָט דאַן געאַרבעט אַלס באַלעגאָלע אין פּאָרט, און זיי האָבן פיל געהאָלפן אויפשטעלן אונדזער נײַ הויז. אויך מיר קינדער האָבן געהאָלפן בויען. אויף אונדזער גאַס האָט מען פאַרזעצט קאַשטאַנען־ביימער. איך האָב ליב צו קוקן אויף זיי, איבערהויפּט ווען זיי בליִען. עס דוכט זיך אַז עס הענגען דאָרט לעמפּעלעך און באַליכטן די גאַס אין די טונקעלע אָוונטן.

— און ווען האָסטו באַוויזן צו ענדיקן די מיטלשול?

— דאָס איז אַ שוועריקע פראַגע, טײַערער — ענטפערט האָלאַנד. — האָב נאָך אַ ביסל געדולד. מיר האָבן זיך ניט וואָס צו איילן. צײַט איז דאָ גענוג, קיינער יאָגט אונדז ניט. פונדעסטוועגן בעט איך דיר, גיב מיר "אורלויב" אויף אַ פּאָר שעה און דאַן וועלן מיר פּאַרזעצן מײַן געשיכטע.

אינדערהויך איבערן קאָפּ האָט גערוישט דער מאָטאָר. דער ווינט האָט געפּאַטשט די אײַנריכטונגען אויף דער פּאַלובע, פון בייזקייט וואָס ער קען ניט ברענגען קיין שאָדן. אויף דער שיף איז אַלץ געווען פאַרפעסטיקט און פאַרטיידיקט קעגן אַלערליי איבעראַשונגען. דאָרט וווּ מען האָט געבויט די שיף האָט מען גוט געווווסט איר באַשטימונג. האָלאַנד האָט אַ קוק געטאָן דורכן אילומינאַטאָר. גלײַכצײַטיק האָט אויך אַ קוק געטאָן זײַן חבר. ביידע זײַנען אַנטשוויגן געוואָרן און זיך פאַרטראַכט.

— וואָס ביסטו עפּעס שטיל געוואָרן?

האָלאַנד האָט זיך ווי אויפגעכאַפּט פון אַ דרעמל, אַ רייב געטאָן די שלייפן,

אויפגעשטאַנען און פֿאַמעלעך אָנגעהויבן שפּאַצירן פון איין ווינקל צו דעם צווייטן.

— יאָ, איז וועגן וואָס האָסטו געפרעגט? וועגן דער מיטלשול?

— יאָ.

— ביז איך האָב פאַרענדיקט די מיטלשול איז ניט וויניק וואַסער אויסגערונען. נאָכן דעמאָביליזירן זיך האָב איך געאַרבעט אין אַ ביורָאָ אַלס אַ צייכענער. קיין הויכע קוואַליפיקאַציעס האָב איך ניט געהאַט. פאַר דער קורצער צייט פון מײַן אַרבעט האָב איך פאַרשטאַנען, אַז אַרבעטן אָן בילדונג האָט ניט קיין צוועק. לאַנג קען מען ניט ציען. אַ מענטש דאַרף האָבן אַ פּראָפעסיע, איבערהויפּט הײַנטיקע צײַטן. דאָס לעבן פון מענטשן איז אַזוי קורץ, אַז לעבן אָן אַ ציל קען מען ניט און מען טאָר ניט, אָן אַ צוקונפט, אָן אַ טרוים — איז פשוט צוועקלאָז. אין אַ צײַט פון טעכנישער רעוואָלוציע טאָר מען ניט שטיין אין אַ זײַט. און איך האָב באַשלאָסן פּאַרזעצן לערנען. אָנגעהויבן האָב איך אין צענטן קלאַס פון דער אָוונט־מיטלשול. בײַטאָג האָב איך געאַרבעט און אין די אָוונטן געלערנט זיך, ביז שפּעט אינדערנאַכט.

— איך פאַרשטיי אַז דיר איז ניט געווען לײַכט.

— עס איז געווען לײַכט און שווער. לײַכט — ווײַל איך האָב געהאַט אַ ציל; שווער — איז ווי דו נעמסט עס אויף. איך האָב זיך געגרייט צו שווערייטן, דערפאַר איז מיר געווען לײַכטער. טראָץ דעם בין איך געווען צוגעווויגט צו שוועריקייטן. און עס איז דאָך ניט קיין סוד, אַז די מלחמה האָט פאַרהאַרטעוועט דעם כאַראַקטער פון מענטשן. אויפן פראָנט איז דאָך געווען אַ סך שווערער, וויַל קיינער האָט ניט געווּסט וואָס דאָס איז שלאָפן נאָרמאַל, און דער טויט האָט געלויערט אויף יעדן טריט און שריט. נאָכן אויפשטעלן די פאַרניכטעטע און צעשטערטע שטעט, פאַרבריקן און זאַוואָדן, האָט זיך אויך ווײַטער געשטאַרקט דער כאַראַקטער. עס האָט דיר געשטופט צו וויסנשאַפט. מײַן טרוים איז געווען ברענגען נוצן דעם מענטשן, כל זמן די פּיס גייען און דער קאָפּ טראַכט.

— דו לאַכסט? לאַך ניט. אַזאַ בין איך געווען.

— איך לאַך ניט פון דײַן דערציילונג, נאָר פון דעם וואָס איך קען דיך גאַנץ גוט, דײַן ענערגיע, אײַנגעשפּאַרטקייט און דרייסטקייט. פאַר מיר איז דאָס ניט קיין דערפינדונג.

— אויב אַזוי, איז מײַן דערציילונג פאַרענדיקט. ווײַטער ווייסטו דאָך שוין

אַלץ. נאָכן ענדיקן די מיטלשול בין איך אָפּגעפֿאָרן קיין לענינגראַד, וווּ איך בין אָנגעקומען אין אינסטיטוט, צוזאַמען מיט דיר.

— דערלויב מיר, שמואל, שטעלן דיר נאָך איין אינציקע פראַגע: פֿאַרוואָס האָסטו אויסגעקליבן דווקא אונדזער אינסטיטוט?

— זאָגן דעם אמת, האָב איך וועגן דעם גאַנץ ווייניק געטראַכט. איך האָב פיל געלייענט וועגן פֿאַפֿאַנינען. ניט זײַן העלדישקייט האָט מיך געצויגן. ניין נאָר טאַקע דאָס וואָס כּמעט ביים סוף פון דעם יאָרהונדערט זײַנען דאָ אויף דער וועלט ניט קיין אויסגעפֿאָרשטע ערטער, וווּ אַ מענטשלעכע פוס האָט ניט געטראָטן. אַמאָל האָב איך געמיינט, אַז מענטשן קענען גוט אייניער דעם צווייטן, אַז אַלע וויסן וואָס טוט זיך אויף דער וועלט, אַז דער ערד־קויל איז פון אויבן ביז אונטן אויסגעפֿאָרשט און באַווּסט. נאָכדעם האָב איך פֿאַרשטאַנען אַז די מענטשהייט האָט קיין אַנונג ניט וואָס עס טוט זיך אויף די אומבאַקאַנטע ערטער, וואָס עס וואַקסט דאָרט און וועט עס לעבט דאָרט. די פּסיכאָלאָגיע איז אַזוי פֿאַרבונדן און צעדרייט, פּינצטער און פֿאַרבאַהאַלטן, אַז עס איז שווער צו האָבן אַ פֿאַרשטעלונג וועגן אַלגעמיינעם מאַסשטאַב פון לעבן.

אָט די אַלע געדאַנקען האָבן מיך געצוווּנגען אַרײַנדרינגען אין לעבן. ערשט דאַן האָב איך פֿאַרשטאַנען, אַז טאַקע אונדזער אינסטיטוט איז איינער פון די וואָס קען געבן אַ מעגלעכקייט צו פֿאַרווירקלעכן מײַן טרוים.

פֿלוצים האָט זיך געעפנט די טיר. אין אַ דערלויבעניש אַרײַנצוגיין, אין אַ קלאַפּ אין טיר, האָט אַ מאַטראָס געעפנט און אויסגעשריען: "אײַ, וויסנשאַפטלער, הײַדאַ אויף דער פֿאַלובע!" און איז גלײַך אַנטלאָפן. אַזוי האָט מען געוראפן די מיטגלידער פון דער עקספּעדיציע: וויסנשאַפטלער. שמואל און זײַן חבר האָבן אַפֿילו ניט באַוויזן צו זען וועלכער מאַטראָס האָט זיך געווענדעט צו זיי. זיי האָבן אַ קוק געטאָן אייניער אויפן צווייטן איבעראַשט און ניט פֿאַרשטאַנען בשעת מעשׂה וואָס עס האָט פֿאַסירט. זיי זײַנען אַרויסגעלאָפן פון קאַיוטע, און גלײַך האָט אַ כוואַליע פּרישע לופט אַ קלאַפּ געטאָן אין זייערע פּנימער, אַרײַנדרינגענדיק טיף אין די לונגען. אַרום — אַ פֿאַרכישופּטע שטילקייט, אָן אַ שטורעם, אָן אַ דונערנדיקן רעגן. עס האָבן זיך באַוויזן די אַנדערע מיטגלידער פון דער עקספּעדיציע. עס איז געוואָרן טומלדיק פון די פּריילעכע שטימען. שמואל האָט ניט באַוויזן צו דערציילן עפּעס וואָס נאָך פון זײַן לעבנסוועג. פֿאַר זײַנע אויגן זײַנען נאָך געשטאַנען די פּנימער פון זײַן ברודער באָריס און שוועסטער מילע, ביידע בוי־אינזשיניערן, דער טאַטע

דער באַלעגאָלע, די שוועסטער דבורה — אַ לערערקע פון דער פּראַנצויזישער שפּראַך, און די איבערגעבענע, ליבנדע, אַלטיטשקע מאַמע.

שמואל האָט ניט באַוויזן צו דערציילן וועגן די בילדער וואָס העגנען בײַ אים אין קאַיוטע — וועגן ער האָט זיי געמאָלט, ווו ער האָט זיך אויסגעלערנט צוצוקלײַבן די פּאַרבן, און קאָמפּאָזיציע פון די בילדער. ער וועט אומבאַדינגט דערציילן וועגן דעם זײַן חבר דאָס קומענדיקע מאָל. איצטער טאָר מען ניט פּטרן קיין ציַט אויף אַזעלכע קליניקייטן, עס איז טײַער יעדע מינוט, יעדע שעה.

האָלאַנדן איז אויסגעקומען צו שווימען אויף אַלערליי שיפן. נאָר פּאַר דעם גרעסטן כבוד פּאר זיך האָט ער געהאַלטן צו אַרבעטן אויף דעם אַטאָמישן אײַז־ברעכער, וואָס טראָגט דעם נאָמען פון לענינען, ער האָט אָבער ליידער ניט געווּוסט, אַז די אויפגאַבע איז די לעצטע אין זײַן לעבן, אַז טאַקע די דאָזיקע שיף וועט אַ סוף מאַכן צו זײַנע עקספּעדיציעס אויפן אַרקטיק. עטוואָס שפּעטער איז ער באַשטימט געוואָרן אַלס אָנפּירער פון עלעקטראָנישן אויסרעכענונג־צענטער. דאָ נוצט ער אויס זײַנע דערפּינדערישע אויס־פּאָרשונגען מיט דער הילף פון עלעקטראָניק. נאָר עס איז אים ניט באַשערט געווען לאַנג צו בליַבן אַרבעטן. פּלוצים איז ער קראַנק געוואָרן. מיט יעדן טאָג האָט זיך זײַן לאַגע פאַרערגערט. טאָג און נאַכט זײַנען זײַן פּרוי, זײַנע צוויי קינדער און חברים פון דער אַרבעט ניט אָפּגעטראָטן פון זײַן בעט. ער איז אויסגעאַנגען ווי אַ ליכט, ניט וויסנדיק אַז מיט יעדן טאָג ווערט קירצער זײַן לעבן. ער טרוימט נאָך פיל וואָס צו טאָן — אויסברייטערן די מעגלעכקייט פון עלעקטראָנישן מוח פאַר די אויספאָרשונגען פון אַרקטיק, וועלכע מען האָט אָנגעהויבן אָנוועגן אַדאַנק די דערפּינדונגען פון שמואלן.

"ליידער האָט ער ניט באַוויזן צו פאַרווירקלעכן זײַן טרוים. ער איז אַוועק פון אונדז יונג, אין די בליַענדיקע יאָרן" — אַזוי האָט געשריבן וועגן אים זײַנער אַ חבר סערגיי פּאָפּאָוו. נאָר ער האָט איבערגעלאָזן ניט ווייניק דענקמעלער. דער גרעסטער פון זיי איז אויפגעשטעלט געוואָרן וווּ מיט איבער הונדערט יאָר צוריק איז אויסגעפונען געוואָרן דער אינדזל נאָרדשעל־דעמערני, אָנגערופן מיטן נאָמען פון באַווּוסטן באָטאַניקער פּראָנץ דעלמאַן. דאָרטן, אויפן וויַט־מיזרחדיקן ים מאַרשרוט איז גוט באַקאַנט דער נאָמען "האָלאַנד" — דער פאַרדינסטפולער פּאָרשער פון אַרקטיק, דער הידראָלאָג שמואל האָלאַנד. לויטן באַשלוס פון אויספיר־קאָמיטעט פון קראַסנאָיאַרסק איז דער

אינדזל פּלאָסקי אָנגערופן געוואָרן מיטן נאָמען "האָלאַנד" און באַצייכנט געוואָרן אויף דער מאַפּע פון רוסלאַנד.

זײַן נאָמען איז פאַראייביקט געוואָרן אויף די וועגט פון אינסטיטוט, וווּ ער האָט זיך געלערנט, צווישן זײַנע חברים מיט וועלכע ער האָט געפּאָרשט — דער נאָמען פון יונגן געלערנטן וואָס האָט געוויידמעט זײַן לעבן דער צוקונפט פון מענטשן. זײַן יִידישן נאָמען מיט זײַן יִידישער פאַמיליע האָט ער אָפּגעהיט ביזן לעצטן אָטעם פון זײַן לעבן.

האָמעל 1982

ניט פאַרגעסן

די ציַיט לויפט אַזוי שנעל, אַז איך האָב ניט באַמערקט ווי עס זיַינען דורכגעלאָפן 25 יאָר זינט איך האָב צום לעצטן מאָל געזען דעם מענטשן. פאַר די אַלע יאָרן היט איך אין מיַין זכרון דאָס פּנים פון דעם, מיט וועמען מיך האָט באַגליקט צו זיַין באַקאַנט און זיך אָפּט טרעפן...

אָט זיץ איך אין זיַין האָטעל־צימער אין האָמעל און מיט גרויס אויפמערק־זאַמקייט הער איך זיך צו צו זיַין דערציילונג, מער ענלעך אויף אַ וידוי.

עס גלויבט זיך קוים אַז דער קליינווווקסיקער מענטש מיט אַ צעקנייטשט פּנים, אָבער שאַרפן בליק, איז ערשט נעכטן געשטאַנען אויף דער בינע אַ קרעפּטיקער, דרייסטער, ענערגישער אין אַ איבערפולטן זאַל מיט מער ווי 900 צושויער, און נאָך יעדן באַווייַז פון זיַין טאַלאַנט האָבן געהילכט לאַנגדויערנדיקע אַפּלאָדיסמענטן. נאָר דאָס איז געווען נעכטן, דאָס איז געווען אויף דער בינע און צווישן דעם גרויסן עולם. איך האָב זיך ערשט נעכטן מיט אים באַקענט הינטער די קוליסן, און ער האָט מיר באַשטימט אַ טרעפונג מיט אים אין האָטעל, האָב איך קיין אַנונג ניט געהאַט אַז איך וועל טרעפן אַן אָפּנהאַרציקן דערציילער.

אָבער איידער ער האָט אָנגעהויבן צו דערציילן, האָט ער מיך אַ פּרעג געטאָן:

— ייִדישקייט ווייסטו?

— אַוודאי יאָ.

— פונוואַנען?

— איך בין אַ ליטוואַק און געבאָרן אין אַ פּרומער משפּחה.

— אַזוי! קענסטו זמירות אויך?

— אַביסל יאָ.

— אויב אַזוי וועסטו מיך געווינען פאַרשטיין.

און פון זיַין מויל האָט געהילכט אַלץ שטאַרקער און שטאַרקער "שלום עליכם מלאכי השרת, מלאכי עליון..."

געענדיקט מיט די זמירות, זאָגט ער צו מיר:

— יידישע לידער קענסטו דאָך געווינס, טאָ לאָמיר זינגען צוזאַמען. און ער האָט מיט אַ דינער שיינער שטים אָנגעהויבן: "אויפן פריפּעטשיק ברענט אַ פּיַערל..."

מיט איין מאָל האָט ער איבערגעריסן זײַן געזאַנג און געזאָגט:

— נו, איצטער וועלן מיר טרינקען אַ גלעזעלע קאַווע און איך וועל דיר עפּעס דערציילן. מעגלעך אַז דאָס וועט דיר זײַן אינטערעסאַנט.

מיַינע אויגן זײַנען פּיַיכט געוואָרן און איך האָב אָפּגעקערט מײַן קאָפּ אין אַ זײַט ער זאָל ניט זען מיַינע טרערן. איך האָב שוין לאַנג ניט געהערט קיין יידישע לידער און יידישע זמירות, און נאָך מיט אַזאַ שיינער שטים, מיט אַזוי פיל האַרציקייט און ליבשאַפט צום יידישן וואָרט.

געוועדט האָבן מיר אויף יידיש. ער — מיט אַ רײַכער שפּראַך, נאָר מיט אַן אַקצענט פון די פּוילישע יידן, איך דאַקעגן מיט אַ ליטווישן אַקצענט, ווי אַלע ליטוואַקעס.

— ווילסטו וויסן ווי אַזוי איך האָב אין זיך באַמערקט מיַינע פּעיִקייטן — טאָ הער אויפמערקזאַם. מיט דיר איז מיר לײַכט און פּשוט.

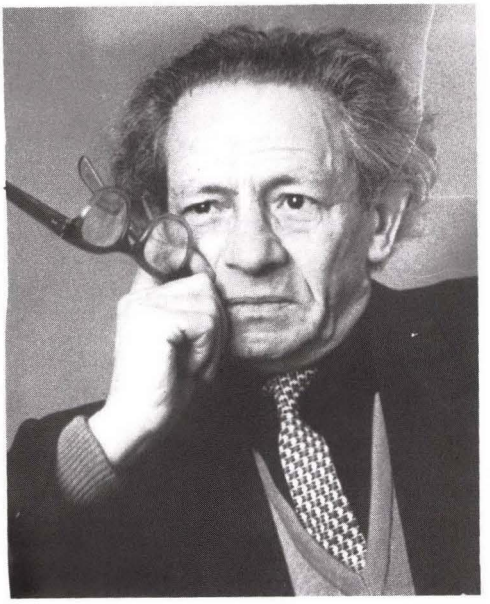
פּאַרוואָס האָב איך געפּונען בײַ אים צוטרוי — פּאַרשטיי איך ניט.

נאָר דאָס איז געווען ניט די לעצטע באַגעגעניש אונדזערע.

געבאָרן איז ער אין אַ האָרעפּאַשנער פּרומער משפּחה אין יאָר 1899, אין אַ קליין שטעטל גער, ניט ווײַט פון וואַרשע. זײַן טאַטע חיים־הירש איז געווען אַ סעדער. צו זעקס יאָר האָט אים דער טאַטע געשיקט זיך לערנען אין חדר. טאַקע דאָ האָט דערפילט וועלווקע (אַזוי האָט מען געפּופּן וואָלף מעסינג אין די קינדער־יאָרן) זיַינע פּעיִקייטן און פּענאָמענאַלן זכרון. גאַנצע טיילן פון חומש, פון תנ"ך, קען ער אויף אויסווייניק. דער שטעטלשער רב האָט געצהט זיַינע עלטערן אים צו שיקן אין דער באַרימטער וואָלאָזשינער ישיבה.

זײַן לעבן אין דער ישיבה איז געווען גליַיך ווי בײַ אַלע ישיבה־בחורים: טאָג־טעגלעכע קעסט בײַ די היגע אײַנווינער, שלאָפן אויפן האַרטן באַנק, דאָס כסדרדיקע חזרן די טיילן פון די הייליקע ביכער, אַפילו דעמאָלט ווען ער האָט שוין געקענט אַלץ אויף אויסווייניק.

אים איז געפּעלן די טיפקייט פון תנ"ך. ער האָט ליב געהאַט צו לערנען מיט חשק, נאָר ווערן אַ רב האָט ער ניט געוואָלט. און ווו קען מען זיך אַהינטאָן, אויב די קעשענעס זײַנען ליידיק? וועלווקע גייט צום איַזנבאַן. וווהין צו פּאָרן איז אים געווען אַלצאייניס. אַז די באַן גייט קיין בערלין —

וואָלף מעסינג, 1967, האָמעל — ווײַסרוסלאַנד

האָט ער ניט געווּוסט. אונטערוועגנס האָט זיך אין וואַגאָן באַוויזן אַ קאָנטראָלער. וועלווקע קריכט אַרונטער אונטערן באַנק און באַהאַלט זיך. איין זאַך האָט ער פאַרגעסן — צו באַהאַלטן זײַנע פיס. זיי האָבן געשטאַרצט און געווען גוט באַמערקבאַר. וועלווקע קאָנטראָלער איז צוגעקומען צו זײַן קופּע, האָט ער גלײַך באַמערקט די פיס פון "האָז".

— היי, קריך אַרויס, העזל, ווּ איז דײַן בילעט?

וואָס טוט מען? אַרײַנגעפאַלן איז אַרײַנגעפאַלן. איז וואָס עס וועט זײַן — וועט זײַן. מען דאַרף אַרויסקריכן פון באַהעלטענישׂ. פּלוצים באַמערקט ער אונטערן באַנק אַ שטיקל פּאַפּיר. טראַכט ער: איך האָב דאָך ניט וואָס צו פאַרלירן. ער נעמט דאָס פּאַפּירל, ענלעך אויף אַ וויזיטקע, און דערלאַנגט דעם קאָנטראָלער. אַליין האַלט ער זיך קוים איין פון געלעכטער. "אָט — טראַכט ער — וועט ער מיך נעמען פאַרן קאַרק און אַרויסוואַרפן פון וואַגאָן".

דער קאָנטראָלער גיט ערנסט אַ קוק אויפן פּאַפּירל, שטעמפּלט עס אָפּ און גיט אַ זאָג:

— וואָס ביסטו שיכור, וואָס דו ליגסט אויפן דיל מיט אַ בילעט? — און קערט עס אום צו וועלווקען.

ער, אַ דערשטוינטער, נעמט אָפּ די וויזיטקע און גלויבט ניט זײַנע אויגן. דאָרט איז דורכגעקלאַפּט אַ לעכל און פון ביידע זײַטן איז ריין.

— וואָס, עס איז דען נישטאָ קיין אָרט צו זיצן? — וועגדעט זיך דער קאָנטראָלער צו די אַרומיקע — און אפשר איז ער ניט קיין נאָרמאַלער?

וועלווקע קריכט אַרויס פון זײַן באַהעלטעניש. וועג ער האָט מיט אַזאַ ענלעך פּאַפּירל באַצאָלט דעם קאָנדוקטאָר פּאַר די טיי, האָט ער פּאַרשטאַנען אַז ער באַזיצט אַ טיפּע געהיימעניש, וועלכע ער האָט נאָך ניט באַנומען.

ערשט וועג ער איז עלטער געוואָרן האָט ער זיך דערוווסט וואָס עס הייסט טעלעפּאַטיע. אין דער צוקונפט האָבן אים זײַנע פּעיקייטן ניט איין מאָל גערעטעוועט דאָס לעבן.

לעבנדיק אין בערלין, אַ הונגעריקער און אויסגעמאַטערטער, פּאַרלירט ער זײַן באַוווסטזײַן און פּאַלט אַריין אין שפּיטאָל. בעת דער אויספּאָרשונג האָט דער פּראָפעסאָר אַנטדעקט בײַ וועלוולען פּעיקייטן אין היפּנאָזע און טעלעפּאַטיע.

מיט מעסינגען באַקענט זיך אַ אימפּרעסאַריאָ און הייבט אָן אַן עקספּערימענט. די דערפּאָלגרײַכע סעאַנסן פון טעלעפּאַטיע פּאַראינטערסירן די צושויער. שוין צו 16 יאָר גאַסטראָלירט ער אין וויין. אין יענע יאָרן האָט דאָ געלעבט אַלבערט אײַנשטיין. ער לאָדט אײַן מעסינגען צו זיך און באַקענט אים מיט זיגמונד פרויד. דער באָרימטער פּסיכאָלאָג פּאַרטראַכט אַן אויפגאַבע און וועט אַן אינדוקטאָר. מעסינג האַלט אויס דעם עקזאַמען. ער טרעפט די אויפגאַבע גלענצנדיק. ער גייט צו צום טישל, נעמט דאָרט דעם פּינצעט און רײַסט אַרויס צוויי הערלעך פון אײַנשטיינס וואָנצעס.

— צו דעם אַלעם ביסטו נאָך אַ חוצפּהניק? — שמייכלט צו אים אַלבערט.

— די טענות האָט צו זיגמונדן. דאָס האָט ער מיר באַפּוילן אויסצופירן.

אין יאָר 1921 קערט זיך שוין מעסינג אום קיין פּוילן. ער איז שוין ניט וועלווועלע און אויך ניט וועלוול. מען רופט אים וואָלף. אַזויי איז ער פּאַרשריבן אין די דײַטשע דאָקומענטן און מיט דעם נאָמען איז ער געבליבן ביזן סוף פון זײַן לעבן.

ניט געקוקט וואָס ער לעבט אין פּוילן, גאַסטראָלירט ער איבער דער גאָרער וועלט. פון יאָר צו יאָר וואַקסט זײַן פּאָפּולאַריטעט. ער באַזוכט כינע, טרעפט זיך מיט גאַנדי אין אינדיע, געווען אין אַפּריקע און אין פּיל איראָפּעישע לענדער.

וועגן זײַנע עקספּערימענטן קען מען דערציילן אָן אַ סוף. איך וועל נאָר דערציילן וועגן עטלעכע פון זיי.

נאָך אין פאַרמלחמהדיקן פוילן איז בײַם גראַף טשאַרטאַריסקי פאַרפאַלן געוואָרן פאַמיליע־צירונג. די ווערט פון דעם איז געווען אַ קאָלאָסאַלע — אַרום אַ מיליאָן זלאָטעס. דאָס צירונג, אַחוץ דעם פּריַז, איז פאַר דעם גראַף געווען טײַער ווי אָן אָנדענק פון די פאַרגאַנגענע דורות. דאָס איז איבערגעגאַנגען פון עלטער־זיידן צום זיידן, פון זיידן צום טאַטן, פון טאַטן צו אים. די פאָרשונגען פון דער פּאָליציי און פון די געדונגענע דעטעקטיוון האָבן ניט געקענט אויסגעפינען דעם גנב. ס׳האָט ווער דערציילט דעם גראַף וועגן די אויסערגעווײנלעכע פּעיִקייטן פון מעסינגען. צוערשט האָט ער זיך ניט געוואָלט וועגדן צו אים. ערשטנס האָט ער ניט געגלויבט אַז ער וועט קענען העלפן, און צווייטנס האָט ער זיך באַצויגן צו ייִדן מיט פאַרדאַכט און שׂנאה. נאָר ״אַז מען דאַרף דעם גנב נעמט מען אים אַראָפּ פון דער תּליה״. ער האָט סוף כל סוף געמוזט זיך וועגדן צו מעסינגען.

מעסינג האָט אָנגענומען די ביטע פון גראַף מיט איין תּנאי:

— אַלץ וואָס איך וועל בעטן זאָלט איר אײַנשטימען און זיך ניט קעגן־שטעלן.

— איך בין אויף אַלץ מסכּים.

פאַר מעסינגס בליק גייען דורך אַלע אײַנווינקער פון גראָפס פאַלאַץ, דערונטער די מיטגלידער פון זײַן פאַמיליע, די באַדינער און געסט. צו אַלעמען איז ער גלײַכגילטיק, אַחוץ צו איינעם. זײַן בליק קריצט זיך איַין אין אַ ייִנגעלע. ער איז 11 יאָר אַלט. מעסינג נעמט נאָכפאָרשן אַלע זײַנע באַוועגונגען. דאָס קינד גייט אַרײַן אין זײַן צימער און שפּילט זיך מיט זײַנע צאַצקעס. וואָלף קוקט זיך צו און מאַכט דעם אײַנדרוק אַז אים אַרט גאָר ניט מיט וואָס דאָס קינד פאַרנעמט זיך. ער לייגט אַוועק אויפן טישל זײַן גאָלדענעם זײגער מיט אַ קייטל און גייט אַרויס פון קינדער־צימער. דורך דעם שלאָסלעכל פון טיר פאָרשט ער נאָך דאָס קינד. לאַנג איז אים ניט אויסגעקומען צו קוקן. דאָס קינד האָט געמעמען דעם זײגער פון טיש און אים אַרײַנגעדרוקט אין מויל פון אַ בער — איינער פון זײַנע קינדער־ליאַלקעס, וואָס איז געשטאַנען איןווינקל פון צימער. גלײַך האָט ער געדרופן דעם גראַף און צוזאַמען מיט זײַנע דינער האָבן זיי געעפּנט דעם בויך פון בער. דאָרט איז געווען דאָס גאַנצע פאַרפאַלענע צירונג און מעסינגס זײגער.

לויט דעם אָפּמאַך וואָס מעסינג האָט געמאַכט מיטן גראַף, איז אים געקומען

אַ פערטל פון דעם צירונג. נאָר מעסינג זאָגט זיך אָפּ פון דער באַלוינונג. אַנשטאָט דעם בעט ער ביים גראַף הילף, אַז דער סיים זאָל אָפּוועגדן די גזירה וואָס מען קליבט זיך אָנצונעמען קעגן די יידישע הענדלער. אין אַ קורצער צייט שפּעטער איז די גזירה אָפּגעשאַפן געוואָרן.

נאָך לאַנג פאַר דער מלחמה האָט מעסינג פאָרויסגעזען אַ מפּלה פון היטלערן און געוואָרנט. ער האָט פאָרויסגעזען ניט נאָר די אָקופּאַציע פון די דייטשן און רוסן, נאָר אויך די מלחמה קעגן ראַטנפאַרבאַנד און די מפּלה פון נאַצי־דייטשלאַנד.

ווען די פאַשיסטן זײַנען אַריין קיין וואַרשע, האָבן זיי אין דער גאַנצער שטאָט אויסגעקלעפּט פּראָקלאַמאַציעס מיט אַ בילד, וווּ זיי האָבן געמאָלדן אַז פאַר מעסינגס קאָפּ באַקומט מען אַ פּרעמיע פון 200 טויזנט דייטשע מאַרק. איינער פון די דייטשע אָפּיצירן האָט דערקענט מעסינגען אויפן גאַס און זיך געוווּנדערט צו אים:

— ווער ביסטו?

— איך בין אַ מאָלער.

— ליגנער, דו ביסט מעסינג. דאָס האָסטו פאָרויסגעזאָגט די מפּלה פון אונדזער פיורער.

גלײַך האָט ער אַ שטויס געטאָן מעסינגען אין פּנים און אויסגעהאַקט אים עטלעכע ציין. זײַן פּנים האָט זיך פאַרגאָסן מיט בלוט. מען האָט אים אָפּגעפּירט אין פּאָליציי קאָמיסאַריאַט.

— פאַרפלוכטער יודע, וווּ זײַנען דיינע דאָקומענטן? צייג אונדז דיין פּאַס!

— איך האָב ניט קיין שום דאָקומענטן בײַ זיך.

— מיר וועלן פון דיר אַרויסטרייסלען ניט נאָר דעם פּאַס, נאָר אויך דיינע לונגען.

מען האָט מעסינגען אַרײַנגעוואָרפן אין קאַמער פון טורמע און לעבן דער טיר אַוועקגעשטעלט אַ היטער.

מעסינגען איז געלונגען אַרײַנגנבענען דעם וועכטער צו זיך אין קאַמערע און ער איז פון דאָרט שנעל אַרויס, פאַרשלאָסן די טיר און אַנטלאָפן.

אַרויסגייענדיק אויף דער פּרײַ האָט זיך מעסינג דערוווסט, אַז זײַן טאַטן האָבן די דייטשע חיות פאַרפיניקט, און אַז פאַר דעם האָבן זיי אַרויסגעריסן איינציקווײַז די האָר פון זײַן באָרד.

וואָלף מעסינג לויפט קיין ראַטנפאַרבאַנד. דאָ הויבט זיך אָן בײַ אים אַ נײַ לעבן מיט נײַע איבערלעבונגען. נאָך פאַר דעם ווי ער איז דאָ באַרימט און

באַוווסט געווארן, קומט אים אויס נאָך פיל אויסצוקעמפן. דער גורל איז צו אים אומרחמנותדיק.

זײַנע ערשטע אויפטריטן הויבט ער אָן אין דער ווײַסרוסישער שטאָט האָמעל. אומדערוואַרט זײַנען אין עטלעכע טעג אַרום געקומען אים באַזוכן אין האָטעל צוויי מאַנצבילן אָנגעטאָן אין ציווילע בגדים און פאָרגעלייגט זיך "דורכצושפאַצירן". מען האָט אים געשמידט די הענט און אָפּגעפירט קיין מאָסקווע. דאָרטן האָט מען אים באַשולדיקט אין שפּיאָנאַזש לטובת... די דײַטשן. און פונדאָסנײַ מוז ער אָנגעוענדן זײַנע פעיִקייטן, אָנשטרענגען זײַנע נערוון. ער לויפט צום קרעמל, גייט דורך דורך אַלע היטער און גייט אַרײַן אין קאַבינעט פון סטאַלינען. דאָרט איז אים געלונגען צו דערוויזן זײַן לאָיאַליטעט צו דער סאָוועטישער מאַכט און איבערצײַגן זיי אין זײַן קעגנערשאַפט צו די דײַטשע פאַשיסטן און זײַן שׂנאה צו זיי.

כדי זיך איבערצײַגן אין זײַנע פעיִקייטן און ערלעכקייט גיט אים סטאַלין אַן אויפגאַבע:

— גיי אין באַנק און באַקום 100 טויזנט רובל.

אונטערוועגס באַגלייט אים ביזן באַנק סטאַלינס אַ פאַראַנטוואָרטלעכע העלפערין ראָזאַליע זעמליאַצקי.

וואָלף מעסינג גייט צו צום פענצטערל פון דער קאַסע און דערלאַנגט אַ שטיקל פּאַפּיר און זאָגט:

— די 100 טויזנט רובל גיט מיר ביטע אין גרעסערע באַנקנאָטן.

ער באַקומט גלײַך אַ פּעקל מיט געלט, שרײַבט זיך אונטער און גייט אַוועק.

וען מעסינג איז אַרויס פון באַנק האָט ערשט דער קאַסירער באַמערקט אַ ליידיק ווײַס פּאַפּירל מיט אַן אונטערשריפט. דער קאַסירער האָט באַקומען אַן אינפאַרקט...

איך בין געווען אַן עדות פון זײַנע פעיִקייטן אויף עטלעכע סעאַנסן. מעסינג לאַדט אײַן איינעם פון זײַנע צושויער פרײַוויליק אַרויפגיין אויף דער סצענע. ער דאַרף דורכגיין דורך די רייען פון זאַל און בײַ איינעם, לויט זײַן אויסווייל, דאַרף ער נעמען אַ זאַך און עס באַהאַלטן. מעסינג, זײַן אַסיסטענט און דרײַ עדות פון די צושויער גייען אַוועק הינטער דער סצענע און קוקן ניט אין זײַט פון זאַל. דער מענטש גייט צווישן די רייען, שטעלט זיך אָפּ און נעמט בײַ עמיצן פון זײַן קעשענע אַ קעמעלע און באַהאַלט עס בײַ אַ צווייטן אין אַ קעשענע פון זײַן רעקל. נאָכדעם גיט ער עס אַן אַנדערן צו באַהאַלטן אין

דער קעשענע פון די הויזן, און סוף כל סוף גיט ער זי איינעם צו באַהאַלטן אין די שיך. ער קערט זיך אום אויף דער סצענע. וואָלף מעסינג, צוזאַמען מיט זײַנע באַגלייטער, גייען אַרויס פון דער באַהעלטענישׂ, נעמט אָן פאַר דער האַנט דעם וועלכער האָט באַהאַלטן דאָס קעמעלע און גייט מיט אים צווישן די רייען, אַלץ לויטן מאַרשרוט וואָס עס האָט דורכגעמאַכט דער וואָס האָט באַהאַלטן. ער בלאָנדזשעט ניט לאַנג. זוכט פריער אין קעשענע פון רעקל, נאָכדעם בײַ דעם וועלכער האָט עס געהאַט באַהאַלטן אין קעשענע פון די הויזן, און נאָכדעם גייט ער צו צו דעם וואָס האַלט דאָס קעמעלע און הייסט אים אַרויסנעמען פון די שיך.

דעם זאַל פאַרהילכן לאַנגדויערנדיקע אַפּלאָדיסמענטן.

אַלזאָ, וואָס איז דאָס אייגנטלעך טעלעפּאַטיע? ביז איצט זײַנען די אייגנשאַפטן פון דעם ניט באַווּוסט. לויט מעסינגען איז דאָס אַ קאָנצענטראַציע פון אַלע נערוון פון מענטשן, און דער וועלכער קאָנטאַקטירט אַפילו ניט ווילנדיק מיט אַזוינעם, הויבט אָן אַליין זיך דענערווירן און ווערט אָן אַזוי גערופענער אינדיקאַטאָר (איבערגעבער). אינטערעסאַנט, אין דעם טאָג פון זײַן אַרויסטריט עסט מעסינג כמעט גאָרניט, נאָר ער טרינקט טיי מיט עטלעכע ביסקוויטן. ער פאַרטיפט זיך אין זײַנע געדאַנקען און שליסט זיך אָפּ פון דער אַרומיקער וועלט.

ניט צופעליק איז וואָלף מעסינג באַווּוסט געווארן ווי אַ פענאָמען פון צוואַנציקסטן יאָרהונדערט. ער האָט געהאַט אַ פּעיִקייט צו לייענען יענעמס געדאַנקען.

איך האָב אים געפרעגט:

— צי קען מען לייענען די געדאַנקען פון אַ צווייטן מענטשן אויב דו קענסט ניט זײַן שפּראַך. ער טראַכט דאָך אויף זײַן שפּראַך און איר — אויף אײַערער.

— דער מאַרך אַרבעט אויס אַ מין "דענקענדיקע געשטאַלט" אָן אַ שפּראַך אויף וועלכער מיר רעדן. דעריבער, ניט געקוקט אויף דעם וואָס איך רעד אויף איין שפּראַך און דו אויף אַן אַנדערער, כאַפּ איך אונטער די געדאַנקען און איך נעם דאָס אויף אויף מײַן שפּראַך. געדאַנקען קענען איבערגיין פון מענטש צו מענטש אָן אַ שפּראַך און אָן אַ פאַרבינדונג מיט אַ שפּראַך.

מעסינג איז געווען אַן אײַנפאַכער, האַרציקער און לעבנסליבנדער מענטש.

— עס איז וויכטיק ליב צו האָבן אַ נאָענטן ווי זיך אַליין, שטענדיק בליַבן איבערגעגעבן דײַן פּאָלק — האָט געזאָגט מעסינג.

מען דאַרף האָבן אַ דרייסטקייט אַזוי צו רייַדן אין אַ צייַט וועַן שטענדיק רינגלען דיך אַרום אַנטיסעמיטישע העצעס און פאַרפאָלגונגען אַלס ייִד. מעסינג האָט געוואַרעט ניט נאָר מיטן מויל, נאָר מיטן גאַנצן קערפּער. אָט איז ער אַ שטיקל מיכאָעלס אָדער פּרץ מאַרקיש, נאָר שטענדיק בלייַבט ער מעסינג. מיט גרויס באַגייַסטערונג און גאווה האָט ער מיר דערציילט וועגן זיין באַקאַנטשאַפט מיט שלמה מיכאָעלסן, אַברהם מאָרעווסקין, בנימין זוסקין און דוד בערגעלסאָן, ווי אויך מיט פיל אַנדערע שרייַבער, מיט מלוכישע פערזענלעכקייטן פון פיל לענדער. מעסינג איז געווען אין אומאַן און באַזוכט דעם קבר פון רב נחמן, ער האָט זיך באַקענט מיט די שחיטה־ערטער פון באַבי יאַר און פון ניזשן פּאָרט לעבן קאָוונע, פּאָנאַר לעבן ווילנע און דעם ראַיאָן נעמיגע אין מינסק, ווו אין די יאָרן פון דער דייטשער אָקופּאַציע איז געווען דאָס געטאָ און ווו עס זיַינען אומגעבראַכט געוואָרן הונדערטער טויזנטער אונדזערע ברידער און שוועסטער.

וועַן איך האָב אים אַנומלט געפרעגט ווי אַזוי איז אים, אַזאַ מענטשן מיט אויסגעווייליטע אייגנשאַפטן, געלונגען אויסצומיידן די רדיפות פון סטאַלינען, האָט ער שטיל געענטפערט:

— ביי מיין ערשטער טרעפונג מיט סטאַלינען האָב איך אים דרייסט מיטגעטיילט אַז איך בין ניט קיין פּאָליטיקער און איך האָב געשטעלט אַ באַדינג מען זאָל מיך ניט צוציען צו קיין שום פּאָליטיק. איך בין געווען גרייט אויף אַלע אומדערוואַרטקייטן. אָבער אַן אינערלעך געפיל האָט מיר געזאָגט, אַז ער וועט איינשטימען מיט מיר. און אפשר האָבן מיר טאַקע געהאָלפן אין דעם מיינע פעיקייטן אין טעלעפאַטיע. הייַנט איז דאָס שווער צו דערקלערן, אָבער סטאַלין האָט מיר צוגעזאָגט אויסצופילן מיין ביטע. ער האָט מיר נאָר געזאָגט:

— מיר האָבן געניג פּאָליטיקער אָן דיר.

נאָר איין מאָל האָט סטאַלין געבראָכן זיין צוזאָג. דאָס איז געווען סוף יאָר 1943.

— מען האָט מיך אַרויסגערופן אין סטאַווקע פון סטאַלינען און זיין מיטהעלפער פאָשקראָבישוו האָט זיך אין נאָמען פון זיין באַלעבאָס געוועגדעט צו מיר מיט אַ ביטע. ער האָט מיר צוגעזאָגט אַז דאָס איז איינע און די לעצטע. מער וועט ער ניט בעטן. דאָס איז די אייניציקע.

— אין וואָס איז באַשטאַנען זיין ביטע?

— אין סיביר, ווו מען רייניקט דאָס גאָלד, איז פאַרפאַלן געוואָרן זייער אַ

גרויסע פֿאַרטיע גאָלד פון זייער אַ גרויסן ווערט. אַלע אַנשטרענגונגען פון די פֿאָרשונג־אָרגאַנען האָבן ניט געהאָלפֿן. עס איז ניט געלונגען צו כאַפֿן די רויבער. דאַן האָט מען זיך דערמאָנט אָן מיר און באַשלאָסן פֿרובירן מיך אויסצונוצן. איך האָב געגעבן מײַן צושטימונג צו העלפֿן, מיט איין תנאי — אַז די רויבער זאָל מען ניט דערשיסן. פון אָנהייב האָט מיר סטאַלינס באַפֿולמעכטיקטער געזאָגט אַז דאָס איז ניט מײַן דאגה, געמיינט צו זאָגן אַז דאָס איז ניט מײַן קאָמפּעטענץ. נאָר איך בין באַשטאַנען אויף מײַנס, און סוף כל סוף האָבן זיי מיך באַרויקט, אַז זיי וועלן אויספילן מײַן בקשה. איך האָב אַנטפּלעקט דאָס פֿאַרברעכן און אויסגעפונען דעם הויפּט־פֿאַרברעכער. נאָר צי סטאַלין האָט געהאַלטן וואָרט איז בײַ מיר פֿאַרבליבן אַ גרויסער ספֿק.

— צי האָט מען אײַך באַפֿרידיקט פֿאַר דער הילף?

— מען האָט מיך געפֿירט אומזיסט, פֿאַרשטייט זיך, הין און צוריק, און געפֿרעגט וויפֿל איך פֿאַרלאַנג פֿאַר מײַן אַרבעט, אָבער איך האָב זיך אָפּגעזאָגט פון האָנאָראַר און נאָר געזאָגט, אַז וויפֿל זיי שאַצן מײַן פֿאַרדינסט — זאָלן זיי אָפּגעבן דער רויטער אַרמיי אַלס בײַטראָג צום קאַמף קעגן די היטלעריסטן.

— מען האָט געשריבן, אַז איר האָט פֿיל געהאָלפֿן דער רויטער אַרמיי. איז דאָס אמת?

— איך דירעקט האָב ניט געהאַט קיין מעגלעכקייט אַנטיילצונעמען אין די קאַמפֿן קעגן די דײַטשע אָקופּאַנטן, שוין צו אַלט, אָבער אַלץ איינס האָב איך געקעמפּט. דאָס גאַנצע אָפּגעשפּאָרטע געלט מײַנע האָב איך איבערגעגעבן דער רויטער אַרמיי. צוויי עראָפּלאַנען זײַנען אויסגעבויט געווארן אויף מײַן חשבון און געטראָגן מײַן נאָמען. זיי האָבן אַקטיוו אַנטיילגענומען אין באָמבאַרדירן דעם פֿײַנטס אָביעקטן. דאָס זײַנען געווען באָמבאַרדיר עראָפּלאַנען.

טויזנטער בריוו האָט מעסינג באַקומען פון דער גאָרער וועלט. ער איז אַרויסגעטראָטן ניט נאָר אַלס אַרטיסט אויף דער סצענע. געלערנטע האָבן געפֿאָרשט זײַנע אייגנשאַפֿטן, דעם פענאָמען פון זײַן טעלעפּאַטיע. ער איז שטענדיק געווען אין באַוועגונג, געגעסן וווינק, נאָר דאָס נייטיקע פֿאַרן אָרגאַניזם. אפֿשר טאָקע דערפֿאַר איז ער געווען אַ מאָגערער, מיט אַ שלאַנקער פּיגור. קיינער וואָלט ניט געקענט ריכטיק אָפּשאַצן זײַן עלטער, וויל ער האָט אויסגעזען פיל יינגער פון זײַנע ריכטיקע יאָרן.

מעסינג פלעגט באַקומען אײַנלאַדונגען ניט נאָר פון געלערנטע, נאָר אויך פון דאָקטוירים און אַרבעטער, אָנגעשטעלטע און קולטור־טרעגער. אומעטום

איז ער געווען אַ חשובער גאַסט. זײַן ציל איז געווען דינען דעם מענטשן און לעבן פֿאַר דער מענטשהייט.

— איך האָב ליב מענטשן — האָט געזאָגט וואָלף מעסינג — און די הויפּט־זאַך איז דאָס וואָס איך גלויב אין מענטשן. עס איז דאָך ניט קיין קונץ צו באַשעדיקן אַ מענטש מיט אַ וואָרט, שוועררער איז מיט אַ וואָרט צו העלפֿן אים. איך האָב אויסגעקליבן דאָס שווערערע. שטענדיק וועט בײַ מיר בליבן די ליבע צום עמך־מענטש, צום פּשוטן האָרעפּאַשניק, צום מענטש אָן גאווה און פֿאַלשקייט.

וואָלף מעסינג לייענט די געדאַנקען פון יעדן איינעם, אומאָפּהענגיק אויף וואָס פֿאַר אַ שפּראַך ער זאָל נישט טראַכטן.

בײַ אַ צווייטער טרעפונג האָט וואָלף מעסינג צווישן אַנדערן געזאָגט:

— וויכטיק איז אַז איינער זאָל ליב האָבן דעם צווייטן, דאָס איז דאָך פֿאַרשריבן אין אונדזער תּורה, ווער דאָס זאָל ניט זײַן, אַ ייִד צי ניט אַ ייִד, אָבער בײַ זיך אין האַרצן דאַרפֿסטו שטענדיק היטן דאָס פּינטעלע ייִד, קיינמאָל ניט פֿאַרגעסן דײַן אָפּשטאַם.

וואָלף מעסינג איז שטענדיק אין וועג מיט דעם איינציקן ציל: צו זײַן צווישן מענטשן און פֿאַר דעם מענטשן.

עס איז געווען אַ טרוים, אַ חלום, וועלכן ער האָט מיר איינמאָל בײַ אונדזער טרעפונג אָנגעטרויט:

— וווּ איך זאָל ניט זײַן, געדענק איך שטענדיק מײַן ערשט היימלאַנד, אָבער איך וואָלט גליקלעך זײַן צו באַזוכן דאָס לאַנד פון אונדזערע אָבות.

שטענדיק האָט זיך געפילט זײַן טרוים און ליבשאַפט צו ארץ־ישׂראל כאָטש דירעקט האָט ער דאָס ניט געזאָגט. ווען איך האָב זיך געטראָפן מיט אים צום לעצטן מאָל, האָט ער גוטמוטיק און מיט ליבע געזונגען פיל יידישע פֿאָלקס־לידער. נאָר ווען ער האָט אָנגעהויבן זינגען "יעשה שלום במרומיו הוא יעשה שלום עלינו ועל כל ישראל", זײַנען זײַנע אויגן פּײַכט געוואָרן און איך האָב זיך אויך שטילערהייט צעווײַנט. ער האָט אַזוי האַרציק געזונגען, ווי ער וואָלט געווען אויף אַ סצענע אין ארץ ישׂראל, און גלײַכגילטיק איז אומעגלעך געווען צו הערן דאָס געזאַנג.

— דאָס ליד געדענק איך פון מײַנע קינדער־יאָרן, און ניט נאָר דאָס. איך וואָלט זייער געגאַרט צו טרעפן זיך מיט מײַנע חברים פון אַמאָליקן פּוילן, מעגלעך אַז ווער פון זיי איז צופעליק געבליבן לעבן. איך האָב זיך דאָך געטראָפן מיט אידאַ קאַמינסקאַ, די טאָכטער פון דער באַרימטער אַקטריסע,

די "מאַמע" פון ייִדישן טעאַטער אסתר־רחל קאַמינסקא. וועַן איך דערמאָן זיך אָן מײַנע נאָענטסטע, מײַן גאַנצע משפּחה וועלכע איז אומגעבראַכט געוואָרן פון די נאַצישע רוצחים, די ברידער און שוועסטער פון מײַן פאָלק, וועמענס קברים זײַנען אפילו אומבאַקאַנט, ווילט זיך אַפילו ניט טרעטן אויף דער ערד. די פּוילישע ערד איז באַגאָסן מיט ייִדיש בלוט, ווי אויך די ערד פון פיל אַנדערע איראָפּעישע לענדער, און טאַקע אין די לענדער האָב איך אויסגעמיטן אַרויסצוטרעטן מיט מײַנע פאָרשטעלונגען.

— אָ, טײַערער דוד, — זעצט פאַר וואָלף — די קינדערשע יאָרן באַגלייטן אונדז דאָס גאַנצע לעבן, און איבערהויפּט אויף דער עלטער געדענקען מיר אַלץ אין ראָזע פאַרבן. וואָס עס איז אַמאָל געווען געווײַנלעך — געדענקען מיר הײַנט יום־טובדיק. און טאַקע קינדער־יאָרן מיט זייער זאָרגלאָזיקייט, אימפּעט, ענערגיע, — זײַנען די סאַמע גליקלעכסטע אין לעבן.

וואָלף מעסינג האָט מיט פיל פאַרדרוס דערמאָנט, אַז זײַן גורל האָט מיט אים געקעמפט און געצוווונגען אָפּרײַסן זיך פון ייִדישקייט, פון היטן די ייִדישע מנהגים און טראַדיציעס, נאָר אין האַרצן איז ער געבליבן דער וואָלף מעסינג, וועלכער ער האָט געוואָלט זײַן.

ער האָט געלעבט באַשיידן, איינזאַם און שטיל געשטאָרבן. נאָר דער אָנדענק וועגן אים קען ניט פאַרגעסן ווערן. מען געדענקט אים אין אַמאָליקן ראַטנפאַרבאַנד, מען געדענקט אים אין דער גאָרער וועלט. און אויב ווער האָט וועגן אים פאַרגעסן, אָדער ניט געוווסט וועגן אים — זאָל מײַן דערציילונג דינען אַלס דערמאָנונג און אָנדענק.

1990

אין וואַלד

(אַ קינדער־דערציילונג)

מיכאַלע איז צום ערשטן מאָל אין זײַן לעבן אין אַ גרויסן וואַלד. פול ביימער, הויכע, גרינע, גרויע און קליינינקע ביימעלעך, אָט אַזוינע הויכע ווי ער אַליין, און פּיצינקע, גרויס ווי זייער הינטעלע. ביימער נאַקעטע און אָנגעשטאָכענע מיט ברוינע שטיקלעך, אָדער אײַנגעוויקלטע אין טעפּיכער. מיכאַלע ציט דעם קאָפּ צום הימל. לאַנגע, לאַנגע ביימער, הויך אָן אַ סוף רײַסן זיי זיך צו די וואָלקנס. מיכאַלען געפעלן מער די קליינע ביימעלעך. מען קען זייערע צוויגעלעך אַרומנעמען, גלעטן און אָפּרײַסן.

— טײַערינקער, רײַסן די צוויגעלעך טאָר מען ניט, עס טוט זיי דאָך וויי — זאָגט די מאַמע.

— אײַ, מאַמעלע, איך וועל דאָס מער ניט טאָן. זע, מאַמעניו, איך בין דאָך העכער פון דעם ביימעלע, אמת? אָבער פאַרוואָס איז דער טעפּיך אַרום וויַכער ווי בײַ אונדז אין שטוב?

— נאַרעלע, בײַ אונדז אין שטוב איז דער טעפּיך פון סחורה, געמאַכט פון אַ מענטשן און ליגט אויפן האַרטן דיל, און דאָס איז גראָז, באַשאַפן פון גאָט, און וואַקסט אויף ווייכער ערד.

די ביימער אַרום רוישן, שושקענען צווישן זיך, מיכאַלע זאָל גאָרנישט פאַרשטיין.

— מאַמעניו, פאַרוואָס שאָקלען זיך די ביימעלעך און שטייען אויף איין אָרט, זיי דאַוונען אויך ווי אונדזער טאַטע?

— ביימער וואַקסן פון דער ערד און יעדער האָט זײַן שטענדיק אָרט, זונעלע, און שאָקלען שאָקלען זיי זיך ווען עס בלאָזט אַ ווינט.

— און אַז זיי גייען שלאָפן לייגן זיי זיך אַוועק?

— זיי שלאָפן שטייענדיק, לעבן און שטאַרבן אויך שטייענדיק.

מיכאַלע האָט רחמנות אויף זיי. ער לויפט פון איין ביימעלע צו דעם צווייטן, נעמט זיי אַרום און גלעט זיי. מיכאַלע איז קיינמאָל ניט געשלאָפן שטייענדיק,

און אַפילו שטיין אַ גאַנצן טאָג איז שווער. און זיי, נעבעך, טאָג און נאַכט שטייען זיי אויף איין אָרט.

וויַיט אין הימל, אונטער די וואָלקנס, פליִען פייגעלעך. זיי זינגען אַלערליי לידעלעך. אָט איז איינס פון זיי אַרויפגעשפרונגען אויף אַ בוים, געזעצט זיך אויף אַ צווייגעלע. עס איז פאַרמאַטערט געוואָרן און רוט זיך ערשט. ניט וויַיט קלאַפט אַ האַמערל.

— קו־קו, קו־קו...

— ווער קלאַפט עס אין וואַלד מיט אַ האַמער? איז ניַיגעריק צו ווייסן מיכאַלע.

— דאָס קלאַפט מיט איר שנאָבל אַ פייגעלע. זי זוכט אין דעם בוים ווערימלעך צום עסן. און דאָס פייגעלע רופט מען פיקהאָלץ.

אין מיטן וואַלד האָט זיך באַוויזן אַ קליינע לאָנקע, און מיכאַלע האָט באַמערקט אויף אַ בוים אַ פלאַץ אויסגעפלאָכטן פון צווייגעלעך, און אין מיטן שטייט אַ וויַיסער גרויסער פויגל.

— מאַמעניו, זאָג־זשע מיר ווי אַזוי איז דער פויגל אַרויפגעקראָכן אַזוי הויך. איך וויל אויך אַרויפקריכן דאָרט.

— זונעלע מיַינער, אַזוי הויך קריכט ניט אַפילו אַ פויגל. אַדאַנק דעם וואָס ער האָט גרויסע פליגלען פליט ער אין דער לופטן און אים איז לייכט אַוועקזעצן זיך אַזוי הויך.

— און פאַרוואָס האָב איך ניט קיין פליגלען? — וויַיל דער מענטש איז ניט געבוירן מיט פליגלען. דאָס וואָס עס קען דער מענטש, קען נישט דער פויגל און פאַרקערט. יעדן האָט גאָט באַזאָרגט מיט זיַינע אייגנשאַפטן.

— און אַ פויגל האָט אַ נאָמען אויך?

— אַוודאי, אָט דעם וויַיסן פייגל רופט מען בושל. זיי לעבן ביַי אונדז זומער, ווען עס איז וואַרעם. ווי עס קומט אָן דער ווינטער, פליִען זיי אַוועק אין די וואַרעמע לענדער וווּ עס זיַינען ניטאָ קיין פרעסט און קיין שניי.

אין וואַלד איז שטיל און ס'שמעקט מיט אַלערליי געוכסן. דאָ הערט זיך ניט דער טומל פון אויטאָס און טראַמווייַען, מען זעט ניט דעם שוואַרצן אַספאַלט. און די גרינע טעפיכער שמעקן דאָ אָנגענעם.

אויף מיכאַלעס קעפל האָבן זיך אַ שאָט געטאָן נאָדלען פון אַ בוים. ער האָט אויפגעהויבן דעם קאָפּ און באַמערקט ווי אַ קליינע חיהלע האָט אַ שפרונג געטאָן פון איין בוים אויפן צווייטן און זיך באַהאַלטן. דאָס קעפּעלע איז ביַי

איר געווען אַ קליינינקע און דער עק אַ לאַנגער, פּוכיקער און דיקער. זי איז געווען די גאַנצע אַ ברוינע.

— מאַמעניו, אָ מאַמעניו, זע, דאָרט האָב איך געזען אַ חיהלע אַ ברוינע וואָס שפּרינגט פון איין בוים צו דעם צווייטן.

— מיכאַלע, דאָס איז אַ וועוועריקע, האָב ניט קיין מורא, זיי טוען קיינעם ניט קיין שלעכטס.

ער איז צופעליק אַרויפגעטראָטן אויף אַ ליגנדיקן טרוקענעם צווייגעלע. דאָס צווייגעלע האָט אַ קרעכץ געטאָן און זיך איבערגעבראָכן. פון אונטער אים איז מיט אַ זיפּץ אַרויסגעשפרונגען אַ שישקע. אָט האָט זי אַ שפרונג געטאָן און נאָכדעם געפאַלן אויפן גרינעם טעפּיך. זי האָט נאָך עטלעכע מאָל געטאַנצט און זיך אַראָפּגעקיִקלט און געבליבן וואַרטן אויף מיכלען.

פון אונטער די פּאַנאַמקע האָבן פּאַרוווונדערט געפּינקלט צוויי קנעפּלעך. אויך די שישקע האָט געקוקט אויף מיכאַלען מיט פּיל, פּיל אייגעלעך. זיי האָבן אָבער ניט געבליצט ווי ביי מיכאַלען.

די מאַמע זאָגט, אַז גרינע עפּעלעך טאָר מען ניט עסן, זיי זײַנען גיפטיק. און די שישקע איז דאָך אויך אַ גרינע, טאָר מען זי אויך ניט עסן. זי איז אָבער פּיל שענער פון די עפּעלעך.

— זאָג־זשע, מאַמעניו, מען טאָר ניט עסן דאָס עפּעלע?

— דאָס איז דאָך ניט קיין עפּעלע, דאָס רופט מען שישקע. אמת, דאָס וואַקסט אויך ווי עפּעלעך, נאָר אויף ביימער וועלכע האָבן נאָדלען אַנשטאָט בלעטלעך.

— און פון וואַנען קענען די שישקעס אַזוי שיין טאַנצן?

די מאַמע דרעמלט אין האַמאַק און ענטפערט ניט מיכלען. מיט לײַכטע טריט, שטילערהייט, האָט זיך מיכאַלע צוגעצויגן צו דער שישקעלע, אַראָפּגענומען פון קאָפּ זײַן פּאַנאַמקע און אַרויפגעוואָרפן זי אויף דער שישקע, אָט אַזוי ווי ער כאַפּט אָפּטמאָל אַ פּלאַטערל.

— אַהאַ, ביסט אַרײַנגעפאַלן — האָט מיכאַלע מיט פּרייד אויסגעשריִען. ער האָט אָנגעטאַפּט מיט די פּינגערלעך דעם האַרטן קערפּער פון דער שישקעלע. נאָר דאָס האָט אים ניט באַרויִקט. ער האָט אַלץ געטראַכט צי די שישקעלע לעבט נאָך.

— פון וואַנען קענסטו טאַנצן? האָט מיט נייגעריקייט געפרעגט מיכאַלע.

נאָר די שישקעלע איז געלעגן אומבאַוועגלעך.

— אפשר איז זי אויף מיר אין כּעס וואָס איך האָב זי פּאַרמאַכט מיט דער פּאַנאַמקע, זי קען דאָך אַפילו ניט אָטעמען.

ער האָט זיך דערמאָנט ווי ער האָט אַנומלט אַזוי פֿאַרכאַפּט אַ זייער קליין קעצעלע, און וועט ניט זײַן עלטערע שוועסטערל, וואָלט זי דערשטיקט געוואָרן.

ער האָט אַרונטערגענומען די פּאַנאַמקע און באַפּריט די שישקעלע. נאָר אויב דאָס קעצעלע האָט דאַן אָפּגעלעבט איז די שישקעלע געלעגן טויט, רויק אויף איר אָרט.

מיכאַלע האָט זי אויפגעהויבן, אַ גלעט געטאָן און ווידער אַוועקגעלייגט.

— גיב אַ שפּרונג, איך וועל דיר קיין שלעכטס ניט טאָן.

די שישקעלע האָט זיך ניט באַוועגט.

מיכאַלע האָט זי אויפגעהויבן און אַריינגעלייגט אין קעשענע. און ערשט דאַן האָט ער באַמערקט נאָך צוויי גרינע שישקעלעך אונטער אַ דאַרנרויז. מיכאַלע האָט זיך אינגעבויגן און געוואָלט זיי אַ כאַפּ טאָן, און פֿלוצים האָט ער אַ געשריי געטאָן, אַז די מאַמע האָט זיך אויפגעכאַפּט פון שלאָף.

ס'האָט ווער איבערגעחזרט מיכאַלעס געשריי. ער איז שטיל געוואָרן און זיך צוגעהערט. צי דען איז אויך יאַנקעלע אין וואַלד? אין קינדערגאָרטן חזרט ער אָפּט איבער מײַנע רייד

— יאַנקעלע! יאַנקעלע! — שריַט מיכאַלע הויך.

— יאַנקעלע! יאַנקעלע! — ענטפערט אים ווידער פון וויַטן אַ שטים.

— וואָס האָט פּאַסירט, זונעלע, און וואָס פּאַר אַ יאַנקעלע זוכסטו? — איז צו אים צוגעלאָפּן זײַן מאַמע אַ פּאַרשלאָפּענע.

וועט ער האָט איר דערציילט, האָט זי אים באַרויקט.

— די שטים וואָס דו הערסט נאָך דײַן שריַען רופט זיך ווידערקול, עכאָ, און הערן הערסטו דאָס אין וואַלד. און אַז דו קריכסט צו אַ דאָרנרויז, זאָלסטו וויסן, אַז אויף זײַנע צווייגעלעך וואַקסן קליינע נאָדלען, און זײַ פּאָרזיכטיק.

מיכל האָט געשוויגן. ער האָט אַ ריַב געטאָן די האַנט, אַ לעק געטאָן מיטן צונג דאָס אָרט פון וואַנען עס האָט געטריפט אַ טראָפּן בלוט, אַזוי ווי ער טוט שטענדיק אין אַזעלכע פאַלן.

— מאַמעניו! אָבער דאָס ביימעלע איז דאָך ניט ווי אונדזער קעצעלע וואָס גראַבלט זיך.

— דאָס קעצעלע האָט דאָך נעגל, שאַרפע נעגל, און די ביימער האָבן ניט קיין נעגל און האָבן ניט קיין ציין.

— אָבער דערפאַר האָבן זיי נאָדלען.

— וואָס אמת איז אמת. יעדע באַשעפעניש האָט מיט וואָס זיך צו באַשיצן.

אַזוי איז אויך אין דער נאַטור. עס זײַנען דאָ געוויקסן וואָס באַשיצן זיך, אָט אַזוי אומגעפער ווי דער דאָרנרויז.

מיכל האָט זיך געלייגט אויף דער ערד, אַ צי געטאָן אויף דער ערד די האַנט אונטער דעם געשטרויך און אַרויסגעצויגן פון אונטער די צווײַגעלעך די צוויי שישקעלעך. ערשט איצט האָט ער באַמערקט וויפל נאָדלען הענגען איבער זײַן קאָפּ.

— זע, מאַמעלע, ווי איין צווײַגעלע היט דאָס צווייטע, לאָזן זיך ניט צורירן צו זיי, פאַרטײַדיקן איינע די צווייטע, און בײַ אונדז אין קינדערגאָרטן העלפט ניט קיינער דעם צווייטן.

די מאַמע האָט מיכאַלען גאָרנישט געענטפערט. גיי וויס פאַרוואָס?

אפשר איז זי פאַרמאַטערט געוואָרן צו ענטפערן אויף מיכאַלעס פראַגעס, אפשר האָט זי פשוט ניט געהערט און אפשר ניט פאַרשטאַנען.

מיכאַלע האָט זיך געבייזערט, געווויזן דעם געשטרויך זײַן צונג. ער האָט אַרײַנגעלייגט די שישקעס אין קעשענע און אַוועק וויַטער אין פאַרכישופטן וואַלד.

גייענדיק האָט ער געטראַכט, אַז ווען ער וועט קומען אין קינדערגאָרטן, וועט ער דערציילן זײַנע חברים ווי אין וואַלד העלפן צווייגעלעך איינער דעם צווייטן און קיינער קריגט זיך ניט.

1956

דער רעגן

(קורצע דערציילונג)

ברוך לייבאָוויטש האָט זיך קוים דערוואַרט דעם אָפּרו־טאָג. ניט שטענדיק האָט ער די מעגלעכקייט אויסצונוצן פאַר זיך דעם זונטיק. כאָטש ער האָט ניט געהאַט קיין גרויס חשק צו פאָרן צום טײַך דוביסא, אָבער זײַן ווײַב האָט געפאָדערט און ער איז מסכים געווען.

— מיר וועלן אַביסל זײַן אויף דער זון — האָט זי געזאָגט — אונדז קומט דאָך קיינמאָל ניט אויס זיך אָפּצורוען צוזאַמען, ווי אַלע נאָרמאַלע משפחות.

דער זון יאַנקעלע האָט אונטערגעטאַנצט פון פרייד. ער האָט שוין פון לאַנג געהאַט צוגעגרייט זײַן וועטקע און געוואַרט ווען דער טאַטע וועט באַשליסן צו פאָרן צום טײַך.

— מיר דוכט זיך אַז עס וועט זײַן אַ רעגן. ווו וועלן מיר זיך אַהינטאָן ווען עס וועט רעגענען? — האָט ברוך געטענהט.

— אַ רעגן אין מיטן זומער ברען? — האָט זיך איינגעשפּאַרט זײַן ווײַב.

— גיב אַ קוק צום הימל, קיין איין וואָלקנדל.

דער הימל איז טאַקע די לעצטע צײַט געווען ריין, אָן שום פּלעקן. די זון האָט אומרחמנותדיק געברענט. אַפילו די בלומען לעבן הויז האָבן אַרונטערגעלאָזן זייערע קעפּ פון טריקענעניש.

זיי זײַנען געקומען צום טײַך גאַנץ פרי און זײַנען געווען פון די ערשטע. ווו ניט ווו האָבן זיך געזעצן פּאָרלעך. אמת, דער אויטאָבוס איז געווען איבערפולט. וועער מיט פּעקלעך, מיט מאַטראַצן, מיט וועטקעס און קערבלעך צו קליבן יאַגדעס אין די אַרומיקע וועלדער. עס איז געווען שווער צו אָטעמען, ניט געקוקט דערויף וואָס די פּענצטער זײַנען געווען אָפן. אַחוץ דעם איז דער אויטאָבוס געפּאָרן לאַנגזאַם, ווײַל דער וועג איז געווען אַ שמאָלער און אַ סך אויטאָס זײַנען אויך געפּאָרן צום טײַך. האָט זיך געשאַפן אַ פאַרשטאָפונג.

— אָט זעסטו, אַלע איילן זיך צום טײַך — האָט דאָס ווײַב אַ שטאָך געטאָן

ברוכן. מיר האָבן בעסער געדאַרפט פאָרן פרִיער, וואָלטן מיר שוין געווען אויף דער פֿליאַזשע.

— ברענען זיך אויף דער זון וועלן מיר נאָך באַווײַזן.

די משפּחה לייבאָוויטש האָט זיך אײַנגעאָרדנט אויף אַ שיין אָרט. דאָ האָט דער ברעג פון טײַך זיך פֿאַרדרייט אויף רעכטס און געשאַפֿן ווי אַ האַלב־אינדזל. דער טײַך האָט דאָ אויסגעזען ווי אַן אָנגעצויגענער זילבערנער פּײַל און בויגן.

יאַנקעלע האָט אַרײַנגעשליידערט זײַן וועטקע אין טײַך, און זײַן טאַטע האָט אַרויסגעצויגן אַ גרויסן זון־שירעם און זיך אַוועקגעלייגט אין שאָטן לייענען אַ בוך. עס האָט זיך אים עפּעס ניט געלייענט. ער האָט אַרונטערגעלייגט זײַנע הענט אונטערן קאָפּ, אָנגעשטרענגט זײַן בליק צום בערייטן האָריזאָנט פון הימל, און ניט אָפּגעריסן זײַן בליק.

נאָך פון אינדערפרי האָט ברוך געפּילט אַ טעמפּן ווייטאָק אין נאַקן. פון צײַט צו צײַט האָבן זיך די ווייטאָקן פאַרשטאַרקט און צײַטנווײַז פאַרקלענערט, עטוואָס אָפּגעגאַנגען. ברוך האָט ניט געליגט קיין אַכט אויף אַזעלכע נאַרישקייטן. בײַם ברעג פון טײַך זײַנען געפלויגן שוועלבעלעך מיט ווײַסע בייכעלעך, עטלעכע מעוועס האָבן זיך געטונקט אין וואַסער, געמאַכט אַלערליי קונצן. ווי זיי פלעגן זיך אַ טונק טאָן, פלעגן אויסוואַקסן רעדער אויפן אויבערפלאַך פון טײַך. זיי זײַנען געווען היימישע. אַז מען פלעגט אַ וואָרף טאָן אַ שטיקל ברויט אין דער לופטן, פלעגן זיי עס כאַפּן אין מויל.

— קוק, טאַטע, איך האָב געכאַפּט אַ פישל, — האָט יאַנקעלע אַ גליקלעכער אַ צי געטאָן די וועטקע מיט אַ קליין פישעלע. — נאָענט בײַם ברעג שווימען דען גרויסע פיש?

ברוך האָט אַ קוק געטאָן אויף זײַן זונעלע. אויף דער וועטקע איז געהאַנגען אַ שטיקל זילבער — די ערשטע גערעטעניש פאַרן טאָג.

הינטער דעם וועלדל האָט זיך דערהערט אַ דונערײַ ווי פון אײַזערנע פעסלעך אָנגעפּילט מיט שטיינער.

— וואָס איז דאָס? אַ דונער? — האָט געפרעגט ברוכס פרוי יענטע.

איר האָט זיך ניט געוואָלט גלויבן, אַז אַזאַ שיינער טאָג זאָל קענען זיך בײַטן, און מען וועט דאַרפן פאַרלאָזן די שיינע זומער־פֿליאַזשע אין מיטן טאָג, אַזוי פרי איבערלאָזן דעם טײַך מיטן סאַמעטענעם וואַסער און זוכן אַ באַהעלטעניש פון רעגן. פֿרוי נאָכדעם צוריקפֿאָרן אַהיים, ווען אַלע וועלן זיך רײַסן צוריק.

— עס וועט זײַן אַ רעגן, — האָט ברוך דרייסט געזאָגט, דאָס האָב איך ערשט געפילט נעכטן.

און ווי אויף צו להכעיס האָט זיך בײַ יאַנקעלען אָנגעהויבן אַ געלונגענער פיש־פאַנג. ער האָט באַוויזן אַרויסצוציען איין פיש נאָכן צווייטן.

וואָס דאַרף אַ מענטש צו זײַן גליקלעך? — האָט ברוך געטראַכט.

אַנדערש מאָל גאַנץ ווייניק. אָט איז דאָך יאַנקעלע גליקלעך און צופרידן וואָס ער כאַפּט פישלעך, און מײַן פרוי איז צופרידן וואָס זי קען זיצן עטלעכע שעה אויף דער פרישער לופט, ברענען זיך אויף דער זון, באָדן זיך אין טײַך און פאַרגעסן וועגן דער קיך און אַנדערע היימישע זאָרג.

וויידער האָט ברוכן אַ שטאָך געטאָן אין רוקן. ער האָט זיך געמוזט אויפשטעלן.

— ווי עס זאָל ניט זײַן איז אַ שאָד זיך צו שיידן מיטן שיינעם אָרט, אָבער מען קען גאָרנישט מאַכן, מען מוז אים פאַרלאָזן — האָט ברוך געזאָגט.

אויפן הימל האָבן זיך באַוויזן שוואַרצע כמאַרעס. די פייגעלעך האָבן אויפגעהערט צו שפרינגען און טאַנצן און זײַנען שטילער געוואָרן. די שוועלבעלעך און מעוועס האָבן זיך געזעצט אויפן אויבערפלאַך פון טײַך. יאַנקעלע האָט מיט פאַרדרוס צונויפגעדרייט זײַן וועגטקע. די מאַמע יענטע האָט צונויפגעפאַקט די בעבעכעס און נאָכגעיאָגט ברוכן, וועלכער איז געגאַנגען צום וועג.

דער רעגן האָט אָנגעהויבן עטוואָס שפּריצן, וועו זיי זײַנען שוין געווען אונטערן דעכל פון דער אויטאָ־סטאַנציע. די סטאַנציע איז געווען ווי אַ גרויסער שוואַם מיט אַ רונדן דעכל. דאָרט האָט געדאַרפט צוקומען דער אויטאָבוס. די גרויסע טראָפנס זײַנען געוואָרן געדיכטער און זיך אָנגעהויבן בלאָזן אויף דעם אויבערפלאַך פון שוואַרצן אַספאַלט.

פון דער זײַט האָט זיך באַוויזן אַ הינקעדיקער מיט אַ שטיקל ברעזענט אויף זײַן קאָפּ און האָט זיך אויך אַוועקגעשטעלט אונטער דעם שוואַמען־דאַך. אין האַנט האָט ער געהאַלטן אַ טערמאָס. זײַן רוקן און די קני זײַנען געווען נאַס פון רעגן.

— דאָס האָט מײַן פאַרוווונדעטע פוס מיר געגעבן פילן — האָט זיך געפרווווט פאַרענטפערן דער נײַער שכן, עטוואָס אָפּרוענדיק זיך. איצט זעט איר אַז עס גייט אַ רעגן.

דער רעגן האָט זיך אַלץ געשטאַרקט און אָנגעהויבן פלוכצן. דאָס דעכל האָט שוין ניט געהאָלפן. נאָר אָט איז צוגעפאָרן דער אויטאָבוס און זיי האָבן זיך געראַטעוועט פון דורכגעווייקט צו ווערן.

יאַנקעלע איז געזעסן און אַלץ געטראַכט, אַז נאָך פרי באַגינען, ווען עס איז קיין סימן ניט געווען אַז דער הימל וועט זיך באַדעקן מיט וואָלקנס, האָט שוין דער טאַטע פאָרויסגעזען דעם רעגן. ער האָט ניט געווּסט, אַז ביים געווּעזענעם קאָמאַנדיר פון אַ באַטאַליאָן ברוך לייבאָוויטש איז געזעסן אין קאָפּ אַ קליינער שפּליטער פון אַ פאַשיסטישער מינע.

1984

דער מחבר מיט זיין פרוי ברטה 1957 יאָר.

דעם מחברס מאַמע (פון לינקס) מיט זײַן שוועסטער אירען — 1939.

דער מחבר (לינקס) מיט זײַן שוועסטער חנה און ברודער (אינמיטן) שמעון. 1939 יאָר.

דער מחבר מיט זײַנע צוויי זין בנימין און מיכאל, מיט די צוויי אייניקלעך,
יאָר 1989

ג. פֿאַרצייכענונגען

דער יִידישער מזל

(אַ לידל)

דער גורל פון יִיד
איז פעסט צו שטיין
צווישן גאָט און דער וועלט,
מיט פרייד און געוויין.

דער גורל צו שטיין
אויף אַ טורעם
אויף אַ שווימענדיקער שיף
און אַ ברויזנדן שטורעם?

דער גורל איז אייביקייט,
דורך בלוט און דורך טרערן,
דורך פרייַהייט און גלויבן
נאָך שטאַרקער צו ווערן.

מיט אַ פּעסטער גאַראַנטיע

דעם אמת זאָגנדיק, וועט איך האָב אָנגענומען דעם פּאָרשלאַג אָנצושרײַבן וועגן יידן האָמעלער תושבים, האָב איך ניט געמיינט, אַז עס וועט מיר זײַן אַזוי שווער אויסצוקלײַבן קאַנדידאַטן. און טאַקע ניט דערפאַר וואָס עס איז ניטאָ וואָס צו שרײַבן. וואָס צו שרײַבן איז דאָ זייער אַ סך, שווער איז געווען צו באַשליסן וועגן וועמען צו שרײַבן. וויל יעדער יִיד פון שטאָט האָט זיך זײַן פּעקל, און זײַן ביאָגראַפּיע איז אַן אַלגעמיינע ביאָגראַפּיע, זײַן לעבן איז אײַנגעפלאָכטן מיטן אַלגעמיינעם לעבן פון די אײַנווינער — און דאָך האָט יעדער פון זיי זײַן פערזענלעך לעבן.

דערפאַר טאַקע האָט מיר די פראַגע געגריזעט אין מוח און צוגענומען מער צײַט ווי די באַשרײַבונג גופא. אַלזאָ, איך האָב סוף־כּל־סוף באַשלאָסן צו באַשרײַבן אַן אַרכיטעקט און אַ דירעקטאָר, דאָס הייסט פּאָרשטייער פון אָנשטאַלטן, מיט וועלכע איך בין גוט באַקאַנט. זיי זײַנען וויַט איינער פון צווייטן מיט זייער באַשעפטיקונג, אָבער דערפאַר פּאַראַייניקט זיי דער פּינפּטער פּאַראַגראַף, אָן אונטערשייד וואָס איז זײַן געזעלשאַפּטלעכע טעטיקייט.

.1

וועט איך באַגעגן דעם אַרכיטעקט שלום כינצין, דערמאָן איך זיך שטענדיק וועגן האָמעל אין די ערשטע נאָכמלחמה־יאָרן. דעמאָלט איז די שטאָט געווען אין חורבות. די דײַטשע אָקופאַנטן האָבן זי פאַרניכטעט. מיט דעם האָבן זיי געוואָלט אָפּווישן זי פון דער מאַפּע. די שטאָט האָט מען געזען פון איין עק ביזן צווייטן. קוימענס האָבן געסטאַרטשעט ווי דענקמעלער איבער דער גאַנצער שטאָט. צופעליק זײַנען געבליבן גאַנץ נאָר געציילטע הײַזער. שווער איז געווען זיך פאָרצושטעלן, אַז אומגעפער אין 15־20 יאָר וועט די שטאָט פונדאָסנײַ ווערן אָפּגעבויט. נאָך מער, הײַנט איז די שטאָט צוויי מאָל גרעסער ווי געווען, און הונדערט מאָל שענער געוואָרן ווי פאַר די מלחמה־יאָרן. און אין דעם אַלעם איז ניט קיין קליינער פאַרדינסט פון שלום כינצין. די אויפּבויונגען פון די אינדוסטריעלע אונטערנעמונגען, ווויַן־הײַזער, קליניקעס

און אָנשטאַלטן, קינדער־געזרטנער און קולטור־אָנשטאַלטן, זײַנען ענג פאַרבונדן מיט שלום כינצינס טעטיקייט, אַלס אַרכיטעקט פון היגן פּראָיעקט־אינסטיטוט.

שלומס וועג צו הײַנטצײַטיקע דערגרייכונגען איז געווען באַגלייט מיט שטערונגען, נאָך דאַן וועט ער האָט זיך געלערנט אויפן צווייטן קורס פון קיִעווער אינזשיניערן־אינסטיטוט, האָבן זיך זײַנע לימודים איבערגעריסן. עס איז אויסגעבראָכן די צווייטע וועלט־מלחמה, און דער יונגער סטודענט האָט געביטן די פילפעדער אויף אַ ביקס. ער האָט געבויט, פאַרניכטעט, און ווידער געבויט, נאָר ניט קיין הײַזער אָדער טעאַטערס. ער האָט געבויט בריקן און דזאָטן, גלײַכצײַטיק פאַרניכטעט אַזעלכע בויאונגען, וואָס זײַנען געשטאַנען הונדערטער יאָרן, נאָר צוליב דעם, אַז דער שׂונא זאָל זיך מיט דעם ניט באַנוצן. ניט איין מאָל, ליגנדיק אין די אָקאָפּעס, פלעגט זיך שלום דערמאָנען ווי זײַן טאַטע האָט געוואָלט מאַכן פון אים אַ זשורנאַליסט, און אויף דעם האָט אויך געהאָפט זײַן פּעטער אפרים שפּראַך, וועלכער האָט אַ לענגערע צײַט געאַרבעט אין רעדאַקציע "דער עמעס". זײַן טאַטע יונה כינצין איז געווען דער דעקאַן פון דער ייִדישער אָפּטיילונג אין קיִעווער פּעדאַגאָגישן אינסטיטוט, אַ פּראָפעסאָר. מען האָט אים געגעבן די אויפגאַבע איבערצוזעצן אויף ייִדיש די ווערק פון לענינען, סטאַלינען, מאַרקסן, און די געשיכטע פון דער קאָמוניסטישער פּאַרטיי. זײַן טאַטע איז געווען אַ מיטגליד פון דער קאָמוניסטישער פּאַרטיי פון יאָר 1919.

שלום האָט אָבער אויסגעקליבן אַן אַנדער פּאַך. ער איז געוואָרן אַ זשורנאַליסט אין אַרכיטעקטור. זײַן פּען האָט ער נאָך דער מלחמה געביטן אויף אַ בליײַפעדער, און די פּראָזע און פּאָעזיע האָט ער פאַרזייט אין די פאַרצייכענונגען פון הײַזער, אין אַרכיטעקטאָנישע פּראַגמענטן.

אין יאָר 1947 קערט ער זיך אום אין הויכשול, פאַרענדיקט און באַקומט דעם טיטל אַרכיטעקט. לויט דער פונאַנדערטיילונג פון אינסטיטוט פאַלט אים אויס האָמעל. נאָר אַלס אויסגעצייכנטער סטודענט האָט ער דאָס רעכט זיך אויסצוקלײַבן דעם אַרבעטס־פּלאַץ. זײַנע פרײַנד ריידן אים אָפּ פון פּאָרן אין האָמעל, פון בייטן קיִעוו אויף אַ פאַרניכטעטער ווײַסרוסישער שטאָט. איין קלייניקייט — פאַרלאָזן אַזאַ שיינע שטאָט ווי קיִעוו, דעם דניעפּער, דעם באַליבטן קרעשטשאַטיק?

— צי דען איז דאָ אַ שענערער אָרט ווי דאָ? — האָט מען אים אײַנגערעדט,

— דאָ ביסטו געבוירן, דאָ לעבן אַלע דײַנע אברים.

— קיין שענערע איז ווײַזט אויס ניטאָ, — האָט שלום געענטפערט —

דערפאַר מוז איך העלפן אונדזער שכן, פאַרהיילן אירע וווּנדן, מאַכן אירע שטעט אויך שיינע.

שלום האָט זיין טרוים פאַרווירקלעכט. דאָ אין האָמעל האָט ער אָנגעוועגדעט זײַנע קענטענישן, פעיקייטן, זיין ענערגיע, זיין פאַנטאַזיע, און פון די פאַפיר־טאָוולען אַריבערגעטראָגן אין דער ווירקלעכקייט. שלום איז שטאָלץ מיט דעם לענין־פּראָספּעקט — די הויפּט־גאַס פון שטאָט. צוזאַמען מיט אַ גרופּע אַרכיטעקטן האָט ער אָנטיילגענומען אין אויסאַרבעטן דעם פּראָיעקט פון אויפבויונג און רעקאָנסטרוקציע אין אַ פיל פאַרבריטערטן פאַרנעם. לענגויס דעם פּראָספּעקט, פון ביידע זײַטן, זײַנען אויסגעוואַקסן פילשטאָקיקע צאָלרײַכע ווויינהײַזער, באַפוצטע מיט אַרכיטעקטור, און אַדמיניסטראַטיווע בוי־אַנשטאַלטן. די אַמאָליקע שמאָלינקע גאַס איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ בריייטער מאַגיסטראַל מיט פאַרפלאַנצטע לענגאויס די הײַזער קאַשטאַן־ביימער. צענדליקער אוניקאַלע געביידעס זײַנען אויסגעבויט געוואָרן אין שטאָט לויט די פּראָיעקטן פון אַרכיטעקט שלום כינצין אין קלאַסישן סטיל. אָט איז די געביידע פון צירק אויף צוויי טויזנט פּלעצער. איינע פון די לענגסטע הײַזער אין שטאָט, וואָס ציט זיך אויף 515 מעטער, אויסגעבויט אויף נײַן שטאָק, מיט דער קאָמפּאָזיציע פון אײַנגעוואָרצלטע צוויישטאָקיקע אָפּטיילונגען פון אַ רעסטאָראַן, אַ פיש־געווועלב "אָקעאַן" און אַ קאָמבינאַט פאַר אַלערליי באַדינגונגען פאַר די טאָג־טעגלעכע באַדערפענישן פון די אַרומיקע אײַנוווינער. דאָס איז איינע פון די שענסטע קאָמפּאָזיציעס אין נײַעם מיקראָראַיאָן פון שטאָט, אויסגעבויט לויט כינצינס פּראָיעקט.

כינצינס בלײַפעדער געהערט דער שטאָטישער צענטראַלער קולטור־פּאַלאַץ פון בוי־אַרבעטער, דער גרעסטער קינאָ־טעאַטער אין צענטער שטאָט, און פיל, פיל אַנדערע.

שלומען איז שוין אַריבער זעכציק, נאָר ער איז פול מיט ענערגיע און שעפּערישע דערפינדונגען. ער פאַרשטייט אַז ער מוז ברענגען נוצן דער שטאָט, וועלכער ער האָט אָפּגעגעבן זײַנע יונגע יאָרן, די שטאָט, וועלכע ער האָט צוזאַמען מיט די בויער אויפגעשטעלט און אויסגעפוצט, אַזוי אַז זי איז הײַנט איינע פון די שענסטע שטעט אין וויסרוסלאַנד.

איינמאָל, טרעפנדיק זיך מיט שלומען אין היגן אינסטיטוט פון אײַזנבאַן־טראַנספּאָרט, ווו ער לייענט אַ קורס לעקציעס אין אַרכיטעקטור שוין מער ווי צען יאָר און פירט אָן מיט סטודענטן בײַ דיפלאָמען־אַרבעט, האָב איך אים אַ פרעג געטאָן:

— אַלע רופן אײַך שלום יאָנאָוויטש, און ווי איך זע האָט איר אויסגעהיט דעם ריינעם יידישן נאָמען און טאַטנס נאָמען ביז די עלטערע יאָרן. מסתמא איז דאָס ניט צופעליק, אמת? מסתמא האָט איר געהאַט אַ באַליבטן קרוב?

— וואָס הייסט איך האָב אויסגעהיט? מײַן נאָמען גופא איז דאָך ניט קיין צופעליקער, די עלטערן האָבן מיר טאַקע געגעבן דעם נאָמען פון אַ באַליבטן מענטשן.

— איך בין געבוירן געוואָרן — זעצט פאָר זײַן דערציילונג שלום כינצין — פונקט אויפן צווייטן טאָג נאָכן טויט פון שלום־עליכם דאָס איז געווען אין 1916. מײַן טאַטע יונה, אַ גרויסער ליבהאָבער פון דער יידישער ליטעראַטור, האָט מיר געגעבן דעם נאָמען פון אונדזער קלאַסיקער. מעגלעך אַז שוין דאָן האָט ער געטרוימט, אַז זײַן זון זאָל ווערן אַ נאָכפאָלגער פון שלום־עליכמען. און טאַקע, דער טאַטע פלעגט מיר אָפט זאָגן: "לערן זיך פלייסיק יידיש, געדענק אַז דו טראָגסט דעם נאָמען פון אונדזער באַליבטן שרײַבער".

— ליבע צו שלום־עליכמען האָב איך אײַנגעזאָפט מיט דער מאַמעס מילך — זאָגט שלום כינצין. די ליבע צו אים האָט מיר פאַרפלאַנצט אין האַרצן מײַן טאַטע. און אַזוי טראָג איך די ליבע מײַן גאַנץ לעבן.

ניט געקוקט אויף די עלטערע יאָרן, פירט שלום גלײַכצײַטיק אַ ברייטע געזעלשאַפטלעכע אַרבעט. פיל יאָרן איז ער געווען פאָרזיצער פון געגנטלעכן אַרכיטעקטן־פאַריין. הײַנט איז ער אַ מיטגליד פון ביוראָ פון פאַריין. שלום איז אַ מיטגליד פון דער געזעלשאַפט "וויסן" און טרעט אָפט אַרויס מיט לעקציעס. ער פירט אויך אַ ברייט פאַרצווײַגטע טעטיקייט פון דערציִען דעם יונגן דור, וואָס באַשעפטיקט אין פראָיעקטן־אינסטיטוט. שלום האָט אויך געגומען אויף זיך פיל אַנדערע געזעלשאַפטלעכע פאַרפליכטונגען.

כינצין איז אַ בכּבודיקער מענטש סײַ אין דער יידישע סביבה, סײַ אין דער אַלגעמיינער שטאָטישער סביבה. זײַן נאָמען איז גוט באַקאַנט דער היגער באַפעלקערונג און איבערהויפט צווישן דער טויזנטדיקער אַרמיי בויִ־אַרבעטער.

.2

מיט ברוך גאָלובאָווסקין בין איך באַקאַנט שוין איבער 20 יאָר. מיר איז גוט באַקאַנט זײַן לעבנסוועג. פונדעסטוועגן, ווען איך האָב באַשלאָסן צו שרײַבן ווען אים, האָב איך געבעטן ער זאָל מיר דערציילן פּרטים ווען זײַן לעבן, אינטערעסאַנטע עפּיזאָדן וואָס ער האָט פאָרגעדענקט.

— דריי מיר ניט דעם קאָפּ, ר' דוד, איך בין אַ געווײַנלעכער מענטש ווי

אַלע מענטשן, — האָט ער זיך אַרויסגעדרייט מיט אַ דירעקטן ענטפער, — דו פרעגסט וועגן די מלחמה־יאָרן. נו, וואָס זאָל איך דיר דערציילן? איך האָב געדינט אין דער אַרמיי, געווען אויפן פראָנט ווי אַלע סאָוועטישע בירגער אין מײַן עלטער. צי האָט עס געקאָנט זײַן אַנדערש? איך בין אין טאַשקענט ניט געווען.

— און מלוכישע אויסצייכענונגען האָסטו דאָך געוויס אויך? — פרעג איך בײַ אים.

— און ווער פון די געווועזענע פראָנט־קעמפער האָט ניט קיין אויסצייכענונגען?

אָט אַזאַ מענטש איז דאָס. ריידן רעדט ער ווייניק. אָבער טאָן אַ טובה אַ מענטשן האַלט ער פאַר זײַן פליכט. ווער רעדט נאָך וועגן זײַן פליִסיקייט אין דער אַרבעט?

שטענדיק לויפט ער, אייביק איז ער פאַרנומען. איך דערמאָן זיך אַן אינטערעסאַנטן עפּיזאָד. אַנומלט האָב איך זיך באַדאַרפט טרעפן מיט ברוכן וועגן עפּעס אַ פראַגע. פינף מאָל האָב איך אים געקלונגען און ניט געטראָפן אויפן אָרט. האָב איך שפּעט אין אָוונט אָנגעקלונגען צו אים אַהיים.

אַ וויִכע פרויען־שטים:

— איר פרעגט אויף ברוכן? ער איז ניטאָ. ער איז אַוועק צו זײַן צווייטער וויִב.

איך בין געבליבן שטיין אַ שטומער. איך האָב זיך פשוט פאַרלאָרן און ניט געוווסט וואָס וויִטער צו זאָגן. איך האָב פאַמעלעך אַוועקגעלייגט דאָס טעלעפאָן־טרײַבל און געבליבן שטיין אויפן אָרט. אין מוח האָבן זיך געפלאָנטערט די מחשבות. סטײַטש, ווי איז דאָס מעגלעך? אַזוי פיל יאָרן קען איך אים אַלס אַ מענטש איבערגעגעבן דער פאַמיליע. אַחוץ דעם איז ברוך גאָלובאָווסקי אַ פאַרדינסטפולער קולטור־טוער פון דער וויִסרוסישער רעפובליק — און נאָ דיר, אַ צווייטע וויִב! צי דען איז דאָס אמת? עס קען דאָך ניט זײַן. מסתמא האָט זיך מיר דאָס אויסגעדוכט. איך נעם אַראָפּ דאָס טרײַבל פון אַפּאַראַט און קלינג אָן וויִדער לויטן נומער פון גאָלובאָווסקיס טעלעפאָן.

— ער איז מסתמא אין פּאַרק — ענטפערט מיר ווידער די זעלבע שטים.

— וואָס־זשע האָט איר געזאָגט, אַז ער איז אַוועק צו זײַן צווייטער וויִב? פאַרוואָס נאַרט איר מיר?

ערשט איצט האָב איך דערקענט זײַן וויִבס שטים.

— איך נאַר גאָר ניט. ער איז אַוועק צו זײַן צווייטער וויִב. דער פּאַרק איז פאַר אים די צווייטע וויִב. מיט אים איז ער גאַנצע טעג און אָוונטן.

מיט אים צאַצקעט ער זיך, פּוצט אים, שאַנעווועט אים און איז אים איבערגעגעבן מיט ליבּ און לעבן.

— און צי דען בלײַבט בײַ אים פּאַר אײַך גאָרניט?

— ניין, פּאַרוואָס? הלוואי אויף אַלע יידן געזאָגט געוואָרן. אַלע יידישע ווײַבער זאָלן האָבן אַזאַ לעבן ווי איך. איך האָב אויף אים ניט קיין פּאַריבל. איך טרוי אים און פּאַרשטיי אַז אַנדערש קאָן דאָך ניט זײַן. אַזאַ כאַראַקטער האָט ער. זאָל אים גאָט געבן געזונט און ענערגיע אויף ווײַטער, ווען קלעקן פּאַר אַלעמען. ער איז אַ געטרײַער מאַן און אַ טײַערער ליבער טאַטע.

ברוך גאָלובאָווסקי האָט צוויי טעכטער און ביידע האָבן באַקומען גוטע דערציונג. איינע האָט שוין פּאַרענדיקט דעם מעדיצינישן אינסטיטוט און די צווייטע לערנט זיך איצטער אויך אויף אַ דאָקטאָר.

אויב איר ווילט זיך טרעפן מיט גאָלובאָווסקין, גייט אין צענטראַלן שטאָטישן פּאַרק. צי איר ווען קומען זיבן באַגינען, אָדער נײַן אַזייגער אין אָוונט, אַלץ איינס ווען איר אים דאָ טרעפן. אמת, ער גייט ניט פּאַמעלעך, ער לויפט. אַפילו הײַנט, ווען אים איז שוין ווײַט איבער זעכציק.

ברוך גאָלובאָווסקי איז דער דירעקטאָר פון די שטאָטישע פּאַרקן. דעם אַמט האָט ער שוין פּאַרנומען פּאַר דער מלחמה. נאָך אַלס יונגער בחור איז ער אַוועק אַרבעטן אַלס עלעקטריקער אין דעם היגן האָמעלער זאַוואָד וואָס רעמאָנטירט אײַזנבאַן־לאָקאָמאָטיוון. דאָס איז נאָך געווען מיט אַ לאַנגער צײַט צוריק, אין יאָר 1938. אומדערוואַרט רופט מען ברוכן אַרויס אין היגן שטאָטישן ראַט, און דער פּאָרזיצער גיט אַ פרעג:

— זאָג מיר דעם אמת, באָריס זוסימאָוויטש, גרינסן האָסטו ליב?

— און ווער האָט עס ניט ליב.

— און בלומען?

— בלומען אַוודאי.

— איז ווייסטו וואָס, אפשר ביסטו אַן עלעקטריקער אַ גוטער, נאָר בײַ אונדז אין שטאָט זײַנען דאָ געגנג אַזעלכע פּעיקע ווי דו. דערפּאַר איז דאָ וויניק מענטשן וואָס האָבן ליב די נאַטור. הער מיך אויס, נעם דאָס פּעקל און פּעקל זיך אַריבער אין פּאַרק. פון הײַנט אָן ביסטו דער דירעקטאָר פון צענטראַלן פּאַרק. ווײַז אַז דו קענסט זײַן אַן עכטער באַלעבאָס.

— און טאָמער וועל איך זיך ניט ספּראַווען? — האָט מיט אַ דערשראָקענער שטים געפרעגט ברוך.

— דאַן וועלן מיר דיר העלפן! — האָט געענטפערט דער פּאָרזיצער.

ברוך האָט זיך לאַנג געקוועלט, נאָר קיין ברירה האָט ער ניט געהאַט. ווײַזט זיך אַרויס אַז זײַן קאַנדידאַטור האָט אָנגעגעבן די אָנפירונג פון זאַוואָד, און ברוך האָט אײַנגעשטימט.

ווען עס האָט שוין געהאַלטן בײַם סוף פון דער מלחמה, האָט מען גאָלובאָווסקין דעמאָביליזירט און געשיקט צוריק אין האָמעל. דאָ האָט מען אים תיכף אָפּגעשיקט אויף זײַן אַלטער שטעלע.

אַרבעט האָט ניט אויסגעפעלט. מען האָט געדאַרפט פאַרפלאַנצן דעם פאַרק אויף שטחים, אויף וועלכע דער אָקופאַנט האָט פאַרניכטעט צענדליקער ווערטפולע ביימער, אויפשטעלן פונדאָסנײַ צעשעדיקטע בריקן, טראָטואַרן, שטעגלעך, געבײַדעס וואָס האָבן אַ היסטאָרישע באַדײַטונג פאַר דער שטאָט און רעפובליק. דער פאַרק איז אויך אַ שטיקל היסטאָריע. ער איז נאָך פאַרפלאַנצט געוואָרן מיט איבער 250 יאָר צוריק דורך דעם פירשט רומיאַנצעוו. אין זײַן אַסאָרטימענט זײַנען געווען מער ווי 200 מינים ביימער, פיל פון זיי עקזאָטישע, וואָס שטאַמען פון די אוראַלטע צײַטן.

אויך איצטער, ווען באָריס גאָלובאָווסקי איז שוין דער הויפּט־דירעקטאָר פון אַלע שטאָטישע פאַרקן, איז זײַן ענערגיע גענוג פרוכטבאַר פאַר דער פאַרטאָפּל־טער אַרבעט. ניט אומזיסט האָט מען אים, לויטן אוקאַז פון דעם וויַסרוסישן רעפובליקאַנישן אויבערראַט באַלוינט מיטן טיטל פאַרדינסטפולער קולטור־טוער.

אַדאַנק ברוכן איז אויפן צווייטן ברעג טײַך, וואָס פליסט דורכן פאַרק, פאַרזעצט געוואָרן אַ גרויסער שטח מיט אַלערליי מינים ביימער. דאָ איז געוואָרן די אָפרו־זאָנע פון די שטאָטישע אײַנווינער. גאָלובאָווסקי האָט אויסגעבויט אַ בריק פאַר פוסגייער, וואָס פאַראייניקט ביידע ברעגן פון טײַך. ער האָט אײַנגעאָרדנט קאַנאַלן וווּ עס שווימען וויַסע און שוואַרצע שוואַנען, פאָנטאַנען, אַזוי גערופענע קולטור־אינדזלען, וווּ מענטשן האָבן די מעגלעכקייט צו שפּילן אין שאַך אָדער דאָמינאָ, לייענען אַ פרישע צײַטונג אָדער אַ זשורנאַל. אַ טייל פאַרק האָט ער אָפּגעטיילט מיט אַלערליי אַטראַקציעס פאַר יוגנט און קליינוואַרג. טראַסעס פאַר קינדער־וועלאָסיפעדן, טענים. אַלץ איז באַטראַכט, אַלץ איז געמאַכט איבערגעגעבן, מיט האַרץ און געדאַנק, כדי דער באַזוכער אין פאַרק זאָל זיך קענען גוט אָפרוען. ניט צופעליק ציט צו זיך דער הויפּט־פאַרק פון שטאָט טויזנטער אײַנווינער. איבערהויפּט אין די אָפרו־טעג און יום־טובים. דאָן אָרגאַניזירט גאָלובאָווסקי קולטור־אימפּרעזן. אויף די אָפענע עסטראַדעס טרעט מען אַרויס מיט לעקציעס, עס שפּילן אַרטיסטן, מען דעמאָנסטרירט פילמען.

וועגן גאָלובאָווסקיס איבערגעגעבנקייט און ליבשאַפט צו דער נאַטור זאָגט עדות אַזאַ פאַקט:

אַנומלט האָט ער אײַנגעקויפט הונדערט וועווערקעס און זיי פונאַנדערגעלאָזן אין די שטאָטישע פּאַרקן. כדי צו באַזאָרגן זיי מיט עסנוואַרג, האָט ער אויפגעשטעלט אין אַלע ווינקלען פון די פּאַרקן ספּעציעלע קעסטלעך מיט שפּײַז. ער האָט פאַרזעצט אַלערליי בלומען, קלומבעס מיט נאַטירלעכע פּאָרטרעטן, אויפשריפטן און אַרכיטעקטישע צייכענונגען.

אַדאַנק דעם דירעקטאָר וואָס אַרבעט שוין דאָ אָן איבעררײַס אַרום 38 יאָר, איז דער האָמלער פּאַרק געוואָרן איינער פון די שענסטע אין לאַנד. צענדליקער מאָל האָט ער פאַרנומען דאָס ערשטע אָרט אין די אַלפאַרבאַנדישע פאַרמעסטונגען צווישן די קולטור־אַנשטאַלטן פון קולטור־מיניסטעריום.

בײַם דירעקטאָר אין קאַבינעט שטייט אַ שאַפע פול מיט דיפּלאָמען און דאַנק־מתּנות, אויסצייכענונגען און יובילײַ־מעדאַלן. דאָס אַלץ — אַלס אָנערקענונג פאַר דער פאַרדינסטפולער אַרבעט פון קאָלעקטיוו, בראש פון וועלכן עס שטייט ברוך גאָלובאָווסקי.

זאָגט־זשע טאַקע, אַדרבא, צי דען איז דאָ בײַ אַנדערע פעלקער אַזאַ גרויסער פּראָצענט מענטשן מיט אַזוי פיל טאַלאַנטן ווי בײַם יידישן פּאָלק? זאָגט־זשע, ווי קען דער מענטש אַזוי אויסנוצן די זאַפּטיקע מעגלעכקייטן פון לעבנס־שטייגער, איבערהויפּט ווען דער יִיד געפינט זיך אין גלות?

ברוך גאָלובאָווסקי איז איינער פון די, דערצו אַ יִיד, אַ פאַרדינסטפולער קולטור־טרעגער, אַ באַלוינטער מיט פיל מלוכישע אויסצייכענונגען, אַ באַזאָרגטער מיט אַלץ פאַר זיך און פאַר זײַנע קינדער, און אויף די עלטערע יאָרן — מיט כבוד און ווירדע.

האָמעל, 1978

ווען דאָס האַרץ איז יונג

.1

דורך די שויבן פון קיאָסק האָבן געפינקלט טאָוולען פון ביכער און זשורנאַלן. אויף אַ לייטער, אַן אויסגעפלאָכטענעם פון דראָט, זיצנען אַרײַנגעשטעלט געוואָרן אַלערליי ציטונגען אויף רוסיש און ווײַסרוסיש, אוקראַיניש און דײַטש, פויליש און אונגאַריש. בײַם פענצטערל איז געשטאַנען אַן עלטערער מענטש און געבלעטערט אַ בוך.

— איוואַן באָריסאָוויטש, אפשר אינטערעסירט אײַך דער בוך? — און די פאַרקויפערין דערלאַנגט דעם קויפער אַ שיין אײַנגעבונדענעם בוך.

— איך בין אײַך זייער דאַנקבאַר, — ענטפערט דער קויפער מיט אַ שיינעם רוסישן אַקצענט, פאַמעלעך אויסטיילנדיק יעדן וואָרט באַזונדער.

אונדזערע בליקן האָבן זיך צונויפגעטראָפן. איך זע אַז זײַן פנים איז אַן עכט יידישער, שטראַלט מיט יידישן חן. "ווער קאָן דאָס זײַן?" — האָב איך אַ טראַכט געטאָן. עס האָט זיך דערוועקט אין מיר אַ נייגעריקייט. עס טרעפט דאָך אָפט אין לעבן, אַז אַנדערע מענטשן, מיט וועלכע עס קומט אויס צופעליק זיך צו טרעפן, רופן בײַ אײַך אַרויס אַן אַנטיפאַטיע, און דאַקעגן אַנדערע — אַ סימפאַטיע. מיט אַנדערע אינטערעסירט איר זיך, אָדער ניט. עס זײַנען פאַראַן מענטשן, וואָס בײַ דער ערשטער באַגעגעניש שטויסן זיי דיך אָפּ פון זיך, און אַנדערע ווידער ציען צו צו זיך.

אָט דער אומבאַקאַנטער מענטש האָט אַרויסגערופן סימפאַטיע. צי דען איז דאָס אַ יידי? אויב יאָ, טאָ פאַרוואָס־זשע איז ער "איוואַן באָריסאָוויטש?" ער רעדט ריין רוסיש, ווי אַן עכטער רוס. איך קוק כלומרשט אויף דער וויטרינע און כאַפּ אַ בליק אויף דעם קליענט. דאָ פון איין זײַט, דאָ פון דער אַנדערער, און איך באַמי זיך צו דערמאָנען צי האָב איך געזען דעם מענטש.

ניין, איך זע אים דאָס ערשטע מאָל. כמעט אַלע עלטערע יידן אין שטאָט קען איך גאַנץ גוט. אַ לענגערע ציט בין איך געווען אַ פאַרשפרייטער פון זשורנאַל "סאָוועטיש היימלאַנד". די פאָטענציעלע אַבאָנענטן פון זשורנאַל

זײַנען דער עיקר יִידן פון עלטערן דור. נאָר ס׳קען זײַן, אַז עס זײַנען דאָ צווישן די עלטערע יִידן אַזעלכע וואָס לייענען ניט קיין יִידישע ליטעראַטור.

— צי זײַט איר אַ היגער? — האָב איך ניט אויסגעהאַלטן פון נייגעריקייט.

— אי יאָ, אי ניט, — האָט ער געענטפערט. — און פֿאַרוואָס אינטערעסירט אײַך דאָס? האָט ער מיר גלײַך געשיקט אַ קאָנטער־פֿראַגע.

— איך בין סתם אַ נײַגעריקער, און טראָץ דעם איז אײַער פּנים מיר אומבאַקאַנט.

— און איר מיינט אַז אײַער פּנים איז מיר באַקאַנט?

— איז זאָגט־זשע טאַקע ווי קען מען פֿאַרשטיין אײַער ענטפֿער, אַז איר זײַט אי אַ היגער, אי ניט קיין היגער?

— גאַנץ איינפֿאַך. הײַנט בין איך אַ היגער. אָבער דאָ אין האָמעל לעב איך ניט לאַנג. איך בין אַהער אַריבערגעפֿאָרן אין די זיבעציקער יאָרן.

— אָט טאַקע דערפֿאַר, מן הסתם, קען איך אײַך ניט.

ער האָט געהאַלטן און געבלעטערט דעם זשורנאַל "סאָוועטיש היימלאַנד".

די נייגעריקייט צו דעם מענטשן איז בײַ מיר געוואַקסן פון מינוט צו מינוט. וואָס־זשע קאָן דאָס באַדײַטן "איוואַן באָריסאָוויטש?" און אַ יִידישער זשורנאַל.

— איר זײַט צופֿעליק ניט קיין יִיד? — פֿרוביר איך אים אַ פֿרעג טאָן אויף יִידיש — סוף־כל־סוף וועט ער דאָך מיר דערפֿאַר ניט געבן קיין שפּײַ אין פּנים.

— פֿאַרוואָס עפּעס צופֿעליק? צי דען איז בײַ אײַך אַ ספֿק? — ענטפֿערט ער מיר אין אַ ריינעם יִידיש.

אַ וואָרט פֿאַר אַ וואָרט, האָבן מיר זיך פֿונאַנדערגערעדט. ווײַזט זיך אַרויס אַז ער איז ניט קיין פֿשוטער מענטש.

— זאָגט זשע מיר פֿאַרוואָס זײַט איר "איוואַן באָריסאָוויטש"? אַ ייִד און נאַ דיר "איוואַן!" דאָס טרעף איך דעם ערשטן מאָל.

— דאָס איז אַ לאַנגע געשיכטע, איך וועל אײַך ווען ניט איז דערציילן.

.2

יעטוועדער מענטש האָט זײַן גורל, זײַנע גליקן און דאָס פּעקעלע צרות. עס איז געווײַס נישטאָ קיין איין מענטש וואָס זאָל זײַן גאַנץ לעבן זײַן גליקלעך. מײַן זיידע, עליו השלום, צום בײַשפּיל האָט דעם גאַנצן לעבן זיך געפּילט פֿאַר אַ גליקלעכן. נאָר דאָס האָט זיך אים געדאַכט, ווײַל די מאָס פון גליק איז בײַ יעדן מענטשן אָפּהענגיק פון זײַנע באַדערפענישן, פון זײַן באַשטימונג,

פון זײַן באַוווסטזיניקייט, און געווינס פון זײַנע פאָדערונגען. אין יעדער עפּאָכע איז בײַם מענטשן דער צוגאַנג צום לעבנסוועג אַן אייגנאַרטיקער.

.3

מען זאָגט אַז האָמעל איז אַ מקום מקלט פֿאַר פּענסיאָנערן. די שטאָט איז אַרומגערינגלט מיט געדיכטע נאָדל־וועלדער און דער טײַך סאָז שנײַדט זי איבער אויף צוויי טיילן. מען האַלט אַז דער טײַך סאָז איז אייגער פון די ריינסטע טײַכן אין לאַנד. צי דאָס איז אמת צי ניט וויים איך ניט. נאָר טאַקע אין דעם טײַך פֿאַלט ניט אַרײַן קיין שמוץ און עס גיסן זיך ניט אַרײַן אַלערליי פֿליסיקייטן פון די אַרומיקע אונטערנעמונגען. דאָס איז שטרענג פֿאַרבאָטן. וועג דו גייסט אַרײַן וויַיט אין טײַך, זעט זיך דער גרונט פון אים. דאָס וואַסער איז טאַקע ריין. פון ביידע זײַטן טײַך ציען זיך גאָלדיק־זאַמדיקע ברעגן. עטוואָס וויַיטער פון שטאָט שווימט דער דניעפּער. גאַנץ פרי פרילינג זײַנען שוין דאָ אַלערליי גרינסן און ביז שפּעט אין האַרבסט פֿאַרשיידנאַרטיקע מינים פרוכטן. און נשקשה, ביליק. אין חודש מאי איז די גאַנצע שטאָט "פֿאַרשנייט" פון בליענדע סעדער. און גרינס אין שטאָט גופא איז דאָ אויף יעדן טריט און שריט. פרעגט זיך אַ פּראַגע, פֿאַרוואָס זאָל מען טאַקע ניט אויסקלײַבן די שטאָט זיך אויסצולעבן דאָ די עלטערע יאָרן? פֿאַרוואָס דאַרפן זיך עלטערע מענטשן אָפּזאָגן פון דעם ביסעלע פֿאַרגעניגן און אַלץ לאָזן פֿאַר דעם יונגוואַרג?

די זומערצײַט איז די סאַמע באַליבסטע צײַט פון יאָר. טויזנטער מענטשן, ווי יונגע, אַזוי אויך אַלטע, מיט קליינע פּיצלעך ציען זיך צו דער פֿליאַשע, וואָס געפּינט זיך אין צפון־טייל פון צענטראַלן פֿאַרק פון שטאָט. דער טייל שנײַדט דורך דעם פֿאַרק פון צפון־טייל אויף דרום־טייל. באַרימט איז אויך דער פֿאַרק מיט זײַנע פילצאָליקע פֿאַרשיידענע מינים ביימער, פיל פון זיי פֿאַרפלאַנצטע נאָך מיט איבער צוויי הונדערט יאָר צוריק דורך דעם פעלדמאַרשאַל רומיאַנצעוו. דאָ אין פֿאַרק איז ממש אַ חיות זיך דורכצושפּאַצירן דורך די אַלייעס אין שאָטן פון די פֿאַרצוויַיגטע ביימער. די לופט איז דאָ ריין און די לונגען זאָפּן אין זיך איין כל המינים געשמאַקן. און ווער רעדט נאָך וועגן פֿאַרגעניגן צו זיצן אויף די בענק נעבן דעם צענטראַלן פּאָנטאַן, וועו קילקייט מיט פּײַכטער לופט באַפרישן דײַן פּנים. דאָ זיצן גאַנצע טעג עלטערע מענטשן און שטופּן די צײַט אָדער זיצן און ריידן צווישן זיך וועגן דאָס און יענץ. דער פֿאַרק איז שוין אַ באַיאָרטער, ווי געזאָגט איז ער שוין איבער צוויי הונדערט יאָר אַלט. ניט געקוקט אויף דעם, ווערט ער פון יאָר צו יאָר אַלץ

שענער און גרעסער. איך געדענק נאָך וועז אויפן צפון־טייל פון טײַך זײַנען געווען היילע לאָנקעס, און הײַנט איז דאָרטן אַ געדיכטער וואַלד. אַריבערצוקלײַבן זיך אויף דער פֿליאַשע פלעגט זומער־צײַט זײַן אַ היפשער פֿראָבלעם. אַהין פלעגן שטענדיק זײַן איבערפולט, און דו ביסט שטענדיק געווען פאַרבונדן מיטן שעהן־פֿלאַן פון די שיפלעך באַוועגונגען. דאָס איז געווען זייער אומבאַקוועם. איצט איז דאָ אַ נײַע בריק פאַר פוסגייער, וואָס פאַראייניקט ביידע ברעגן פון טײַך.

מיט דעם בריק באַנוצט מען זיך סײַ זומער, סײַווינטער און אין יעדער צײַט פון מעת־לעת. דאָ איז אויך אויסגעבויט געווארן אַ קאַנאַל־שטרעקע פאַר די ליבהאָבער פון אַלערליי מינים שווימער מיט לאָדקעס. דאָ צינען זיך ווינטער די הויפט־טראָסעס פאַר די ליבהאָבער פון נאַרטעס־ספּאָרט.

שיין איז די נאַטור אַרום דער שטאָט, און דער קלימאַט איז אויך שטענדיק אַ מעסיקער. דערפאַר מן־הסתּם קומען עלטערע מענטשן לעבן אויף סטאַביל אין דער שטאָט.

נאָר ניט צוליב דעם איז געקומען צו אונדז גאַלאַנט. ניין, בײַ אים איז אינגאַנצן אַן אַנדער סיבה.

.4

אַ וואָרט פאַר אַ וואָרט, און מיר האָבן ניט באַמערקט ווי דער צײַטונג־קיאָסק איז איבערגעבליבן שוין וויַיט הינטער אונדז. טראָט בײַ טראָט זײַנען מיר דערגאַנגען ביזן נײַעם מיקראָ־ראַיאָן, ווו עס לעבט גאַלאַנט. מיר איז באַקאַנט אָט דער נײַער ראַיאָן. דאָ בין איך געווען איינער פון די ערשטע בוי־אינזשיניערן וואָס האָבן געשטעלט די ערשטע טריט. דאָס איז געווען מיט פופצן יאָר צוריק. דאַן איז דאָ געווען אַ פּריַיער פֿלאַץ, אויף וועלכן עס זײַנען געשטאַנען עטלעכע פאַרקרימטע הילצערנע הייזקעס. אַרום איז געווען אַ שטענדיקע בלאָטע וווּ עס האָבן געקאַרקעט פּרעש. הײַנט איז שוין ניט געבליבן קיין סימן פון אַמאָל. אויס בלאָטע. אַרום און אַרום זײַנען אויסגעוואַקסן פּינף־און נײַן־שטאָקיקע הײַזער פון בעטאָן און ציגל, מיט נײַע גאַסן און טראָטוּאַרן. לענגויס די וועגן — בליענדע קאַשטאַנעס, גרינע טעפּיכער מיט קוסטעס. קיינער געדענקט שוין ניט די הילצערנע קאַליקעס. אַ נײַער שיינער ראַיאָן מיט דער הויפּטגאַס, וואָס האָט באַקומען דעם נאָמען אָקטאָבער־פּראָספּעקט.

איז ווי אַזוי קומט גאַלאַנט קיין האָמעל? ווער איז ער?

וויַיזט זיך אַרויס, אַז ער איז אַ געבוירענער אין טשערניגאָוער גובערניע,

און דאָ אין האָמעל פּריער קיינמאָל ניט געלעבט. כאָטש טשערניגאָוו איז ניט מער ווי אַ שעה צייט פֿאָרן פון האָמעל. זײַן טאַטע איז געווען אַ רב און געוואָלט מאַכן פון זײַן זון יוחנן אַ ישיבה־בחור... נאָר דער זון האָט אויסגעקליבן אַן אַנדער וועג.

יוחנן האָט געלייענט פיל ביכער. ווען ער איז אונטערגעוואַקסן, איז ער אַוועק זיך לערנען אין גימנאַזיע, אין דער וויַסרוסישער שטאָט באָברויסק, טאַקע דאָ, לערנענדיק זיך, האָט זיך פֿאַרמירט זײַן באַוווסטזײַן. מיט פיל הנאה האָט ער געשלונגען דאָסטאָיעווסקיס ווערק. זײַנע דערציילונגען האָבן שטאַרק געווירקט אויף דעם גימנאַזיסט. לייענענדיק וועגן דאָסטאָיעווסקיס פּערסאָנאַזשן, האָט זיך דער יונגער גאַלאַנט געסטאַרעט לייזן די געהיימענישן פון די געפילן פון אייניקע פון זיי, ווי סווידריגיילע, דעם עגאָיסט קאַראַמאַזאָוו, דעם מערדער ראַסקאָלניקאָוו. ער האָט געוואָלט געפינען דעם פּסיכאָלאָגישן פֿאַקטאָר, וואָס האָט געווירקט אויף דאָסטאָיעווסקיס העלדן. ער האָט פֿאַרשטאַנען, אַז כדי דאָס אַלץ צו דערגרייכן, דאַרף מען זיך פֿאַרנעמען מיט פֿאַרשיידענע וויסנשאַפֿטן. און ער האָט סוף־כל־סוף ענדגילטיק באַשלאָסן צו ווערן אַ פּסיכיאַטער. ער האָט באַשלאָסן זיך אויסצולערנען גוט די דייַטשע שפּראַך, כדי נאָכן ענדיקן די גימנאַזיע פֿאָרן זיך לערנען אין אויסלאַנד.

אַזוי איז דער יונגער קרעפּטיקער יונגערמאַן אין יאָר 1912 אָנגעקומען אין בערלינער אוניווערסיטעט. די ערשטע וועלט־מלחמה צווינגט דעם יונגן סטודענט אַריבערצופֿאָרן אין אַ נייטראַל לאַנד כדי פֿאָרצוזעצן דאָס לערנען. ער קומט אָן אין שווייצאַריע, ווו ער ווויגט אין צירידְ. דאָ באַקומט ער די בעסטע וויסנשאַפֿטלעכע דערפֿאַרונגען פון אַזעלכע באַרימטע געלערנטע פּסיכיאַטערן, ווי בלעמלער און נעווראָפֿאַטאָלאָג מאָנאַקאָוו. דאָ זעצט ער פֿאָר זיך באַקענען מיט די העלדן ניט נאָר פון דאָסטאָיעווסקיס ווערק, נאָר אויך פון אַנדערע רוסישע שרייַבער. איבערהויפּט פֿאַרטיפט ער זיך אין די פּסיכאָלאָגישע פֿאַקטאָרן פון די העלדן וואָס עס ברענגט אין זײַנע ווערק מאַקסים גאָרקי. די וויסנשאַפֿטלעכע אַרבעט ברענגט צו דער ערשטער מאָנאָגראַפֿיע פון סטודענט "פּסיכאָזן אין די שאַפונגען פון מאַקסים גאָרקי".

אַלס סטודענט פון פערטן קורס הייבן זיך אָן זײַנע פֿאָרשונגען אין מעדיצין. מיט יעדן יאָר וואַקסן זײַנע דערפינדונגען. אַזוי האָבן זיך באַוויזן מאָנאָגראַפיעס וועגן "רעפלעקס פון רוקנבייַן" בײַ קליינע קינדער. אַגב, דאָס איז געווען זײַן הויפּט־טעמע צו באַקומען דעם דאָקטאָר־טיטל. ער פֿאָרטיידיקט גלענצנדיק די דיסערטאַציע, און אויסער דעם דאָקטאָר־טיטל אין מעדיצינישע וויסנשאַפֿטן,

וועלט אַרײַנגעצויגן אין אַלוועלטלעכע מעדיצין־לערנביכער דער טערמין "גאַלאַנטס רעפלעקס".

דער יונגער געלערנטער פאַרבריי־טערט זײַנע וויסנשאַפטלעכע אייגנשאַפטן. ער לערנט גלײַכצײַטיק פּסיכאָלאָגיע, ביאָלאָגיע, באָטאַניק, זאָאָלאָגיע. אַלץ וואָס ער טוט איז כּדי צו דערגרייכן זײַן ציל — זײַן אַ גוטער ספּעציאַליסט און העלפן דעם מענטשן.

גאַלאַנט פאָרשט די אויפּפירונג פון די פּסיכיש קראַנקע אין דער באַרימטער שווייצאַרישער קליניק "אַזיל דע סערי". זײַנע פאָרשונגען ברענגען ווידער צו אַ נצחון. גאַלאַנט שאַפט אַ וויסנשאַפטלעכע אַרבעט "אַלגאָהאַלאַציונאָז", וואָס ווערט אין די צוואַנציקער יאָרן אַרויסגעגעבן אין אַ בוך־פאָרם אין בערלינער פאַרלאַג. ביז הײַנט לערנט מען דאָס דאָזיקע בוך אין די הויכשולן. די פּאָפולערקייט פון גאַלאַנטן וואַקסט אַלץ מער און מער. די שווייצאַרישע מאַכט־אָרגאַנען באָטן אָן דעם יונגן גאַלאַנט צו בליבן בײַ זיי אין לאַנד און אָננעמען די שווייצאַרישע בירגערשאַפט. נאָר גאַלאַנט באַשליסט ניט איבערצורײַסן מיט זײַן געבורטלאַנד. דאָ אין רוסלאַנד איז אײַנגעשטעלט די סאָוועטישע מאַכט, מען בויט דעם סאָציאַליזם. דאָס לאַנד היילט די ווונדן, באַקומענע אין די יאָרן פון דער וועלט־מלחמה און אין דעם בירגער־קריג. עס איז פּראָקלאַמירט גלײַכבאַרעכטיקונג פאַר אַלע בירגער. אויס אַנטיסעמיטיזם. גאַלאַנט נעמט אָן אַ באַשלוס — ער קערט זיך אום אין ראַטנפאַרבאַנד.

דאָ אַרבעט ער אין סמאָלענסק און אין מאָסקווע, און נאָכדעם אין לענינגראַד. ער אַרבעט פרוכטבאַר און פאַרנעמט זיך גלײַכצײַטיק מיט היילן קראַנקע, ווי אויך מיט וויסנשאַפטלעכער אַרבעט. אין יאָר 1935 באַקומט יוחנן גאַלאַנט דעם טיטל פּראָפעסאָר. ער ווערט באַשטימט אַלס לייטער פון פאַקולטעט פאַר פּסיכיאַטריע אין כאַבאַראָווסקער מעדיצין־אינסטיטוט. אויף דער אַרבעט בליבט ער איבער 33 יאָר.

נאָך זײַענדיק אין דער שווייץ האָט מען גאַלאַנטן אויסגעשריבן די וויזע אומצוקערן זיך אַהיים. דער אָנגעשטעלטער האָט בשום אופן ניט געקענט אויסריידן דעם נאָמען יוחנן.

— איך וועל דיר אַרײַנשרײַבן דעם נאָמען "יאָהאַן" — האָט ער געזאָגט, און אַזוי איז געבליבן דער נאָמען אַרײַנגעשריבן אין גאַלאַנטס דאָקומענטן. קומענדיק קיין רוסלאַנד האָט מען אים פאַרביטן "יאָהאַן" אויף "איוואַן" און אַזוי איז ער פאַרבליבן.

אין 70־טן יאָר איז געשטאָרבן גאַלאַנטס פרוי רבקה. ער איז געבליבן נע

ונד. זײַן טאָכטער האָט געענדיקט דעם כאַבאַראָווסקער מעדיצינישן אינסטיטוט און צוזאַמען מיטן מאַן אַוועקגעפאָרן קיין האָמעל, אַ זון האָט געלעבט אין לענינגראַד. ביידע האָבן געראפן דעם טאַטן צו זיך און ער באַשליסט צו פאָרן צו זײַן טאָכטער.

אָט אַזוי איז דער באַרימטער פּראָפעסאָר פון ווײַטן מזרח, אַ מענטש וואָס האָט אָפּגעגעבן כּמעט אַ העלפט פון זײַן לעבן דער אַנטוויקלונג פון פּסיכיאַטריע אין פיל שטעט פון כאַבאַראָווסקער געגנט — געווען אַ האָמלער תּושב.

.5

אויפגענומען האָט מען מיך בײַ גאַלאַנטן זייער גאַסטפרײַנטלעך. די טאָכטער, אַ דאָקטאָרין אין היגן פּסיכיאַטרישן שפּיטאָל, איר מאַן — אַן אינזשיניער אין ציווילן לופט־פלאָט. ביידע האָבן מיך באַגעגענט בײַם אַרײַנגאַנג. גאַלאַנטס אייניקל סוועטע, אַ חנוודיק מיידעלע פון אַ צען יאָר, האָט מיך באַגלייט ביזן זיידנס צימער.

פאַר מײַנע אויגן האָבן זיך גלײַך אויסגעמאָלט אַלע אײַנריכטונגען פון צימער: אַ בעט־דיוואַן, אַ שרײַבטיש מיט דרײַ שטולן, אַ קלײדער־שאַפע, און לענגויס דער גאַנצער וואַנט, ביזן סאַמע סופּיט, שטייען פּאָליצעס מיט ביכער אויף אַלערליי שפּראַכן, נאָר אַמערסט אויף רוסיש. צווישן די ביכער, אויבן־אָן, פאַרנעמט אַ בכבודיק אָרט אַ גאַנצע אָפּטיילונג פון יידישער ליטעראַטור — שמואל גאָרדאָנס "פּרילינג", כאָנע סאַפראַנס "דאָס לעבן רופט", דוד בערגעלסאָנס "ביים דניעפּער", מענדעלע מוכר־ספּרים, נח לוריעס "אין וואַלד", משה קולבאַקס "זעלמעניאַנער", יוסף ראַבינס "ביים ניעמאַן", מאיר יעלינס, טוביה געגס, וועגדראָווס ווערק, און פיל פיל אַנדערע.

אַ ספּעציעלע פּאָליצע איז אויסגעטיילט די זשורנאַלן "סאָוועטיש היימלאַנד" פון ערשטן נומער אָן. דאָ זעען מיר אויך די אויסגעוויילטע ווערק פון שלום־עליכם.

באַזונדער שטייען ספּעציעלע ווערק אויף מעדיצינישע טעמעס. צווישן זיי פילצאָליקע ביכער, מאָנאָגראַפיעס, וויסנשאַפטלעכע ווערק און אַרטיקלען פאַרעפנטלעכטע אין אַלערליי זשורנאַלן און ציטונגען. סך־הכל האָט גאַלאַנט אָנגעשריבן אַרום 600 וויסנשאַפטלעכע אַרבעטן. וועגן דעם אַלעם האָב איך זיך דערוווסט בלעטערנדיק זײַנע פילצאָליקע ביכער. דעם אמת זאָגנדיק בין איך אַ קנאַפער קענער אין מעדיצין, נאָר פיל פון זײַנע מאָנאָגראַפיעס האָב איך געלייענט מיט ניגעריקייט און אינטערעס. געוויינטלעך, ניט אין איין

טאָג אָדער צוויי איז מעגלעך דורכצולייענען וואָס דער פּראָפעסאָר האָט געשאַפן.

אויף איינער פון די פּאָליצעס איז געשטאַנען אין אַ רעמעלע אַ בילד פון אַן עלטערער פרוי.

— דאָס איז מײַן רבקה, עליה השלום, — האָט מיט אַ זיפץ געזאָגט גאַלאַנט, באַמערקנדיק ווי איך קוק אויף דעם בילד.

אויפן טיש פון געלערנטן איז געלעגן אַ בערגל פּאַפּקעס, אַ פּעקל טעלעגראַמעס און בריוו, און פיל סוווענירן — מתנות. אַלץ איז געווידמעט יובילייען פון גאַלאַנטן. אין די פּאַפּקעס ליגן באַגריסונג־אַדרעסן פון מעדיצינישן אינסטיטוט פון כאַבאַראָווסק, פון כאַבאַראָווסקער געגנטלעכער אָפּטיילונג, פון דער אַלפאַרבאַנדישער געזעלשאַפט פאַר נעוראָפּאַטאָלאָגיע און פסיכיאַטריע, פון זײַנע חברים, שילער און מיטאַרבעטער. צווישן זײַנע געוועזענע שילער זײַנען שוין הײַנט פאַראַן באַרימטע געלערנטע, פּראָפעסאָרן, דאָצענטן, דאָקטוירים.

גאַלאַנטס נאָמען איז אויפן וויַיטן מיזרח געווען גוט באַקאַנט. אָפט דערמאָנט מען אים עד היום. ווען ער איז צום ערשטן מאָל געקומען קיין כאַבאַראָווסק איז די פסיכישע היילונג געווען פאַרלאָזן. גאַלאַנט האָט אָרגאַניזירט די היילונגס־אָנשטאַלטן, אײַנגעאָרדענט די געגנטלעכע קליניק, און אונטער זײַן אָנפּירונג איז געשאַפן געווארן אַ שפּיטאָל, וווּ מען האָט אָרגאַניזירט די היילונג פון קראַנקע. דאָ אין שפּיטאָל האָט גאַלאַנט אָרגאַניזירט די פּאָרשונגען אויפן געביט פון פסיכישע קראַנקייטן.

אַדאַנק זײַן אומדערמידלעכער אַרבעט און לאַנגיאָריקע פּאָרשונגען איז גאַלאַנטן געלונגען צו געפינען אַ מיטל אויסצוהיילן דעם מענטשן פון דער גרויל־קראַנקייט "וויַיט־מיזרחדיקער ענצעפאַליט", פון וועלכער הונדערטער מענטשן בלײַבן קאַליקעס אויפן גאַנצן לעבן, אָדער שטאַרבן אין די יונגע יאָרן. גאַלאַנט האָט געפונען דאָס מיטל צו היילן. ער האָט געראַטעוועט פון טויט הונדערטער מענטשן. די ערשטע וויסנשאַפטלעכע אַרבעט און די איינציקע ביז הײַנט אויף דער טעמע, האָט געהערט גאַלאַנטן. ער האָט אַרויסגעגעבן אַ בוך וואָס רופט זיך אָן "וויַיט־מיזרחדיקער צוואַנגנדיקער ענצעפאַליט".

אָט זיץ איך אַנטקעגן גאַלאַנטן, רייד מיט אים און קוק, קוק און קען זיך ניט אָנקוקן. צי דען איז ער אַלט אויף אַן אמת 85 יאָר? ניין, ער זעט אויס, קיין עין־הרע, ווי מען זאָגט, פיל יינגער. אמת, עטוואָס אײַנגעבויגן, דער קאָפּ באַדעקט מיט געדיכטע באַזילבערטע האָר, דערפאַר איז דאָס פּנים כמעט

אָן קנייטשן, מיט אַ הויכן שטערן. רעדן רעדט ער פֿאַמעלעך, ווי באַטראַכטנדיק יעדעס וואָרט. וועלן איך האָב זיך געלערנט אין הויכשול, געדענק איך גוט ווי פיל פון מײַנע לערער פלעגן אויך אָט אַזוי רעיידן — פֿאַמעלעך, באַטראַכטנדיק יעדעס וואָרט. מסתמא איז דאָס בײַ די געלערנטע אַ פּראָפּעסיאָנעלע באַדערפענישׂ.

ערשט איצטער, טאַקע זיצנדיק בײַ גאַלאַנטן אין דירה, האָב איך זיך דערמאָנט וועגן מײַן זיידן. גאַלאַנט, אַזוי אויך ווי מײַן זיידע, פילט זיך אויך גליקלעך, ניט געקוקט אויף דעם וואָס בײַ ביידן זײַנען געווען באַזונדערע וועגן, ניט ענלעכע איינע צו דער צווייטער. אַ גורל פון צוויי באַזונדערע מענטשן. איינער האָט געלעבט צווישן די פּיר וועגט פון זײַן שטעטל און דער צווייטער איז אויסגעפֿאָרן אַ וועלט. אמת, גאַלאַנט לעבט שפּעטער ווי מײַן זיידע, וועלן די וועלט איז מער ציוויליזירט געוואָרן.

— זאָגט מיר, ר׳ יוחנן, איר האָט שוין הינטער זיך אַ גאַנץ לעבן דורכגעמאַכט. צי זײַט איר צופֿרידן מיט אײַער פֿאַרגאַנגענהייט? צי האַלט איר זיך פֿאַר אַ גליקלעכן?

— ענטפֿערן אויף אַזאַ פֿראַגע איז ניט קיין לײַכטע זאַך. אי גליק, אי צופֿרידנקייט האָבן זייער מאָס. עס טרעפט אַז איינער האַלט זיך פֿאַר גליקלעך און בײַ אַן אַנדערן הייסט דאָס ניט קיין גליק. אין אַלגעמיין בין איך גליקלעך. נאָר צופֿרידן בין איך ניט. איך האַלט אַז איך האָב געדאַרפט אין מײַנע יאָרן באַווײַזן מער צו טאָן. דאָס איז ערשטנס. און צווייטנס — טאָר אַ מענטש קיינמאָל ניט זײַן אַבסאָלוט צופֿרידן מיט זײַנע דערגרייכונגען. דער מענטש וואָס פּילט אַז ער האָט ניט דערטאָן, ניט דערגרייכט, ניט דערזאָגט, ניט דערשריבן אַלץ, — אַזאַ מענטש ברענגט מער נוצן דער געזעלשאַפֿט, ווי אַזאַ וואָס האַלט זיך ווי אַ העלד, פֿאַר דעם וואָס האָט אַלץ דערגרייכט און אויפֿגעטאָן. אַחוץ דעם דאַרף דאָך יעדער מענטש באַקומען מאָראַלישע באַפֿרידיקונג, און דאָס קען מען דערגרייכן נאָר דאַן, וועלן דו טראַכטסט ניט נאָר וועגן נעכטן און הײַנט, נאָר וועגן מאָרגן, וועגן דער צוקונפֿט, אפֿילו וועגן די קומענדיקע דורות.

טאַקע דערפֿאַר, מן הסתּם, האָט גאַלאַנט מיט גרויס חשק געלערנט די צוקונפֿטיקע דאָקטוירים, אַנטוויקלענדיק בײַ זיי ליבע צום מענטשן, צו זייער הומאַניטאַרן פֿאַך. זײַנע לעקציעס אין אינסטיטוט פלעגן שטענדיק זײַן דערהויבענע, אינטערעסאַנטע און פֿאַרטיפֿטע, אַדאַנק די שטענדיקע מעגלעכקייטן צו פֿאָרשן די קראַנקע אין כאַבאַראָווסקער שפּיטאָל, ווו ער

פלעגט פאַרברענגען מיט זײַנע סטודענטן אַ גאַנץ היפשע צײַט. אויב די טעמע פון די לעקציעס איז וועגן היפנאָז, באַגלייט ער די טעאָריע מיט פראַקטישע סעאַנסן. דרך אַגב, ביז זײַן קומען אויפן ווײַטן מזרח, האָט זיך דאָרט קיינער ניט פאַרנומען מיט היילונג דורך היפנאָז.

דאָס האַרץ, די קענטעניש, די ליידנשאַפט זײַנע, גיט אָפּ דער פּראָפעסאָר זײַנע תלמידים. און געהאַט האָט ער זיי פאַר די פאַרגאַנגענע יאָרן איבער פינף טויזנט.

מיט גרויס ליבשאַפט שאַפט ער און פירט אָן מיט פסיכיאַטרישע סטודענטן־קרייזלעך. די מיטגלידער פון די קרייזלעך האָבן געשאַפן איבער 80 וויסנשאַפטלעכע אַרבעטן אין פסיכיאַטריע. פיל יאָרן איז יוחנן דער וויסנשאַפטלעכער לייטער פון כאַבאַראָווסקער פסיכיאַטרישן שפּיטאָל. ער האַלט אַז די הויפּט־פליכט פון אַ דאָקטער איז באַציען זיך צום קראַנקן ווי צו אַ חבר אָדער אַ פריַינט, פילן אים און פאַרשטיין. דאָן איז ליכטער ניט נאָר צו שטעלן דעם דיאַגנאָז, נאָר אויך צו געבן די נויטיקע הילף מאָראַליש, מיט אַזוי גערופענע "וועגעטער־מעדיצין".

ערשט מיט אים ווערן אָרגאַניזירט אין כאַבאַראָווסק אָפּטיילונגען צו היילן שיזאָפרעניע, עפילעפּסיע, משוגעתן, אַלקאָהאָליזם און אַלקאָהאָלישע משוגעתן, ענצעפאַליט, באַשעדיקונגען פון מוח. יוחנן גאַלאַנט האָט פּראַקטיקירט היילונגען פון פסיכישע קראַנקייטן מיט זשען־זשען, כינעזישע ציטרינען, און די הויפּט־היילונג מיטן שלאָפן — "קליינע שלאָף־טעראַפּיע". גאַלאַנט דערמאָנט זיך וועגן אַן אינטערעסאַנטן עפּיזאָד אין זײַן לעבן.

— דער שׂונא האָט אַריבערגעוואָרפן צו אונדז אין לאַנד אַ וויסנשאַפטלער, דאָקטאָר און פילאָזאָף, וואָס האָט געאַרבעט אַלס שפּיאָן. ער האָט געקענט אַ סך שפּראַכן, דערפאַר איז אים געווען לײַכט אַרײַנצודרינגען צווישן עולם. אָבער די זיכערהייט־אָרגאַנען פון אונדזער לאַנד האָבן אים געכאַפט. דער שפּיאָן האָט באַשלאָסן צו שפּילן די ראָל פון אַ משוגענעם. מיר האָט מען אָנגעטרויט צו מאַכן די עקספּערטיזע. עס האָבן זיך געטראָפן צוויי מענטשן מיט גרויסע קענטענישן אין פסיכאָלאָגיע און היפנאָז. ווי עס ווײַזט זיך אַרויס, זײַנען מײַנע געפילן געווען שטאַרקער און איך האָב געווונען דעם געראַנגל. דער שׂונא האָט זיך מודה געווען אין סימולאַציע.

דער פּראָפעסאָר גאַלאַנט האָט אויסגעהיילט טויזנטער מענטשן, בײַ טויזנטער האָט זיך אומגעקערט דער שׂכל מיטן ריינעם געדאַנק, עס האָט זיך בײַ זיי אויסגעפלאָנטערט דער קנופ פון מוח.

בײַ גאַלאַנטן ליגן אַקוראַט אין אַ קעסטעלע צוויי אויסצייכענונגען, — איינע פון באַרימטן דײַטשן פּראָפעסאָר־פּסיכיאַטער ראָבערט זאַמער, וועמענס מעדאַל עס איז אַרויסגעגעבן געווָארן בשײַכות מיט זײַן 60־יאָריקן יובילייַ, און די צווייטע אַלס ווירקלעכער מיטגליד פון דער אַלפאַרבאַנדישער געאָגראַפישער געזעלשאַפט. אַ לאַנגע צײַט האָט ער אָנגעפירט מיט דער כאַבאַראָווסקער געזעלשאַפט און געווען אַ מיטגליד פון דער אָנפירונג פון דער אַלרוסישער און אַלפאַרבאַנדישער געזעלשאַפט פון פּסיכיאַטאָרן און נעוראָפּאַטאָלאָגן. ער איז אויך געווען אַ דעלעגאַט פון דעם דריטן, פערטן און פינפטן אַלפאַרבאַנדישע צוזאַמענפאָרן, און דעם ערשטן און צווייטן אַלרוסישע צוזאַמענפאָרן פון פּסיכיאַטאָרן און נעוראָפּאַטאָלאָגן.

גאַלאַנטן איז פּרעמד מידקייט. ער איז אײַנגעווויקלט זײַן גאַנץ לעבן צו אַרבעטן פרוכטבאַר. און אַזוי עד היום.

אמת, איצט איז אים שווער זיך צו פאַרנעמען מיט וויסנשאַפטלעכער אַרבעט. אָבער בריוו באַקומט ער זייער פיל, און די מערהייט פון זיי מיט ביטעס צו געבן אַן עצה, אָדער פּשוט אַ קאָנסולטאַציע. די בריוו באַקומט ער פון זײַנע קאָלעגן, געווועזענע שילער און סתם באַקאַנטע. מערסטנס באַקומט ער בריוו פון וויַיטן מיזרח. נאָר צווישן די בריוו זײַנען פאַראַן אויך פון שווייץ, איבערהויפּט פון פּראָפעסאָר בליילער, פון דער צירעכער פּסיכיאַטרישער אוניווערסיטעט־קליניק, ווו גאַלאַנט האָט געשטעלט די ערשטע טריט אין דער וויסנשאַפט.. און פאַרשטייט זיך אַז אויף אַלע בריוו דאַרף מען שיקן אַן ענטפער, און נישט סתם אַן ענטפער, נאָר אַן אויספירלעכן, אַ באַטראַכטן און באַגרינדעטן.

גאַלאַנט איז גלײַכצײַטיק אַן אַקטיווער געזעלשאַפטלעכער טוער. אַחוץ די פאַרצווײַגטע געזעלשאַפטלעכע אָנשטאַלטן וווּ ער נעמט אָנטייל, איז ער אַ מיטגליד אין דער געזעלשאַפט "וויסן". ער טרעט אַרויס מיט רעדעס און רעפעראַטן פאַר די אײַנווינער, ער איז אַן אַקטיווער אָנטיילנעמער אין דער פּרעסע און ראַדיאָ, ווו ער איז פיל מאָל אַרויסגעטראָטן מיט אַרטיקלען.

קומענדיק אין האָמעל זעצט ער פאָר זײַן וויסנשאַפטלעכע אַרבעט אַלס פּראָפעסאָר קאָנסולטאַנט פון היגן פּסיכיאַטרישן שפּיטאָל. נאָר די יאָרן לויפן. מיט יעדן יאָר ווערט אַלץ שווערער און שוועריקער אין יוחנן גאַלאַנט גייט אַריבער אויף פּענסיע.

.6

בײַ יעדן מענטשן זײַנען פֿאַראַן אין לעבן היימלעכע קאַפּיטלען, ווי אויך טרויעריקע. עס איז שווער צו געפֿינען מענטשן וואָס זייַער לעבן זאָל דורכגיין גלאַט. כּמעט יעדער מענטש האָט אַחוץ זײַן טאָג־טעגלעכער אַרבעט אויך אַ צוגאָב־ליידנשאַפֿט. בײַ איינעם איז דאָס שאַך אָדער פֿראָפּעראַנס, בײַ אַנדערע פּישפֿאַנג אָדער יאַגד, טוריזם אָדער אויטאָליבהאָבער — מאַלע וואָס פֿאַר אַ האָבי עס האָט אַ מענטש. מיר איז אָבער געווען אינטערעסאַנט צו וויסן וואָס מער וועגן גאַלאַנטן.

— צי האָט איר וואָס פֿאַר אַ עס איז האָבי?

— אין די יונגע יאָרן פלעג איך ליב האָבן זיך צו פֿאַרנעמען מיט ספֿארט, ווי שווימען, לויפֿן. איצטער זײַנען שוין ניט די יאָרן. עס איז שוין שווער מיט דעם זיך צו פֿאַרנעמען.

איך רייד מיט גאַלאַנטן און באַקוק אַלץ מער און מער זײַן רײַכע ביבליאָטעק. צווישן די ביכער ליגט אַ פּעקל בריוו.

— איך זע, חבר, אַז איר אינטערעסירט זיך מיט די בריוו. אַדרבא, נעמט זיי איבערצולייענען. פֿאַר מיר זײַנען זיי טײַער, דאָס איז איינער פון דיי הערלעכסטע טיילן פון מײַן לעבן. זעקס יאָר האָט זיך געצויגן די קאָרעספּאָנדענץ מיט מײַן באַליבטן שרײַבער מאַקסים גאָרקי. נאָך אין די יאָרן ווען גאָרקי האָט געלעבט אין דער איטאַליענישער שטאָט סאַרענטאָ, האָב איך זיך צום ערשטן מאָל געוועדעט צום גרויסן שרײַבער מיט דער ביטע אויפֿצוקלערן מיר אייניקע פּרטים פון זײַן ביאָגראַפֿיע. אַן ענטפֿער איז געקומען זייַער גיך. גלײַכצײַטיק האָט גאָרקי מיר צוגעשיקט זײַן בוך מיטן אויטאָגראַף. לייענענדיק זײַנע בריוו האָב איך זיך איבערצײַגט, אַז גאָרקי קען וווּנדערבאַר פּסיכיאַטריע, ווי אַ דאָקטער.

פּופּצן בריוו האָט גאַלאַנט באַקומען פון גאָרקין. די אָריגינאַלן פון די בריוו געפֿינען זיך הײַנט אין מלוכישן מוזיי, וואָס טראָגט דעם נאָמען פון שרײַבער. אין גאַלאַנטס בריוו צו גאָרקין האָט ער געשילדערט און באַשריבן די פֿאַרשונגען פון די פּערסאָנאַזשן אין אַזעלכע ווערק ווי "אויפֿן דעק", "בורעוויעסטניק" (שטורעמפֿוגל) און אַנדערע.

מאַקסים גאָרקי האָט זיך ווארעם אָפּגערופֿן אויף דעם פֿראָפּעסאָרס פֿאַרשונגען. אין יאָר 1925 ווערט אַרויסגעגעבן אין מאָסקווע אַ בוך "דער קלינישער אַרכיוו פון באַגאַבטער און געניאַלער נעוראָפּאַטאָלאָגיע". דאָרט ווערט געבראַכט גאַלאַנטס אַ פונדאַמענטאַלע אַרבעט "מאַקסים גאָרקיס דעלירי".

גאַלאַנט איז געווען גוט באַקאַנט מיטן באַרימטן טעלעפאַט וואָלף מעסינג. מעסינג פלעגט זיך אָפט טרעפן מיטן פּראָפעסאָר. ער האָט שטודירט זײַנע וויסנשאַפטלעכע אַרבעטן.

גאַלאַנט האָט פיל מלוכישע אויסצייכענונגען נאָך פון פאַר דער צווייטער וועלט־מלחמה, ווי אויך פון די מלחמה־יאָרן גופא און אויך שפּעטער.

ווען דער שׂונא איז געשטאַנען בײַ די טויערן פון מאָסקווע, האָט פּראָפעסאָר גאַלאַנט אָפּגעגעבן זײַנע אָפּשפּאָרונגען אויף צו שאַפן אַן עראָפּלאַן. דער עקיפּאַזש פון אויסגעבויטן פאַר גאַלאַנטס געלט אַרויפלאַן, האָט אויך צוגעשיקט אַ באַגריסונג דעם פּראָפעסאָר גליַיך נאָך דעם ערשטן קאַמף קעגן דער פאַשיסטישער האָרדע.

גרויס און רײַך איז געווען דער לעבנסוועג פון פּראָפעסאָר יוחנן גאַלאַנט. ער איז געשטאָרבן אין יאָר 1987. שטיל און באַשיידן האָט מען אים מקבר געווען אין האָמעל אויפן יידישן בית עולם.

1988

דאָס העלדישע יִידישע מיידל פּאָלינע געלמאַן

אין קאָרידאָר פון דער רעדאַקציע "האָמעלסקאַיאַ פּראַוודא" (האָמעלער אמת) האָט זיך באַוויזן אַ קליינווויקסיקע פרוי אין ציווילער קליידונג. ווי אַ יונג מיידעלע איז זי מיט שנעלע טריט אַרײַן אין זאַל, ווו עס האָבן שוין געוואַרט די צײַטונגס־מיטאַרבעטער און אײַנגעלאַדענע געסט. פון ערשטן בליק איז שווער צו גלייבן, אַז דאָס איז די העלדישע יִידישע פּליִערין פּאָלינע געלמאַן, וועמענס מיליטעריש "גימנאַסטיאָרקע" (אויבערהעמד) איז באַצירט מיט 14 אָרדנס און מעדאַלן און מיט דעם גאָלדענעם שטערנדל — "העלד פון סאָוועטן פאַרבאַנד". געקומען איז זי אין איר היימשטאָט צוגאַסט. דאָ, אויף דעם "רעדאַקציע־מיטוואָך", האָבן מיר מיט אַ פאַרכאַפּטן אָטעם אויסגעהערט זכרונות פון איר קאַמפּס־וועג אויף די פראָנטן פון דער צווייטער וועלט־מלחמה.

נאָך לערנענדיק אין 9־טן קלאַס פון דער מיטלשול האָט זי אויפגענומען דעם לאָזונג "יוגנט, אויף ערשָׁפלאַנען!" פּאָלינע איז געווען איינע פון די ערשטע מיידלעך וואָס האָבן זיך פאַרשריבן אין "פילאָטן־קלוב". שוועריקייטן האָבן זי נישט געוואָלט דערלאָזן צום שפּרינגען מיט אַ פאַראַשוט.

— דער וויכטיקסטער פּונקט אין דער לופטן! — האָט געטענהט דער אינסטרוקטאָר.

פיל האָט פּאָלינען געקאָסט געזונט, ביז זי האָט אײַנגעריכט די אָנפּירונג

פון קלוב מען זאָל זי לאָזן שפּרינגען. עס איז איר אויסגעקומען אַ סך צו אַרבעטן, ביז זי האָט צוגעפּאַסט דעם פּאַראַשוט־סיסטעם צו איר ווונקס.

— פּאָלינע, אין מאָמענט פון דינאַמישן שטויס קענסטו, חלילה, אַרויספאַלן פון די לייצעס... — האָבן געלאַכט פון איר חברטעס.

אָבער איבערגליקלעך איז זי געווען, ווען דעם 25־טן אוגוסט 1937 איז זי צום ערשטן מאָל מיט דערפאָלג אַרויסגעשפרונגען אין דער לופט מיט איר פּאַראַשוט.

פלוֹיען איז איר פונדעסטוועגן דעמאָלט ניט אויסגעקומען. ווען זי האָט זיך אַוועקגעזעצט אין דער קאַבינע פון ערשפּלאַן, האָבן די פּיס נישט דערגרייכט די פּעדאַלן און די אויגן האָבן ניט געזען דעם האָריזאָנט...

אַזוי איז געווען ביזן יאָר 1941. עס האָט זיך אָנגעהויבן די מלחמה. די פאַשיסטן האָבן אָנגעגרייפט אויפן גאַנצן פראָנט. בלוט האָט זיך געגאָסן אויף די ווייַסרוסישע שטחים.

פּאָלינע האָט באַשלאָסן, אַז איר אָרט איז אויפן פראָנט, צווישן די פּאַרטיידיקער פונעם היימלאַנד. און ווידער איז זי צווישן די ערשטע, וואָס האָבן זיך געוואָלנדעט אין קאָמיוגישן צענטראַל־קאָמיטעט מיט אַ ביטע צו שיקן זי אין דער פליִער־גרופּע פון דער העלדין פון סאָוועטן־פאַרבאַנד מאַרינע ראַסקאָוואַ.

פּאָלינע איז פאַררעכנט געוואָרן אין דער שטורעם גרופּע. מיט עקשנות און אַנטשלאָסנקייט האָט זי זיך גיך אויסגעלערנט צו זיין אַ שטורעם־פליִער.

פּאָלינע האָט נישט ערגער פון מאַנצבילן געשטורעמט דעם שׂונאס ערשפּלאַנען, פאַרניכטעט די פאַשיסטישע קריגס־טעכניק. אָט זענען אייניקע עפּיזאָדן פון אירע העלדישע קאַמפּן:

אין אייַנער פון די אוגוסט־נעכט פון יאָר 1942, אין די שלאַכטן ביי קובאַן, האָט דער 46־טער גווארדייַישער טאַמאַנסקער פּאָלק פון נאַכט־באָמבאַרדירער, וווּ פּאָלינע האָט געדינט, באַקומען אַן אויפגאַבע צו צעשמעטערן דעם פונקט פאַקראָווסקאַיע, וואָס האָט געדינט אַלס באַזע פון אַ גרויסן פאַשיסטישן צענטער. צוויי ערשפּלאַנען האָבן אויף צוריקוועגס באַמערקט אַן עשעלאָן מיט שׂונאס מיליטער און קריגס־טעכניק און אים פאַרווארפן מיט די איבערגעבליבענע באָמבעס, פאַרניכטנדיק גלייַכצייַטיק אַ שטיק אייזנבאַן־וועג. די עסקאַדרע פון פּאָלינע געלמאַן האָט אויסגעשפּירט נאָך דריי דייַטשישע עשעלאָנען. איר אויפגאַבע איז דאַן נישט געווען צו פאַרניכטן, אָבער ווי לאָזט מען דאָס דורך די מעגלעכקייט אויפצורייַסן אַזאַ מאַסע דייַטשישן

ברענשטאָף? — דאָס זענען געווען עשעלאָנען מיט ציסטערנעס. אומבאַמערקט האָבן זיי זיך דערנענטערט, דרײַ מאָל זיך אַרונטערגעלאָזן צו די עשעלאָנען און באַווּאָרפן זיי מיט באָמבעס. עס האָט זיך פונאַנדערגעפאַלן אַ ריזן־פּײַער. טויזנטער טאָן היטלעריסטישער ברענשטאָף איז פאַרניכטעט געוואָרן.

פיל זאָרג האָבן פאַרשאַפט די דײַטשישע פּראָזשעקטאָרן, וואָס פלעגן יעדע נאַכט בלאָנדזשען איבערן הימל און פאַנגען אין דער לופטן אונדזערע עראָפּלאַנען, געבנדיק אַזוי אַרום אַ מעגלעכקייט דעם שׂונאס זעניט־אַרטילעריע צו טרעפן אין ציל. פּאָלינע האָט געדינט אין טאַמאַנער פּליִער־פּאָלק, וואָס איז באַשטאַנען אויסשליסלעך פון מיידלעך און פרויען.

— מיר האָבן באַשלאָסן — זאָגט פּאָלינע — די דײַטשישע פּראָזשעקטאָרן איינמאָל פאַר אַלעמאָל אָנצולערנען. אויפהייבנדיק זיך אין דער לופטן, האָבן מיר באַמערקט, אַז די שטראָלן פון די פּראָזשעקטאָרן זענען געוועזן אויף איין עראָפּלאַן פון אונדזערס אַ חברטע. מיר האָבן זיך פלינק פון איר אָפּגעטיילט, לאָזנדיק זי פליִען אַליין און מיר האָבן פאַרקערעוועט אין רוקן פון די פּראָזשעקטאָרן. ווען מיר האָבן דערגרייכט זייער אָרט, האָבן מיר זיי מכבד געווען מיט עטלעכע "מתּנות". צוזאַמען מיטן אויפרײַס איז פאַרשווונדן געוואָרן די שיין פון די רייצנדיקע פּראָזשעקטאָרן. מער האָבן זייערע שטראָלן אונדז נישט געשטערט...

דעם 31־טן יולי 1943 האָט זיך ניט אומגעקערט אויף דער באַזע איינע פון פּאָלינעס געטרײַסטע חברטעס, דאָס וויַסרוסישע מיידל, אַגב אויך פון האָמעל, גאַלינאַ דאָקוטאָוויץ. פּאָלינע האָט זייער שטאַרק איבערגעלעבט דעם פאַרלוסט פון איר שול און קאַמפּס־חברטע. אַלס נקמה פאַר דער אומגעקומענער גאַלינאַ, האָט פּאָלינע נאָך מיט מער עקשנות געשטורעמט דעם שׂונא. אין קרים, קובאַן, וויַסרוסלאַנד, פּוילן, דײַטשלאַנד, האָט זי געהאָגלט אויף די היטלעריסטן, פאַרניכטנדיק סקלאַדן מיט געווער, טעכניק, שטאַבן, אַלערליי מיליטעריש אײַנריכטונגען, געשטערט אויף די פּראָנט־ליניעס די מאָטאָריזירטע אָפּטיילונגען. פּאָלינע געלמאַן האָט העלדיש געקעמפט בײַם באַפרײַען איר היימשטאָט האָמעל און גאַנץ וויַסרוסלאַנד. נישט פילנדיק קיין פאַרמאַטערונג פלעגט דער 46־טער מיידלשער לופט־פּאָלק יעדע נאַכט אַרויספליִען צו 6–8 מאָל.

אויפן חשבון פון דער העלדישער יידישער פליִערין זענען פאַרשריבן 860 קריגס־אַרויספליִען, און אין סך־הכל איז זי בעת דער מלחמה געווען אין דער לופט 1191 שעה.

פאַר איר העלדישקייט און מוטיקייט אין קאַמף קעגן די היטלעריסטישע האָרדעס האָט פּאָלינע געלמאַן באַקומען דעם טיטל "העלד פון סאָוועטנפאַרבאַנד".

איצט לעבט פּאָלינע אין מאָסקווע, ווו זי אַרבעט אַלס לערערין פון פּאָליט־עקאָנאָמיע, נעמט אַן אַקטיוון אַנטייל אין געזעלשאַפטלעכן לעבן. פּאָלינע איז אַן אָפּטער גאַסט אין האָמעל, ווו עס ווינען אירע קרובים.

אָט אַזוי האָט דאָס פּשוטע יידישע מיידל, נישט קוקנדיק אויף קיין שום שוועריקייטן, אין רעגן, אין שניי, ווינטן און שטורעמס, באַגלייט מיט האָגלען פון די דייטשישע זעניטקעס, האַנט בײַ האַנט מיט די מענער געקעמפט אין די רייען פון דער סאָוועטישער אַרמיי, און מיט איר שרעקלאָזער העלדישקייט, נאַכט־אײַן, נאַכט־אויס געשטורעמט דעם שׂונא, ביזן ענדגילטיקן נצחון איבער די פאַשיסטישע חיות.

1984

די ערשטע טריט אין ישׂראל

וועו איך בין געקומען פון רוסלאַנד קיין ישׂראל, האָב איך זיך באַזעצט אין דעם ישוב רמות. דאָס איז אַ ראַיאָן אין ירושלים. די ערשטע צייט האָב איך געוואַנדערט פון איין בית־הכנסת צו דעם צווייטן. איך האָב געזוכט וווּ עס דאַוונען אַשכנזים. וווּ איך בין געווען האָט זיך וויניק־וועו אינטערעסירט מיט מיר. וויי ניט וויי, אַ נייַ פנים מערקט זיך גלייַך.

אַנומלט, שפּאַצירנדיק אין אונדזער שכונה, גאַנץ נאָענט צו דער דירה וואָס איך האָב געדונגען, האָב איך באַמערקט אַ גרויסן שיינעם בנין. דאָס איז געווען דער בית־כנסת "בית יצחק". וועו איך האָב דאָרט געענדיקט דאַוונען מעריב, האָבן מיר אַ היפּש ביסל מענטשן אַרומגערינגלט און באַשאָטן מיט פראַגעס. די ערשטע פון זיי איז געווען:

— איר זייט אַ נייַער עולה?

— איר זעט דאָך מסתמא אַז איך בין ניט קיין אַלטער תושב.

— דאַוונען דאַוונט איר ווי אַ ותיק, אָבער מיר זעען אייַך טאַקע דאָ צום ערשטן מאָל.

— אַז מען לערנט אין דער יוגנט, געדענקט מען אויף דער עלטער — האָב איך געמוזט זיך פאַרטיידיקן.

— און לאַנג זייט איר שוין אין לאַנד?

— כּמעט אַ חודש.

— און טאַקע פון וואַנען קענט איר עס דאַוונען אַזוי, צי טאַקע פון רוסלאַנד?

— געקומען בין איך טאַקע פון רוסלאַנד, אָבער איך בין אַ ליטוואַק.

—זאָגט־זשע, אַ טלית און תּפילין האָט איר?

— געווים, וואָס איז דאָס פאַר אַ פראַגע?

— און אַ סידור, אַ חומש אויך מן הסתּם?

איך האָב זיך קוים אַרויסגעריסן פון די פילצאָליקע פראַגעס. נעבן מיר איז געשטאַנען אַ ייִד מיט אַ סידור אין האַנט מיטן נאָמען "שומרי אמונה", וואָס איז געדרוקט אויף עברית און רוסיש. איך האָב גלייַך פאַרשטאַנען אַז ער איז

אַ נײַער עולה פון רוסלאַנד. איך האָב טאַקע קיין טעות ניט געהאַט. מען רופט אים זלמן. זלמן שמעוני. ער איז געקומען פון ויטעבסק, ווײַסרוסלאַנד. אין ארץ־ישׂראל איז ער שוין כּמעט אַ יאָר צײַט. אין ויטעבסק איז ער געווען אַ בעל־מלאָכה, אַ בויער, און אויך דאָ אַרבעט ער אויף די בויאונגען.

וועג איך האָב זיך מיט אים באַקענט, האָט ער מיר געזאָגט:

— וועג איך בין געקומען אַהער, איז מײַן דירה געווען אינגאַנצן אַ ליידיקע, ניט קיין בעט, ניט קיין טיש, אַפילו ניט געווען קיין בענקל צום זיצן. ברוך השם, הײַנט איז בײַ מיר אַלץ דאָ.

— דאָס האָט איר פאַר איין יאָר באַוויזן אַלץ אײַנצוקויפן?

— וואָס רעדט איר? וועג ניט די מענטשן די ותיקים פון אונדזער שכונה וואָלט הײַנט בײַ מיר אויך געווען ליידיק אין שטוב, — האָט זלמן געענטפערט.

— איז מיט וואָס אייגנטלעך האָבן זיי אײַך געהאָלפן? — האָט זיך בײַ מיר פאַרשאַרפט די נײַגעריקייט.

— וואָס הייסט מיט וואָס? מיט אַלץ. מיט מעבל, קילקאַסטן, אַ גאַז־פּליטע און פיל, פיל אַנדערע. אמת ניט קיין נײַע, נאָר אַלץ אין אַ גוטן צושטאַנד. עד היום נוץ איך דאָס אַלץ. אָבער די הויפּט־זאַך, אַז זיי האָבן מיר געהאָלפן וועגן יידישקייט. הײַנט ציט מיך צום בית־כנסת ווי מיט אַ מאַגנעט. איך גיי דאַוונען יעדן טאָג, און אין שטוב היטן מיר אויס כשרות לויט אַלע מנהגים. איך בין גליקלעך וואָס איך לעב אין אַזאַ קרײַז.

אַז איך האָב זיך נענטער באַקענט מיט די מענטשן, האָב איך דערפילט אַ וואַרעמקייט, אַ היימישקייט. עס האָט זיך מיר דערוועקט אין זכרון מײַן אַמאָליקע יידישע היים, דאָס שטעטל ראַסיין, אירע פילצאָליקע בתי־מדרשים, די גרויסע צענטראַלע שול, ווו איך פלעג באַגינען גיין צוזאַמען מיטן טאַטן צו שחרית, און דעם פּאָניעווועזשער חדר, וואָס האָט געטראָגן דעם נאָמען פון דעם באָרימטן הרב כהנמאַן זצ"ל, ווו איך האָב פאַרענדיקט די זעקס קלאַסן, די אַמאָליקע טעלזער ישיבה, ווו איך האָב באַוויזן צו לערנען ניט מער ווי איין יאָר. וויל דאַן איז אַרײַן אין ליטע די רויטע אַרמיי און אַלע ישיבות האָט מען פאַרמאַכט, און איך בין געווען געצוווונגען אומצוקערן זיך צו די עלטערן. אָבער אויך דאָרט איז ניט געווען באַשערט צו בלײַבן אויף לאַנג. קורץ פאַרן אויסברוך פון דער וועלט־מלחמה, אין מיטן נאַכט, זײַנען אַרײַן צו אונדז אַהיים סאָלדאַטן פון די ק.ג.ב. מען האָט אונדז אַרויסגעשלעפּט פון די בעטן און די גאַנצע משפּחה אַרעסטירט און אַרויסגעשיקט אין צפון פון רוסלאַנד.

אַנטקעגן וואָס האָב איך זיך טאַקע וועגן דעם דערמאָנט? ווייל דאָס איז געווען אַ טייל פון מײַנע וואַנדערונגען אין לעבן.

הײַנט, לעבנדיק אין ארץ־ישׂראל, ווייס איך, אַז עס איז שוין אויס מיט מײַנע וואַנדערונגען. דאָ, אין שכונה גופא, טרעף איך גאַנץ אָפט פיל ניי־געקומענע פון רוסלאַנד, וועלכע זײַנען אויך געווארן שטענדיקע מתפללים אין בית־כנסת. פאַר פיל פון זיי איז ער פאַרוואַנדלט געווארן אין אַ צווייטער היים. אמת, דערווײַל דאַוונען די מערהייט פון זיי אויף רוסיש. אין רוסלאַנד האָבן זיי ניט באַוויזן צו לערנען עברית אָדער ייִדישקייט. דאָ האָט מען זיי אַלעמען באַזאָרגט מיט תפילין און טלית, מיט אַ כיפהלע. יעדערער האָט אויך באַקומען אַ סידור, אַ חומש און מזוזות. דאָס אַלץ זײַנען מתנות פון בית־כנסת.

עס איז שוין געווארן אַ טראַדיציע צו העלפן יעדן עולה מיטן אַרײַנדרינגען אין ייִדישקייט. פאַרן קומען אין לאַנד האָבן די מערהייט ניט געוווסט ווי צו האַלטן אַ סידור אין האַנט און ווי מען דאַרף דאַוונען, וואָס איז שבת, וועלכע ימים־טובים זײַנען דאָ בײַ אונדזער פאָלק, ווי מען דאַרף היטן די דינים, וועלכע מנהגים עס זײַנען פאַראַן.

אַדאַנק די אַקטיוויסטן פון בית־כנסת זײַנען די ניַע עולים שוין הײַנט מומחים אין דעם. יעדן ניי־געקומענעם טרעפט מען דאָ מיט פרייד און אָפנהאַרציקייט. יעדן פרײַטיק נאָך מעריב באַגריסט דער גבאי אין נאָמען פון דער קהילה אַלע ניי־געקומענע עולים — תושבים פון דער שכונה.

דאָ עקזיסטירט אַ ספּעציעל געגרינדעטער "ועד קליטת עליה". זיי לאַדן אויף טרעפונגען ניט נאָר עולים פון אָט דער שכונה, נאָר אויך די משפּחות, וועלכע לעבן אין אַנדערע געגנטן פון רמות און אויך אַנדערע ערטער פון ירושלים.

אויף די אימפּרעזעס עונג־שבת באַקומען די עולים ספּרים מיט דערציילונגען פון דעם אָדער יענעם יום־טוב. דער רב פון שול, הרב אַדלער דערציילט וועגן דער וויכטיקייט פון יום־טוב, וועגן די מנהגים און דינים. נאָר דער אָרגאַניזאַטאָר פון אַלץ איז יונתן פּורת.

ער רעדט מיט אַ געבראָכענעם אָבער גאַנץ פאַרשטענדלעכן רוסיש.

אַנומלט האָב איך זיך פאַראינטערעסירט פון וואַנען ער, אַ געקומענער פון אַמעריקע, קען די רוסישע שפּראַך. האָט ער מיר דערציילט אַ שטיקל פון זײַן ביאָגראַפיע.

— דאָס איז געווען מיט פיל יאָרן צוריק — דערמאָנט זיך יונתן — איך

בין דעמאָלט געווען אַ סטודענט אין אוניווערסיטעט. ערשט דאַן האָב איך זיך פאַראינטערעסירט מיט דער היסטאָריע פון די סאָוועטישע ייִדן, אָבער כדי טיפער אַרײַנצודרינגען אין דער טעמע, האָב איך געדאַרפט קענען רוסיש. טאַקע דאַן האָב איך אָנגעהויבן צו לערנען די שפּראַך. אמת, איך האָב אַפילו ניט געטרוימט אַז עס וועט קומען אַ צײַט און איך וועל אויסנוצן די שפּראַך אין פאַרבינדונג מיט די עולים פון רוסלאַנד

— אַמאָל בין איך געווען אין ראַטנפאַרבאַנד — זעצט פאָר יונתן זײַן דערציילונג — דאָס איז געווען אין יאָר 1967, מען האָט געפּײַערט שׂמחת־תּורה. איך בין געווען אין מאָסקווער בית־כנסת, וועלכער געפינט זיך אויף דער גאַס אַרכיפאָוו. צוקוקנדיק זיך צו דער גרויסער צאָל אָנטיילנעמער אין דער שׂמחה, האָב איך גוט פאַרשטאַנען, אַז דאָס ייִדיש פאָלק לעבט, אַז מען דאַרף עטוואָס צולייגן פּײַער, און דער פלאַם פון ייִדישקייט וועט זיך צעפלאַקערן.

— רעדנדיק מיט יונתנען האָב איך זיך איבערצײַגט אין זײַן לײַבשאַפט צו די עולים. ער לערנט טאַקע מיט זיי זינגען לידער אויף עברית, דערציילט וויכטיקע און אינטערעסאַנטע פּרטים פון ייִדישע טראַדיציעס.

לעבן מיר זיצט אין בית־כנסת וולאַדימיר סלוצקי, אַ נײַ־געקומענער פון לוגאַנסק, אוקראַינע.

— איר ווייסט ווער דאָס איז? — פרעגט ער מיך אַנומלט און ווײַזט מיטן פינגער אויף יונתן.

— נו, געוויס ווייס איך ווער דאָס איז! — ענטפער איך דרייסט.

— ניין, איר ווייסט ניט — עקשנט ער זיך — דאָס איז דאָך ניט קיין מענטש, ער איז אַ מלאך! ער איז אָן אַ גאַל. ווען איך בין געקומען אין לאַנד, האָט ער מיר געהאָלפן מיט אַ גאַז־אייוועלע, מיט אַ פריזשידער, און אַפילו געבראַכט צופּירן צו מיר אויף זײַן אייגענעם אויטאָ. דאָס אַלץ טוט ער אומזיסט, פרײַווויליק.

— וואָס אמת, איז אמת, ער האָט ניט קיין זיך־פלייש, ער איז אייביק אין שמייענען, — ענטפער איך אים.

— ניט שמייענען, נאָר לויפן. דאָס איז אמת, וויַל ער לויפט כסדר, כדי וואָס מער אויפצוטאָן פאַר די עולים.

— ער איז פשוט אַ זעלטענער מענטש, אַ פאַנטאַזיאָר — שטעקט זיך אַרײַן אין אונדזער געשפּרעך שמעון רבינסקי, אַן עולה פון פּערוואָמאַיסק, ניקאָלאַיעוואָר געגנט. — וועו עס האָט זיך דערנענטערט דער ווינטער, האָט ער אַלע עולים, וועלכע לעבן אין דער שכונה, באַזאָרגט מיט קאָלדרעס און

עלעקטרישע אייוועלעך צו וואַרעמען זייערע דירות. קיין איין עולה איז ניט באַוווּלט געווָארן.

איז וועט איז דער יונתן? ווייזט זיך אַרויס אַז ער איז אַ רב, און דער ריכטיקער נאָמען זײַנער איז טאַקע יונתן בן פורת. ער האָט אַ גאַנץ היפּשע משפּחה. ער איז אַ טאַטע פון פּינף קינדער און דאָס אַליין שאַפט ניט ווייניק זאָרג. טראָץ דעם אַרבעט ער אין דזשאָינט אין ירושלים. און דאָס אַלץ שטערט אים ניט יעדע פּרײַע מינוט אויסצונוצן פאַר די עולים. ער געדענקט יעדן און אין וואָס דער אָדער יענער נויטיקט זיך. דערפאַר האָט ער טאַקע ניט קיין זיץ־פּלייש. אלץ וואָס ער טוט, טוט ער מיט פּלייס, מיט הנאה.

וועג איך האָב זיך פאַראינטערעסירט בײַ אים וועגן זײַן הילף פאַר די עולים, האָט ער מיט וווּנדער געענטפערט:

— וואָס? איך טו אַ סך פאַר די עולים? איר האָט אַ טעות, ניט איך טו דאָס, נאָר דער "ועד הקליטה" פון אונדזער שכונה.

— יאָ, אָבער איר זײַט דאָך אין "ועד הקליטה", און ניט קיין פשוטער מיטגליד.

— חס וחלילה! וואָס מיינט איר, אַז דאָקטאָר אַברהם שפּירא טוט וווּיניקער פון מיר? ער האָט אויך זאָרג געוווּג בײַ זיך אינדערהיים. ער האָט צוויי דערוואַקסענע זין, ישיבה־בחורים, וועמען מען דאַרף ניט וווּיניק העלפן, און אַ קליין טעכטערל פאָדערט ניט וווּיניק אויפמערקזאַמקייט, און ניט וווּיניק צײַט נעמט צו די אַרבעט זײַנע. ער איז אַ לעקטאָר אין ירושלימער אוניווערסיטעט, און צו יעדער לעקציע דאַרף מען זיך גרייטן. און דאָך רײַסט ער אָפּ פּריַע צײַט צו העלפן די עולים. אויסער דער מאַטעריעלער הילף איז ער אַ שטענדיקער אָפּעקון (אַפּוטרופּוס) פון די עולים — ער באַזאָרגט יעדן מיט אַן אָרט אין בית כנסת, העלפט געפינען דעם נויטיקן קאַפּיטל אין סידור, וויַזט די פּרשה אין חומש, די הפטרה, באַזאָרגט יעדן מיט אַ יאַרמלקע אָדער מיט ספּרים, אָדער מיט אַ טלית.

אַברהם שאַפּירא איז געקומען אין לאַנד פון דער שווייץ וועג ער איז אַלט געווען 4 יאָר. פאַרשטייט זיך, אַז רוסיש קען ער ניט, נאָר דערפאַר העלפט אים יידיש אין די פאַרבינדונגען מיט יידיש־רעדנדיקע עולים.

אָבער אין יעדן אַנסאַמבל מוז זײַן אַ דיריזשאָר. די ראָל געהערט דעם רב אַדלער. אַלע ווייסן מיר, אַז פּסח איז אַ פאַמיליע יום־טוב. יעדער סדר'ט בײַ זיך אין שטוב. הרב אַדלער האַלט אַלע עולים פון שכונה פאַר אייגענע, ווי

משפּחה־מיטגלידער. דערפֿאַר טאַקע האָט ער עטלעכע מאָל געפֿראָווען דעם סדר צוזאַמען מיט אַלע עולים פון שכונה, ביז אַן אַלגעמיינעם טיש.

דער הויפּט־אויפּטו זיינער איז געווען ניט דאָס געשמאַקע יום־טובדיקע עסן, נאָר לייענענדיק די הגדה האָבן זיך די עולים, אַדאַנק אים, נענטער באַקאַנט מיט יציאת מצרים, מיטן שטייגער צו פירן דעם סדר. פֿאַרוואָס טרינקט מען דווקא פּיר כוסות, און וואָס עס באַדײַט די מצה און מרור, פֿאַרוואָס עסן מיר כריין און חרוסת, אייער און גרינסן. צוליב וואָס טונקט מען ציבעלע אין זאַלץ־וואַסער, וואָס איז דער אינהאַלט פון די פּיר קשיות און וואָס באַדײַט דער אַפּיקומן און אַזוי ווײַטער.

הרב אַדלער האָט אַרויסגעלאָזן אַ ספּעציעלן בוך פֿאַר די עולים אין רוסיש, און אָנגעהויבן דאָס בוך האָט ער "וואָס הייסט זײַן אַ ייִד?".

פּימע בערנשטיין, אַ נײַ געקומענער פון קורסק, האָט מיר אַנומלט געזאָגט:

— איז האָט געהערט ווי בײַ אונדז אין שול האָט מען פּסח אָרגאַניזירט "יזכור" אויף רוסיש?

— איך הער דאָס צום ערשטן מאָל, — האָב איך זיך געמאַכט טאַמעוואַטע. וויײַל איך האָב געוווסט אַז דאָס זעלבע איז פֿאָרגעקומען צו יזכור אין סוכות.

דער "ועד הקליטה" האָט באַשלאָסן אויפֿן חשבון פון ועד און פון דער קהילה עפּנטלעך צו פּײַערן בר־מצווה און בת־מצווה פֿאַר די געקומענע יונגע עולים פון רוסלאַנד.

אין בית כנסת "בית יצחק" איז דאָ אַן אָפּיציעלער פּראָגראַם געווידמעט פֿאַר קינדער. די קליינינקע נײַע בירגער העלפּט מען זיך אײַנאָרדענען אין קינדער־גאָרטן, אָדער אין בית־ספר נאָענט צו דער שכונה.

היגע קליינע קינדערלעך זינגען לויט דער ריי זמירות בײַם עמוד, פּריײַטיק צו נאַכט און שבת, און אַלע מתפּללים, פון קליין ביז גרויס, באַגלייטן זיי מיט געזאַנג די יונגע עולים שטייען דערבײַ מיט אָפּענע מיילער און שלינגען יעדעס וואָרט פון געזאַנג.

— און וואָס קענט איר זאָגן וועגן דעם סקלאַד (מחסן) וועלכער איז געשאַפֿן געוואָרן פֿאַר די עולים?

— דאָ קענט איר זיך אויסקלײַבן קליידער, אַפֿילו מעבל און עלעקטרישע מכשירים נויטוועניקע פֿאַרן טאָג־טעגלעכן לעבן, אַפֿילו שפּילצײַג פֿאַר קינדערלעך, און אַלץ — אומזיסט.

פּיל עולים קומען אין לאַנד אָן קיין שום באַגאַזש. עס פּאַסירט אַז עס גייען פֿאַרפֿאַלן אָדער עס פֿאַרהאַלטן זיך אין וועג אַפֿילו מיטגענומענע מיט זיך

טשעמאָדאַנען. טראָץ דעם זײַנען די מערסטע געדונגענע דירות פון די עולים ליידיק, אָן מעבל אָדער אַנדערע אײַנריכטונגען. און דאָן פֿאַסירט ווונדער. עס לויפט דורך אַ קורצע צײַט און אַלע, אַ דאַנק גאָט, זײַנען אָנגעטאָן, און אין זייער דירה זײַנען פֿאַראַן בעטן אויף וועלכע מען שלאָפֿט, מיט בעטגעוואַנט, מיט אַ קילקאַסטן און אַ גאַז־אויוון, מיט אַ טעלעוויזאָר, אַ וואַש מאַשין, אַ טיש מיט בענקלעך, טעפּ און טעלער, מיט איין וואָרט — אַלץ דאָס נויטיקע איז דאָ.

פון וואַנען נעמט זיך דאָס אַלץ? קויפן דאָס אַליין קענען די נײַע עולים זיך ניט דערלויבן. דאָס אַלץ באַקומען די עולים אין די סקלאַדן וועלכע זײַנען געגרינדעט אין אַלערלייַ ערטער פון לאַנד. אָבער אַזוי פיל הילף ווי אין דער אויבנדערמאָנטער שכונה באַקומט מען ניט. דאָס איז באַשערט די עולים, וועלכע לעבן אין דער שכונה נוה אורות פון רמות.

וועו איר גייט אַרײַן אין דעם סקלאַד פון דעם בית כנסת "בית יצחק" שאַפט זיך אָן אײַנדרוק אַז איר זײַט אין אַ געשעפט, אָדער אַפילו אין אַן אַפּטייק. אַלץ פּאַנאַנדערגעלייגט, יעדעס אויף זײַן פּלאַץ, לויט דעם מין און גרויס.

און טאַקע דאָ אין סקלאַד אַרבעט אַ פרוי בערטאַ. זי איז אויך אַ נײַ־געקומענע פון רוסלאַנד. אין רוסלאַנד האָט זי מער ווי 40 יאָר געאַרבעט אַלס פּראָווויזאָר אין אָן אַפּטייק. דאָרט האָט זי געהאָלפן קראַנקע מענטשן. דאָ העלפט זי אַלעמען, אָן אונטערשייד פון זייער געזונט־צושטאַנד.

פון וואָס פאַר אַ קוואַל פאַרפולט זיך דער סקלאַד? צומיינסטן פון געשאָנקענע זאַכן פון די אײַנווינער פון דער שכונה. יעדן טאָג ברענגט מען פּעקלעך. מען דאַרף אָבער דאָס אַלץ סאָרטירן, צונויפלייגן לויט דער מאָס, מאַנצבילשע באַזונדער און ווײַבערשע און קינדערשע באַזונדער. אָן אַנדערש מאָל ברענגט מען דאָ אויך אויסלענדישע פּעקלעך וועלכע מען שיקט איבערהויפּט פון די פאַראייניקטע שטאַטן. אַלץ ווערט אויסגעטיילט פאַר די עולים.

וועו איך האָב געעדט מיט יונתן פּורת, האָט ער פאַרשוויגן, אַז ער גופא און אויך פיל איינווינער פון דער שכונה, העלפן לויט זײַן בקשה די קראַנקע עולים אײַנקויפן טײַערע מעדיצין. וועמען עס איז שווער צו גיין צום דאָקטאָר, פירן זיי אַראָפּ אויף זייערע לאַסט־אויטאָס, אָדער אויף אַ טעקסי. און דאָס אַלץ — אויפן חשבון פון "ועד הקליטה".

ווי באַוווסט קאָסט היילן צייַנער גאַנץ טײַער. אויך אין דעם גיבן זיי די נויטווענדיקע הילף.

פֿאַר יעדן יום־טוב באַקומען די עולים ספּעציעלע מתנות פון שפּײַז מיט דעליקאַטעסן, אַנדערשמאָל וועריפולע זאַכן. קאַסעטן מיט לידער און דערציילונגען וועגן יידישקייט. די זאָרג וועגן דעם האָט געזומען אויף זיך אײנער פון די גרעסטע אַקטיוויסטן, בן־ציון כהן. זײַן גוטהאַרציקייט דריקט זיך אויס אין זײַן שמייכל.

— אַמאָליקע יאָרן, — לאַכט ער — פלעגן די לויים באַדינען די כהנים. הײַנט איז אַן אַנדער צײַט. איך בין אַ כהן און באַדין אַלע עולים, אָן אונטערשייד צי ער איז אַ כהן, אַ לוי אָדער אַ ישׂראל.

ער איז טאַקע אַ זעלטענער מענטש. ער זעצט זיך ניט שבת צום טיש אָן אַ גאַסט — אַן עולה חדש פון רוסלאַנד. אמת, דאָס טוען די מערהייט אײַנווינער פון דער שכונה, די אַזוי גערופענע "ותיקים", ניט נאָר פון אונדזער שכונה, נאָר פון גאַנץ רמות, ווי אויך פון אַנדערע ראַיאָנען פון שטאָט.

אין "ועד הקליטה" פון נוה אורות אין רמות אַרבעטן אַקטיוו רחל טוקר, תמר קווינט, ווי אויך בלב ונפש און מיט אָפּנהאַרציקייט רעגינע מאַנסדאָרף. עס העלפן זיי אין זייער אַרבעט שמואל שקדי און פיל פיל אַנדערע.

יונתן בן־פּורת און אַברהם שאַפּיר זײַנען גלײַכצײַטיק אַקטיוויסטן אין דער געזעלשאַפטלעכער פאַראייניקונג "קרן קליטה".

הילף פאַר נײַע עולים קומט אויך פון אַנדערע לענדער, אָבער דאָס מערסטע, ווי געזאָגט, פון אַמעריקע, פון אַזעלכע שטעט ווי ניו־יאָרק, וואַשינגטאָן, דעטראָיט, מיאַמי און פיל אַנדערע שטעט. אַ טייל פון דער באַקומענער הילף באַקומען אויך עולים פון ירושלים, דערונטער פון ראַיאָן רמות.

אין טאָג־טעגלעכן לעבן קומט מיר אויס אָפט צו טרעפן זיך מיט אַזוי גערופענע "ותיקים", אײַנווינער וועלכע לעבן שוין פיל יאָרן אין לאַנד. צום באַדויערן טרעפן זיך אַזעלכע וועלכע איך וואָלט פשוט אָנגערופן "פאַרשוינען", וועלכע באַציִען זיך מיט שׂנאה אָדער מיט נאַכלעסיקייט צו די נײַ־געקומענע עולים פון רוסלאַנד.

אַ גליק אַז דאָס איז אַ גאַנץ קליינע צאָל, אַזעלכע פאַקטן וואָס איך האָב געבראַכט וועגן דער שכונה נוה־אורות פון רמות, זײַנען דאָ אין פיל אַנדערע ראַיאָנען פון ירושלים און אין גאַנצן לאַנד, ווי הר נוף, בית וגן, מאה שערים, רמות ב' און ג', און פיל אַנדערע.

בנוגע די עולים טוען זיי פיל אין כפר חב"ד, זיי העלפן טאַקע די עולים פון טיפֿן האַרצן און טאַקע דערפאַר האָב איך באַשלאָסן צו באַשרײַבן דאָס לעבן אין איינער פון זיי.

די הויפּט־זאַך איז דאָך סוף־כּל־סוף ניט די מאַטעריאַלע זײַט. וויכטיקער איז די גײַסטיקע. יידן געקומענע פון רוסלאַנד כאַפּן זיך אויף פון שלאָף, עס עפענען זיך בײַ זיי די אויגן און זיי הויבן אָן צו פאַרשטיין, אַז נאָר דאָ, אין ארץ־ישׂראל, איז דאָס אָרט פאַר יידן, אַז אונדזער פאָלק קאָן ניט לעבן אָן מנהגים, אָן טיפן גלויבן אין רבונו־של־עולם, אָן אייגענער קולטור און היסטאָריע, אַז עס איז דאָ אַ גאָט, אַ שבת, אַ יום־טוב, כּשרות און מנהגים, וועגן וועלכע די מערהייט האָבן אַפילו קיין אַנונג ניט געהאַט לעבנדיק אין רוסלאַנד.

די קאָמוניסטן האָבן דאָס אַלץ געוואָלט אַרויסרײַסן פון די יידישע הערצער. אָבער זיי האָבן ניט געקענט אַרויסרײַסן דעם וואָרצל, וועלכער איז געווען שטאַרק פאַרטיפט. אַדאַנק דער הילף פון פיל "ותיקים" פון ישׂראל גיבן די וואָרצלען אַרויס נײַע שפּראָצונגען.

הײַנט איז ניט אַזוי וויכטיק אַז יעדער עולה זאָל גלײַך ווערן אַ רעליגיעזער. הײַנט איז וויכטיק אַז יעדער זאָל וויסן וועגן יידישקייט, און דאָן וועט ער זעלבשטענדיק באַשליסן וועלכן וועג אויסצוקלײַבן אין לעבן.

אויף רוסיש איז דאָ אַ שפּריכוואָרט, אַז מיט אַ לעפּעלע סמאָלע קען מען אײַבערפּירן אַ פּעסל מיט האָניק. אָבער ווען דער האָניק איז שוין ניט שיטער, ווען ער איז צונויפּגעפּרעסט און פאַרהאַרטעוועט, איז לײַכטער צו באַזײַטיקן דאָס לעפּעלע סמאָלע אָן גרויסע באַשעדיקונגען אָדער פאַרלוסטן. וואָס פאַראײניקטער און פאַרפעסטיקטער עס וועט זײַן די יידישע באַפעלקערונג, אַלץ לײַכטער וועט זײַן זיך צו באַפרײַען פון די, וועלכע באַציִען זיך נעגאַטיוו צו דער עליה, פאַרהיטן די עולים פון אומנויטיקע פאַרלוסטן. דאָן וועט לײַכטער זײַן צו פאַרווירקלעכן דעם לאַנג דויערנדיקן טרוים "והביאנו לשלום מארבע כנפות הארץ, ותוליכנו קוממיות לארצנו".

זשאַלעווטע ניט קיין שמייכל

איך דערמאָן זיך מײַנע יונגע יאָרן, וועו איך האָב ערשט געענדיקט דעם חדר. עס האָבן געבליט די קאַשטאַנעס ביימער און די בלימעלעך האָבן "געלויכטן" אויף אונדזער גאַס ווי ליוסטרעס. אַרום איז געווען יום־טובדיק. די זון האָט געשיקט אויף דער ערד אירע וואַרעמע שטראַלן און עס איז טאַקע געווען אָנגענעם און שיין.

די אַנטקעגנגייענדיקע האָבן אויך געווויס געפילט די שיינקייט פון פרילינג, געאָטעמט מיט דער פרישער אָנגענעמער לופט. זיי זײַנען געווען גוטמוטיק. מיר האָט זיך געדוכט אַז זיי אַלע שמייכלען.

איך דערמאָן זיך ווי פאַרבײַ מיר איז דורך אַ הויקערדיקער אַלטיטשקער. ער האָט אַ קוק געטאָן אויף מיר און געשאָנקען מיר אַ שמייכל. אַ קליין קינד איז דורכגעלאָפן רײַטנדיק אויף אַ "פערדל" — אויך מיט אַ שמייכל. ער האָט צו מיר געפאָכעט מיט זײַן הענטל ביז ער האָט זיך פאַרקערעוועט אין אַ געסל. וועו איך האָב געטראָפן אַ באַקאַנטן, האָב איך פאַרשטאַנען פאַרוואָס אַלע שמייכלען צו מיר. ער האָט מיר געפרעגט:

— פאַרוואָס עפּעס דאָוידקע שמייכלסטו?

ערשט דאַן האָב איך באַנומען די קראַפט פון אַ שמייכל, זײַן וויכטיק השפּעה אויף דער דערציונג. איך שמייכל אָפט, האָב ליב צו וויצלען זיך, אַרויסרופן געלעכטער. אַפילו אין די שוועריסטע יאָרן פון מײַן לעבן — אין טורמע, אין פאַרשיקונג, האָט מיך מײַן שמייכל ניט פאַרלאָזן. איך מוז זיך מודה זײַן, אַז טאַקע דאָס העלפט מיר אָפט גובר זײַן איבערלעבונגען, שווערקייטן, אויסמײַדן עגמת נפש. אָפטמאָל, וועו דו טרעפסט זיך מיט עמיצן אויף דער אַרבעט, אָדער אין געשעפט, אין מאַרק מיטן פאַרקויפער, זיצנדיק אין גאָרקיך און אַפילו אין שטוב גופא צווישן אייגענע, איז לײַכטער צו דערריידן זיך, ליבלעכער, וועו דו אַליין ביסט האָרציקער און דו זשאַלעווסט ניט דײַן שמייכל. יעדע איבערלעבעניש, אומעט, עוולה, צעגייט ווי אַ שניי פון דער וואַרעמקייט פון שמייכל. פּראָבירט — און איר וועט זיך אין דעם איבערצײַגן.

אַן אַנדערש מאָל געדויערט דער שמייכל סעקונדעס, אָבער לאָזט איבער אַ שפור אויפן גאַנצן לעבן. און טאַקע אַ שמייכל קאָסט דאָך גאָרניט, נאָר קען שאַפן ניסים. דער שמייכל איז טיַיערער פון גאָלד. מיט גאָלד קען מען האַנדלען, מיט אַ שמייכל קענסטו פילן. יעדעס קינד וואַרט אויף אונדזער שמייכל, כדי צו ענטפערן מיטן זעלבן. וויַיל וואָס קען ער געבן מער?

אָפטמאָל פאַרטראַכטן מיר זיך ניט וועגן דער באַדיַיטונג פון שמייכל אין אונדזער לעבן. אַנדערע פעסימיסטן קענען מיר אַנטקעגן זאָגן: צי דען שמייכלט זיך ווען עס איז שווער אויפן האַרצן? מיר זיַינען געקומען אין אונדזער לאַנד, אָבער מיר קענען ניט די שפראַך, און אָן אַ שפראַך זיַינען מיר קאַליקעס. מיר קענען זיך ניט צונויפריידן. "דאָרטן" זיַינען מיר געווען אינזשיניערן, דאָקטוירים, לערער, געלערנטע, און דאָ זיַינען מיר "ניקיונשטשיקעס", דאָס הייסט ראַמער פון די שמוץ. דאָרטן האָבן מיר געהאַט דירות און ניט געזאָרגט וועגן דעם, און דאָ אַלע יאָר פאָר אַריבער אין אַ נייַער דירה, וויַיל ניט יעדער האָט די מעגלעכקייט צו קויפן און נאָכדעם צו צאָלן משוגענע דירה־געלט, אָדער אומקערן אין באַנק די הלוואה...

אַלזאָ, איך וויל אייַך טאַקע פרעגן אַ קשיא: ווער פון אייַך האָט "דאָרטן" גליַיך באַקומען אַ דירה? וויפל יאָר זיַיט איר געשטאַנען אין דער ליסטע צו באַקומען? ווער פון אייַך האָט דאָרט באַקומען כאָטש אַ פּרוטה הילף פון דער מלוכה? און די וואָס האָבן געאַרבעט דאָס גאַנצע לעבן, וואָס האָבן זיי באַקומען אויף דער עלטער? פּענסיע? אַ נעכטיקער טאָג. זיי האָבן באַקומען אַ ביינדל פון 120 רובל אַ חודש מאַקסימום, און אַלע יאָרן וואָס איר האָט געאַרבעט, האָט איר געפילט דעם "שפּיז" פון דעם פינפטן פאַראַגראַף, ווו איר זיַיט געווען פאַרשריבן "יעוורעי" מיט אַלערליי באַגרענעצונגען. אָפּיציעל זיַיט איר געווען "סאָוויעטסקי" אָבער אין פאַס זיַיט איר געבליבן "ייִד". יאָ, דאָס האָט איר שוין פאַרגעסן, און זייער גוט. דערפאַר בייַט אייַער צוגאַנג, אייַער שטימונג, זיַיט גוטמוטיק, גיט אַ שמייכל איינער צום צווייטן און אייַך וועט וועלן ליַיכטער און פשוטער זיך דערריידן און דערגרייכן אייַער ציל. אַ שמייכל, ווי געזאָגט, איז פרייד. אַ שמייכל איז געזונט. שלום־עליכם האָט אַמאָל געזאָגט: "לאַכן איז געזונט, דאָקטוירים הייסן לאַכן". טאַקע פרייד, אַ שמייכל, איז די בעסטע רפואה. און אויב אייַער חבר אָדער ווער פון די קינדער, אָדער די עלטערן בייזערן זיך און זיַינען מיט עפּעס אומצופרידן, טרייסט זיי מיט אייַער שמייכל, געפּינט בייַ זיך קרעפּן זיי צו באַרויִקן, און די נערוון וועלן אַנטשוויגן וועלן, דאָס האַרץ וועט ניט ווילדעוועלן, און געווינען

פון דעם וועלן ביידע צדדים. ניט אומזיסט איז דאָ אַ שפּריכוואָרט, אַז אויב דו ביסט אין כּעס אויף וועמען, אָדער פאַרקערט, איז די בעסטע זאַך מאַכן אַ פּויזע און אַרײַנשטעקן די האַנט אין קעשענע.

אונדזער גוטע שטימונג ביי די קעגנזײַטיקע באַציִונגען איז דער הויפּט־וועג צו שאַפן, בויען דעם מענטש פון דער צוקונפט, דעם מענטש אַ געזונטן, לִיבנדיקן און איבערגעגעבענעם סיי זײַן פאָלק און סיי אונדזער ארץ־ישׂראל.

ירושלים, 1991

פאַרשפּעטיקט

(נאָוועלע)

עליע איז געשטאַנען בײַם ברעג פון טײַך אָנגעשפּאַרט אויף דער פאַרצוימונג פון דעבאַרקאַדער, פאַרטראַכט און אומעטיק. ער האָט געקוקט אין דער וויַיט פון שפּיגלדיקן אויבערפלאַך פון דעם וואַסער. די זילבערנע שיטערע האָר פון זײַן קאָפּ האָבן געשײַנט פון די זוניקע שטראַלן.

ער האָט געקוקט אין דער זײַט וווּ ערשט אָקאָרשט איז אָפּגעשוווּמען די דאַמף־שיף.

— פאַרוואָס?... פאַרוואָס האָב איך ניט געזאָגט אַלץ וואָס איך האָב געטראַכט?.. אַזאַ שלימזל, מײַן צונג האָט זיך וויידער פאַרעקשנט און מיך פאַרראַטן.

ער האָט שוועד געאָטעמט און געדרייט זײַן היטל אין האַנט.

— שוין שפּעט... פאַרשפּעטיקט... דעריאָגן?... ניין, דאָס איז אוממעגלעך.

— איר זײַט אָפּגעשטאַנען פון דאַמפער? — האָט זיך דערהערט עמיצנס שטים.

עליע האָט אויפגעציטערט. אַ מענטש מיט אַ היטל, אונטער וועלכער עס האָבן געשטאַרצט שוואַרצע געקרייזלטע האָר, אין אַ קיטל צונויפגעשפּילעט מיט בליצנדיקע קנעפּלעך, וואָס האָט נאָך מער געבלאָזן זײַן בויך, אַ קיילעכדיק פּנים מיט עטוואָס קנייטשן אויפן שטערן — איז געשטאַנען הינטער עליען. זײַנע שוואַרצע אויגן, הויקערדיקע נאָז און חן־פּינטעלע אויף דער לינקער באַק, מיט אַ קוים באַמערקטן שמייכל, האָט וווילגענויגט צו זיך. אויף דעם אַרבל פון זײַן קיטל איז געווען אַ רויטער באַנד מיט אַן אויפשריפט מיט וויַיסע פאַרב "דעזשורנער". ער האָט זיך אויך אָנגעשפּאַרט אויף דעם דעבאַרקאַדער, און אויך געווענדעט זײַן בליק אין דער וויַיט, אין זײַט וווּ עס איז אָפּגעשוווּמען די דאַמף־שיף.

עליע האָט געשוויגן. ער האָט בשעת מעשׂה ניט געווּסט ווי אויפצונעמען דעם מענטשן, זיך אויסריידן פאַר אים צי ניט. ער האָט געדרייט מיט דער רעכטער האַנט דאָס היטל, געקוועטשט, אָפּגעלאָזן און וויידער געקוועטשט.

— איר רויכערט? — דער דעזשורנער האָט אים אויסגעשטרעקט אַ פּעקל מיט סיגאַרן.

— ניין — האָט עליע געענטפערט — און אפשר טאַקע איז עס כּדאי. ער האָט אַרײַנגעצויגן אין זיַנע לונגען דעם רויך און עס אײַנגעשלונגען.

עליע האָט זיך צעהוסט. ער האָט אָבער פּאָרגעזעצט האַלטן דעם סיגאַר אין מויל. עליען האָט זיך פאַרוועלט טיילן מיט זיַנע איבערלעבונגען.

— איר פאַרשטייט, אַז צום שׂכל קומט מען שפּעט, איז אך און וויי. אָט איז מיר אַרײַן אין געדאַנק דאָס שפּריכווּאָרט "אַ מענטש טראַכט און גאָט לאַכט". איך האָב באַגלייט עמיצן, זייער אַ נאָענטן, — האָט אָנגעהויבן עליע — ער האָט נאָך אַלץ געקנעט זיַן היטל. איןווינקל פון זיַן מויל האָט נאָך געשטאַרצט דער שוין לאַנג פאַרלאָשענער סיגאַר — ביַים געזעגענען זיך האָבן מיר זיך דורכגערעדט, געמיינט וועגן אַלץ זיך אַרויסזאָגן אָפּנהאַרציק, נאָר ערשט דאַן וועז די דאַמף־שיף האָט אַרויסגעלאָזן אַ לאַנגן פּייַף, האָב איך פאַרשטאַנען, אַז ניט אַלץ האָב איך געזאָגט וואָס געמיינט, ניט דאָס... די הויפּט־זאַך האָב איך ניט געזאָגט.

— הייסט עס אַז איר האָט דאָס פאַרשטאַנען וועז די דאַמף־שיף איז אָפּגעשוווּמען? — האָט מיט מיטגעפיל געפרעגט דער דעזשורנער פון וואָקזאַל.

— יאָ, יאָ, טייַערער, אַלע מאָל פּאַסירט מיט מיר אַזוינס... דאָס מאָל אויף שטענדיק.

ער האָט אַרויסגענומען דעם סיגאַר פון מויל, צוגעקוועטשט צום דעבאַרקאַדער, וועלנדיק פאַרלעשן דעם פאַרלאָשענעם סיגאַר.

עליע האָט זיך אויסגעגליכן. דאָס זעלבע האָט געטאָן זיַן שכן. ביידע, ווי זיי וואָלטן זיך דערעדט צווישן זיך, האָבן זיך פּאַמעלעך געלאָזן צום וואָקזאַל. זיי האָבן ווידער אַ קוק געטאָן אין דער ריכטונג פון דער זיך דערוויַטערנדיקער דאַמף־שיף.

די שטראַלן פון הינטער דעם אָפּגעשוווּמענעם דאַמפער האָבן זיך פונאַנדערגעטיילט אויף עטלעכע טיילן, דערנענטערנדיק זיך צו ביידע ברעגן פון טייַך. נאָכדעם האָט דער רויש פון די מאָטאָרן זיך אַלץ פאַרקלענערט, ביז עס איז געוואָרן אַרום און אַרום טויט־שטיל. צייַטנווייַז האָבן זיך די פּרעש אָפּגערופן איינער צום צווייטן. ערטערווייַז האָבן געזונגען און געצירקעט די ליבעלעך און ס'איז ווידער שטיל געוואָרן. אויפן אויבערפלאַך פון וואַסער, דאָ און דאָרט, האָבן זיך באַווייזן בלאָזלעך. קענטיק אַז די פישלעך האָבן אַרויסגעבלאָזן עטוואָס לופט.

עליע איז געגאַנגען פּאַמעלעך, פּאַרטיפּט אין זײַנע געדאַנקען. מיט דער רעכטער האַנט האָט ער געדרייט אַ קנעפּל פון זײַן רעקל, ביז עס איז געבליבן בײַ אים אין האַנט. ער האָט אַ וואָרף געטאָן דאָס קנעפּל אין אַ זײַט און אָנגעהויבן צו דרייען דעם געבליבענעם פּאָדעם אויפן אָרט.

אַביסל פּאַרהויקערט איז ער געגאַנגען מיט אַן אַראָפּגעלאָזטן קאָפּ, דערוויַטערנדיק זיך פון וואָקזאַל.

די לאַנגע ענגענדיקע צווישן פון דעם וויינענדיקן וועלט־בוים האָבן זיך געבויגט מיט מיטגעפיל צו דער ערד.

יאָ, עס איז שווער אויפן האַרצן, ווען דו פילסט אַז האָסט ניט דערדעדט, איבערהויפּט ווען דו פּאַרשטייסט אַז עס איז שוין שפּעט, ווען דער דאַמפּער איז שוין אָפּגעשוווּמען.

האָמעל, ווײַסרוסלאַנד, 1974

ד. הומאָר

פאַרוואָס בין איך ניט קיין שניידער?

(הומאָרעסקע)

איר פרעגט מיר פאַרוואָס בין איך ניט קיין שניידער? און טאַקע פאַרוואָס? מײַן טאַטע און מײַן טאַטנס טאַטע זײַנען געווען שניידער און מײַן פאַמיליע איז אויך שניידער, אמת — איבערגעדרייט אויף עברית, אָבער פאָרט שניידער. איז גיי דערמאָן זיך וואָס עס האָט געווירקט מיט פיל יאָרן צוריק אויף מײַן באַשלוס. דאָס איז דאָך טאַקע געווען אַ פאַרראַט.

ערשטנס האָט זיך די גאַנצע וועלט איבערגעדרייט קאַפידערעך. אַלץ וואָס פלעגט אַמאָל איבערגיין בירושה פון דור צו דור, איז כמעט אָפגעשטאָרבן, אַלץ ווערט מאָדערן, אַלץ ביַיט זיך. אַמאָל איז אַ שניידער אָדער אַ שוסטער געווען אַ נויטוועניקער בעל־מלאָכה אין שטעטל. ווער האָט זיך געקענט באַגיין אָן אַ שוסטער, אָדער אָן אַ שניידער? ווי עס רײַסט זיך אָפּ די פּאָדעשוועס, אָדער עס רײַבט זיך אָפּ דער קנאַפל, מיינסטו אַז מען פלעגט לויפן אין קלייט קויפן נײַע שיך? חס וחלילה. דער וועג האָט געפירט צום שוסטער. און אויב דוווילסט אָנטאָן נײַע הויזן, אָדער אַ רעקל צו אַ קיטל, אָדער אַ נײַעם גאַרניטער, טראַכסט אויבערניצעווען אַן אַלטן מאַנטל — איז וווּ גייסטו? צום שניידער. הײַנט — וווּ אַ שוסטער, וווּ אַ שניידער? אויב וואָס — לויפסטו גלײַך אין קלייט אַרײַן, אין דעם אַזוי גערופענעם "אוניווערמאַג". אָבער אַמאָל האָסטו געזוכט וואָס ביליקער, כדי צו פאַרשפּאָרן אַן איבעריקן גראָשן.

אָט האָב איך זיך דערמאָנט, אַז אין אַלץ זײַנען פשוט שולדיק געווען די הויזן. יאָ, ווי געזאָגט, איז מײַן טאַטע טאַקע געווען אַ שניידער, ניט קיין גרויסער ספּעציאַליסט, אָבער ניט קיין טאַנדעטניק...

אייגנטלעך, קען מען דען זאָגן שלעכטס אויף אַן אייגענעם טאַטן? אַוודאי ניט. מילא, האָב איך אים געבעטן אויסלערנען מיך שניידערײַ. צוערשט האָט ער מיר געגעבן עטלעכע "וויקראָיקעס", צושניטן הייסט עס, צוצושניידן אַ שטיקל צײַג אויף הויזן. דעם ערשטן עקזאַמען האָב איך אויסגעהאַלטן, ווײַל דער טאַטע האָט נאָר אַ שמייכל געטאָן און גאָרניט געזאָגט. אַרויסצובאַקומען

פון מײַן טאַטן ז״ל אַ שמייכל איז געווען ניט קיין לײַכטע זאַך, דאָס איז געווען העכער פון אַ דאַנק. אָבער די הויפּט־זאַך איז געווען דער צווייטער עקזאַמען. איך לייג צונויף צוזאַמען די צווויי זיילן פון אַ העלפט הויזן, רוק אַרײַן אין מאַשין און הייב אָן צו קוועטשן מיט די פיס אויף דעם פּעדאַל פון דער ניי־מאַשין. אָבער אַנשטאָט צו גיין פאָרויס — גייט דער שטאָף צוריק. איך נעם אַרויס פון מאַשין און רוק וויידער אַרײַן דעם שטאָף אונטערן נאָדל, און וויידער ציט זיך דער שטאָף צוריק, בשום אופן וויל ער ניט גיין פאָרויס.

— טאַטע, האַ טאַטע, צי דען דאַרף מען נייען מיטן קאָפּ אַראָפּ? פאַרוואָס אַז דו נייסט גייט דער שטאָף פאָרויס, און בײַ מיר — אויף צוריק?

— וויַיל דו האָסט ניט קיין געדולד, טײַערער. אַ מענטש דאַרף האָבן געדולד און איבערהויפּט אַ ייִד — דאָפּלט. גיב אַ קוק ווי בײַ מיר באַקומט זיך.

איר מיינט מן הסתם אַז איך בין אַזאַ שלימזל? האָט איר אַ טעות. איך קען זיך גאַנץ גוט, אַפילו אָן אַ שפּיגל. אָט שטעכט די נאָדל און קריכט הין און צוריק און דער שטאָף לויפט פאָרויס. עס איז מיר פריילעך אויפן האַרצן. איך בין שוין אַ שניידער.

אַנטקעגן וואָס דערציילט איך אײַך דאָס אַזוי פּרטימדיק? וויַיל וועמ מײַן טאַטע האָט אַ קוק געטאָן אויף מײַן אַרבעט, איז מיר געווארן קאַלט און וואַרעם. יאָ, ער האָט טאַקע אַ שמייכל געטאָן, אָבער דער שמייכל איז דאָס מאָל געווען אַ טרויעריקער. וויַיל וואָס? די צוויי זיילן האָב איך צונויפגענייט, און דווקא ניט שלעכט. אָבער צונויפנייען זיי צוזאַמען? דאָ האָבן זיך אָנגעהויבן די צרות מײַנע, דער קראָק האָט בשום אופן ניט געוואָלט זיך פאַרשפּילען. ווי איך האָב זיך ניט געסטאַרעט — איז געבליבן אַ לאָך.

— ווייסט, זונעלע, אַז כּדי אַ הויז זאָל זיך האַלטן, איז וויכטיק דער פונדאַמענט, בײַ נייען שיך איז וויכטיק די פּאָדעשווע, בײַם נייען הויזן איז וויכטיק דער קראָק. אויב ער פאַרמאַכט זיך ניט — זײַנען דאָס ניט קיין הויזן.

איך האָב עטלעכע מאָל אָפּגעטרענט מײַן געניי און וויידער פּראָבירט, נאָר גאָרניט — ״לא״ מיט אַן אַלף, עס גייט ניט. איך בין געצוווּנגען געווען וויידער צו בעטן בײַם טאַטן אַן עצה, אָבער צי ער איז געווען שטאַרק פאַרנומען, צי ער האָט ניט געהאַט קיין חשק זיך צו פאַרנעמען מיט מיר — איך האָב געמוזט אָפּלייגן אָן אַ זײַט מײַן אַרבעט אויף אַ קורצער צײַט.

אַנומלט האָב איך געדאַרפט צופאָרן אין אַן אָרט, און איך האָב געבלאָנדזשעט. פרעג איך איינעם ווי וויַיט איז צו דעם אָרט וואָס איך זוך. ענטפערט ער מיר:

— בערך פיר קילאָמעטער מיט עפּעס.

— און וויפל איז דער עפּעס? — פרעג איך בײַ אים.

— איך ווייס? אפשר נאָך אַ פינף קילאָמעטער — ענטפערט ער מיר. אָט דאָס איז דער "עפּעס" פון מײַן מעשׂה מיט די הויזן, מיט מײַן אָפּלייגן אויף אַ "ווײַלע", וואָס ציט זיך ביז הײַנטיקן טאָג. און שולדיק אין דעם איז דער קראָק.

1976

די יערלעכע זיצונג

(הומאָרעסקע)

די פאַרזאַמלונג האָט זיך אָנגעהויבן גאַנץ פרי און פאַרצויגן ביז שפּעט אין דער נאַכט.

דאָס ערשטע וואָרט האָט באַקומען דער חודש תשרי. פון אָנהויב איז קיינער ניט געווען דאַקעגן. ער האָט זיך געזומען באַרימען וואָס ער איז דער רײַכסטער פון אַלעמען. איין קליניקייט, אַזאַ יום־טוב ווי ראש השנה, דאַן דער טאָג פון דין וחשבון — יום כּפּור און אויך סוכות. גיי טאַקע גלײַך זיך צו אים. שוין אָפּגערעדט וועגן שׂמחת תורה. און טאַקע ווי שיין די נאַטור איז, טרוקן, זוניק, וואַרעם, אַלץ בליט און די לופט איז אָנגענעם, נישטאָ קיין היצן, נישטאָ קיין קעלטן, ווי געזאָגט — פּריש.

חשון האָט געשווינגן ווי אַרײַנגעזופט אַ פול מויל מיט וואַסער. ער קען זיך נאָר באַרימען מיט די וועטערן, איז גיי וויס, אָט גייט אַ רעגן און אָט הערט ער אויף. אין אַלגעמיין איז ער נאַקעט און פאַרלאָזן.

דערפאַר האָט כּסלו זיך ניט איינגעהאַלטן:

— וואָס מיינט איר, אַז חנוכּה פאַרנעם איך זיך נאָר מיט שפּילן אין דרײַדלעך? וויסט איר דען ניט וואָס פאַר אַ נס עס האָט געטראָפן? ווען הײַנט, להבדיל, וואָלט פון אין פּלאַש אייל געווארן גאַנצע 8 פּלעשער, ווי מיינט איר, וואָלט דאָס ניט געווען קיין נס פאַר יעדן איינעם? אָדער ווען עס וואָלט זיך באַוויזן נתניהו, אַנטשולדיקט, דאָס הייסט מתתיהו, אָדער ווי האָט מען זיי גערופן מכּביסטן, יאָ — וואָלטן די פּאַלעסטינער ניט אָנגעהויבן זייער אינטיפאַדע און ניט געשטערט אונדז צו בויען אונדזער לאַנד. אין די חנוכּיה, וואָס ברענט בײַ יעדן אין אַרײַנגאַנג אָדער בײַם פענצטער און פאַרשפּרייט די ליכט אַרום — שאַפט אין אונדזערע הערצער אַ האָפענונג.

— שאַ, האַלט זיך ניט אַזוי גרויס. פון וואַנען נעמט זיך בײַ דיר אַזוי פיל גאווה? — פרעגט דער טבת. ערשטנס האָב איך אויך אַ קליינעם שׂכּות צו חנוכּה און צווייטנס מוז איך שטענדיק באַדויערן און דערמאָנען וועגן דער

טרויעריקער געשיכטע פון אונדזער פאָלק, און יעדעס מאָל, דעם 10־טן טאָג דערמאָנען וועגן תּענית.

— ווייסט איר דען גוט אײַער ייִחוס — האָט נאָכן לאַנגן שווײַגן אַרײַנגעזאָגט דער שבט. איך האָב שטענדיק פול אַרבעט. דעם ערשטן האַלבן חודש גרייט איך אַלערליי פלאַנצן, כדי ווען עס קומט דעם 15־טער — זאָל אַלץ זײַן צוגעגרייט. דאָס איז דאָך נײַ־יאָר פאַר די ביימער, און די גאַנצע יידישע וועלט רופט דעם טאָג ט״ו בשבט. קליין און גרויס, אַלט און יונג, מענער און פרויען. קיינעם טייל איך ניט אויס, אַלע צוזאַמען העלפן מיר פלאַנצן ביימער. אָט איז שוין באַלד כמעט הונדערט יאָר ווי עס פירט אָן מיט דעם דער קרן קימת לישׂראל.

— אויב איר מיינט אַז איר זײַט די וויכטיקסטע און די הויפּט־חדשים פון יאָר — זאָל אײַך ווויל באַקומען, טרייסט זיך און פרייט זיך. אָבער אַז מען קען איבערדרייען קאַפּידערך פון שלעכטס צו גוטס פון טרויער צו פרייד, פון דערנידעריקונג צו הויכקייט, איז ניט קיין קליינער נס און ניט ווייניקער פאַרדינסט פון אײַך — האָט מיט שטאָלץ געזומען דאָס וואָרט אדר.

— מיינט איר אפשר — זעצט ער פאָר — אַז פורים הייסט המנטאַשן? ניין, טײַערע. פורים איז אַ נס מן השמים. ווען המן האָט געוואָלט אויסראָטן די יידן, האָט גאָט איבערגעדרייט פאַרקערט און די יידן האָבן אויסגעראָטן זייערע שׂונאים. המנען האָט פאַרביטן דער יִיד מרדכי. אַז סטאַלין האָט געוואָלט אויסהרגענען דאָס רעשטל לעבנגעבליבענע יידן פון ראַטנפאַרבאַנד — האָט ער אײַנגענומען אַ מיתה משונה. אַ שאָד, וואָס דאָס ענלעכע האָט ניט פאַסירט מיט היטלערן ישו״ז.

— וואָס זאָל איך אײַך זאָגן, מײַנע טײַערע נאָענטע און ווײַטע שכנים? ערשטנס ווייסט איר, אַז לויט דער תּורה בין איך גאָר דער ערשטער חודש פון יאָר — זאָגט ניסן. צווייטנס, ווער קען לייקענען, אַז פּסח איז דער שענסטער יום־טוב פון יאָר? שוין פון אָנהויב חודש הויבט מען אָן ראַמען די דירות, גרייטן כּשר עסנוואַרג צו פּסח, מצה, ווײַן, קאָנסערוון, מצה־מעל אויף קנײַדלעך, ראָסל, כרעמזלעך. און ווען עס קומט דער פּסח, ווי שיין עס ווערט געגרייט דער סדר. צי האָט איר געזען עפּעס ענלעכס בײַ וועלכן ניט איז פאָלק? די פיר כּוסות, אַפּיקומן, כריין און חרוסת, און אַלע אַנדערע פּיטשעווקעס. איך בין אַרײַן אין דער היסטאָריע פון פאָלק ווי אַ חודש פון אויסלייזונג, פון פרײַהייט. אמת, עס איז אויך דאָ אַ טרויעריקער טאָג, ווען מיר מערקן אָפּ דעם טאָג פון דער קאַטאַסטראָפע אין צײַט פון דער צווייטער

וועלט־מלחמה. אָבער זאָגט מיר דעם אמת, ווער פון אײַך האָט ניט אָנטיילגענומען אין דער קאַטאַסטראָפע? — האָט פאַרענדיקט דער ניסן.

— יאָ, אָבער איך האָב אויך אַ פריילעכן טאָג — זאָגט אייר, — דעם טאָג פון נצחון איבער די פאַשיסטישע באַרבאַרן, מיר האָבן דאָך אָבער אַלע אַ חלק אין בויען אונדזער לאַנד. איך מערק אָפּ דעם טאָג פון אומאָפּהענגיקייט פון ישׂראל. איך טאַנץ און פאַרברענג ביז שפּעט אין דער נאַכט אַרום דעם פּײַער פון שייטער אין ל״ג בעומר. צי וועלן מיר ווען ניט איז פאַרגעסן דעם טאָג פון פאַראייניקונג פון ירושלים, וואָס מיר מערקן אָפּ יעדן יאָר?

— און דער יום־טוב שבועות איז דען ניט קיין יום־טוב? דאָס איז דאָך איינער פון די דרײַ חשובסטע יום־טובים פון פּאָלק, אַ דערמאָנונג וואָס אונדזער פאָלק האָט באַקומען די תורה אויפן באַרג סיני — האָט איבערגעריסן די רייד פון אייר דער חודש סיון, — די תורה וואָס איז געווארן דער גרונטשטיין פאַר געראַטיקייט און וויסנשאַפט, פון וועלכע עס שעפּט וויסן די גאַנצע וועלט. און גיט אַ קוק, אַרום אַלץ בליט און שײַנט. עס איז שוין פאַרטיק דער ווייץ, דער קאָרן און פיל אַנדערע גרינסן און פרוכטן.

— ליידער איז מיר טרויעריק וואָס איך האָב זיך ניט מיט וואָס צו באַרימען, — האָט שטיל אָנגעהויבן דער תּמוז. בײַ מיר איז אַ תּענית צום גרויסן וויטאָק וואָס עס האָט פאַסירט מיטן בית המקדש און מיט ירושלים. און פאַרוואָס האָט דאָס פאַסירט וווייסט אירː וויל עס איז ניט געווען קיין אייניקייט צווישן אונדז ייִדן. אייביק רײַסן מיר זיך, בײַסן מיר זיך, קריגן זיך, איינער וויל זײַן קליגער פון צווייטן. צום באַדויערן איז דאָס שוין געווארן אַ טראַדיציע בײַ אונדזער פאָלק, ביז הײַנטיקן טאָג. עס דערמאָנט מיר אַ דערצײלונג. נעם אַ צוויבעלע פון אַ בוים און פרוביר עס איבערברעכן. האַ, עס ברעכט זיך לײַכט, אמת. איצט פרוביר צונויפלייגן צווײגלעך צוזאַמען וויִ אין אַ בעזעם און פרוביר איבערברעכן. זעסטו, עס ברעכט זיך ניט. אַזוי איז מיט אונדז. ווען מיר וואָלטן זײַן פאַראייניקט, איז נישטאָ וואָס מורא צו האָבן פאַר קיין שום שׂונא. אָבער אָך און ווייִ איז צו אונדז וואָס מיר רײַסן זיך שטענדיק צווישן זיך, און דאָס איז נאָר לטובת דעם שׂונא, דאָס איז אונדזער אומגליק, — האָט וויינענדיק פאַרענדיקט דער תּמוז.

— מײַן שכן איז געראַטן — האָט זיך אויך צעווייַנט דער אָב. ווו איז הײַנט אונדזער בית המקדש? ניט דער ערשטער און ניט דער צווייטער. אויף זײַן אָרט שטייט אַ גויישער, באַפּוצט מיט גאָלד, און רייצט שטענדיק אונדזער זכרון. יאָ, טײַערע, שולדיק זײַנען מיר דאָך אין אַלץ אַליין. אָט איז שוין

באַלד 50 יאָר ווי עס עקזיסטירט אונדזער מדינה, און מיר זײַנען ניט קיין באַלעבאַטים בײַ זיך אין שטוב. אין אונדזער האַרץ שטאַרצט אַ שפּיז און מיר קענען אים נישט אַרויסצײַען. מיר האָבן פאַרלאָרן אונדזער גלויבן, מיר זײַנען צעשפּליטערט, און פאַר דעם שטראָפט אונדז גאָט. עס איז שוין צײַט צו קומען צום שׂכל און אָנהויבן אַ באַנייט אַנדערש לעבן. אָבער ווער הערט מיך, ווער אינטערעסירט זיך מיט מיר? דערפאַר שווײַ איך, עס פּעלט מיר לופט.

— איך האָב שוין ניט וואָס צו זאָגן, פאַר מיר איז שוין ניט געבליבן קיין צײַט, עס איז שוין שפּעט אינדערנאַכט. אָבער איך מוז מאַכן אַ דין־וחשבון. עס איז דאָך דורכגעלאָפן דאָס יאָר — האָט געזומען דאָס וואָרט אלול. — איך האָב אויסגעהערט אַלע אײַערע פאַרדינסטן און ווייטיקן. אָבער גיט אַ טראַכט וואָס האָט פאַסירט מיט אונדז יידן פאַר די לעצטע הונדערט יאָר אַפילו? פאַרוואָס לײַדן מיר אַזוי פיל? פאַרוואָס באַקומען מיר אַזוי פיל שטראָף פון גאָט? צי האָט איר געמאַכט אַ דין וחשבון? פאַר דעם וואָס אונדזערע יידעלעך זײַנען געוואָרן אַטעאיסטן — איז געוואָרן לײַכטער? פאַרקערט, עס ווערט נאָך ערגער. יעדער מוז זיך גוט פאַרטראַכטן וואָס האָט ער אויפגעטאָן פאַר דעם פאַרגאַנגענעם יאָר. צי האָט ער אומזיסט געפּטרט די צײַט, אָדער פאַרקערט — געבראַכט נוצן? צי האָט ער געהאָלפן דעם קראַנקן, דעם הונגעריקן, דעם אַלטן, אָדער סתּם אַ נאָענטן וואָס נויטיקט זיך אין הילף? צי באַנעמען מיר אונדזערע פעלערן, כדי ניט איבערצוחזרן זיי אין דער צוקונפט? צי האָבן מיר באַשלאָסן קעמפן פאַר גערעכטיקייט, אָרנטלעכקייט, איבערגעבנקייט צום פאָלק און לאַנד, ליב צו האָבן די ערד פון אונדזערע אָבות, ליבשאַפט צום מענטשן — ערשט דאַן וועט אײַך גאָט העלפן און מיט אַ רויק געוויסן וועלן מיר קענען קומען צום ניצעם יאָר, ראש־השנה, — האָט פאַרענדיקט אלול.

אַלע האָבן אַרונטערגעלאָזן זייערע נעזער און שטיל, אָן איבעריקע רייד, זיך פונאַנדערגעגאַנגען, יעדער מיט זײַנע מחשבות.

אַמאָליקער מיטל

(הומאָרעסקע)

ענדלעך בין איך אין אָפרו־הויז. איך וואַלגער זיך אין הייסן גאָלדענעם זאַמד אויפן ברעג פון ים. אין וואַסער זײַנען אָן אַ שיעור מענטשן. עס באָדן זיך אַלע — ווער עס קען שווימען און ווער ניט. יעדערער שווימט ווי ער קען.

מײַן באַקאַנטער יודל שווימט "הינטיש". דאָס איז אַזאַ מין שווימען מיט די הענט פאָרויס, ווי עס שווימט אַ הונט. ער הויבט אויף אַזאַ טומל אין וואַסער, אַז מען הערט ניט קיין שום ווערטער אַרום, אָחוץ זײַן פלושקען זיך אין ים. אַלע אַרומיקע וואָס שווימען, דערוויַטערן זיך פון אים ווי פון אַ היישעריק.

לינקס פון מיר ליגט אויף דער פליאַזשע אַ מאָגערער מאַנצביל ווי אַ טאַראַנקע. ער איז שוין ניט קיין יונגערמאַן. די אויגן שטאַרצן ווי אַרײַנגעשרויפטע לעמפלעך. די אויערן שטייען די גאַנצע צײַט לויט דער קאָמאַנדע "סמירנאָ" (אַכטונג). דאָס פנים צונויפגעצויגן אין קנייטשן, דער קאָפּ שײַנט אָפּ פון דער זון ווי אַ שפּיגל, און די נאָז איז נעבעך ווי בײַ דער מערהייט יידן מיט אַ הויקערל. ער לייענט עפּעס אויפן קול. ער טראַכט אַז עמיצער הערט זיך צו צו זײַן לייענען.

און טאַקע לעבן אים דרייט זיך אַרום אַ דיקער ווי אַ פעסל מיט קורצע קרומע פיסלעך און מיט גרויסע אָנגעבלאָזענע טרוסיקעס. זײַן באָרד איז ריין אָפּגעגאָלט, אָבער די ברוסט איז באַוואָקסן ווי בײַ אַ מאַלפּע. אויף זײַן ברוסט זעט זיך קוים אַ פאַרבאַהאַלטן אויסגעמאָלט בילד מיט עטלעכע אותיות. אויף זײַן לינקער האַנט, עטוואָס העכער פון עלנבויגן, זעט זיך דײַטלעך אַ סטאָלב און אַרום אים דרייט זיך אַ שלאַנג. אונטן איז ווידער אַן אויפשריפט, אָבער די שפּראַך איז אומבאַקאַנט. מיר דאַכט זיך, אַז ער אַליין ווייס אויך ניט דעם באַטײַט פון דעם. וויפל ער זאָל זיך ניט באָדן און מיט וואָס ער זאָל דאָס ניט רייבן — גייט עס ניט אַראָפּ. דאָס איז אים געבליבן אַ מתּנה ביזן סוף פון זײַן לעבן פון זײַנע נאַרישקייטן אין די יונגע יאָרן.

— חבר דירעקטאָר, אײַך ברענט דען ניט די זון? — זאָגט ער מיט אַ שמייכל צו דעם ליגנדיקן דאָרטן שכן זײַנעם.

— הער מיר, יודל, שטער מיר ניט צו לייענען — ברומט דער דירעקטאָר. ער לייגט ניט קיין אַכט אויף די בילדער פון יודלס קערפּער. קענטיק איז, אַז ער איז שוין צוגעווויגט צו זיי. נאָר אַרום יודלען דרייען זיך כסדר אַלערליי דאַטשניקעס. זיי ווילט זיך נענטער באַקענען מיט די בילדער, אָדער פאַרטיפֿטשן זייער אינהאַלט.

יודל גייט אין דער רעכטער זײַט און פאַרדעקט שמערלען — אַזוי רופט מען זײַן דירעקטאָר — מיט זײַן גרויען שאָטן. אָבער דער דירעקטאָר לייגט ניט קיין אַכט אויף יודלס מי. ער שטעלט זיך אויף, טרעט אויף די שטיינדלעך, צעזייטע אויפן זאַמדיקן ברעג, גייט ווי אויף ברענענדיקע קוילן, און ווי אַ קאַליקע אויף קוליעס שלעפּט ער זיך צום ברעג.

ער גיט אַ קוק אין ביכל. דאָרט שטייט געשריבן: "דער קערפּער פרײַ און לײַכט ליגט שטרענג האָריזאָנטאַל אויף דער אויבערפלאַך פון וואַסער". נו, וואָס איז דאָ שוועך צו געדענקען? ער גיט אַ וואָרף דאָס ביכל צו יודלען און יענער כאַפּט אים אין די הענט ווי אַ באַלעם. שמערל גייט אַרײַן אין ים, ציט זיך אויס האָריזאָנטאַל אויף דער אויבערפלאַך און... ער לאָזט זיך אַראָפּ אויפן דעק. אויף דער אויבערפלאַך שווימען אַרויס פינקלענדיקע קנעפּלעך. פלי̈צים באַמערקט יודל אַז זײַן דירעקטאָר איז נעלם געוואָרן. ער שפּרינגט אַרײַן אין ים, כאַפּט שמערלען אויף די הענט און וויל אים אַוועקטראָגן צום ברעג. שמערל עפּנט אויף די אויגן, ניסט זיך אויס און רײַסט זיך אַרויס פון יודלס הענט. ער גייט ווידער אין וואַסער, לייגט זיך ווידער און הויבט אָן שנעל צו קלאַפּן מיט די הענט און די פיס — נאָר ווידער ווייל אים דאָס וואַסער ניט האַלטן.

אַרום אים קלײַבט זיך צונויף אַ גרופּע פּליאַזשניקעס. יעדער באַמיט זיך אים צו געבן אַן עצה ווי בעסער אויסצולערנען זיך שווימען. יעדער מיינט אַז זײַן עצה איז די בעסטע.

— פֿראָביר באַטערפליי, באַמי זיך מיט די הענט!

וואָס איז דאָס באַטערפליי? — פרעגן אַ שאלה איז ניט אָנגענעם, און וואָס דאָס באַדײַט ווייס שמערל ניט.

— בעסער קראול, מיט די פיס דאַרף מען מאַכן אָט אַזוי!

— רײַס שטאַרק מיט די הענט אויף לינקס און רעכטס, און דו וועסט נאָך ווערן דער בעסטער שווימער.

— הער זיי ניט, ברודער, דאָס זיכערסטע און לײַכטסטע איז צו שווימען "הינטיש"! גיב אַ קוק, נאָר אַזוי האָב איך זיך אויסגעלערנט שווימען — שרײַט מיט אַלע זײַנע כוחות יודל.

אַ פאַרמאַטערטער און פאַרצווייפלטער פון די אַלע עצות איז אונדזער שווימער קוים אַרויס פון ים, און ווי אַ שיכור אַ וואָרף געטאָן זיך אויפן זאַמד.

יודל האָט זיך ווידער באַוויזן לעבן אים און אים ווידער פאַרדעקט מיט זײַן שאָטן.

— גיב מיר די זון, יודל! — האָט קרעכצנדיק זיך אָפגערופן דער דירעקטאָר.

אַן אַלטינקער מיט אַ גרעל פאַררויכערט בערדל איז צוגעגאַנגען צו שמערלען, זיך אײַנגעבויגן און שטילערהייט אים אָנגעהויבן לערנען:

— אין אונדזערע יונגע יאָרן האָט מען פֿשוט געלערנט אַזוי: יעדן נײַעם פלעגט מען אַוועקפירן גאַנץ ווײַט פון ברעג, אויפהויבן הויך אויף די הענט, צעוויגן און אַ וואָרף טאָן אין וואַסער. מען האָט אים געוואָרנט, אַז הילף וועט ער ניט באַקומען. העלפן דאַרף ער זיך אַליין. און וואָס מיינט אירן? ער פלעגט אַרויסשווימען, און נאָך ווי!

דער אײַנפאַל איז אַלעמען געפעלן געוואָרן. דער דירעקטאָר האָט אַ ווײַלע אַ טראַכט געטאָן און געגעבן זײַן הסכמה.

דאָס מאָל האָט דאָס אַלטמאָדישע מיטל ניט געהאָלפן. שמערל האָט זיך ווידער אַראָפגעוואָרפן אויפן גרונט ווי אַ שטיין.

טויט־שטיל איז געוואָרן אַרום. אַלע זײַנען ווי שטום געוואָרן. קיינער האָט ניט באַמערקט ווי יודל האָט ווי אַ ווידרע זיך אַ וואָרף געטאָן אין וואַסער און ווידער אַרויסגעשלעפט דעם דירעקטאָר.

— הייבט העכער די פיס, אינדערהיים!

— קוועטשט אויפן בויך!

— נאָראָנים, מאַכט אים שנעלער אָטעם־איבונגען.

געשוויגן האָט נאָר דער אַלטינקער. מען האָט אַפילו בשעת מעשׂה פאַרגעסן פון אים.

פלוצים האָט דער "מת" געעפנט די אויגן, קרום אַ שמייכל געטאָן און אָפגעזיפצעט:

— איצטער וועל איך שוין זיכער קענען שווימען.

— אַהאַ, — האָט זיך דערפרייט דער אַלטינקער, — וואָס האָב איך געזאָגט? מײַן מיטל איז דער בעסטער.

יודל האָט די גאַנצע צײַט "געטאַנצט" אַרום זײַן דירעקטאָר, ניט אָפּגעשטאַנען קיין טראָט פון אים.

אַ גרופּע יונגווואַרג וואָס איז געשטאַנען בײַם ברעג פון ים, האָט געקוקט אויף דער סצענקע מיט נייגעריקייט. דאָרט זײַנען געווען אויך עטלעכע מענער און פרויען מיט אַלערליי פאַרביקע באָד־קאָסטיומען, מיט טונקעלע ברילן און אָן זיי, מיט אַלערליי היט אויף די קעפּ, און אַפילו מיט צונויפגעשרויפטע טאַשן־טיכלעך אויפן קאָפּ. אַלערליי פאַכמענער. נאָר איינער האָט געפעלט — דער פאַראַנטוואָרטלעכער פאַר דער פּליאַזשע צו געבן די ערשטע הילף די טרינקענדיקע שווימער, דער אינסטרוקטאָר פאַר די שווימער.

דער טשוואָק

(משל)

שוין לאַנגע, לאַנגע יאָרן
דער טשוואָק אין האָלץ איז שטיל געקראָכן,
ביז סאַמע קעפּל, אָן ווייטאָק, טומלערײַ,
געהאַלטן פּעסט און ניט געבראָכן —
ניט זעענדיק קיין ליכט, קיין שײַן
געזעסן טיף אין ברעט אַרײַן.

נאָר פֿלוצים קומט אַ נײַעס אָן
דער מענטש פֿאַרכאַפּט דעם קאָסמאָס,
— צי דען קען איך קיין נוצן ברענגען
און פֿליִען מיט ראַקעטן ווײַט?
צי טויג איך פּאַר דער אַרבעט ניט?
פּאַר מיר מוז יעדער ס׳היטל נייגן,
מײַן קראַפט צו העכערע מדרגות טויגן.

דער טשוואָק האָט זיך געקאָרטשעט,
דאָ לינקס, דאָ רעכטס, און ניט געקראָכן,
דער האַמער האָט געוואָלט אים גלייכן
האָט ער אינגאַנצן זיך צעבראָכן.

מאָראַל:
ווייס שטענדיק דײַן אָרט,
דעם קאָפּ פֿאַררײַס ניט הויך,
דריי זיך ניט אַהין, אַהער —
ברענגען נוצן וועסטו מער.

1981

דער מעקער

(משל)

אַ מעקער. אַן איינפאַכער מעקער וואָס קינדער נוצן אין שול. פֿיל יאָר געמעקט האָט ער דאָס געשריבענע מיטן בלייער. און אָט האָט מען דערפונדן טינט. דאַן האָט מען דעם מעקער אָנגעטרויט צו מעקן אויפשריפטן פון טינט. דאָס זעלבע האָט פּאַסירט מיט טוש. דער מעקער איז אַלץ דרייסטער געוואָרן. ער מעקט שוין מאַסטיק און פּאַרביקע אויפשריפטן. די גרויסקייט וואַקסט בײַ אים, די גאווה אויך. ער איז געווען זיכער אַז קיינער קען אים ניט פּאַרבײַטן.

— מאַכט מען אַ גרײַז, דערמאָנט מען זיך אָן מיר. צוהילף קומט מיר קליין און גרויס. מיר טרויט מען אָן אַלערלייַ סודות, אָבער איך שווײַג. נאָר איך, נאָר איך.

אָבער וואָס מער דער מעקער האָט זיך געסטאַרעט, אַלץ קלענער איז ער געוואָרן.

מאָראַל: וואָס מער עס וואַקסט די גאווה, אַלץ קלענער ווערט מען.

דאָס געוויסן

(הומאָרעסקע)

לויט דער רשימה בין איך אַ פלעק שטויבל. מײַן הויפּט־פּראָפעסיע איז טאָן שאָדן. אין אַלגעמיין בין איך אַ באַריער. לויטן שטאַט בין איך אַ וואַנדערנדיקער אַנעקדאָט. אין די אויגן רופט מען מיך "הער סעקרעטאַר". אַן אַנדערש מאָל באַקום איך פון די באַזוכער וועלכן ניט איז פֿרעזענט, אַ קליניקייט. הינטער די אויגן רופט מען מיך אַנדערש...

מײַן דירעקטאָר זיצט הינטער אַ פֿאַלירטער טיר, און איך בין אָבער שטענדיק לעבן אים... אין פּאָדערצימער. דאָס איז אין קורצן אַלץ וועגן מיר. געגנוג.

בײַ אונדז אין דער פֿאַרוואַלטונג איז פֿאַראַן אַ פֿאַרטרעטער פון דירעקטאָר, שמירער איז זײַן פֿאַמיליע. ער איז אַ נאָענטער חבר פון דירעקטאָר. אונדזער הויפּט־אינזשיניער פּראָטעקציע טרעט ניט אָפּ פון שמירערן. וווּ איינער — דאָרט איז דער צווייטער. ווי אַ נאָדל מיט אַ באַוול. כאַפּן פיש — שטענדיק צוזאַמען, מאַכן אַ שנעפּסל — צוזאַמען, גיין אין טעאַטער — אויך צוזאַמען.

נו, אונדזער ווירטשאַפּט־פֿאַרוואַלטער האַנין איז פּשוט פֿאַרליבט אין אונדזער דירעקטאָר. איין קליניקייט — זײַן זאָרג פֿאַר אים! אָט בײַט ער די שטולן בײַ אים אין קאַבינעט, אויך די פּאָרהאַנגען אויף די פֿענצטער. ער האָט געביטן דעם דירעקטאָרס טלעפֿאָן־אַפּאַראַט אויף אַ ניײַעם, אַ מאָדערנעם. אײַנגעאָרדנט אַ צימערל און אַוועקגעשטעלט דאָרט אַ פּריזירער. אַנומלט האָט ער אויפּגעשטעלט אַ מזגן, אַלץ כדי אויפּהאַלטן די עסטעטיק און פּרישע לופט. אַלץ לויט זײַן אייגענער איניציאַטיוו. און גאָט באַהיט אויב ער וועט באַמערקן אַ שטויבעלע, דאַן וועט שוין די אויפּראַמערקע באַקומען איר פֿאָרציע.

און אויב דער נאַטשאַלניק פון פֿלאַניר־אָפּטיילונג פּוקס וואָלט געקענט, וואָלט ער געטראָגן דעם דירעקטאָר אויף זײַנע הענט.

— וואָס פֿאַר אַ גליק איז, וואָס מיר האָבן אַזאַ דירעקטאָר — זאָגט פּוקס — דאָס איז דאָך אַ קוואַל, אַ קאָמפּיוטער.

אַנומלט האָט דער דירעקטאָר געהערט פּוקסעס לויב־געזאַנגען, איז ער

רויט געווָארן און אים אויסגערעדט: — צוליב וואָס אַזעלכע דיבורים? מער זאָל איך עס ניט הערן. איך בין אַ פּשוטער מענטש. איך בין אַ סאָלדאַט. מען האָט מיר אָנגעטרויט דעם פּאָסטן — אַרבעט איך.

— הער דירעקטאָר, איך בעט מיר ניט פאַרמאַכן מײַן מויל. בײַ אונדז איז דעמאָקראַטיע און איך האָב די רעכט אַרויסצוזאָגן מײַן מיינונג.

בײַ אונדז אין אונטערנעמונג איז דאָ אַ שאָפער, אַ שטילער אַזאַ, אָבער איינמאָל האָט ער געקענט מאַכן אונדזער קאָסירער פאַר אַ קאַליקע. און פאַרוואָס? ווײַל ער האָט געהאַט די חוצפּה צו זאָגן אַז אונדזער דירעקטאָר איז אַ געווײַנלעכער מענטש ווי אַלע מענטשן. עס איז, זעט איר ניט געפּעלן געווָארן זײַן שמייכל ווען ער האָט דאָס געזאָגט. מען האָט קוים דעם שאָפער באַרויקט. ער איז שטענדיק מיט זײַן באַלעבאָס צוזאַמען — אויף דער אַרבעט, פון דער אַרבעט און אויך נאָך דער אַרבעט.

מען האָט געהערט אונדזער דירעקטאָר אויך בײַ די געגנטלעכע מאַכט באַלעבאַטים. אָפטמאָל קלינגען די העכערע אָנפירער:

— זיסינקע, דאָס הייסט אויף עברית "מותק", דײַן שעף איז דאָ?

און יענער נעמט אײַנרעדן מײַן דירעקטאָר (איך הער דאָך אונטער אַלע זײַנע געשפּרעכן):

— זאָג מיר ניט אָפּ, טײַערער, בײַ אונדז איז מאָרגן אַ יום־טוב... — כאַ, כאַ... איז וואַרטן מיר אויף דיר מיט דײַן פרוי.

עס איז אים נעבעך שווער צו אָפּצוזאָגן, ווען אַ קאָלעקטיוו לאַדט דיר, אמת?

ניט לאַנג צוריק האָב איך אַביסל פאַרזאַמט אויף דער אַרבעט. דאַרף עס פאַסירן איך זאָל טרעפן בײַם אַרײַנגאַנג פוקסן:

— וואָס איילסטו זיך אַזוי? — פרעגט ער מיך.

— וואָס הייסט איך אייל זיך? זעסט ניט אַז איך האָב פאַרשפּעטיקט? ווי וועל איך זיך פאַרענטפערן פאַרן דירעקטאָר?

פוקס האָט אַ מין קרומען שמייכל געטאָן, צוגעשטעלט זײַן האַנט צו די ליפּן און מיר אַרײַנגעברומט:

— פאַרן דירעקטאָר? אינטערעסאַנט פאַר וועלכן דירעקטאָר. פאַר אָט דעם קאַמצעניוק? — און גלײַך איז ער פאַרשוווּנדן געווָארן.

איך בין שטיין געבליבן אַ דערשטוינטער. פוקס זאָל ריידן אַזעלכע דיבורים? געוואָלט האָב איך אים עפּעס זאָגן, נאָר מײַן צונג האָט מיר ניט געפּאָלגט. איך האָב נאָר געעפּנט די טיר פון פּאָדערצימער און דער טײַוול האָט מיך

אַריַינגעשלעפט אין דירעקטאָרס קאַבינעט. מאַמע טייַערע, וואָס האָב איך דאָרטן דערזען? ביים טיש איז געזעסן דער ווירטשאַפט־פאַרוואַלטער, גערויכערט און געבלאָזן רינגעלעך אין דער לופטן. דאָרט זיַינען געווען אויך דער הויפט־אינזשיניער און דער נאַטשאַלניק פון פלאַניר־אָפּטיילונג. וועט עס איז געזעסן אויפן פּאָלירטן טיש, וועט אויפן פענצטער־ברעטל. עטלעכע מיטאַרבעטער האָבן אַרומגעשפּאַצירט איבערן צימער.

— קום אַריַין, טייַערע, רו זיך אָפּ, כאַפּ איבער דעם אָטעם.

און שמערל האָט נאָך צוגעגעבן:

— דיַין דירעקטאָר איז טיו, טיו, מען האָט אים באַפריַט פון דער אַרבעט.

— שוין לאַנג צייַט געווען — האָט געזאָגט דער הויפט־אינזשיניער, — אונדזער דירעקטאָר איז ניט געווען קיין דירעקטאָר, נאָר אַ קאָפּ קרויט. איך האָב זיך שוין נעכטן דערוווסט אין מיניסטעריום די גוטע נייַעס. ווייסט איר וואָס — האָט ער פאָרגעזעצט — הייַנט פרי האָב איך זיך צופעליק געטראָפן מיט אים, זאָגט ער צו מיר: "אַ גוטן מאָרגן, וואָס פאַר אַ נייַעס?" איך האָב אים אַפילו ניט געענטפערט. ער, אמת, האָט זיך פאַררויטלט, נאָר האָט מיר גאָרנישט געזאָגט.

— און אונדזער פוקסן וועט שוין ניט אויסקומען אַרונטערצונעמען זיַין היטל פאַר נאַטשאַלסטוווע.

קורץ נאָך דעם האָט זיך דערהערט אַ קלונג פון טעלעפאָן. דאָס איז געווען פון אַן אַנדער שטאָט.

— געערטע, טייַערע, פאַראייניק מיך מיט דיַין שעף, דאָס בין איך...

— ער איז נישטאָ — ענטפער איך.

— גיב אים איבער אַז איך לאַד אים איין פערזענלעך... אָבער זאָג אים אָן שום קונצן... ער זאָל זיך ניט אָפּזאָגן. און ווי האַלט ער זיך?

— איך ווייס ניט — ענטפער איך — מען האָט אים באַפריַט פון דער אַרבעט.

— פון וועלכער אַרבעט?

— פון...

איך האָב ניט באַווייזן צו ענדיקן זאָגן, ווי פון יענער זייַט האָט זיך דערהערט: טו, טו, טו.

אין קאַבינעט איז אַריַין דער קאַסירער.

— וואָס פאַר אַ שאַנדע?! — האָט ער געזאָגט מיט כעס — באַפרייט, נו איז וואָס, אפשר איז דאָס ריכטיק. עס זיַינען אויסגעוואַקסן יונגע ענערגישע

ספּעציאַליסטן. נאָר אונדזער דירעקטאָר האָט געאַרבעט ערלעך, איבערגעגעבן. ער האָט איבערגעלעבט די שוועריקייטן. מיר האָבן אים געאַכטעט און ער האָט אונדז געאַכטעט. איך געדענק ווען מען האָט אים אײַנגעריבן צו פּאַרטיעמען דעם פּאַראַנטוואָרטלעכן פּאָסטן אַלס דירעקטאָר און איר זײַט געגאַנגען צו אים קאַבינעט אויף די ציפקעס. אַך, פּאַרנאַכלעסיקטע זײַט איר מענטשן, וואָס פּרייט איר זיך אַזוי? איר מיינט אַז אַ נײַער וועט זײַן בעסער? — ער האָט אַ קלאַפּ געטאָן מיט דער טיר און אַרויס פון קאַבינעט.

אַלע זײַנען אַנטשוויגן געוואָרן און שטילערהייט זיך פונאַנדערגעגאַנגען.

זיי האָבן ניט באַווײַזן צוצוגיין צו זייער אַרבעטס־אָרט, ווי עס איז אָנגעקומען אַ טעלעגראַמע מיטן פּאַקס:

פּאַר לאַנגער און איבערגעבענער אַרבעט אַלס דירעקטאָר ווערסטו באַלוינט מיט אַ מלוכהשער אויסצייכענונג. מיר ווינטשן דיר וויטערדיקן דערפאָלג אין לעבן.

ווען זײַנע געוועזענע מיטאַרבעטער טרעפן איצטער דעם דירעקטאָר אין גאַס — גייען זיי אַריבער אויף דער צווייטער זײַט, עס איז זיי אַ חרפה אַרײַנצוקוקן אים אין די אויגן.

עס פּײַניקט זיי דער געוויסן.

דער שוויגערס הילף

(הומאָרעסקע)

בײַ מיר איז שוין געווָארן אַ טראַדיציע — אינטערעסאַנטע אַרטיקלען, פאַרצייכענונגען, שניידּ איך אויס פון די צײַטונגען און אין אַ פרײַער צײַט לייען איך עס ווידער. צווישן אונדז געראדט שרײַב איך אַליין אויך.

איך מוז זיך מודה זײַן — אָנשרײַבן אַן אַרטיקל איז ניט אַזוי איינפאַך. פאַרן זעצן זיך בײַם טיש, טראַכט איך לאַנג פון וואָס אָנהויבן און מיט וואָס ענדיקן. נאָר ווען איך דערטראַכט זיך, שרײַב איך שוין בליץ־שנעל. איך אייל זיך צוליב דער מורא איך זאָל חס־וחלילה וואָס ניט דורכלאָזן. אַנומלט הער איך אומדערוואַרט:

— דו שרײַבסט שוין ווידער? און דאָס איז פאַר דיר וויניק? — פאָכעט מײַן פרוי פאַר מײַנע אויגן מיט אַ פּעקל בריוו, באַקומענע פון פאַרשידענע רעדאַקציעס פאַר די לעצטע צען יאָר (זי היט עס זייער שטאַרק).

— דאָס איז דאָך געווען אַמאָל. דו ווייסט דאָך, אַז איצט דרוקט מען מײַנע שאַפונגען — פרוביר איך זי באַרויקן.

פאַרשטייט זיך, אַז אַלע מײַנע שאַפונגען באַהאַלט איך אויס פון מײַן ווײַב. נאָר ניט שטענדיק געלינגט עס מיר. עפּעס מיט אַ ספּעציעלען חוש דערשמעקט זי אָפּט וווּ איך באַהאַלט עס. אַזוי האָט פאַסירט אויך דאָס מאָל.

— יאָ, דו שרײַבסט טאַקע בעסער, נאָר עס איז נאָך ווײַט פון געשמאַק.

איך פּרוביר זיך פאַרטײַדיקן, אָבער עס העלפט ניט.

— הער זיך צו וואָס מען זאָגט דיר. אָט דער אויסדרוק דאָ איז איבעריק, און דאָ קענסטו אויך פאַרקירצן. עס וואָלט ניט שאַטן צו ברענגען עפּעס אַ מער שטאַרקערן פאַקט.

איך פּיר אויס אַקוראַט אַלע אירע באַמערקונגען (פאַרשטייט זיך כּל זמן זי שטייט לעבן מיר, ווײַל איך וויים אַז אַלע אירע עצות טויגן אויף כּפּרות).

— וואָס האָסטו שוין ווידער צוגעטראַכט? — דאָס איז שוין מײַן שוויגערס שטים — אינטערעסאַנט פון וועלכן פּינגער ציסטו דאָס אַרויס?

— וואָס אייגנטלעך ווילט איר פון מיר? — באַמי איך זי אײַנצוהאַלטן, נאָר איך פיל אַז עס הויבט אָן קאָכן מײַן בלוט.

— גרוביאַן, זעט, ער ווייס ניט וואָס איך וויל פון אים. איר האָט געהערט? בעסער וואָלסטו מיט עפּעס געהאָלפן דײַן ווײַב אין שטוב, ווי זיך פאַרנעמען מיט דײַנע נאַרישקייטן.

— דרך אַגב, אײַער טאָכטער האָט דעם לעצטן אַרטיקל מײַנעם אויפגענומען, ווי געווײַנלעך, מיט אַ באַמערקונג.

— אָט זעסטו! אָן באַמערקונגען קענסטו ניט. דער סוף פון דעם אַרטיקל טויג ניט בכלל. אויב דו קריטיקירסט וועמען, רוף אָן די נעמען און פּאָדער מען זאָל אָננעמען מיטלען.

— בסדר, — שטים איך מיט איר אײַן — איך וועל צוערעכטמאַכן.

— איר הערט, ער וועט צוערעכטמאַכן — בורטשעט זי, — מאַך עס איצטער, איך קען דײַנע שטיק.

— איך נעם די פּעדער אין האַנט און איך מאַך זיך ווי איך וואָלט אַלץ צוערעכטגעמאַכט.

די שוויגער וואַרט ביז איך וועל פאַרענדיקן. זי איז זיכער אַז איך האָב געמאַכט לויט איר עצה. איך פאַרקלעפּ דאָס קאָנווערט, אָבער זי טרויט מיר ניט און שיקט אַליין אַוועק דעם בריוו.

מילא, — טראַכט איך — איך וועל באַקומען אַ נעגאַטיוון ענטפער, וועל איך לאַכן פון דער שוויגער: "קאָרעקטאָרן האָבן זיך באַוויזן, רעדאַקטאָרן אין אונטערקליידער". ביי מיר איז שטענדיק אַזוי, כל זמן איך האָב ניט קיין ענטפער פון דער רעדאַקציע, האָף איך נאָך אויף אַ פּאָזיטיוון באַשלוס. פונקט ווי אין ספּאָרטלאָטאָ. די פּאָסט ברענגט מען בײַטאָג. אָבער איך האָב ניט קיין געדולד. גייענדיק גאַנץ פרי צו דער אַרבעט לויף איך צום קיאָסק, און די ערשטע צײַטונג איז מײַנע.

דאָס מאָל האָב איך טאַקע אויף קיין וווּנדער ניט געוואַרט. איך האָב טאַקע געזען אין פּאָסט־קעסטל אַ בריוו פון דער רעדאַקציע, נאָר איך האָב אים ספּעציעל ניט אַרויסגענומען. איך האָב געלאָזט די אַרבעט פאַר מײַן שוויגער. זאָל זי הנאה האָבן.

איך קוק ווי זי נעמט אַרויס דעם בריוו, עפּנט דעם קאָנווערט און נעמט אַרויס אַ צעטעלע... כאַפּט אַ בליק אויף אים און מיטאַמאָל הייבט זי אָן צו לייענען אין דער הויך:

— חשובער חבר, אײַער אַרטיקל באַקומען. אַ דאַנק. מיר האָבן עס צוגעגרייט צום דרוק...

איך זע אַז דאָס בריוול ציטערט אין מײַן שוויגערס הענט. זי לייענט עס דורך אַ צווייטן מאָל (פוילט זיך ניט).

— נו, וואָס? — הער איך אַ שטים הינטער זיך. ריכטיקער ניט קיין שטים, נאָר שטימען. דאָס איז שוין מײַן שוויגער מיט איר טאָכטער צוזאַמען.

— צוגעגרייט צום דרוק... נו, וואָס? צו דער שטימע פון אַ ווײַב דאַרף מען זיך צוהערן.

— און געווים פון אַ שוויגער — האָט זי צוגעגעבן — איצטער פאַרשטייסטו שוין?

וואָס איז דאָ ניט צו פאַרשטיין? איך וואַרט שטענדיק אויף ענלעכע ענטפערס.

מײַן שוויגער האָט צום ערשטן מאָל אַ מאָדנעם שמייכל געטאָן...

וואָס שייך די אָנווײַזונגען פון מײַן שוויגער, איז זי געווען זיכער אַז זי האָט מיר געהאָלפן. און פאַרוואָס טאַקע ניט באַקומען קיין הילף פון אַ שוויגער?

1969

פון מחבר

איך בין אַ "ליטוואַק", געבאָרן אין קריז־שטאָט ראַסיין פון אַמאָליקער ליטע. מײַן טאַטע בנימין בר' שרגא פייבוש ז"ל און מײַן מאַמע מערע־ליבע בת ר' שמעון ז"ל זײַנען געווען אָפּשטאַמיקע פון פרומע עלטערן, און אויך זיי האָבן געוואָלט, אַז זייערע קינדער זאָלן פאָרזעצן די משפּחה־טראַדיציע. דערפאַר האָבן זיי מיך אָפּגעגעבן לערנען אין חדר. נאָכדעם האָב איך געלערנט אין פּאָניעווועזשער בית־ספר וואָס האָט געטראָגן דעם נאָמען פון הרב כהנמאַן. כּמעט אַ יאָר האָב איך זיך געלערנט אין טעלזשער ישיבה.

נאָך דער אָקופּאַציע דורך דער רויטער אַרמיי האָט מען אין ליטע פאַרמאַכט די יידישע חדרים און גימנאַזיעס, טעאַטערס און ישיבות, כּמעט אַלע יידישע צײַטונגען און זשורנאַלן, חוץ די קאָמוניסטישע. דאַן קער איך זיך אום אַהיים און הויב אָן לערנען אין דער ליטווישער גימנאַזיע. קורץ פאַר דער מלחמה האָט מען מיך מיט מײַנע עלטערן פאַרשיקט קיין צפון רוסלאַנד.

נאָך דער מלחמה קער איך זיך אום קיין ליטע און לעב אין קיידאַן — די געבורטס־שטאָט פון מײַן טאַטן ז"ל. אין 1949 פאָר איך אַריבער קיין ריגע. אין יאָר 1950 אַרעסטירט מען מיך. מען באַשולדיקט מיר אויך אין אַנטיסאָוועטישע טעטיקייט. נאָכן אָפּזיצן אַ יאָר אין תּפיסה, — פאַרשיקט מען מיך ווידער טיף אין רוסלאַנד, באַגלייט דורך אַ קאָנווּאָי.

נאָך דער רעהאַביליטאַציע באַזוך איך זיך אין דער ווײַסרוסישער שטאָט האָמעל, פון וואַנען עס שטאַמט מײַן פרוי. דאָרט ענדיק איך עקסטערן דעם בוי־פאַקולטעט פון ווײַסרוסישן אײַזנבאַן־אינסטיטוט. נאָכדעם זוך איך דאָרט פאָר מיט לעקציעס און פיר אָן מיט די פּראָיעקטן און דיפּלאָמען פון סטודענטן וואָס לערנען אויפן בוי־פאַקולטעט. גלײַכצײַטיק אַרבעט איך אויף די בויונגען אין שטאָט, אין אָנהויב אַלס אַרבעטס־אָנפּירער (פּראָאַב), און נאָכדעם אַלס הויפּט־אינזשיניער אין אַ בוי־אָנשטאַלט, און אַלס הויפּט־טעכנאָלאָג אין היגן בוי־טרעסט.

פון די יונגע יאָרן שייד איך זיך ניט מיט דער פּען. נאָך פאַר דער מלחמה דרוקן זיך מײַנע לידער אין די וועכנטלעכע יוגנט־בײַלאָגעס צו די צײַטונגען "יידישע שטימע" און "הײַנט". איך שרײַב אין יידיש און העברעיש.

די היים־שפּראַך בײַ אונדז איז געווען ייִדיש, און ניט געקוקט דערויף וואָס אין חדר האָבן מיר געלערנט העברעיִש, און דעם אמת געזאָגט — די שפּראַך איז מיר נאָענט, בין איך אָבער געבליבן טרײַ ייִדיש מײַן גאַנץ לעבן און ניט געשיידט זיך מיט איר.

נאָך דער מלחמה שרײַב איך אין דער וואַרשעווער "פּאָלקס־שטימע", וווּ עס דרוקן זיך מײַנע פּאַרצייכענונגען און קאָרעספּאָנדענצן. עטלעכע דערציילונגען זײַנען געווען געדרוקט אין זשורנאַל "סאָוועטיש היימלאַנד". גלײַכצײַטיק שרײַב איך אויך אויף רוסיש אין דער היגער געגנטלעכער צײַטונג "האָמעלער עמעס", וווּ איך בין געווען פיל יאָרן אַ קאָרעספּאָנדענט. אויף די שפּאַלטן פון רעפּובליקאַנער צײַטונגען און זשורנאַלן דרוקן זיך מײַנע הומאָרעסקעס, און פּאַרצייכענונגען אויך אויף טעכנישע טעמעס. עס זײַנען אַרויס אין דרוק 18 מאָנאָגראַפיעס. פּאַר מײַן ליטעראַרישער טעטיקייט האָב איך באַקומען אַ פּרעמיע פון דער רעדאַקציע "פּאָלקס־שטימע" און אַן ערן־דיפּלאָם פון וויסרוסישן אויבערן־ראַט.

לײַדער איז מײַנע אַ זאַמלונג מיט פּאַרשידענע לידער קאָנפּיסקירט געוואָרן בײַ דער ערשטער פּאַרשיקונג און אַ געוויסע צאָל צוגעגרייטע צום דרוק דערציילונגען און הומאָרעסקעס זײַנען פּאַרשוווּנדן געוואָרן וועגן מען האָט מיך אַרײַנגעזעצט אין תּפיסה. מײַנע אָנשטרענגונגען צו באַקומען זיי צוריק נאָך מײַן רעהאַביליטאַציע זײַנען ניט געלונגען. אַ טייל גערעטעוועטע און אויך נײַע שאַפונגען גייען אַרײַן אין דאָזיקן בוך.

מײַן לאַנגיאָריקער טרוים אַרויסצורײַסן זיך קיין ארץ־ישׂראל איז ערשט פּאַרווירקלעכט געוואָרן אין יאָר 1990. שוין לעבנדיק אין ארץ־ישׂראל זײַנען מײַנע פּאַרצייכענונגען געווען אָפּגעדרוקט אין ניו יאָרקער "אַלגעמיינער זשורנאַל" און אויך אויף רוסיש אין קאַנאַדער "עקסאָדוס" און אין אַ רײַ ארץ־ישׂראלדיקע צײַטונגען.

אין דעם בוך "דער האָריזאָנט" זײַנען אַרײַן פּיל דערציילונגען וועגן לעבן אין פּאַרשיקונג און וועגן השואה אין ליטע. איצט זעץ איך פּאָר די באַשרײַבונגען פון די איבערלעבונגען אין סטאַלינס גיהנום, און דערציילונגען וועגן דער "שואה" וועלכע איך האָף, מיט גאָטס הילף, צו פּאַרעפנטלעכן אין דער צוקונפט, אין מײַן צווייטן בוך.

מײַן באַגריסונג

קומענדיק אין לאַנד האָב איך זיך געטראָפן מיט מײַנע לעבנגעבליבענע חברים פון פאַרשיקונג און געווענדעט זיך צו זיי:

ליבע חברים מײַנע און פרײַנט,
גליקלעך בין איך צו זײַן מיט אײַך הײַנט —
מיט אונדזער טרעפונג וויל איך באַגריסן:
געזונטע יאָרן זאָלט איר נאָך געניסן
און נחת און פרייד זאָל אײַך שטענדיק באַגלייטן
אין לעבן, אין שטעגן און אַלערלײ וועגן.

ווי קלאָר איז דאָס קוואַל־וואַסער, אַזוי מײַן געווישן,
אומברעגיק און טונקל די נאַכט מיט די שטערן,
דער אָנדענק פון יוגנט, כ׳קען אויף דעם שווערן,
די יידישע היים, די אַמאָליקע שטעטלעך,
אַזוי ווי נעכטן וואָלט דאָס אַלץ פאַרלאָפן —
אַמאָליקע ליטע, אויך אין סיקטיווקאַר זיך געטראָפן.

איך צייל ניט די טעג, אויך ניט די מעת־לעתן,
נאָר קיינמאָל אין לעבן וועל איך ניט פאַרגעסן
די קינדערשע בליקן, די שפילנדע רוישן,
כאָטש דערנער אין וועגן כסדר געשטויסן.

סײַ טאָג און סײַ נאַכט טראָג איך שטענדיק אין האַרצן
און האָף אַלץ אַז ווײַסע פאַרניכטן וועט שוואַרצע;
אי ליידן, אי פײַן גאָר פיל אָנגעליטן,
און גזירות, מלחמות אונדז ניט אויסגעמיטן —
און אויך פון פאַרשיקונג נאָך דאָפּלט געליטן.

מיר טרעפן זיך ווידער, פון אַמאָליקע ליטע
באַשערט איז צו ריידן פון האַרץ און די ליפן,
די רייד מיט דער שפּראַך וואָס צערטלט מײַן אויער,
וואָס לעבט ווי אין פּרייד, אַזוי אויך אין טרויער,
וואָס זאַפּט אײַן דעם אָטעם, די ליכט פון מײַן בליק,
די שפּראַך וואָס געפּירט האָט צום קאַמף און צו טויט,
צו וועגן פון וועלכע מען קומט ניט צוריק.

מיר זײַנען פון שטאָל, פון שטיינער אַנטשטאַנען,
דורך שאָטנס אַמאָליקער און אַנדערש מאָל הײַנט,
דאָך קענט איר די שפּראַך וואָס אין איר איז פאַראַנען,
מײַן ברכה, מײַן האַרציקייט, פאַרביבענע פּריינט.

איך ווינטש אײַך כּל טוב, האַלט קרעפּטיק מײַן ברכה,
ביז הונדערט און צוואַנציק, מיט גליק און הצלחה,
דאָס ווינטשט דער פאַרשיקטער, נאָר ניט קיין מאַגנאַט —
דאָס ווינטשט אײַך דער שרײַבער משה דוד חייט.

חולון, ארץ־ישׂראל

באמערקונג:

אויף די זייט 101,די פופצענטע שורע פון אויבן-אנשטאט לארנעקע דארף מען לייענען מאנגאלייע.

אויף די זייט 171,די צווייטע שורע פון אונטן-אנשטאט קאטונין דארף מען לייענען האלאנד און אנשטאט וויסנ-דרושטיקער-וויסנדורשטיקער.